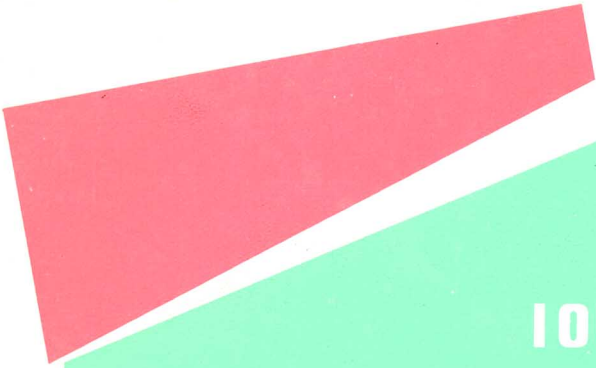

**ION
CALAFETEANU**

**REVIZIONISMUL
UNGAR
ȘI ROMÂNIA**

EDITURA ENCICLOPEDICĂ

REVIZIONISMUL UNGAR ȘI ROMÂNIA

**Această carte a fost subvenționată din fondul pentru cercetare
destinat literaturii științifice și tehnice.**

ION CALAFETEANU

REVIZIONISMUL UNGAR ȘI ROMÂNIA

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
1995

Coperta: VENIAMIN&VENIAMIN

Redactor: DOINA ELENA FĂGET

Tehnoredactor: MIHAELA MIHALACHE

Paginare computerizată: LUMINIȚA CATANĂ

ISBN: 973—45—(0091—0

Cuprins

Cuvânt înainte	9
----------------------	---

CAPITOLUL I REVIZIONISMUL UNGAR

Destrămarea Austro-Ungariei și rolul Conferinței de Pace de la Paris	13
Regimul horthyst și revizionismul ungar	16
Etapele revizionismului ungar	21
Baza socială	24
Propaganda revizionistă	32
Minoritatea maghiară din România și revizionismul ungar	50
Diversiunea „transilvanismului“	64
Teza „Transilvaniei autonome“	72
Resuscitarea postbelică a ideii „autonomiei“ Transilvaniei	77
P.C.R. și teza „Transilvaniei independente“	84
Componenta militară a revizionismului ungar	88
Politica externă ungară în slujba revizionismului (1919—1936) ...	102

CAPITOLUL II APĂRAREA UNITĂȚII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI

Coordonatele politicii externe românești	118
Sistemul de alianțe politico-militare	123
Organizarea păcii	128
Eșecul politicii de securitate colectivă	140

CAPITOLUL III
OFENSIVA REVIZIONISMULUI (1936 — 1939)

Impactul situației internaționale asupra politicii externe a României.....	147
România, Germania și revizionismul ungar	148
Amestecul celui de-al doilea Reich în viața politică din România	157
Mica Înțelegere și Ungaria (1936 — 1938)	161
Revizionismul ungar și Anschluss-ul	169
Acordul de la Bled	174
Prima victimă a revizionismului ungar: Cehoslovacia	183
Revizionismul ungar și raporturile româno-ungare în iarna 1938 — 1939	203
Sub masca „protecției“ minorităților maghiare din România (vara 1939)	214
Revizionismul antiromânesc și garanțiile franco-britanice	219
România, pactul sovieto-german și Ungaria (august 1939)	227

„Conștiința noastră de noi înșine trebuie să știe să răspundă oricui și oricând prin ideile adânc pătrunse în sufletul fiecăruia, așa încât fiecare să poată fi un mărturisitor de adevăr istoric și un apărător al drepturilor poporului său. Nu se apără rostul nostru, care acesta dă puterea morală, numai cu propaganda unor ziare, oricât de hotărâtă și de binevenită ar fi propaganda pe care o fac ele; nu se apără numai cu comitete antirevizioniste, ci rostul nostru se apără prin aceea că orice membru al poporului nostru are conștiința vieții acestui popor în așa fel, încât să poată închide orice gură mincinoasă și obraznică. Atâta vreme cât gurile mincinoase și obraznice vor putea vorbi, iar noi nu le vom opune decât existența Statului român, atâta vreme stăm destul de rău. Pentru că un Stat se apără cu fiecare dintre membrii unei națiuni, iar fiecare din membrii unei națiuni trebuie să stăpânească tot ceea ce se cere pentru ca să fie ostaș la locul său în marea oaste care cuprinde pe toți membrii națiunii. De aceea, studiile istorice, acestea, nu sunt o materie care s-o predai la liceu sau la Universitate: ele sunt o hrană sufletească pentru poporul nostru.“

1936

NICOLAE IORGA

Cuvânt înainte

De 75 de ani, conviețuirea pașnică a statelor din Europa Centrală și de Răsărit este tulburată de revizionismul ungar. Nici succesele, parțiale și temporare, nici înfrângerile zdrobitoare și de durată, nu l-au putut face să dispară total.

Privită „în general“, fără abordări concrete, ideea revizionistă ar putea fi acceptată și chiar susținută de unii oameni de bună credință. Nu-i normal — vor spune aceștia — ca, din când în când, să rejudecăm faptele și hotărârile noastre, să reevaluăm situația existentă la un moment dat pentru a vedea dacă am greșit, unde am greșit, ce schimbări s-au produs și, eventual, să facem corecturile care se impun?

Care este însă situația revizionismului teritorial ungar?

Vom observa mai întâi că frontierele actuale ale Ungariei cu toți vecinii săi au fost trasate pe baza unor principii de dreptate și de justiție, având la bază dreptul popoarelor la autodeterminare. Condițiile care au impus hotărârile din anii 1918 — 1920 — reconfirmate și reîntărite prin tratatele de pace încheiate după cel de-al doilea război mondial — nu s-au schimbat în cei 75 de ani scurși de atunci. Sau, mai exact spus, nu s-au schimbat în favoarea Ungariei ca să necesite modificări de frontiere. Dimpotrivă.

Din punct de vedere principal, evenimentele care au avut loc în ultimii ani în Europa Centrală și de Răsărit — am în vedere destrămarea fostelor state multinaționale și apariția unor noi state independente — au arătat actualitatea și forța conceptului de stat național (având între frontierele sale minorități naționale mai mult sau mai puțin numeroase). Destrămarea ex-Iugoslaviei, a ex-Cehoslovaciei și a ex-Uniunii Sovietice nu a fost decât continuarea procesului de dispariție a

conglomeratelor multinaționale și de formare a statelor naționale în această regiune, proces care, din diverse motive, nu a putut fi dus până la capăt în 1918.

Referindu-ne concret la granițele dintre Ungaria și vecini, orice revizuire a acestora ar însemna includerea în cadrul statului ungar a unor teritorii în care majoritatea populației ar fi fost nu numai nemaghiară, ci și hotărât ostilă unei astfel de decizii. Atunci cine, cum și de ce să impună (acesta este cuvântul, fiindcă de o liberă opțiune a populației de pe acele teritorii nu se pune problema) astfel de soluții? Prin absurd — și acest absurd a putut fi văzut în anii 1938-1941 — dacă cineva ar considera că revizionismul ungar ar trebui „potolit“ cu unele rectificări de graniță, pentru creșterea stabilității în zonă, s-ar înșela amarnic. Dincolo de inconsistența morală și de drept a unui astfel de act, el ar fi pe plan politic dezastruos tocmai pentru liniștea zonei. Fiindcă el ar crea un iredentism și un revizionism românesc, slovac, ucrainean, sârb etc. mult mai periculoase decât revizionismul ungar. S-ar putea ajunge astfel la contrariul a ceea ce se intenționa — creșterea stabilității în zonă.

Apare clar în aceste condiții că revizionismul teritorial ungar reprezintă o idee anacronică, o opțiune a forțelor politice conservatoare, reacționare, care vor să împingă societatea înapoi, la situația existentă înainte de 1918.

Izvorul revizionismului ungar de astăzi trebuie căutat în primul rând în nostalgiile imperiale ungare, în mentalitățile care refuză să accepte ideile și realitățile secolului nostru. Încă din 1920, Nicolae Iorga arăta că ceea ce avea de făcut în viitor poporul ungar nu era „să-și recapete hotarele în afară“, ci „să-și refacă sufletul înăuntru, adică să-l schimbe din medieval ce continuă a fi, în modern, cum trebuia să fie în propriul său interes“. Aceasta i-ar fi permis să vadă imposibilitatea dăinuirii în secolul XX a „creațiunilor mandatelor pontificale de la anul 1000“, să înțeleagă că forța și măreția unui popor nu constau într-un „teritoriu pe care nu-l umplea“, ci în „energia“ lui — înțelegând prin aceasta „avântul de civilizație“ — care trecea „dincolo de marginile chiar ale unei locuințe naționale răsfirate și dincolo de hotarele statului“. Dacă „grija paralizantă pentru revanșă“ făcea posibilă pe plan intern „tirania criminală a lui Horthy“, grija pentru civilizație reclama „o liniște sufletească sprijinită pe conștiința de drept pentru sine, dar și pentru alții. Și atunci, conchidea Iorga, în interesul marii civilizații umane ne putem înțelege foarte bine“.

Timp de 75 de ani, înțelegerea româno-ungară (dar și ungaro-slovacă, ungaro-sârbă etc.) nu a fost posibilă. Și asta nu în primul rând din cauza României. Azi, însă, în raporturile dintre cele două state se conturează un moment favorabil cum nu a existat niciodată până acum. Pentru că niciodată până acum, guvernele de la Budapesta nu au înțeles să renunțe, în mod cinstit, la politica lor revizionistă față de România. Or, în aceste condiții, înțelegerea nu era posibilă.

Astăzi situația pare să fie alta.

Dintre factorii care acum deschid o șansă istorică împăcării româno-ungare amintim: recunoașterea de către guvernul ungar a frontierei dintre România și Ungaria; susținerea de către societatea ungară a unei astfel de politici, fapt demonstrat, printre altele, și de rezultatul alegerilor parlamentare din acest an; apariția în cele două țări ale unor asociații, organizații, grupuri ale societății civile ce sprijină și militează pentru împăcarea dintre cele două țări vecine; pentru prima dată în ultimii 75 de ani în România și Ungaria există, concomitent (în Ungaria pentru prima oară după primul război mondial!) regimuri democratice; accesul la organisme politice, economice și de securitate occidentale, în care sunt interesate ambele țări, nu pot avea loc decât prin normalizarea raporturilor dintre ele; existența unor standarde internaționale clare în domeniul drepturilor omului, inclusiv în ceea ce privește drepturile și obligațiile persoanelor aparținând minorităților naționale, pe care cele două state s-au angajat să le respecte; interesul comun de a impulsiona colaborarea bilaterală, de a ridica nivelul de trai al populației din cele două țări etc.

Istoria poate contribui la valorificarea acestei șanse istorice nu prin „uitarea“ punctelor dureroase din cronica relațiilor româno-ungare, ci prin învățămintele pe care contemporanii trebuie să le desprindă din studierea ei; atât a celor bune, cât și a celor rele. Acesta este mesajul cărții noastre: un îndemn, prin cunoașterea istoriei, pentru multiplicarea eforturilor — românești, ungare și internaționale — în scopul ajungerii la un rezultat pozitiv. Să nu uităm însă că procesul este abia la început; el poate fi greu, îndelungat, pentru că mentalitățile au rădăcini adânci. Dar, singura opțiune logică și benefică pentru toți este să mergem înainte pe acest drum, să facem acest proces ireversibil.

ION CALAFETEANU

CAPITOLUL I

REVIZIONISMUL UNGAR

Destrămarea Austro-Ungariei și rolul Conferinței de Pace de la Paris.

La sfârșitul anului 1918, când ostilitățile pe câmpurile de luptă ale primului război mondial încetaseră, harta politică a Europei Centrale și de Sud-Est prezenta modificări fundamentale față de perioada anterioară declanșării conflictului. Aceste transformări nu erau în primul rând rezultatul raportului de forțe dintre părțile combatante — acesta influențase numai stabilirea liniilor de separare a forțelor armate aflate până atunci în încheștarea luptei, așa cum fuseseră ele trasate prin acordurile de armistițiu semnate la Vila Giusti, la 3 noiembrie 1918, cu Austro-Ungaria și zece zile mai târziu, la 13 noiembrie, la Belgrad, cu Ungaria — ci ele își aflau rădăcinile în triumful principiului autodeterminării națiunilor, în victoria luptei de eliberare a popoarelor aflate până atunci sub stăpânire străină. Datorită acestui fapt, la sfârșitul anului 1918 era deja de domeniul trecutului existența marilor imperii multinaționale, iar în locul lor, popoarele subjugate puseseră bazele unor state naționale independente sau, cele ce aveau deja astfel de state, își desăvârșiseră procesul de unitate național-statală.

Acest adevăr s-a impus în rândul oamenilor politici și de știință, al opiniei publice internaționale, în general, încă imediat după război. Astfel, cunoscutul ziarist francez Hubert Beuve Méry, fondatorul ziarului „Le Monde“, scria: „Nu s-a repetat niciodată destul că nu învingătorii au dezmembrat Austro-Ungaria: această dezmembrare s-a produs sub presiunea factorilor interni, pe care evenimentele externe au făcut-o irezistibilă“¹. În același sens, este ilustrativ un document înaintat

¹ Hubert Beuve Méry, *Réflexions politiques*, Éditions du Seuil, Paris, 1951, p. 14.

Foreign Office-ului în noiembrie 1918, de unul dintre cei mai buni cunoscători ai situației din Europa Centrală, istoricul R. W. Seton-Watson, aflat atunci chiar în mijlocul evenimentelor și a cărui opinie capătă, astfel, caracterul unei adevărate mărturii. „Austro-Ungaria — se arăta în documentul menționat — a încetat să existe și nu poate fi găsită nici o posibilitate de a negocia cu ea /.../ pentru simplul motiv că nici unul dintre factorii prin care se mențineau până acum relațiile sale cu lumea din afară și anume nici dinastia, nici armata comună, nici Ministerul de Externe, nici birocrăția nu mai supraviețuiesc“¹. Același caracter de mărturie îl au și cuvintele lui Alexandre Millerand, președintele Conferinței de Pace, care spunea în 1920: „Voința popoarelor s-a exprimat în zilele din octombrie și noiembrie 1918, când dubla monarhie s-a năruit și când populațiile de mult timp oprite s-au unit cu frații lor italieni, români, iugoslavi, cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs la această epocă constituie tot atâtea mărturii noi despre sentimentele naționalităților pe vremuri subjgate“².

Când, în ianuarie 1919, la Paris s-au deschis lucrările Conferinței de Pace, noua hartă politică a Europei Centrale și de Sud-Est era deja trasată în liniile ei fundamentale, forumului de pace din capitala Franței — a cărui importanță nu poate fi subestimată, dar căruia nu trebuie să i se acorde nici puteri, nici atribuții și nici măcar intenții pe care el nu le putea avea — revenindu-i sarcina de a da o consacrare internațională largă unei situații de fapt, creată prin voința clar și liber exprimată a popoarelor. Recunosc acest lucru personalități — oameni politici și specialiști — care au jucat un rol proeminent în cadrul Conferinței de Pace și care — în numele adevărului — renunță la orgoliul de a-și atribui trasarea hărții politice postbelice a Europei. Astfel, premierul britanic George David-Lloyd recunoștea că „înainte ca puterile să ajungă să examineze pacea austriacă, ele erau confruntate cu fapte săvârșite și ireversibile“³. Iar E. Harmsworth, secretar de stat în guvernul britanic, arăta că „regatul Ungariei s-a descompus într-o largă măsură în părțile sale componente înainte de începerea lucrărilor Conferinței de Pace“, căci Ungaria

¹ Hugh and Cristopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe*, Methuen, London, 1982, p. 324.

² H. W. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, vol. IV, Oxford, 1921, p. 422—423.

³ George David Lloyd, *Memoirs of the Peace Conference*, vol. 1, 1929, p. 50—51.

antebelică „n-a fost decât un conglomerat artificial și forțat de rase neasemănătoare și în unele cazuri ostile“¹. Charles Seymour, unul dintre experții delegației americane la Paris, aprecia la rândul său: „La Conferința de Pace, oamenii de stat se găseau în fața unui fapt împlinit și nu în fața unei teorii. Conștienți de disoluția Austro-Ungariei, ei nu aveau de ales. Chestiunea era deja reglementată de diferitele naționalități din care era format imperiul muribund. În cursul ultimelor săptămâni de război ele și-au constituit propriile lor guverne, măturând fără respect și menajamente tradițiile seculare. Austro-Ungaria, ca entitate politică, s-a prăbușit ca un castel de cărți de joc și nici cea mai solemnă conferință de pace nu era capabilă de a o mai repune pe picioare /.../ Cea mai mare parte a sarcinii pacificatorilor a constat, pur și simplu, în determinarea detaliilor frontierelor“².

Acestor mărturii contemporane li s-au adăugat de-a lungul anilor aprecierile oamenilor de știință — și în primul rând ale istoricilor — care au analizat evenimentele din anii 1918—1920. Astfel, istoricul american J. A. S. Grenville consideră că „de fapt, aliații și Statele Unite au venit la Paris pentru a confirma statele noi, succesorale ale Imperiului austro-ungar, care s-a prăbușit în urma înfrângerii“³. O opinie identică împărtășește și istoricul francez Pierre Renouvin, care apreciază că „distrugerea dublei monarhii era un fapt împlinit înainte chiar ca guvernul imperial să fi semnat, la 3 noiembrie, armistițiul de la Vila Giusti. Această distrugere a fost realizată prin voința popoarelor /.../ Conferința de Pace nu avea altceva de făcut decât să înregistreze rezultatele obținute“⁴. Chiar istorici care nu manifestau înțelegere față de transformările progresiste care au avut loc în centrul Europei în anul 1918, sunt nevoiți să recunoască faptul că Tratatul de la Trianon a constituit numai „certificatul mortuar al Ungariei istorice“⁵, întrucât

¹ *The Hungarian Questions in the British Parliament. Speeches, Questions and Answers in the House of Lords and the House of Commons from 1919 to 1920. With an Introduction by Roland E. L. Vaughan Williams, K. C.* London, Grant Richard, 1933, p. 348.

² E. M. House, Ch. Seymour, *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference 1918—1919*, New-York, 1921, p. 9.

³ J. A. S. Grenville, *The Major International Treaties, 1914—1973*, Methuen, Londra, 1982, p. 45.

⁴ Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, vol. 7, Paris, 1958, p. 114.

⁵ C. A. Macartney, *Hungary. A Short History*, University Press, Edinburgh (ediția a II-a), 1966, p. 206—207.

„decesul real al Ungariei istorice precedase cu circa 18 luni recunoașterea formală a acestui fapt“¹.

În ampla mișcare revoluționară ce a cuprins popoarele europene aflate sub stăpânire străină în ultima fază a primului război mondial s-a încadrat și lupta poporului român pentru desăvârșirea unității sale naționale. Pentru aceasta a intrat România în război în august 1916, pentru aceasta s-au ridicat la luptă în 1917 — 1918 românii din teritoriile ocupate; în final, lupta lor a fost încununată de succes: la 27 martie/9 aprilie, la 15/28 noiembrie și la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 Basarabia, Bucovina și, respectiv, Transilvania s-au unit — prin propria lor voință — cu România. Unirea reprezenta înfăptuirea firească a năzuinței de unitate a poporului român, a visului pentru care luptaseră și se jertfiseră nenumărate generații de înaintași. Opera de unire națională nu era rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerii intervenite la masa tratativelor, nu era și nu putea fi un „dar“ al Conferinței de Pace. Conferința de Pace de la Paris n-a creat un stat român întregit, cum n-a inventat nici principiul autodeterminării națiunilor și lupta de eliberare națională, ci a consacrat o realitate care s-a impus în fața întregii lumi, fiindcă era creată pe baza principiilor de drept internațional unanim recunoscute; Conferința de Pace a recunoscut justetea unui act pe care poporul român îl realizase deja prin lupta sa: unitatea națională.²

Regimul horthyst și revizionismul ungar

Aceasta fiind situația, cum se explică atunci faptul că, în perioada interbelică, forțe social-politice — și le avem în vedere aici în primul

¹ *Ibidem*, p. 209.

² Din istoriografia românească dedicată unirii din 1918 amintim: *Desăvârșirea unificării statului național român* (sub redacția: Miron Constantinescu, Ștefan Pascu), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 524; *Unirea Transilvaniei cu România, 1918* (sub redacția: Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac), ediția a III-a, Editura Politică, București, 1978, p. 740; C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 — 1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 414; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român, 1918*, vol. I-II, Editura Academiei, București, 1983, precum și volumele de documente *1918 la români* (colectiv de coordonare: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat), vol. I-XII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983 — 1985.

rând pe cele din Ungaria — legate de vechea stare de lucruri și nemulțumite de transformările democratice ce avuseseră loc în Europa Centrală, care duseseră la pierderea situației lor sociale, economice, politice și naționale privilegiate, au supus hotărârile Conferinței de Pace din anii 1919—1920 — și în primul rând tratatul de pace cu Ungaria — unor puternice critici, acuzându-l de toate nedreptățile și de toate relele existente, inclusiv de dezmembrarea Ungariei? De ce acea pornire pătimașă împotriva Tratatului de la Trianon, când nu acesta dezmembrase „Ungaria istorică“?; de ce acea propagandă șovină, plină de ură, dusă cu atâta insistență, cu atâtea eforturi materiale și intelectuale, cu recurgerea la atâtea minciuni și falsuri pentru a cere „revizuirea“ lui și „îndreptarea“ unor nedreptăți imaginare?; de ce revizuirea Tratatului de la Trianon a devenit nu numai un scop al politicii externe, ci un principiu al sistemului social-politic din Ungaria, prezent în toate domeniile vieții sociale, economice, politice, culturale etc. ale țării, care a călăuzit acțiunile tuturor guvernelor care s-au perindat la conducerea Ungariei?; cum de a fost posibil ca revizuirea Tratatului de Pace de la Trianon să fie considerată „problema vitală a națiunii ungare“¹, căreia i s-au subordonat orice alte priorități și i s-au jertfit orice alte principii, inclusiv cele morale?

Trebuie să subliniem de la început că, de fapt, ne aflăm în fața unei acțiuni de substituire, a unui fals grosolan — de altfel, regimul horthyst și-a legat numele de numeroase falsuri, scandaluri internaționale, acte de terorism statal etc. — al căror scop final era refacerea statului multinațional ungar în granițele antebelice. Urmărind această himeră — ce se va transforma la elita conducătoare din Ungaria interbelică într-o adevărată obsesie, pe care în decurs de peste două decenii va căuta s-o transmită întregii națiuni — oficialitățile ungare erau conștiente de faptul că nu se puteau prezenta în fața guvernelor și a opiniei publice internaționale ca adversare ale principiului dreptului la autodeterminare, ce însuflețise lupta popoarelor subjugate din vechiul Imperiu habsburgic și care se bucura de o recunoaștere generală, fără ca prin aceasta să-și îndepărteze orice urmă de simpatie și să nu-și compromită grav orice șansă de succes. De aceea, ele au căutat permanent să acrediteze ideea că destrămarea Austro-Ungariei nu era rezultatul luptei popoarelor

¹ *Érdélyi mártírok és hősök aranykönyve*, Budapest, 1941, p. 11.

asuprite, o materializare a ideii de dreptate pe calea autodeterminării naționale, ci pur și simplu un act de voință al puterilor învingătoare, impus Ungariei prin Tratatul de Pace de la Trianon, deci un rezultat al războiului, o consecință a unui anumit raport de forțe.

Această interpretare a început să fie vehiculată cu insistență de guvern și de propaganda ungară încă din perioada lucrărilor Conferinței de Pace, pentru ca, după semnarea Tratatului de la Trianon, ea să devină versiunea oficială, de la care nu se admitea nici cea mai mică abatere fără ca autorul ei să nu fie etichetat drept „trădător“ sau „dușman al națiunii“ și să suporte consecințele cele mai grele; or, dimpotrivă, să fie absolvit de grave delictе de drept comun sau „iertat“ pentru ideile sale politice dacă se dovedea a fi un „patriot adevărat“, ceea ce în accepțiunea autorităților ungare însemna respingerea hotărârilor Tratatului de la Trianon și susținerea politicii revizioniste a guvernului¹. Era vorba de un adevărat „terorism intelectual“², ce pune la index orice interpretare a evenimentelor care nu corespundea celei oficiale. Așa se explică de ce, în Ungaria interbelică, nu s-a făcut niciodată o analiză lucidă, clară, fără idei preconcepute a cauzelor care au dus la dezmembrarea a ceea ce fusese Ungaria antebelică, de ce niciodată problema naționalităților din fosta Ungarie, politica de maghiarizare nu au fost nici măcar amintite printre factorii care au dus la descompunerea dublei monarhii.

Sunt ilustrative în acest sens dezbaterile care au avut loc în Parlamentul ungar când s-a ratificat Tratatul de la Trianon. Deși acesta era locul și, de asemenea, era momentul potrivit pentru o astfel de analiză, luările de cuvânt ale celor șapte deputați — fiecare reprezentând o regiune desprinsă de Ungaria — au fost „de un sentimentalism sfâșietor, dar nu au contribuit cu nimic la înțelegerea tratatului de pace și a situației internaționale reale a țării, nici la crearea unei alternative

¹ Astfel, guvernul Bethlen a încheiat un acord cu social-democrații pe care i-a eliberat din închisoare în urma angajamentului acestora că vor adopta o poziție „manifest ungară“ față de politica externă a guvernului, iar delincvenți de drept comun au fost tratați cu „mare indulgență“ pentru „motive patriotice“ — C. A. Macartney, *op. cit.*, p. 211 și următoarele.

² Jean Bérenger, *Le revisionisme hongrois*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920 en Europe Centrale et Sud-Orientale* (citât în continuare: *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*), Association des Publications près les Universités des Strasbourg, Strasbourg, 1987, p. 166.

politice“¹. Numai într-o singură intervenție, cea a viitorului ministru al Culturii, Kuno Klebelsberg, a fost menționată „conjunctura mondială“ care ar fi decis asupra problemelor central-europene, fără să se arate ce se înțelegea de fapt prin aceasta, iar Pál Teleki, primul-ministru, a fost singurul care a vorbit de unele lipsuri ale guvernului ungar în problema minorităților naționale, dar s-a grăbit să adauge că, după părerea sa, acestea s-ar fi datorat administrației și nu liniei politice a guvernului².

Atribuirea responsabilității destrămării vechii Ungarii Tratatului de la Trianon explică de ce în perioada interbelică oficialitățile, importante forțe politice din Ungaria, toți aceia ale căror interese fuseseră lezate într-un fel sau altul de transformările politico-teritoriale care avuseseră loc în 1918, toate elementele educate timp de decenii în spiritul ideologiei șovine, al disprețului și urii față de alte popoare, toți cei crescuți în credința superiorității culturale și a „misiunii istorice“ a poporului ungar, de stăpân și de conducător în Bazinul Dunărean, toți aceia care nu înțelegeau legitatea prefacerilor care avuseseră loc sau aceia care nu voiau să se împace cu noua situație l-au supus unor puternice atacuri, cerând revizuirea lui și restabilirea granițelor „Ungariei Sfântului Ștefan“. Revizionismul a devenit ideologia dominantă a Ungariei, el a inspirat regimul lui Horthy în toată perioada în care s-a aflat la putere (1920—1944), a animat politica externă a statului înainte și după ratificarea Tratatului de la Trianon, a privit vecinii imediați ai Ungariei — Cehoslovacia, Iugoslavia și România — ca virtuali inamici, a pregătit aruncarea țării în flăcările celui de-al doilea război mondial. Pe plan intern, subordonând totul recuceririi teritoriilor pierdute, supralicitând „injustiția“ făcută Ungariei la Trianon, revizionismul a exploatat sentimentele patriotice ale poporului ungar în folosul exclusiv al unor cercuri social-politice restrânse, pentru abaterea atenției poporului de la adevăratele probleme ale Ungariei. Proclamând că tot ceea ce ar putea îndepărta țara de la urmărirea exclusivă a politicii de revizuire ar fi contrar „interesului superior“ al patriei, guvernul de la Budapesta s-a opus introducerii oricăror reforme democratice, nu a întreprins nici o măsură de modernizare a societății, a menținut în

¹ Mária Ormos, *Le traité de paix de Trianon et l'assemblée nationale hongroise 1920—1926. Idées et réalité*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 135.

² *Ibidem*, p. 136.

Ungaria o structură social-economică învechită, anacronică și un regim de teroare. În felul acesta, poporul ungar a fost, de fapt, prima jertfă a politicii revizioniste.

Revizionismul a constituit pentru regimul ultraconservator din Ungaria un alibi menit să justifice dictatura, teroarea, antisemitismul, șomajul, scăderea nivelului de trai etc. Recucerirea teritoriilor pierdute era prezentată de propaganda oficială ca soluția tuturor problemelor și contradicțiilor care confruntau societatea ungară, remediul tuturor neajunsurilor și lipsurilor, calea de satisfacere a tuturor nemulțumirilor; ea urma să dea de lucru șomerilor, pământ țăranilor, funcții bine remunerate fostei birocrății imperiale, să înapoieze groșilor latifundiile din teritoriile pierdute, capitaliștilor vechile izvoare de materii prime ieftine etc. Pe scurt, revizuirea Tratatului de la Trianon trebuia să asigure săracilor un trai fără griji, celor bogați mai multă bogăție și tuturor ungarilor — fericirea. În aceste condiții, nu-i de mirare că patima revizionistă — fiindcă și de patimă era vorba atât timp cât se refuza cu încăpățănare orice analiză lucidă, cât timp nu se punea întrebarea dacă revizionismul este justificat sau nu, cât timp se mergea înainte cu această politică, chiar și atunci când au devenit absolut clare urmările ei nefaste pentru Ungaria — a cuprins, total sau parțial, tot mai multe sectoare ale societății ungare, largi pături sociale, grupări și partide politice, personalități diverse. Aceasta a fost posibil și pentru că, practic, în viața politică ungară din perioada interbelică aproape nu a fost loc, în mod legal, pentru un partid, o grupare politică sau chiar persoane individuale care să poată să se opună deschis politicii revizioniste, să arate poporului ungar urmările ei nefaste, dezastrul național spre care era condus. Iar când au fost, totuși, astfel de încercări¹ — de altfel, destul de timide — autorii lor au fost taxați imediat de „trădători“ și reduși la tăcere. Maximum ce s-a permis a fost exprimarea unor variante mai moderate de revizionism. Unele „limitate“ la rectificări de graniță, mai mult sau mai puțin întinse — susținute de Partidul Liberal, de exemplu — spre deosebire de „revizionismul integral“, urmărit de guvern, de celelalte partide politice, de organizațiile și asociațiile patriotice — revizioniste

¹ Vezi: Horia Brestoiu, Vasile Bobocescu, *Acțiuni ostile ale poporului ungar împotriva revizionismului fascisto-horthyst, pentru relații de colaborare cu statele vecine*, în „Anale de istorie“, anul XXXIII (1987), nr. 5, p. 80—98.

etc; sau, altele, care își limitau căile pentru realizarea scopurilor revizioniste la folosirea mijloacelor pașnice — cum făcea Partidul Social-Democrat, de exemplu — spre deosebire de toate celelalte forțe revizioniste ungare care erau gata să se arunce într-o aventură militară dacă aceasta ar fi adus un câștig teritorial.

Revizionismul ungar era o urmare logică, în condițiile istorice concrete ale epocii de după 1918, a situației existente în perioada antebelică. Din ideea „imperiului ungar“, care a dominat viața publică și cea politică în epoca dualismului, a rezultat, în mod firesc, în perioada interbelică, respingerea Trianonului, ideea celei mai depline restituții posibile, pe care politicienii de la Budapesta sperau s-o înfăptuiască pe calea revizuirii, imaginată în diferite moduri, a prevederilor teritoriale ale păcii de la Trianon. Așa cum în timpul dualismului nici un partid politic parlamentar nu a putut activa cu un program care ar fi dorit sau ar fi aprobat destrămarea „Ungariei istorice“, despărțirea naționalităților, tot așa, în timpul regimului horthyst, din programul politic al nici unui partid legal nu putea lipsi formularea „obiectivului național“ al revizuirii teritoriale. Nici opoziția legală de stânga, nu s-a opus revizionismului, ci numai formulării și propagandei lui oficiale: ea nega afirmația că Trianonul ar fi singura sursă a necazurilor țării și că, așa cum susținea o lozincă foarte răspândită, „Ungaria întregită“ ar fi imediat un „rai“; ea înțelegea prin revizuirea tratatului de pace, în primul rând o corectare pașnică, bazată pe un acord plin de înțelegere față de situația populației maghiare de lângă frontieră și pe care o lega cu ideea solidarizării mai largi din valea Dunării, propagată și de Károlyi Mihály, care trăia în exil¹.

Etapele revizionismului ungar

În evoluția revizionismului ungar trebuie să deosebim două etape. În prima dintre acestea, care a început încă din anii 1919—1920, înainte chiar de semnarea Tratatului de la Trianon și anume din momentul în care au fost comunicate guvernului ungar prevederile acestuia, a existat numai varianta „revizionismului integral“. Era aceasta reacția

¹ Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, *Magyarország története*, vol. VIII, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, p. 423 (apud Francisc Păcurariu, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, București, 1988, p. 416—417).

emoțională a unei societăți ce nu putea (sau nu voia) să renunțe la iluzii?; era rezultatul educației șovine de decenii cu privire la „superioritatea” ungarilor față de popoarele învecinate și a credinței în eternitatea „Ungariei milenare”?; era vorba, oare, de incapacitatea de înțelegere a ireversibilității transformărilor democratice ce avuseseră loc în fosta monarhie austro-ungară?; sau, poate, „revizionismul integral” reprezenta reacția unor forțe social-politice ale căror interese fuseseră lezate prin destrămarea vechii Ungarii?; ori anumite cercuri politice erau interesate în a canaliza atenția poporului ungar spre himere revizioniste pentru a instaura în țară un regim ultraconservator? Probabil că explicația cea mai apropiată de adevăr trebuie să aibă în vedere toate aceste elemente, fiecare dintre ele având partea sa de contribuție la nașterea revizionismului și impunerea lui în cadrul societății ungare.

Din 1927 — 1928 a început să se afirme și „revizionismul moderat”, mai redus în ceea ce privește aria teritoriilor revendicate de la vecinii Ungariei, dar în nici un caz mai realist și nici mai puțin periculos pentru aceștia. Dintr-un anumit punct de vedere, am putea spune chiar dimpotrivă. Pentru că dacă „revizionismul integral” nu putea găsi, în mod normal, sprijin la alte guverne sau printre oamenii de bună credință, fiind evidentă de la început lipsa lui de orice justificare, pe orice plan, „revizionismul moderat” era prezentat de oficialitatea și de propaganda ungară ca „rezonabil”, ca o manifestare a voinței Ungariei de a stabili o bază de înțelegere cu vecinii săi, ca un sacrificiu pe care statul ungar îl făcea în dorința stabilirii unui climat de pace, înțelegere și colaborare în Europa Centrală.

Semnalul de ofensivă al noii variante de revizionism a fost dat de lordul Rothermere, care a acceptat, în schimbul unor importante sume de bani*, să pună în slujba cauzei revizioniste ungare grupul de ziare pe

* În ianuarie 1932, ziarul „Aux Ecoules” a publicat câteva documente găsite de poliția franceză, într-un hotel, la Biaritz, uitate de prințesa Hohenlohe — Schellingfürst, spioană germană, din care rezulta că lordul Rothermere era finanțat de guvernele ungar și german — Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, Tipografia ziarului „Universul”, 1934, p. 39 — 44. În același timp, lordul Rothermere urmărea și coroana Ungariei pentru fiul său. În acest sens au avut loc și unele discuții, dar lipsa de sprijin din partea guvernului Marii Britanii — la 27 iulie 1927 a apărut în „Times” un articol în care se arăta clar că guvernul britanic nu sprijinea campania revizionistă — și neînțelegerile dintre legitimiști, liberali și alte forțe politice din Ungaria au făcut ca acest plan să eșueze — István Barta, Ivan T. Berend, Peter Hanak, Miklós Lackó, László Makkai, Zsuzsa L. Nagy et György

care îl conducea (71 de ziare și reviste din Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și Canada, în frunte cu „Daily Mail“, care avea un tiraj de 2 milioane de exemplare). La 21 iunie 1927, lordul Rothermere a publicat în „Daily Mail“ un articol intitulat „Locul Ungariei sub soare“, în care, folosind date false, puse la dispoziție de guvernul ungar, cu privire la numărul populației maghiare aflate în zonele de frontieră ale Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei cu Ungaria, cerea retrocedarea acestor regiuni cu pretinsă populație maghiară majoritară*. În realitate, în ceea ce privește zonele frontaliere ale României cu Ungaria, de exemplu, populația maghiară nu reprezenta decât 24%, pe când românii formau 54%¹ (dacă luăm în considerație numai populația rurală, diferența este și mai mare: 18,1% față de 61,3%)².

Deși guvernul ungar nu se mulțumea cu o revizuire parțială, el a primit cu bucurie articolul lordului Rothermere, care i-a oferit prilejul pentru a organiza o largă campanie de propagandă revizionistă. În același timp, unii revizionisti unguri au înțeles din poziția lordului Rothermere că înfăptuirea revizionismului integral era o utopie, întrucât nu ar fi putut găsi sprijin internațional în acest sens și, de aceea, au considerat că trebuia renunțat la această dogmă. Printre aceștia se afla și Nagy Emil, fost ministru al Ungariei în Marea Britanie, care într-o lucrare publicată în 1928 sub auspiciile „Societății Ungare de Politică Externă“ (Magyar Külügy Társaság) și intitulată „Dreptate Ungariei“ scria: „Planul Rothermere însemnează că neamul ungar trebuie să renunțe de a mai susține ideea integrității și trebuie să se obișnuiască cu gândul că a pierdut teritoriile locuite de masele diferitelor naționalități, dacă, în schimb, îi vor fi restituite acele teritorii locuite de maghiari și șvabi care au fost răpite patriei mame fără nici un drept“³.

Histoire de la Hongrie des origines à nos jours. Publié sous la direction de Ervin Pamlényi (în continuare: *Histoire de la Hongrie*), Editions Horvath, Budapest, 1974, p. 509—510.

* Referitor la campania revizionistă a lordului Rothermere, marele scriitor englez Bernard Shaw scria: „Este inadmisibil ca oameni inconștienți să încurajeze în Anglia, din motive personale, tendințele revizioniste ale Budapestei și încercările de a răsturna starea de lucruri actuală, tentative concepute de către cei care s-au dovedit ei înșiși intoleranți și opresori, violatori de legi față de celelalte națiuni“ — Corneliu I. Codarcea, *Le litige roumano—hongroise*, București, 1937, p. 131.

¹ A. Gociman, *op. cit.*, p. 237.

² *Ibidem*, p. 314.

³ *Ibidem*, p. 21.

Privit în contextul evenimentelor din anii 1918—1919 din centrul Europei, al transformărilor revoluționare pe plan național din fostul Imperiu austro-ungar, revizionismul ungar ni se înfățișează esențialmente ca o continuare logică, în alte condiții istorice, a politicii de păstrare a integrității teritoriale a Ungariei multinaționale promovată în acei ani de guvernele de la Budapesta, indiferent de compoziția lor socială și de ideologia ce le anima, o continuare a atitudinii adoptate în aceeași perioadă de diverse partide, grupări politice sau personalități din Ungaria, ce nu au înțeles imposibilitatea menținerii vechii Ungarii multinaționale¹. În general, se poate afirma că aceleași forțe social-politice, păături sociale și, de multe ori, chiar aceeași oameni care s-au pronunțat și au acționat pentru păstrarea integrității teritoriale a vechii Ungarii s-au angajat, după 1918, cu aceeași ură și lipsă de responsabilitate în promovarea și susținerea politicii revizioniste. În primul rând, este vorba despre aristocrația feudală și marii capitaliști, care au constituit baza regimului și au fost principalii lui beneficiari. Deși în Ungaria interbelică participarea aristocrației la nivel guvernamental a suferit o diminuare față de perioada anterioară, influența ei politică și în viața publică a rămas considerabilă, ea ținând de însăși esența regimului² și având ca suport material proprietatea ei asupra celei mai mari părți din suprafața arabilă a țării. Este suficient să amintim în acest sens că, în anul 1933, din totalul suprafeței agricole de 16 081 844 iugăre (1 iugăr = 0,57 ha), proprietățile de peste 100 iugăre, în număr de 12 064, ce reprezentau numai 0,8 % din totalul proprietăților, dețineau 48,1 % din pământul arabil. Un număr de 1070 de mari proprietari, adică 0,1 % din totalul proprietăților, ce aveau moșii de peste 1 000 iugăre, dețineau 29,9 % din suprafața arabilă; familiile Esterházy, Festetics, Zichy și Pallavicini aveau fiecare proprietăți de zeci și chiar sute de mii de iugăre³. În urma

¹ O analiză a poziției diverselor partide politice față de problema integrității Ungariei face Adalbert Toth, în articolul *Le Traité de paix de Trianon et les partis politique hongrois*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 147—157.

² *Magyarország története*, vol. VIII, p. 475.

³ *Histoire de la Hongrie*, p. 539—540. În 1920 s-a efectuat în Ungaria o reformă agrară, care a afectat 7,5 % din suprafața arabilă a țării. În total au fost luate de la marii proprietari 1,2 milioane iugăre, în general pământ de proastă calitate, din care s-a dat țăranilor (298 000 familii) cu pământ puțin numai jumătate, ceea ce revine în medie 1,6 iugăre de familie.

destrămării vechii Ungarii, aristocrația maghiară pierduse latifundiile aflate pe teritoriile ce au revenit statelor succesoare, care au întreprins în aceste regiuni largi reforme agrare, de care au beneficiat toți țărani fără pământ sau cu pământ puțin, indiferent de naționalitate¹. Or, aristocrații unguri nu s-au împăcat niciodată cu această situație și — așa cum arăta primul președinte al Republicii Ungare, Károlyi Mihály — sperau ca printr-o politică revizionistă „să recâștige situația pe care ei nu reușiseră să o mențină”, adică să obțină o revenire la „frontierele pierdute” ce le-ar fi readus în proprietate vechile latifundii².

Ideea era împărtășită și de publicistul secui György Ferenczy, care aprecia că : „Revizuirea o cer doar magnații și latifundiarul de peste graniță, care printr-o propagandă sistematică și alimentată cu banii ștorși de pe spinarea bietului țaran caută să infiltreze în sufletul poporului maghiar credința că situația tristă în care se găsește astăzi se datorește hotărârii de la Trianon /.../ Oligarhia maghiară vrea revizuire fiindcă numai în felul acesta speră să-și recâștige moșiile expropriate. Împotriva revizuirii protestează atât țaranul român cât și cel ungur, fiindcă nici unul, nici altul nu vrea să ajungă în iobăgie”. Cuvinte asemănătoare întrebuița și profesorul Seton-Watson din Londra, care sublinia că revizuirea granițelor „nu o cere poporul maghiar, bucuros să-și vadă de nevoile sale, ci acea mână de magnați și politicieni care oftează după regimul oligarhiei de altă dată”³.

Totodată, în interiorul țării, dar în special în ~~afara~~ hotarelor ei, feudalitatea ungară a încercat să prezinte propriile ei interese în revizuirea prevederilor teritoriale ale Tratatului de Pace de la Trianon ca

¹ Numai în Transilvania, de exemplu, 23 din cei 367 mari proprietari maghiari care au optat după 1920 pentru cetățenia ungară, posedau 344 842 iugăre în proprietăți cuprinse între 4 000—50 000 iugăre, care prin reforma agrară au fost împărțite țăranilor. În urma aplicării reformei agrare din 1921, în Transilvania au fost împroprietăriți 317 833 țărani români, 46 069 de maghiari și 24 815 de germani. Pentru detalii vezi: D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975; D. Saizu, *Procesul optanților, în Titulescu și strategia păcii* (coordonator: Gh. Buzatu), Editura Junimea, Iași, 1982, p. 17; Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor 1919—1929*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988, p. 209—212.

² Vezi introducerea semnată de Mihály Károlyi la lucrarea lui George Palaczy-Horvath, *In Darkest Hungary*, London, Victor Palloncz Ltd., 1945, p. 10.

³ „Neamul românesc” din 1 septembrie 1934.

fiind ale națiunii ungare în ansamblu. O astfel de tentativă s-a dovedit însă într-o mare măsură iluzorie, deoarece cercurile politice și opinia publică internațională cunoșteau foarte bine adevărul. Acesta era confirmat, de altfel, și de liderii social-democrați unguri Garany Ernő și Gyula Peidl, nevoiți să plece în exil pentru a scăpa de teroarea horthystă. În 1926, într-o convorbire cu liderul laburist Ramsay Mac Donald, premierul guvernului britanic, aceștia declarau că doleanțele revizioniste pe care magnații unguri le prezentau prin capitalele europene pentru a câștiga bunăvoința unor guverne sau forțe conservatoare „nu erau ale națiunii maghiare, ci ale guvernului de nobili reacționari, înstăpâniți la conducerea Ungariei”¹. În același sens, într-o conferință ținută la Oradea, la 1 decembrie 1938, Nicolae Iorga evidenția că neînțelegerile dintre România și Ungaria nu erau, de fapt, între poporul român și poporul ungar („care este un popor foarte vrednic, foarte muncitor, foarte viteaz, foarte loial deseori față de statul care vine în marginile dreptului său”), ci între români și feudații unguri, care erau, în același timp, dușmanii propriului popor, întrucât „secol de secol au exploatat, au sărăcit și au îndobitocit propria lor națiune”².

Interesele marilor latifundiați unguri în promovarea unei politici revizioniste s-au împletit cu cele ale marilor industriași. În cadrul Ungariei antebelice, rolul economic al Transilvaniei și al celorlalte teritorii românești era periferic, el fiind redus, în general, la acela de furnizor de resurse energetice și de materii prime ieftine pentru industria prelucrătoare, concentrată aproape exclusiv în partea centrală a statului, în special la Budapesta³, de piață pentru desfacerea produselor acestei industrii⁴ și de furnizor de mână de

¹ Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 26.

² N. Iorga, *Întru apărarea graniței de apus*, Ediția Ligii Culturale, Tipografia Universul, București, 1938, p. 8.

³ Conform statisticii oficiale ungare din 1910, din totalul de 6 423 întreprinderi industriale cu peste 20 de muncitori care se găseau pe teritoriul regatului ungar, numai Capitala concentra 1926, în timp ce în Transilvania erau abia 392 — Ioan Tiberian, *Permanența legăturilor economice dintre țările române — premisă a formării statului național unitar*, în „Anale de istorie”, anul XXXIV (1988), nr. 5, p. 14.

⁴ În același timp, industria din Transilvania alimenta cu produse industriale piața din România, de unde importa, în schimb, produse agricole și materii prime. O analiză de ansamblu a unității economice românești înainte de 1918, vezi Victor Axenciuc, Ioan Tiberian, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979.

lucru ieftină¹. Or, după 1918 industria prelucrătoare din Ungaria s-a văzut lipsită de izvoarele ei principale de materii prime și de mână de lucru ieftină, cu o piață de desfacere internă mult redusă, ceea ce i-a creat greutăți suplimentare. În aceste condiții, s-au redus simțitor și veniturile proprietarilor de întreprinderi industriale, care au devenit, alături de aristocrația feudală, principalii sprijinitori ai politicii revizioniste.

Un loc important printre susținătorii politicii revizioniste l-a avut mica nobilime ungară („gentry“). Până la primul război mondial, această categorie socială aspirase la standardul de viață și la comportamentul marilor latifundiari. După război, urmărirea acestui ideal de viață nu a mai fost posibilă. Cauza principală rezidă în faptul că încă în perioada anterioară foarte mulți dintre ei și-au pierdut micile lor proprietăți agricole în favoarea noilor îmbogățiți, proveniți de regulă din rândul burgheziei. În această situație, neavând alte mijloace de subzistență, dar nutrind un dispreț profund pentru comerț și meșteșuguri, „gentry“ au căutat „să-și mențină iluzia importanței lor naționale“², ocupând funcții administrative bine remunerate în aparatul de stat central sau local. Destrămarea Ungariei și autodizolvarea vechii administrații în teritoriile ce au revenit statelor succesorale (România, Cehoslovacia și Iugoslavia) a înrăutățit și mai mult situația acestei categorii sociale, chiar dacă guvernul ungar a continuat, în toată perioada interbelică, să mențină un aparat birocratic disproporționat de mare față de necesitățile țării. Păstrând nostalgia vieții lor anterioare, „gentry“ au devenit susținători înfocați ai politicii revizioniste; din punct de vedere politic, majoritatea dintre ei a fost atrasă de ideologia fascistă, a propagat ideologia rasistă și antisemită, a susținut politica de reînarmare a țării, de alianță cu Germania hitleristă în vederea refacerii granițelor „Ungariei milenare“³.

¹ La începutul secolului XX, salariul mediu în Transilvania reprezenta numai 66,20% din salariul din regiunea Budapestei — Ioan Tiberian, *art. cit.*, p. 14. Din această cauză, la care se adaugă și lipsa de locuri de muncă, numeroși muncitori din Transilvania au migrat spre zonele de vest ale regatului sau spre alte țări — Peter Sipoș, *Die Rolle der Migration im Entwicklungsprozess der Arbeiterklasse und in der Entfaltung der Arbeiterbewegung in einem vielen Nationalitäten bewohnten Land. Das Beispiel Ungarn*, în *Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung* (22 Linzer Konferenz), Europa Verlag, Wien, 1987, p. 15—28.

² C. A. Macartney, *Hungary and Her Successors (1919—1937)*, London, New York, Toronto, ed. 1965, p. 307.

³ Joseph Held, *Notes to the Collapse of Hungarian Society Between the two Wars*, în „East European Quarterly“, volume 11 (1977), Number 3, p. 307.

Alături de „gentry“, numeroși alți reprezentanți ai vechiului aparat de stat, ca și ai altor categorii socio-profesionale aflați în teritoriile desprinse de Ungaria, mulți dintre ei fără nici o legătură sufletească cu aceste ținuturi, veniți aici ca reprezentanți ai Budapestei în mijlocul unei populații ostile stăpânirii ungare, cu scopul de a se îmbogăți cât mai repede și prin orice mijloace, au părăsit în 1918—1920 aceste teritorii, refugiindu-se în Ungaria. (Conform unor aprecieri, după părerea noastră mult exagerate, numai numărul funcționarilor publici retrași până la sfârșitul anului 1919 din toate regiunile desprinse din fosta Ungarie ar fi fost de cca. 320 000¹. Dacă cifra este exactă, ea ilustrează forța aparatului birocratic și de presiune folosit de statul ungar în zonele cu populație nemaghiarizată).

Referindu-ne la Transilvania, trebuie să subliniem faptul că toți cei care au părăsit acest teritoriu au făcut-o din proprie voință și nu expulzați de statul român. Adevărul este că, după 1 decembrie 1918, guvernul de la Budapesta a inițiat diverse acțiuni pentru a compromite România pe plan internațional. S-a încercat, între altele, să se „demonstreze“ Conferinței de Pace că România nu ar fi capabilă să administreze teritoriul unit cu Țara, în ideea obsedantă a revenirii acestuia la Ungaria. Una dintre măsurile întreprinse în acest sens a fost sabotarea administrației românești. În acest scop, emisari din Ungaria au cutreierat Transilvania, încercând să determine funcționarii maghiari să nu depună jurământul de credință față de statul român, la nevoie amenințându-i pe cei recalcitranți că atunci când Ardealul va fi „reocupat“, cei ce nu s-ar supune acestei dispoziții vor fi destituiți. Cei ce dădeau curs acestor sfaturi erau îndrumați să emigreze în Ungaria, unde li se promiteau locuri de muncă. În ceea ce-i privește pe angajații maghiari de la căile ferate, aceștia erau îndemnați să deregleze circulația feroviară, să provoace ciocniri și deraieri de trenuri etc. Pentru a asigura existența celor ce rămâneau fără serviciu, guvernul ungar le-a trimis unele ajutoare materiale (astfel, la 24 decembrie 1919, pe o locomotivă „Simplon“ ce venea de la Budapesta au fost ascunși în acest scop 1 300 000 lei). Că funcționarii maghiari au plecat de bună voie și nu au fost expulzați de către statul român este demonstrat de faptul că angajații de origine maghiară de la căile ferate — care, spre deosebire de alți salariați, nu au

¹ C. A. Macartney, *Hungary and Her Successors*, p. 307.

dat decât în mică măsură ascultare ordinelor sau sfaturilor emisarilor Budapestei și au depus jurământ de credință față de statul român — reprezentau, în 1933, 45% din totalul salariaților căilor ferate din Transilvania¹.

În rândurile celor care au dat curs dispozițiilor Budapestei de a-și părăsi posturile s-au numărat, în special, „înalți demnitari, funcționari superiori de stat, foști conducători ai județelor, orașelor și comunelor, reprezentanți ai subjugătorilor, mii și mii de sinecuriști, agenți electorali și diferiți alți exponenți ai coteriilor guvernamentale“. Toate aceste „elemente dezrădăcinate, oameni cu ocupațiuni improductive“ au invadat pur și simplu Budapesta și „cele câteva orașe neînsemnate, ocupând toate posturile, abonându-se sub toate formele la visteria statului“². Situația multora dintre acești refugiați a fost deosebit de grea, ei fiind nevoiți să trăiască de pe o zi pe alta, fără slujbe și fără locuințe (mulți dintre ei au locuit o perioadă în vagoane de cale ferată). În aceste condiții, sperați și dezorientați, ei au fost pradă ușoară pentru forțele politice extremiste ce au venit la conducerea țării. Aceste categorii nu vedeau posibilă îmbunătățirea rapidă a situației lor critice decât pe două căi: fie prin însușirea pozițiilor pe care evreii le ocupau în economia Ungariei — și acesta este unul din motivele valului antisemit ce a cuprins Ungaria după primul război mondial (alături de acuzațiile că evreii purtau o parte din vina dezmembrării regatului „Ungariei milenare“ și erau total răspunzători de victoria revoluției proletare“ și proclamarea „Republicii Ungare a Sfaturilor“) — fie prin recucerirea teritoriilor pierdute, ceea ce ar fi însemnat automat revenirea lor la vechile situații privilegiate — și aici își are explicația faptul că refugiații au fost aproape în totalitatea lor adepți ai politicii revizioniste.

Printre cei mai fervenți și activi susținători ai acestei politici s-au numărat cadrele ofițerești. Sfârșitul războiului i-a găsit pe aceștia total nepregătiți pentru un nou mod de viață, dezorientați, îngrijorați pentru viitorul lor care se profila nesigur, sumbru. „Marea masă a ofițerilor și gradaților tineri rezerviști, abia ieșiți de pe băncile școlii — arăta

¹ Mircea Mușat, Florian Tănăsescu, *Naționalitățile conlocuitoare în statul român întregit în 1918*, în „Anale de istorie“, anul XXVIII (1982), nr. 5, p. 63—64.

² Eugen Tóth, *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, Ediția autorului, (Cluj), 1935, p. 21—22.

publicistul maghiar Eugen Tóth — se obișnuiseră în război cu viața de stăpâni, cu rolul de comandant și cu situația lor excepțională. Pe aceștia îi lega împreună soarta lor comună, presiunea sufletească a unui viitor fără nici o perspectivă. Căci de ce s-ar fi putut apuca acești tineri în viața civilă fără galoanele lor strălucitoare, fără puterea lor excepțională, fără uniforma pompoasă, căzuți din lumea romantică în prozaicul de toate zilele. /.../ Foștii ofițeri de rezervă, fără altă calitate și vreo profesiune precisă, încercau să se grupeze și ei în fel de fel de scopuri aventuroase, dar, în fond, în goana după pâine, pe cât posibil unsă cât mai bine cu unt¹. Revizionismul a constituit unul dintre aceste „scopuri aventuroase” din care foștii ofițeri sperau să tragă maximum de foloase pentru ei. De aceea, în avalanșa de asociații, societăți, uniuni, ligi etc. „patriotice”, „culturale”, „educative” sau cu alte denumiri aparent inofensive², care au apărut în Ungaria după 1918, unele legale, altele ilegale, dar aproape toate având un caracter antidemocratic și un program revizionist mărturisit clar sau disimulat³, foștii ofițeri au reprezentat nu numai elementul omniprezent, dar dintre ei au fost recrutați numeroși conducători. La rândul lor, ofițerii activi s-au angajat în cvasitotalitatea lor în activitatea revizionistă, în care au văzut o justificare a înșăși existenței lor, ca ofițeri, și a armatei, ca instituție. De altfel, armata ungară s-a remarcat în toată perioada interbelică ca unul dintre cei mai înverșunați și, putem adăuga, iresponsabili promotori ai politicii revizioniste, militarii fiind gata să arunce țara într-o aventură războinică, în care au văzut calea principală — dacă nu singura — pentru refacerea iluzoriilor frontiere ale fostei „Coroane a Sfântului Ștefan”.

Dar revizionismul ungar nu a cuprins numai aceste pături și categorii sociale ale căror interese fuseseră afectate direct, în măsură și cu

¹ *Ibidem*, p. 21 — 22.

² Toate aceste organizații au fost înglobate în „Federația Organizațiilor Sociale” (Társadalmi Egyesületek Szövetsége — T. E. Sz.), care coordona aproximativ 10 000 de filiale revizioniste locale. — Olimpiu Matichescu, *Istoria nu face pași înapoi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 48.

³ Cu privire la asociațiile revizioniste din Ungaria și evoluția lor, pe lângă lucrările lui Eugen Tóth și Aurel Gociman, deja amintite, vezi cartea semnată de Cosma Neagu și dr. Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, Editura Politică, București, 1983, vol. IV, p. 61 — 134, și articolul lui Augustin Deac și Gheorghe Bodea, *Ungaria din vol. Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, Editura Militară, București, 1979, vol. I, p. 11 — 82 (coordonator principal: Ion Popescu-Puțuri).

consecințe extrem de diferite asupra fiecăreia dintre ele, de destrămarea Ungariei multinaționale. Educația șovină făcută după 1867 unor generații și generații de tineri crescuți în cultul „Ungariei milenare“, al supralicitării rolului istoric al statului ungar în Bazinul Dunărean, al cultivării disprețului și urii față de popoarele vecine și al „superiorității culturale ungare“, inocularea în conștiința fiecărui ungar a convingerii eternității existenței statului ungar al „Coroanei Sfântului Ștefan“ a făcut ca „aproape întreaga națiune, aproape fără deosebire de clasă“ să considere situația teritorială a Ungariei postbelice ca „o nedreptate intolerabilă“¹. Între șovinismul dinainte de 1918 și revizionismul horthyst se stabilește, astfel, o continuitate directă. De remarcat, însă, că „revizionismul contrarevoluționar nu era pur și simplu continuatorul naționalismului devenit în conținutul său preponderent reacționar din fosta epocă dualistă, ci varianta șovinistă a acestuia, dezvoltată la extrem și era cea mai tipică armă ideologică a fascismului ungar în realizarea obiectivelor politice interne și externe“².

În urmărirea și realizarea politicii sale revizioniste, guvernul ungar a folosit o mare varietate de căi și mijloace, toate subsumate însă țelului final: refacerea granițelor vechii Ungarii. Din rândul acestora, o importanță deosebită a fost acordată propagandei revizioniste în țară și în străinătate; organizării de acțiuni iredentiste, la care au fost atrase o serie de elemente din rândul minorităților maghiare din țările vecine; înarmării și pregătirii armatei ungare pentru realizarea prin război a planurilor revizioniste și, în sfârșit, politicii externe.

Desigur, în funcție de anumiți factori, interni și externi, aceste căi și mijloace s-au bucurat de o anumită ordine preferențială în timp din partea autorităților maghiare, au cunoscut fiecare o anumită dinamică internă. Este însă indubitabil că acțiunile revizioniste ungare au atins punctul maxim în dezvoltarea lor în vara anului 1940, când propaganda antiromânească a atins paroxismul, acțiunile cu caracter terorist, de spionaj și iredentiste împotriva statului român s-au intensificat, când armata ungară se pregătea pentru un atac împotriva țării noastre, iar diplomația ungară acționa pentru realizarea unui cadru internațional care să asigure victoria militară în eventualitatea unui război.

¹ C. A. Macartney, *Hungary. A Short History*, p. 209.

² József Galantay, *Trianonul și propaganda revizionistă*, în *A Magyar nacionalizmus Kialkúlása és története*, Kossuth Könyvkiado, Budapest, 1964, p. 290.

Propaganda revizionistă

În ceea ce privește propaganda internă, aceasta a jucat un rol deosebit de important în atragerea unor largi categorii sociale — avem în vedere, în primul rând, pături sărace ale populației, muncitori, țărani, o parte a intelectualității, grupuri din cadrul micii burghezii etc., care, în mod obiectiv, nu erau interesate în revizuire și a căror situație materială grea era provocată tocmai de politica revizionistă a guvernului — la acțiunea de sprijinire a politicii revizioniste. Prin toate mijloacele de influențare a opiniei publice, unele existente din perioada anterioară, altele create în mod special după război, prin școală, presă, film, literatură și artă, prin întreaga rețea de societăți revizioniste etc., cetățeanul de rând din Ungaria era îndrumat să creadă că toate greutățile zilnice, de la lipsa pâinii, șomaj și până la analfabetism și boli sociale, s-ar fi datorat „mutilării” țării. Dezorientați, mințiți, terorizați, fără putință de a afla singuri adevăratele rădăcini ale răului din Ungaria interbelică sau incapabili de a se opune curentului de opinie revizionist creat de guvern, mulți cetățeni unguri s-au lăsat atrași de sloganurile oficiale ce-i încredințau că viața lor se va schimba în bine după refacerea frontierelor „Ungariei Sfântului Ștefan”.

Realizarea „Imperiului Sfântului Ștefan” a reprezentat o dogmă intangibilă și sacrosanctă a propagandei maghiare, care, printr-o repetare exasperantă, a făcut din această idee „o monstruoasă imagine, o himeră, după care, ca niște halucinați, alergau toți ungurii, de la primul-ministru până la ultimul dascăl de cătun și care a prins consistență, grație unei stăruinți obsedante, și în străinătate”¹.

Un rol central în cadrul propagandei revizioniste a guvernului de la Budapesta a revenit presei. Este greu de găsit în epocă o țară — cu excepția, poate, a țărilor în care existau regimuri dictatoriale, Rusia comunistă, Germania nazistă și Italia fascistă — în care disprețul total față de adevăr, minciuna cea mai sfruntată, coruperea sistematică a opiniei publice să caracterizeze atât de pregnant instituția presei cum a fost în Ungaria interbelică. Dacă numai o parte dintre acestea ar fi

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (citată în continuare: Arhiva M.A.E.), fond Transilvania, vol. 43, filele 152 — 154.

suficiente să compromită pentru totdeauna pe cineva, o persoană sau o instituție și cel mai elementar bun simț ar trebui să-l îndemne pe cel în cauză să le treacă sub tăcere, presa regimului horthyst, dimpotrivă, își făcea un titlu de glorie din „capacitatea” sa de a se adapta la ceea ce ea considera a fi „cerințele epocii”. În acest sens, ziarul „Uj Magyarság” scria în 1942: „Jurnalismul ungar poate să proclame cu mândrie că el este demn de noua lume și de noile state pentru faptul că a purificat la timp profesia de ziarist și întreaga presă de acel spirit, de caracterul destructiv care a fost experimentat într-o manieră penibilă mai înainte de către Ungaria și ale cărei ravagii le putem încă observa până în zilele noastre în mass-media democrațiilor europene”¹. De aceea, pe bună dreptate istoricul britanic C. A. Macartney vorbește de „mârșăviile și neseriozitățile presei ungare”², de „campania de cuvinte, a cărei inutilitate dovedită este egală cu vulgaritatea ei”³. Chiar regentul Horthy mărturisea într-o scrisoare către premierul Teleky Pál că presa ungară „îl face să vomite”⁴, în timp ce fostul ministru al Naționalităților din perioada Republicii Ungare, Iászi Oszkar, considera că presa ungară „în urma deprinderilor ei de cocotă a servit în trecut și servește și azi pe cei ce o plătesc”⁵. Dacă, însă, conducătorii Ungariei nu au intervenit pentru a se pune capăt acestei situații, explicația trebuie căutată, pe de o parte, în disprețul lor față de opinia publică, în convingerea intimă că aceasta nu putea fi un factor demn de luat în considerare în îndrumarea destinului Ungariei⁶, iar, pe de altă parte — și acesta este, după opinia noastră, factorul esențial — pentru că presa aducea servicii mari regimului prin apărarea orientărilor fundamentale ale politicii oficiale, inclusiv în ceea ce privește politica revizionistă, că ea însăși era, în esență, un produs al regimului pe care îl apăra și căruia, desigur, îi semăna.

¹ „Uj Magyarság” din 12 aprilie 1942.

² C. A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary*, Edinburgh, University Press, 1957, vol. I, p. 374.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 92.

⁴ Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Second War as Mirrored in the Hungarian Fascist Press*, în „East European Quarterly”, vol. V (1971), nr. 2, p. 180, nota 3.

⁵ Iászi Oszkar, *Magyar Kálvária — magyar feltodamas*, p. 115. (apud: Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 154).

⁶ Nicholas M. Nagy-Talavera, *art. cit.*, p. 184.

De remarcat că la început nu a existat în Ungaria un organ de stat special constituit în domeniul propagandei*, ci aceasta a fost desfășurată de către diverse instituții, societăți particulare sau obștești. S-a recurs în mod deliberat la o astfel de soluție, pe de o parte, pentru a pune la adăpost autoritățile ungare de eventuale luări de poziție ale guvernelor vizate de propaganda revizionistă, iar pe de altă parte, pentru a da impresia propriilor cetățeni și în special străinătății, că ideea revizionistă nu era impusă de conducerea statului, ci era o necesitate, resimțită și cerută de poporul ungar însuși. În realitate însă, Secretariatul General al Președinției Consiliului de Miniștri a dirijat din umbră toată acțiunea propagandistică, dând directive și supraveghind activitatea diverselor instituții și societăți și impunând intensitatea și direcția propagandei în conformitate cu intențiile politice de moment ale guvernului ungar¹.

Pe plan extern, propaganda revizionistă ungară a lucrat în strânsă legătură cu diplomația, subordonându-se întru totul cerințelor acesteia. Despre dimensiunile și forța de persuasiune a acestei activități, care a cunoscut o permanentă creștere în amploare și intensitate, atingând cotele sale cele mai înalte în ajunul celui de-al doilea dictat de la Viena, din 30 august 1940, un foarte bun cunoscător al problematicii scria deja în 1934, când propaganda revizionistă era încă departe de a-și fi dezvăluit întregul arsenal de căi și mijloace de acțiune și nici întreaga panoplie de minciuni, falsuri și intrigi la adresa României și a poporului român: „Timpurile din urmă nu au cunoscut o propagandă mai insistentă, dispunând de mai multe mijloace, ca propaganda revizionistă ungară. /.../ Revizionistii maghiari și-au dat seama de posibilitățile infinite pe

* În acest sens, premierul István Bethlen declara la 25 octombrie 1925 în Parlament: „Eu cred că propaganda nu trebuie făcută de către guvern, căci dacă guvernele o fac pe față, prejudiciază interesele țării. Societățile noastre revizioniste, alături de cetățenii țării, trebuie însă să-și facă datoria în toate domeniile: științific, literar, economic și prin presă, publicațiuni diverse, conferințe în țară și străinătate, mână în mână cu biserica și școala, să acționeze în scopul ca chestiunea ungară să devină o problemă serioasă europeană. În măsura în care diferitele societăți vor avea nevoie de asistență și intervenția guvernului și întrucât va fi nevoie să se respingă în mod oficial propaganda străină îndreptată contra Ungariei, guvernul ungar își va face pe deplin datoria” — Apud: Vasile Șerban, Traian Bara, *Acțiuni revizioniste ale regimului fascisto-horthyst împotriva României și a altor state (1939—1940)*, în „Anale de istorie”, anul XXXIII (1987), nr. 4, p. 115.

¹ Arhiva Istorică Centrală, București (în continuare: A. I. C.), fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet Ion Antonescu, dosar 125/1940, filele 7—8.

care le oferă acțiunea modernă și atât de periculoasă a propagandei. Insistența de zi cu zi, prin presă, publicații de tot felul, prin conferințe, cinematograf, muzică, odată și odată își va face loc până și în sufletele cele mai cumpănite ori refractare. Chiar dacă ea nu poate convinge pe acela căruia i se adresează, în sufletul lui se strecoară o bănuială cu privire la teza combătută. Lumea de bună credință, care nu poate cunoaște dedesubturile acestei propagande, se întreabă cu naivitate, este oare posibil ca să fie falsă o teză pentru care se face o propagandă atât de intensivă?¹.

În afară de această propagandă revizionistă pragmatică și explicită, o analiză făcută în ianuarie 1941 de consulul României la Cluj, Ion Chinezu, prin care încerca o explicare a tragediei poporului român din august 1940 și a rolului jucat de propaganda ungară în aceasta, atrăgea atenția asupra unui alt gen de propagandă „mai ascunsă, mai complexă și mai subtilă și tocmai prin aceste însușiri ale ei mai insinuantă, mai pătrunzătoare“. Era vorba — se arăta în documentul amintit — de „propaganda servită în pilule artistice, literare, filozofice sau științifice, învăluită în cele mai candidе aparente. Este propaganda pe care aș numi-o «de atmosferă», «de imponderabile», cunoașterea ei cerând o inițiere specială — această propagandă la noi n-a fost decât arareori sesizată, deși ea este infinit mai importantă decât aceea făcută direct, pe față, cu scopul anunțat deschis. Acest soi de propagandă nu dă cifre, date și fapte concrete, dar creează în schimb ceva mai durabil, mai adânc, mai esențial: ea determină stări sufletești, atitudini și curente de simpatii. Este propaganda care se face uneori printre rânduri și la care participă, într-un fel sau altul, întreaga literatură ungurească de azi“. În document erau amintiți scriitori, oameni de știință și cultură din Ungaria care se angajaseră în această acțiune „pe cât de rafinată uneori în mijloacele de exteriorizare, pe atât de implacabilă în intențiile ei adevărate“. Propaganda — se arăta în continuare — a devenit astfel suprema rațiune de stat, o suprastructură a vieții intelectuale ungare, „încât nu e nici o exagerare să spunem că tot ce se gândește, se face și se scrie azi în Ungaria servește în primul rând propagandei. Propaganda maghiară este în adevăr totalitară, ea e concepută și purtată după toate regulile războiului modern, care absoarbe și supune scopurilor lui energiile unei

¹ Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 125.

națiuni, preocupată de o singură idee: aceea a rezultatului final. De mult în Ungaria s-a renunțat la seninătatea contemplației de dragul «lucrului în sine», la un minim de obiectivitate, la gratuitatea estetică: sub formele cele mai variate, cititorul atent va descoperi mereu tendința, insidios furișată printre rânduri, a pledoariei¹. Accentuând asupra caracterului totalitar al propagandei maghiare, care avea la bază „adeziunea tuturor literaților unguri la scopurile ei”. Ion Chinezu atrăgea atenția asupra faptului că nu era vorba „de o adeziune vagă și platonice /.../, ci de o identificare reală, dinamică, vădită prin alegerea temelor, printr-un anume accent, prin atmosferă”. Sintetizând, în finalul analizei sale, elementele pe care se întemeia „lăria de netăgăduit a propagandei maghiare, minată interior de minciuni, lipsită deci de îndreptățirea cea mai esențială a oricărei acțiuni”, Ion Chinezu sublinia, în primul rând, solidaritatea („care adună toate eforturile — de la artistul cel mai exigent până la ultimul scrib de provincie”); în al doilea rând, tenacitatea și versatilitatea ei extraordinare („Lipsindu-i temeiul adevărului real, națiunea maghiară și-a creat unul din propagandă. Cum pentru englezi baza existenței sunt oceanele, tot astfel ungurii se mențin prin propagandă”) și, în al treilea rând, excluderea autocriticii („neîncurcându-se în scrupule, în autoanalize, ea merge drept, orbește spre țintă și acest lucru impune, se pare, cel puțin o bucată de vreme”)¹.

O componentă esențială a propagandei revizioniste ungare împotriva României și a celorlalte state „succesoare” ale fostei duble monarhii a constituit-o propaganda în străinătate. Vom acorda mai multă atenție acestei laturi a propagandei revizioniste fiindcă ea a jucat un rol deosebit de important în urzirea complotului internațional ce a lovit atât de greu țara și poporul nostru în vara anului 1940. Prin varietatea formelor pe care le-a îmbrăcat, prin amploarea și intensitatea pe care le-a cunoscut, prin virulența cu care s-a desfășurat, prin minciunile și falsurile pe care le-a debitat la adresa statelor vizate, propaganda horthystă în străinătate a reprezentat „o monstruoasă ofensivă a calomniei”, cum inspirat o numea Ion Chinezu. Ea a fost declanșată încă din anii 1919—1920, devenind cu fiecare an tot mai intensă, lărgindu-și mereu aria geografică de extindere, acaparând treptat noi și noi sfere ale opiniei publice internaționale. În acest scop au fost folosite absolut toate mijloacele pe

¹ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, filele 136—157.

care statul ungar, societățile revizioniste sau persoanele particulare le aveau la dispoziție: difuzarea de materiale de propagandă, tipărite în Ungaria, în țările din Europa Occidentală și America de Nord*, publicarea de articole în presa internațională semnate de diverși ziariști, oameni politici, de știință și de cultură etc. ce aveau legături în Ungaria** sau care erau stipendiați de aceasta*** (sau ambele), invitații gratuite de a vizita Ungaria adresate tuturor acelor ce puteau ajuta propaganda revizionistă, folosirea legăturilor feudalității ungare cu aristocrația din alte țări (din Anglia îndeosebi), conferințe ținute de oameni de știință și politicieni unguri în străinătate, înființarea de asociații și cluburi ale „prietenilor Ungariei“, crearea de birouri de propagandă****, atragerea la activitatea revizionistă a emigrației ungare în străinătate*****, o

* În acest scop, în Ungaria au fost publicate numeroase ziare și reviste în limbi de circulație internațională. Astfel, în 1923 a apărut „The Hungarian Nation“, condusă de dr. Krisztics Sándor; „Pesti Hírlap“ a editat un ziar în patru limbi („Danubian News“, „Nouvelles danubiennes“, „Corriere del Danubio“ și „Donaukurier“), redactat de „Liga Revizionistă“. În 1920, „Liga Apărării Naționale“ a scos „La Transylvanie enchainée“, în 1928 „Societatea pentru politica externă“ a publicat în cinci limbi lucrarea „Dreptate Ungariei“ etc.

** Este cazul, de exemplu, al publicistului italian Franco Vellani-Dionisi (care a publicat în 1932, la Bologna, lucrarea *Il problema teritoriale transilvane*, în care dezvoltă pentru prima dată ideea revizionistă a trasării unui coridor prin inima Transilvaniei pentru unirea regiunilor secuiești cu Ungaria), a cărui soție era de origine ungară. Sau al ziaristului Aldo Dami de la „Courier de Genève“, fost lector de limbă franceză la Universitatea din Pecs, care a publicat în 1929 lucrarea „La Hongrie de demaine“ etc.

*** În deceniul al patrulea, revizionismul ungar stabilise deja legături cu cca 120 ziare. La acestea mai trebuie adăugate 24 reviste ungurești, 18 franceze și 8 italiene redactate de unguri — Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 190.

**** În 1921, existau deja 30 de astfel de birouri și peste 20 „misionari“ de propagandă — *Ibidem*.

***** Un rol important în acest sens a avut „Uniunea ungarilor din străinătate“, creată pe la începutul anilor '20. În august 1929, la primul Congres al Uniunii, care a avut loc la Budapesta, au participat 365 delegați, reprezentând 172 societăți ale ungarilor din toată lumea. La Congresul al doilea, din 1938, ținut tot la Budapesta, au participat reprezentanți ai celor 177 societăți ale ungarilor din 23 țări. Organul de presă al „Uniunii“ a fost revista cu apariție sporadică „Külföldi Magyarorság“ (Maghiarimea din străinătate). După declanșarea celui de-al doilea război mondial, „Uniunea“ și-a încetat activitatea. La 13 mai 1959 s-a constituit la Budapesta „Uniunea Mondială a Ungurilor“, în cadrul „Frontului Popular Patriotic“, cu organul de presă „Magyar Hírek“, ce apărea bisăptămânal. (Vezi pentru detalii: Hans Hartl, *Weltbund der Ungarn*, în „Südosteuropa Mitteilungen“, Jahr 23 (1983), Nummer 4, p. 41 — 46). În 1992 a avut loc al doilea congres al acesteia, ținut tot la Budapesta.

diversitate de alte mijloace, legale și ilegale, morale și imorale, totul numai pentru a câștiga partizani în sprijinul ideii revizioniste*. Sumele necesare au fost furnizate de statul ungar, de organizațiile revizioniste, din cotizațiile tuturor funcționarilor (aceștia erau obligați să dea 1 pengő lunar pentru propaganda revizionistă), din vânzarea de însemne și medalioane cu „Ungaria milenară“, din donații particulare, din falsificarea de valute străine** etc.

Începând din 1927, propaganda revizionistă ungară în străinătate a fost concentrată și dirijată de „Liga Revizionistă“. Alături de campania de presă declanșată de lordul Rothermere și de acordul cu Italia din același an, formarea, la 11 august 1927, a „Ligii Revizioniste“, în fruntea căreia s-a aflat scriitorul Ferencz Herczog, a marcat intrarea într-o nouă fază a revizionismului ungar. La înființarea „Ligii“ au luat parte 27 de asociații și organizații, printre care cele mai importante organizații ale industriașilor și latifundiarilor unguri (Camera de Comerț și Industrie, Camera de Agricultură, Uniunea Marilor Industriași etc.), ilustrând și în felul acesta interesele căror grupuri sociale erau, de fapt, servite de întreaga acțiune revizionistă. „Liga“ a inundat pur și simplu țările Europei și Americii cu publicații revizioniste. Este elocvent în acest sens

* Într-o însemnare din 1963, Nichifor Crainic, referindu-se la propaganda revizionistă ungară din Italia, scria următoarele: „În Italia nu numai ziarele, dar și revistele erau cumpărate de Budapesta revizionistă. Frumoasele și bogatele contese maghiare deschiseseră saloane elegante la Roma, în Florența și în centrele principale italiene unde primeau pe politicieni, ziariști și savanți, oferindu-și chiar grațiile numai în interesul revizionismului. În localurile de noapte ale Occidentului, dansatoarele maghiare apăreau pe scenă în costume naționale, iar la chefurile intime erau instruite să facă propagandă pentru Ardeal“, în Arhiva Academiei, fond XV, vol. 408, fila 1.

** Este cunoscută în acest sens falsificarea de franci francezi (bilete de 1 000 franci). Proiectul a fost elaborat în 1923, cu acordul prim-ministrului ungar, Bethlen, de prințul Ludovic Windischgrätz și șeful poliției ungare Emeric Nadosy. Vara, prințul Windischgrätz a plecat în Germania, unde a luat contact cu Ludendorff și Hitler. Aceștia au aprobat planul și au trimis în Ungaria pe inginerul Arthur Schulze, specialist în fabricarea banilor. Pál Teleki i-a furnizat acestuia personalul competent de la Institutul de Cartografie. Falsificatorii au cumpărat mașinile necesare de la Leipzig și hârtia de la München, prin intermediul lui Schulze. Fabricarea banilor a început în 1924 și la sfârșitul anului 1925 cca 35 000 bilete false de 1 000 franci erau gata. La 14 decembrie 1925, colonelul în rezervă Aristide Jankovich, având asupra sa un pașaport diplomatic ungar, a plecat la Haga cu 10 milioane franci falși pentru a-i introduce în circulație, dar a fost prins și afacerea dată în vileag.

să amintim că în decurs de 13 ani (august 1927 — octombrie 1940), „Liga“ a publicat 228 de cărți, reviste, ziare, manifeste etc. cu caracter revizionist în limbile germană, italiană, franceză, engleză, spaniolă, finlandeză, portugheză și maghiară¹.

România a fost de departe ținta principală a propagandei desfășurate de „Liga Revizionistă“. Proporțiile acestei campanii sunt relevate de un raport confidențial al acestei organizații, de la începutul anului 1941, intitulat sugestiv „Munca Ligii Revizioniste Ungare în interesul recâștigării Ardealului“. „În chip firesc — se arăta în documentul amintit — munca noastră s-a referit la întregul teritoriu al Ungariei Mari, deci deopotrivă asupra Slovaciei de Sud (Felvidék), Ucrainei Subcarpatice (Keleti Magyarország), Ardealului (Erdély) și a Regiunii de Sud (Délvidék). Însă partea leului din munca noastră a revenit totuși problemei Ardealului, situația acestui teritoriu prezentând-o întotdeauna cu cea mai mare putere în fața opiniei publice mondiale, spre rezolvarea cât mai grabnică a problemei ardelenilor“. Astfel, din totalul de 228 publicații scoase de „Ligă“, peste jumătate (124 de cărți) s-au ocupat, total sau parțial, cu „problema Transilvaniei“ (35 în limba italiană, 35 în limba franceză, 19 în limba engleză, 18 în limba germană, 2 în olandeză, 2 în limba spaniolă, 1 în limba portugheză, 1 în limba finlandeză și 11 în limba maghiară).

În afara publicării de cărți, lucrări etc. — se arăta în continuare în raport — cea de-a doua direcție principală a activității „Ligii Revizioniste“ a fost „dobândirea de prieteni peste hotare, stabilirea de relații cu străinii veniți în Ungaria și orientarea corespunzătoare a acestora“. În acest scop, în Ungaria au sosit „mii de vizitatori din statele prietene și din alte țări“, dintre care unii au fost câștigați pentru susținerea revizionismului ungar. Printre aceștia se aflau — lucru, de altfel, foarte explicabil — în special „oaspeți“ din Italia și Germania precum Pierfranco Gaslini, directorul organizației „Mystica Fascista“ și colaborator al organului de presă fascist „Popolo d'Italia“, Rodolfo Mosca, profesor universitar la Milano, inițiatorul asociației „Amicii dell Ungheria“, Giuseppe Bertoni, ziarist, Guido Landra, directorul

¹ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României, septembrie—noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 32.

„Institutului italian pentru apărarea rasei“, numeroși ziariști care au însoțit personalități politice italiene ce au vizitat Ungaria, delegația italiană la Congresul Eucharistic de la Budapesta din mai 1938 etc.; din Germania, printre colaboratorii apropiați ai „Ligii Revizioniste“ erau amintiți Rudolf Schricker, Raymond Hörhager, dr. Otto Färber, Martin Bethke și alții.

În iunie 1938, împreună cu Editura „Stadium“ din Budapesta, „Liga“ a organizat o vizită în Ungaria a unui important grup de ziariști germani, printre care se aflau dr. Hans Henningsen, H. E. Seifert, Wolfgang Peters și alții.

Totodată, „Liga Revizionistă“ a înființat în mai multe capitale străine, „secretariate“ cu sarcina de a observa viața publică, presa, de a organiza conferințe prin care să fie popularizate „năzuințele ungare“. În Germania, aceste „secretariate“ s-au bucurat de sprijinul unor personalități precum Simons, președintele Tribunalului Suprem al Reichului, V. Fumetti, magistrul de stat al Saxoniei, generalul Watter, Miller-Brandenburg și Alexis Mirovsky, scriitori, precum și organizația „Stahlheim“, în cadrul căreia au luat ființă grupuri revizioniste proungare.

În Italia, primul „secretariat“ a fost înființat la Milano, apoi un al doilea la Roma. „Secretariatele“ din Italia au fost puternic sprijinite de asociația „Amicii dell Ungheria“ (secția din Milano îl avea președinte pe Dino Alfieri, fruntaș al regimului fascist, vicepreședinte pe Leo Pollini, iar secretar general pe Rodolfo Mosca), care a invitat în Italia numeroși oameni politici, de știință și de cultură din Ungaria (printre aceștia s-au aflat Teleki Pál, István Bethlen, Tibor Eckhardt, Pekár Gyula, Póka-Pivny Bela, Jehlicska Ferenc și alții), care au ținut numeroase conferințe cu caracter revizionist, a căror țintă principală a fost România. „Ne-am folosit de fiecare prilej — se arată în acest sens în documentul amintit — pentru a face cunoscută cercurilor largi din străinătate soarta celei mai prețioase părți a țării ungurești“ (Ardealul — *n.n.*¹).

¹ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 33—34.

Temele propagandei revizioniste ungare erau, de asemenea, extrem de diverse; practic, se căuta un efect propagandistic din orice subiect. Au existat, însă, câteva teme pe care cercurile revizioniste din Ungaria le-au considerat a fi fundamentale în apărarea cauzei lor și de aceea le-au utilizat de preferință, folosindu-le în funcție de mediile social-politice în care puteau găsi adepți. Una dintre acestea a fost cea referitoare la „nevinovăția” guvernului ungar pentru declanșarea războiului¹ și, pornind de la această premisă falsă, se trăgea concluzia că la Trianon Ungaria a fost „pedepsită” pe nedrept și, oricum, disproporționat cu vina ei. În acest sens se aduceau în sprijin date reale, dar selectate în mod tendențios. Astfel, spre exemplu, se arăta că în urma războiului, Germania pierduse numai 13% din suprafață și 10% din populație, pe când Ungaria „nevinovată” trebuise să suporte pierderi reprezentând 72% și respectiv 66%. Se trecea însă în mod vinovat sub tăcere structura etnică a populației pe „teritoriile ungurești” pierdute, nu se amintea nimic de revoluțiile de eliberare națională ale popoarelor oprite, de asuprirea naționalităților din vechea Ungarie etc.

Una din temele favorite ale propagandei revizioniste ungare împotriva României a fost aceea a unor pretinse „drepturi istorice” ale Ungariei asupra Transilvaniei. S-a recurs pentru aceasta atât la readucerea la lumină a învechitei și compromisei „teorii

¹ În istoriografia ungară interbelică a circulat teza — pe care o mai întâlnim și astăzi în unele lucrări — că în vara anului 1914, premierul István Tisza s-ar fi opus declanșării războiului. Situația se prezintă în realitate astfel: În vara anului 1914 Tisza a fost, pentru o scurtă perioadă, împotriva atacării Serbiei prin surprindere. El și-a expus punctul de vedere în câteva memorii (în special în cel înaintat suveranului la 8 iulie) și ședințe ale Consiliului de Miniștri. El aprecia în mod realist că atacarea Serbiei ar fi însemnat declanșarea războiului mondial, într-un moment în care raportul de forțe nu era favorabil Triplei Alianțe, pe când amânarea ar fi dat răgazul diplomației austro-ungare să amelioreze raportul de forțe. Deci el nu era contra războiului împotriva Serbiei, ci pentru alegerea unui moment mai favorabil. În ceea ce privește nota pe care guvernul austro-ungar urma s-o adreseze Serbiei, Tisza nu s-a pronunțat împotriva unui ton amenințător, dar considera că trebuie să se dea posibilitatea Serbiei de a evita războiul, cu prețul unei înfrângeri diplomatice. Foarte curând însă Tisza și-a modificat poziția, declarând ambasadorului german la Viena că s-a convins de necesitatea războiului și, în consecință, nota adresată Serbiei trebuie să fie redactată în termeni inacceptabili pentru guvernul de la Belgrad. Prin falsificarea poziției lui Tisza se urmărea, de fapt, absolvirea statului ungar de răspunderea ce îi revenea pentru declanșarea războiului și de consecințele sale.

imigraționiste¹, cât și la alte falsuri privind istoria acestui străvechi pământ românesc, ca, de exemplu, teza „unității istorice” a Transilvaniei cu Ungaria.

Nici nu am mai fi amintit de aceste aspecte, cărora știința istorică românească și universală le-a demonstrat inconsistența într-un mod care nu ar mai admite replică din partea oricărui om de bună credință, dacă apologeți întârziați ai revizionismului — într-o evidentă criză de idei și de argumente, care prevestește falimentul lor apropiat — nu ar mai încerca, din nou, să le repună în circulație, la Budapesta sau aiurea*.

O deosebită importanță a acordat propaganda revizionistă ungară așa-zisei unități geografice și economice a fostei Ungarii, ce ar fi asigurat o prosperitate economică tuturor locuitorilor țării, indiferent de naționalitate. Ca un corolar al acestei teorii, propaganda ungară susținea că greutățile economice ale statelor succesoare, ale celorlalte state europene, inclusiv marea criză economică din 1929—1933, s-ar fi datorat tocmai spargerii unității economice central europene! „Soluția” pe care o propuneau adepții vechilor stări de lucruri din Europa Centrală era formulată cu claritate: „reconstituirea unității economico-geografice care era vechea Ungarie și atunci /.../ criza ar dispărea ca prin farmec, spre folosul întregii omeniri”². Într-o astfel de „analiză” nu era loc pentru

¹ Când, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, intelectualitatea românească din Ardeal a ridicat problema emancipării naționale și sociale a românilor de sub stăpânirea feudalității ungare și a patriciatului săsesc, ea și-a argumentat cererea, printre altele, cu autohtonismul românilor din Transilvania, fapt pe care până atunci nimeni nu-l contestase, fiind general acceptat. Replica națiunilor și claselor favorizate din Transilvania a fost dată de istoricul Sulzer, care, în lucrarea *Geschichte der Transalpinischen Daciens* (Wien, 1781—1782) susținea că poporul român s-a format la sud de Dunăre, de unde, începând cu secolele XII—XIII, a imigrat în Transilvania, unde se aflau deja ungurii și sașii. Senturile politice ale teoriei sunt evidente: „drepturile istorice” revendicate de români ar fi aparținut, de fapt, ungurilor și sașilor. După 1867, când Transilvania a fost încorporată Ungariei, devenită parte a dublei monarhii, în fața protestelor românilor, autoritatea imperială a răspuns cu lucrarea lui Robert Roesler, *Rumänische Studien. Untersuchungen zur alteren Geschichte Rumäniens* (Leipzig, 1871), ce relua teza lui Sulzer, căreia îi aducea noi „argumente”, dar nu și mai multă credibilitate.

* Vezi în acest sens lucrarea *Jocul periculos al falsificării istoriei* (coordonatori: acad. Ștefan Pascu, prof. univ. Ștefan Ștefănescu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

² Arhiva Academiei, fond XIII, dosar nr. 3539, fila 13, documentul „Iredenta maghiară” din 1934.

o evaluare cât de cât obiectivă a situației nemaghiarilor în vechea Ungarie, a rolului și locului provinciilor locuite de naționalități în economia statului ungar antebelic, nici a greutăților obiective cu care s-au confruntat statele nou formate sau reîntregite după 1918, inclusiv statul național ungar și cu atât mai mult pentru o evaluare nepărtinitoare a rezultatelor pozitive indiscutabile pe care statele reîntregite sau nou formate le-au obținut pe calea dezvoltării economiei naționale. Și, ca un argument zdrobitor în susținerea tezei revizioniste, se invoca divinitatea, așa cum se făcea, de exemplu, în lucrarea: „Dreptate Ungariei”: „Ungaria a fost făcută și de Dumnezeu ca o țară unitară”¹.

Pericolul comunist a reprezentat, de asemenea, o temă favorită a propagandei ungare, în numele căruia guvernul de la Budapesta cerea refacerea „Ungariei milenare”, prezentată ca singurul bastion capabil să apere civilizația europeană de pericolul bolșevic. Acesta a fost unul din argumentele de bază pe care delegația ungară la Conferința de Pace l-a prezentat în fața forului de la Paris în ianuarie 1920, aducând drept exemplu „ordinea” instaurată în țară și oferindu-se să înăbușe mișcările revoluționare și din alte țări sau chiar să trimită trupe în sprijinul Poloniei în războiul pe care aceasta îl purta cu Rusia Sovietică². Același argument va fi dezvoltat de guvernul ungar și în 1940, la Berlin și Roma, când cerea restabilirea graniței ungaro-române pe crestele munților Carpați și când prezenta România ca un stat incapabil să facă față acestei „sarcini europene”, din cauza faptului că ar fi fost minată în interior de „pericolul comunist”. Aceasta nu a oprit însă guvernul ungar să stabilească legături cu Uniunea Sovietică în vara anului 1940 pentru coordonarea acțiunilor în vederea unui atac împotriva României.

Tot la Conferința de Pace de la Paris, delegația ungară a dezvoltat tema „superiorității culturale” a națiunii ungare față de popoarele vecine. Într-unul din cele opt *memorandum*-uri pe care ea le-a înaintat Conferinței de Pace la 15 ianuarie 1920, se arată: „Superioritatea noastră culturală este un fapt, noi am acceptat întotdeauna creștinismul occidental și noi suntem permanent cel mai solid bastion al culturii occidentale în fața Orientului”³. Peste ani, revizionistii unguri au găsit noi argumente în sprijinul teoriei lor în ideologia fascistă. O dată cu

¹ Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 125.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, p. 34.

³ Jean Berenger, *art. cit.*, p. 160.

invadarea Ethiopiei de către trupele italiene, când Mussolini a justificat acțiunea guvernului său prin „dreptul“ sau chiar „datoria“ sacră pe care le-ar avea națiunile „superioare“ de a „coloniza“ teritoriile locuite de popoare „inferioare“, ideologii revizionişti din Ungaria au găsit noi „argumente“ în sprijinul teoriei „superiorităţii“ culturale ungare¹. Unul dintre aceştia era ziaristul Márkus László, care scria următoarele în „Pesti Hírlap“: „Incontestabil, popoarele de cultură superioară au dreptul de a domina, în timp ce dominaţia popoarelor de cultură inferioară asupra celor care le sunt superioare este absurdă. Din dreptul Italiei de a coloniza Abisinia rezultă dreptul sacru al revizionismului maghiar /.../ Dacă există un drept de putere colonizatoare, trebuie să existe, de asemenea, un drept ungar. Numai acela poate lumina naţiuni inferioare care este conştient de dreptul său superior“². Cu această pretinsă „superioritate culturală“ propaganda revizionistă ungară a argumentat în toată perioada interbelică „dreptul“ statului ungar la supremaţie politică în bazinul mijlociu al Dunării, la subjugarea altor naţionalităţi, la refacerea vechilor frontiere.

Pe măsură ce în viaţa politică internaţională apăreau noi teorii ce puteau servi idealul revizionist, propaganda ungară s-a grăbit să le introducă în arsenalul său de argumente. Aşa a fost introdusă, de exemplu, teoria rasistă, numeroşi oameni de ştiinţă din Ungaria lăsându-se antrenaţi în ceea ce un istoric al perioadei numea „isteria politică“ şi lansând diverse teorii despre superioritatea rasială a naţiunii ungare, precum cea privind originea comună a ungurilor şi japonezilor, dar negând orice legătură cu finlandezii (aceasta ar fi jignit orgoliul naţional ungar!)³.

Tendinţa de asimilare a ideilor politice „la modă“ şi, în special, „de succes“ şi de „autohtonizare“ a lor a fost deosebit de evidentă în ceea ce priveşte teoria nazistă a „spaţiului vital“. S-a ajuns, astfel, la crearea unei teorii imperialiste specific ungare, cea a „spaţiului vital istoric“. Iată cum era prezentată esenţa acestui concept de către publicistul ungar G. Parragi, în articolul „Spaţiul vital şi concepţia Sfântului Ştefan“, apărut în ziarul „Magyar Nemzet“: „Din punct de vedere unguresc — se

¹ Olimpiu Matichescu, *Istoria nu face paşi înapoi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 130.

² „Pesti Hírlap“ din 3 septembrie 1935.

³ Joseph Held, *art. cit.*, p. 311.

arăta în articol — trebuie să atribuim o deosebită importanță modului în care Germania privește spațiul vital istoric. În 1938, chiar și la noi, foarte mulți au interpretat doctrina germană a spațiului vital în sensul că ea se bazează exclusiv pe principiul etnic și ar nega dreptul la viață al principiului istoric. Această interpretare a fost susținută de către dușmanii spațiului vital ungar în Bazinul Dunărean, care pretindeau că Germania vrea să clădească Europa exclusiv în baza principiului etnic, deci dreptul istoric al maghiarimii ar fi anacronic, depășit și incompatibil atât cu spiritul noii ordini europene, cât și cu interpretarea germană asupra spațiului vital. Această afirmație, care nega dreptul la viață al titlului de drept istoric ungar, a fost năruită de însuși Hitler la 15 martie 1939, prin faptul că a ocupat Boemia“. Din organizarea Protectoratului Boemiei, care fusese motivată de către Germania prin invocarea exclusivă a „dreptului istoric“, autorul trăgea concluzia că „a fost dată peste cap teza că dreptul istoric și-ar fi pierdut valabilitatea în Europa nouă și că valorificarea drepturilor noastre, provenite din istoria noastră milenară, n-ar putea fi integrată în noua ordine europeană“. Dimpotrivă, întrucât „Germania Mare, făuritoarea noii ordini europene“, își crea „spațiul vital“ nu numai pe baza principiului etnic, ci și al „dreptului istoric“, autorul aprecia că teoria „spațiului vital milenar ungar“ își găsea o deplină îndreptățire. În primul rând, pentru că ea nu numai că nu se lovea în Bazinul Dunărean de „forțele motrice ale noii ordini europene“, ci se integra organic acesteia; în al doilea rând pentru că „integritatea spațiului vital ungar“ nu servea numai „scopurile egoiste ale unui popor, mijlocul de autoapărare al acestuia sau prestigiul puterii sale“, ci era o „necesitate vitală pentru Europa Occidentală“, forma „bastionul oriental“ al securității acesteia, fiind, astfel, „mai presus de toate un interes comun european“. „Exemplul german — releva în continuare autorul — dovedește că limitele spațiului vital al unui popor nu sunt determinate de extinderea etnică a poporului respectiv, ci că la organizarea spațiului vital joacă un rol important și condițiile economice, militare și istorice, pe lângă punctul de vedere etnic“. Autorul ajungea astfel la concepția „statului coroanei Sfântului Ștefan“, subliniind faptul că acesta, prin elasticitatea sa mistică, se putea adapta oricăror circumstanțe. De aceea — arăta el — „să nu privim spațiul vital ungar numai ca o îngrămădire a unor forțe pur materiale, ci trebuie să întrezărim și condițiunile morale și spirituale pe care el le îndeplinește prin înfăptuirea concepției Sfântului Ștefan“. Pe aceeași linie, în finalul articolului se concluziona: „Spațiul vital maghiar a fost creat de Dumnezeu ungar.

Mâini criminale pot să-l destrame vremelnice. Dar atât timp cât spiritul Sfântului Ștefan stăpânește acest spațiu, răspândind în interior, cât și în exterior spiritul libertății, spațiul vital maghiar va reînvia întotdeauna, deoarece așa vrea Dumnezeu¹.

Concluzia articolului ne scutește de orice comentariu. Pentru a ne da însă seama ce conținut dorea Budapesta să dea unui spațiu pe care — după expresia lui Nicolae Iorga — poporul ungar „nu-l umplea”, reproducem un fragment dintr-o conferință de „educație patriotică”, ținută în 1942 în fața premilitarilor din universitățile și școlile superioare ungare: „Pentru noi, ungurii, nu există o problemă minoritară. Este adevărat că înspre marginile patriei noastre milenare în prezent există infiltrații puternice de naționalități, pe care noi însă nu suntem obligați să le tolerăm între hotarele patriei decât în cazul când se vor contopi în sânul națiunii dominante. Noua concepție de stat ungară urmărește crearea unui stat unguresc cu o națiune ungară unitară de 20 milioane de unguri curăți. Realizarea acestui stat ungar nu poate fi împiedicată de nimeni. Totul este pus la punct și studiat în amănunt de către conducătorii și savanții unguri. Naționalitățile conlocuitoare care nu vor să se contopească în marea masă ungurească vor fi expatriate. În locul lor vom aduce pe toți frații noștri de sânge aflați în America și în celelalte țări străine. De asemenea, vom readuce în patrie și semințiile ungare din Ucraina și din Asia. Schimbul de populație pe care îl vom face aparține principiilor care vor dirija noua ordine europeană, astfel că în noua patrie ungară, care își va reocupa toate frontierele vechi ale Carpaților, nu va mai exista decât o națiune mare, puternică și fericită, care va avea prin forța ei de 20 de milioane rolul hotărâtor în această parte a Europei.”²

O astfel de idee nu era nouă în gândirea politică ungară, cum nu era nouă nici ideea instaurării „ordinii ungare” în întreg sud-estul Europei. Dar numai nazismul și instaurarea „ordinii germane” în Europa au dat acestor produse ale unor minți înfierbântate posibilitatea afirmării, le-au deschis perspectiva realizării, le-au făcut să devină elemente componente ale programelor de guvernământ ale unor forțe politice din Ungaria. Astfel, încă din 1932, Nandor Urmanczi, fost deputat în Parlamentul Ungariei (din ordinul acestuia au fost omorâți în 1918, 45 de țărani români din Munții Apuseni — *n.n.*), cerea formarea unui mare

¹ „Magyar Nemzet” din 17 mai 1942; vezi și A.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, inv. nr. 1476/6, vol. 7/1940, filele 212—213.

² C. Neagu, D. Marinescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 103.

Imperiu ungar, care să cuprindă 15 milioane de locuitori. „Avem — spunea el — 8 milioane de unguri în Ungaria «mutilată», 3,5 milioane (!) sub dominația română, sârbă și cehă și încă 3,5 milioane în America, Africa și Asia etc. Noi trebuie să reunim cei 15 milioane într-un singur popor. În primul rând, trebuie să eliberăm frații din teritoriile ocupate provizoriu, după care să ne debarasăm de paraziți. Mizerabilii trebuie eliminați de pe teritoriul ungar. În locul lor, al oamenilor fără credință și lipsiți de recunoștință, în locul dușmanilor, să readucem în patrie frații nevoiți până acum să locuiască în străinătate, în America, în Asia, în insule și păduri seculare. Ei vor veni toți în Ungaria reconstituită, care le oferă o pâine mai bună, un cer mai albastru, căci este patria lor. Nu este utopie. 15 milioane de unguri vor fi mâine reuniți. Ei vor pune bazele unui Imperiu ungar, asemănător celui al lui Ludovic cel Mare și al regelui Matei“. Într-un astfel de „Imperiu ungar“ nu era loc pentru alte naționalități (slovaci, cehi, sârbi, croați, sloveni, români etc.), care trebuiau „să dispară de pe pământul unguresc“, care trebuia să rămână unguresc „pentru totdeauna, conform legilor naturii“¹.

În ceea ce privește problema „spațiului vital ungar“, încă la mijlocul deceniului al patrulea, Ferenc Szálassy, liderul „Crucilor cu săgeți“, declara: „Național-socialismul ungar are drept scop asigurarea supremației Ungariei în întreg Bazinul Dunărean“. „Marea casă carpato-danubiană“ („Karpát Duna Nagy Haza“ — K. D. N. H.) pe care intenționau să o creeze național-socialiștii unguri trebuia să cuprindă „regiunile istorice ale Sfintei Coroane a lui Ștefan cel Sfânt, cu Croația, Slovenia, Dalmația, Bosnia, Herțegovina, cărora trebuie să le fie anexate Transilvania, Banatul, Slovacia, Ucraina, precum și alte teritorii“. În concepția național-socialiștilor unguri, Ungaria trebuia să depășească zona de interes a Bazinului Dunărean și, nici mai mult, nici mai puțin, să participe, alături de Germania și Japonia, la împărțirea sferelor de influență la nivel mondial: „Noua ordine care va trebui să fie instaurată de către statele fasciste — arăta Ferenc Szálassy — va împărți lumea în trei zone: 1) ordinea germană, care va cuprinde Europa Occidentală și Rusia Sovietică europeană; 2) ordinea japoneză, în Asia și America; 3) ordinea ungară în Europa de Sud-Est“².

¹ Horia Brestoiu, *L'incorrigible obsession*, în „Roumanie. Pages d'histoire“, XIVe année (1989), nr. 1, p. 132.

² *Ibidem*, p. 131.

Nimic nu poate caracteriza mai bine o astfel de concepție lipsită de cea mai mică urmă de realism decât cuvintele atașatului militar al Statelor Unite ale Americii la Budapesta, care raporta în august 1940: „Aceștia (ungurii — *n.n.*) suferă de un complex de superioritate pe care și l-au creat ei înșiși. Ei se consideră o mare putere mondială, care ar avea șansa de a deveni și mai mare. Faptul că singura «bază» a acestor aspirații este legendara coroană a regelui Ștefan nu-i deranjează deloc”¹. O astfel de apreciere corespundea într-un totuși celei exprimate într-un document diplomatic românesc, care amintea de „acea mentalitate intolerantă, hipertrofiată /.../ a «universului unguresc» din care orice gând sănătos al relativității, al proporției, al acomodării a fost ignorat”, de crearea de către propaganda ungară a unei stări de psihoză „de barbară exaltare, având un sâmbure de comic profund, o psihoză care și-a creat un Dumnezeu, un cer și un văzduh unguresc, soare, lună, apă, stele, animale, copaci și ierburi ungurești” și care „nu are nimic cu sentimentul de grandoare atât de firesc la unele popoare, într-adevăr mari atât prin întinderea teritoriului, cât și prin dimensiunile spiritului, elaborate autentic și suprapuse organic categoriilor pământești”².

Succesul indubitabil pe care l-a avut propaganda ungară, acest „iureș al minciunii, organizat cu o înverșunare fără seamăn”, care a reușit să răstoarne, în final, „o poziție de organic adevăr, de profundă ordine morală”³ s-a datorat unui complex de factori: cadrul internațional favorabil, intensitatea și amploarea propagandei și, în ceea ce privește țara noastră, nu în ultimul rând, lipsa unei contrapropagande din partea guvernului român. Practic, oficialitatea românească a neglijat aproape complet propaganda antirevizionistă în străinătate sau, când s-au organizat, totuși, astfel de acțiuni — deși cu foarte mare întârziere — ele s-au concentrat, în cea mai mare parte, în direcția elogierii personalității și regimului regelui Carol al II-lea și numai în mică măsură spre promovarea intereselor adevărate ale poporului român. „Liga Antirevizionistă”, creată în 1931, deși a organizat unele acțiuni meritorii, n-a avut amploarea și autoritatea cuvenită pentru a strânge în jurul ei toate eforturile, toate forțele patriotice și intelectuale ale poporului român, iar activitatea ei s-a redus, în cea mai mare parte — am putea

¹ A.I.C., microfilme S.U.A., rola 632, cadrele 1229—1230, raport nr. 30, semnat de lt. col. Ratay

² Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, fila 142.

³ *Loc. cit.*, fila 143.

spune aproape exclusiv — pe plan intern¹. Publicațiile românești în limbi străine au fost foarte puține și au apărut cu întârziere, eficiența lor fiind, astfel, redusă, chiar dacă au avut un ridicat nivel științific (cum a fost, de exemplu, prestigioasa „Revue de la Transylvanie“) și au fost, din acest punct de vedere, evident superioare publicațiilor similare din Ungaria. Este adevărat că, în prima jumătate a anului 1940, au fost scoase câteva volume privind istoria, geografia, economia și cultura românească, prin care erau argumentate drepturile incontestabile ale României asupra Transilvaniei, dar, din păcate, toate acestea au venit mult prea târziu, când nu mai era nimic de făcut în acest domeniu. Și astfel, în vara anului 1940 și datorită unei insuficiente popularizări în străinătate a adevărului românesc, într-un cadru internațional net ostil, România a fost nevoită să suporte dureroase pierderi teritoriale. Desigur, nu inexistența unei propagande românești în străinătate a dezmembrat România, dar aceasta a avut, în mod sigur, importanța ei în tragedia care s-a abătut asupra poporului român. „Câte din problemele din care s-a alcătuit calvarul nostru din anul de durere 1940 n-ar fi căpătat o altă față — scria Gheorghe I. Brătianu — dacă, din vreme, o prezentare geopolitică a importanței lor ar fi știut să deștepte opinia publică din România și din alte țări.“ Față de atitudinea ofensivă a propagandei revizioniste ungare („imprimată ca o directivă totală și totalitară unei întregi națiuni“) — continua Gheorghe I. Brătianu — „noi n-am știut să opunem decât indiferența și inerția, ale căror efecte nu le-a mai putut îndrepta o goană târzie după publicații și dovezi. S-a văzut astfel acest spectacol cu adevărat monstruos: o cauză dreaptă prin temeiurile ei de ordin etic, geografic și istoric, pierdută numai din lipsa unei pregătiri serioase a apărării ei, iar adversarii ei triumfând prin iscusința avocaților, gata să pledeze cu dosarele lor ticluite la bara tuturor curților și a tuturor judecăților din lume“².

Această „indiferență“ și „inerție“ de care amintea Gheorghe I. Brătianu erau, fără doar și poate, imputabile în totalitate elitei guvernante

¹ În 1936, N. Dianu, aflat la Paris, într-un raport adresat regelui Carol al II-lea, referindu-se la succesele înregistrate de propaganda horthystă în străinătate și activitatea „Ligii Antirevizioniste“ arăta: „Noi ce opunem, Sire, ofensivei în stil mare — scrisă și în imagini — a ungarilor. Parodia de acțiune antirevizionistă a negustorului de patriotism Stelian Popescu? Vai, cum românii au rămas aceiași. Și cum evenimentele se precipită“. — A.I.C., fond Casa Regală, dosar nr. 99/1936, fila 8.

² Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, București, 1942, p. 103 — 1042

românești. Dar ele aveau, în același timp, și o cauză mai adâncă decât dezinteresul oficialității, cauză pe care, la începutul anului 1941, Ion Chinezu o prezenta astfel: „Concepția noastră de viață, care este aceea a omului ce se știe așezat temeinic pe rosturi nestrămutate între coordonatele geografice și spirituale ale pământului în care se găsește și care în raport cu neamurile vecine se caracterizează, în general, printr-o calmă și neanalizată conștiință a unei vechimi și autohtonii ce țin de rânduielile firii — și tocmai de aceea se dispensează de argumentația istorică — nu se va împăca nicodată cu zgomotoasa intemperanță maghiară. Absența propagandei noastre din ultimele două decenii are, astfel, în afară de unele racile rușinoase, și o explicație mai adâncă, în acea instinctivă aversiune față de pledoariile excesive ce caracterizează îndeobște pe omul prea sigur de dreptatea lui. Dar această concepție a absenței, a retragerii din hărțuiala impusă din afară, pe care un eminent gânditor al nostru o numea «boicot al istoriei» și pe care literatura română a ultimelor decenii a concretizat-o în opere de artă de o profundă semnificație, a fost ruinătoare în raport cu vârtejul în care ne găseam”¹.

Minoritatea maghiară din România și revizionismul ungar

În cadrul politicii revizioniste a guvernului de la Budapesta, un rol special a fost acordat naționalității maghiare din statele vecine. Conform strategiei puse la cale de Ungaria, sarcinile pe care aceasta trebuia să le îndeplinească au cunoscut, în timp, o permanentă diversificare și amplificare, în strânsă legătură cu evoluția situației internaționale și cu acțiunile revizioniste ale guvernului ungar. În general, guvernul ungar a căutat să se folosească de așa-zisa „problemă a minorităților” — în mare măsură creată și întreținută de el în mod artificial — pentru ca sub pretextul „protecției” minorității maghiare să-și rezerve dreptul de amestec în afacerile interne ale țărilor vecine, să facă din această „problemă” un mijloc de presiune și șantaj împotriva vecinilor și, în ultimă instanță, pentru a ridica pretenții teritoriale față de aceștia. Dacă, într-o primă etapă, în conformitate cu ordinele primite de la Budapesta, minoritatea maghiară trebuia să-și exprime sprijinul pentru politica de păstrare a integrității Ungariei multinaționale și opoziția față de desprinderea teritoriilor locuite în majoritate de nemaghiari, apoi, după semnarea Tratatului de la Trianon, să adopte o atitudine de rezistență

¹ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, fila 142.

pasivă față de noile autorități de stat, să pună piedici operei de refacere economică a statelor succesoare, să țină trează speranța în refacerea „Ungariei Sfântului Ștefan“ etc., spre sfârșitul deceniului al patrulea, o dată cu succesele repurtate de Germania, de politica revizionistă. În general, guvernul ungar a reușit ca, prin tot felul de metode (corupere, șantaj, presiuni de tot felul, promisiuni de recompensă, inclusiv de posturi bune în viitoarea „Ungarie a Sfântului Ștefan“ etc.), folosind slăbiciunile unora sau sentimentele șovine ale altora, să atragă unele elemente din rândul minorității maghiare la acțiuni teroriste, de sabotaj și de spionaj împotriva statului ai căror cetățeni erau. De remarcat însă că niciodată rezultatele politicii guvernului ungar față de maghiarii din țările vecine nu au fost nici pe departe pe măsura așteptărilor autorităților de la Budapesta și a eforturilor făcute, inclusiv pe plan material, chiar dacă efectele ei s-au înscris pe o linie ascendentă, provocând o îndreptățită îngrijorare la guvernele vecine. Permanent au rămas în afara influenței Budapestei părți importante ale minorității maghiare mulțumite cu situația pe care o aveau¹ și loiale noii lor patrii, majoritatea fiind indiferentă la cântecele de sirenă de peste graniță sau, unii dintre

¹ Cu privire la situația naționalității maghiare din România în perioada interbelică, vezi lucrarea deja amintită a lui Francisc Păcurariu, în special p. 334—367 și 402—412. Nu putem însă să nu reproducem aici următoarele concluzii ale autorului: „Printre realitățile pe care orice examen obiectiv al situației din România interbelică le învederează neîndoiește este absența oricărei tendințe de asimilare a naționalităților conlocuitoare, fie prin măsuri administrative coercitive, fie prin asigurarea de privilegii și avantaje. Au existat în unele perioade limitate, de creștere a spiritului naționalist în urma strădaniei vreunui guvern de a dobândi pe această cale popularitatea compromisă, măsuri trecătoare de readucere între români a unor români deznăționalizați, dar aceste acțiuni nu au avut nici durată, nici proporții de masă și nici vreo influență asupra situației numerice a naționalităților conlocuitoare sau vreo sporire exagerată, peste indicele firesc al sporului demografic, a populației românești. Nu s-a petrecut, deci, în România, ceea ce avea loc în mod firesc în perioada dualismului austro-ungar. /.../ Putem deci susține, cu toată fermitatea că dacă România interbelică nu a fost un paradis, ea nu a amenințat cu dispariția nici una dintre naționalitățile conlocuitoare (p. 360—361). „Ceea ce putem constata /.../ este faptul fundamental că după unirea din 1918 a Transilvaniei cu România /.../ scriitorii, artiștii, oamenii de cultură români și maghiari din Transilvania nu se lasă atrași în vrăjmășiile interstatale, manevrați de propaganda oficială, ci caută, prin mijloacele lor specifice, atenuarea pornirilor dăunătoare, păstrarea tradițiilor umanismului popular, menținerea deschisă a porții spre viitorul de prietenie și de colaborare dintre poporul român și poporul ungar și, în principal, dintre națiunea română și naționalitatea conlocuitoare maghiară. Pentru prima dată în cursul istoriei, intelectualii nu și-au lăsat convergențele firești transformate în divergențe și contradicții de planurile politice ale claselor dominante“ (p. 427).

ei, angajându-se activ în acțiunea de combatere a revizionismului, de demascare a caracterului lui reacționar, șovin, a cârdășiei dintre horthysm, fascism și hitlerism, a pericolului de război pe care politica revizionistă îl reprezenta pentru pacea regiunii.

O ilustrare a atenției acordate minorității maghiare din statele succesoare o reprezintă înființarea Institutului Minoritar din Pécs (Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intezet), condus de profesorul Faluhelyi Ferenc. Prin înființarea acestui institut, situația maghiarilor din statele vecine s-a transformat într-un vast material de studiu, cu nenumărate ramificații, servit de o serie de publicații de specialitate, „multe dintre ele /.../ de o circulație de extremă agilitate, datorită remarcabilei lor vioiciuni și spiritului într-adevăr modern în care erau ținute”¹. Rolul Institutului — astfel cum era el prezentat într-un document de sinteză al autorităților românești referitor la politica guvernului ungar față de minoritatea maghiară din statele vecine — era nu numai de a da un sprijin oficialității ungare în elaborarea politicii sale de anexare a teritoriilor pierdute, dar și de a ajuta la menținerea lor ulterioară. „Pentru aceasta — se arăta în documentul menționat — se preconizează cunoașterea cât mai bine a problemelor naționalităților viitoarei Ungarii Mari și soluționarea lor teoretică în favoarea acestor naționalități, al căror sprijin ar putea fi astfel câștigat și folosit pentru politica de revizuire”².

În vederea îndeplinirii sarcinilor sale, Institutul trebuia să strângă toate informațiile privitoare la naționalități, să le prelucereze și să difuzeze apoi rezultatul acestor cercetări, „bineînțele, adaptate punctului de vedere maghiar”³. În acest scop, el avea la dispoziție publicații proprii, precum și numeroase alte reviste, printre care „Magyar Kisebbség”, „Glasul minorităților” (cu ediții și în limba germană și franceză), „Nouvelle Revue de Hongrie”, „Revista culturală minoritară”, „Láthatár” („Orizont”) — ultima, observator atent al vieții naționalității ungare din țările vecine, dar și al popoarelor din Europa Centrală, redactată de Csuka Zoltan⁴. Se urmărea, astfel, ca opinia publică internațională, interesată în problemele minorităților, să nu-și formeze

¹ Arhiva M.A.E. fond Transilvania, vol. 43, fila 138.

² Arhiva Academiei, fond nr. XIII, dosar nr. 3539, fila 16.

³ *Loc. cit.*, fila 16.

⁴ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, filele 137 — 139.

un punct de vedere numai pe baza publicațiilor „Les questions minoritaires“, ce apărea în Polonia, „Narodnosti Obzor“ din Cehoslovacia, „Nation und Staat“ din Germania sau altor publicații, ci „să ia cunoștință de toate problemele care privesc naționalitățile fostei Ungarii, prin prisma intereselor propagandei revizioniste“¹.

De asemenea, Institutul trebuia — ceea ce a și făcut — să formeze specialiști în diverse domenii, buni cunoscători ai istoriei, literaturii, geografiei, economiei, culturii etc. țărilor vecine, capabili să susțină „drepturile“ Ungariei asupra teritoriilor revendicate, să combată argumentele propagandei adverse, să stabilească legături în străinătate, unde „ar putea fi chemați să țină conferințe și astfel cea mai bună propagandă nu ar costa nici un ban“².

În același timp, din Ungaria s-a îndreptat spre minoritatea maghiară din țările vecine un adevărat fluviu de propagandă revizionistă și șovină, difuzată prin presă, literatură, film etc., introdusă legal sau ilegal. Un rol deosebit de important a revenit în acest sens radioului. Cinci posturi de radio, unele plasate în mod premeditat spre frontierele țării, propagau zilnic în eter emisiuni al căror scop era să întrețină în minoritatea maghiară din țările vecine spiritul revizionist și speranța în reînvierea Ungariei de altă dată. Astfel, spre granița cu Iugoslavia a fost plasat postul de radio de la Pécs, spre Austria și Cehoslovacia cel de la Mosonmagyaróvár, iar spre România postul de radio de la Nyiregyháza. Având stații de emisie puternice, posturile de radio ungare puteau fi recepționate la mari distanțe, cu aparate de recepție mici, simple și ieftine. Despre efectul acestei propagande în România, un contemporan își amintea: „... Mulți erau [cei] care s-au înclinat în fața propagandei Budapestei. Trebuie să ne dăm seama că în Ardeal, de la Oradea până la Cluj sau de la Timișoara până în Valea Jiului, de la Satu Mare până la Sighetul Marmăției, chiar până la Târgu Mureș, radio Budapesta a fost ușor de prins cu aparatele de radio. Locuitorii de acolo, mai ales maghiarii, au ascultat permanent acest radio, nu numai fiindcă limba comună îi lega de Budapesta, dar și pentru faptul că lipsa rețelei de releuri a făcut să fie prins foarte greu la Oradea, la granița vestică a țării,

¹ Arhiva Academiei, fond XIII, dosar nr. 3539, filele 16—17.

² *Loc. cit.*, fila 17.

radioul de la București. Această propagandă permanentă, susținută de la Budapesta a avut efectul său¹.

La propaganda și politica revizionistă a guvernului de la Budapesta, minoritatea maghiară din România nu a reacționat uniform. Încă din anii 1918—1919² — într-o perioadă în care guvernele de la Budapesta căutau, pe toate căile, să creeze și să mențină o situație de nesiguranță cu privire la soarta finală a teritoriilor românești ce se uniseră la 1 decembrie 1918 cu patria-mamă —, informațiile provenite din surse românești și străine (americane, franceze etc.) arată că, în sânul minorității maghiare din Transilvania, se desemnau trei curente de opinie fundamentale față de faptul deja împlinit al unirii acestui teritoriu cu România³. Primul dintre acestea — format dintre cei care nu vroiau să accepte transformările ce se produsese în situația politică din Europa Centrală și ignorau realitățile demografice și politico-militare din Transilvania (deși le cunoșteau foarte bine) — se pronunțau împotriva dezlipirii de Ungaria, pentru păstrarea integrității vechilor hotare, împotriva hotărârii de la Alba Iulia. Din acest curent făceau parte în primul rând vechea aristocrație, fosta birocratie imperială, în general elemente șovine, oameni care de „generații întregi au fost educați în ideea că supremația maghiarimii este un fel de lege a naturii, o hotărâre specială a lui Dumnezeu, care nu poate fi nicicând schimbată⁴. Aceștia s-au adunat la 22 decembrie 1918 la Cluj, sub conducerea prof. Apáthy Istvan, fost rector al Universității și cunoscut șovinist, care fusese numit de guvernul ungar la 2 decembrie 1918 în calitate de comisar al guvernului cu depline puteri în Transilvania (deși la acea dată aceasta era deja unită cu România), pentru a-și exprima dezaprobarea față de actul de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Faptul că la această adunare nu au participat decât 3 000 de persoane, aproape toate din Cluj — în ciuda

¹ Iuliu Sabău, *Memorii*, în Arhiva Academiei, fond XXII, dosar nr. 2414, fila 109.

² Pentru detalii privind atitudinea minorității maghiare față de unirea Transilvaniei cu România, vezi Ștefania Mihăilescu, *Adeziunea tuturor cetățenilor României, fără deosebire de naționalitate, la marele act al unirii din 1918*, în „*Anale de istorie*”, anul XXXIV (1968), nr. 5, p. 72—90.

³ Ion Calafeteanu, *L'opinion publique de Roumanie et la Conference de la Paix de Paris (1919—1920)*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 259.

⁴ Turnovski Sándor, *A társadalom*, în *Metamorphosis Transilvaniae, 1918—1936. Az új Transzilvánia kiadása*, Cluj, 1937, p. 24.

măsurilor de mobilizare care fuseseră luate de Apáthy cu ajutorul unor bande fanatizate — ne dă dovada slăbiciunii acestui curent. „Întreprinderea particulară a bietului Apáthy“ — cum numea ziarul „Românul“ așa-zisa „adunare secuiască de la Cluj“¹ — a însemnat eșecul încercărilor elementelor șovine de a contracara hotărârea unanimă a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș de a se uni cu România². Aceasta nu a însemnat însă și încetarea acțiunilor antiromânești ale elementelor șovine din rândul minorității maghiare și secuiești din România, multe dintre ele lăsându-se atrase de serviciile ungare de informații și spionaj în acțiuni cu caracter revizionist și iredentist. Astfel, în anii 1919—1921 în unele localități din Transilvania (Oradea, Târgu Mureș, Șimleul Silvaniei, Valea lui Mihai, Sighet, Târgu Secuiesc, Șomcuța Mare etc.) au fost semnalate acțiuni de propagandă revizionistă organizate de autoritățile ungare cu sprijinul unor maghiari din Ardeal ce se repatriau din Ungaria și care au acceptat să joace rolul josnic de trădători ai țării ce tocmai îi primea ca cetățeni ai ei. De asemenea, cu sprijinul unor elemente din rândul populației maghiare, organizații fasciste și teroriste din Ungaria au încercat și uneori au reușit, pentru scurte perioade de timp, să alcătuiască în România rețele diversionist-revizioniste. Astfel, în 1921 organele Siguranței Statului au descoperit la Arad un complot împotriva statului român, pus la cale de organizația revizionistă secretă „Magyar Fiatalok“ (Tineretul Maghiar), în 1923 a fost dejucat un alt complot antistatal la Cluj, precum și altele la Târgu Mureș, Târgu Secuiesc etc.³.

Un alt curent de opinie era format din minoritarii maghiari pentru care apartenența Transilvaniei la Ungaria sau România nu avea o importanță majoră, dar erau gata să încerce o experiență în cadrul statului român, în speranța îmbunătățirii condițiilor lor de viață.

În sfârșit, cel de-al treilea curent era format din cei care au înțeles ireversibilitatea evenimentelor produse în Transilvania și au acceptat unirea acesteia cu România, căutând să se integreze sincer și cât mai repede în viața noii lor patrii. Ei dădeau dovadă, astfel, nu numai de

¹ „Românul“ din 28 decembrie 1918.

² Hajdu Tibor, *Az 1918-as magyarországi solgari demokratikus forradalom*, Kossuth Kiádo, Budapest, 1968, p. 161—162.

³ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 29.

realism și luciditate, ci exprimau, totodată, dragostea pentru meleagurile pe care strămoșii lor se așezaseră cu câteva sute de ani în urmă, unde munciseră și luptaseră cot la cot cu poporul român autohton și majoritar pentru o viață mai bună, împotriva nedreptăților de tot felul.

Astfel, Consiliul Național Maghiar din Orăștie, în numele populației maghiare pe care o reprezenta, asemenea altor consilii naționale maghiare din alte localități ale Transilvaniei, și-a declarat adeziunea la hotărârea de unire de la Alba Iulia¹. Iar dr. I. Fay, reprezentantul secuilor în Adunarea Constituantă a României reîntregite, declara la începutul anului 1920 că secuii „au primit cu liniște și cu încredere unirea cu România”². Încredere arăta și ziarul „Új Világ” din Sibiu, care în primul său număr, din martie 1919, schița un adevărat program politic în acest sens: „Încadrându-ne în lumea nouă, cu brațe de oțel, să începem lucru nou, cu voință, dacă vrem ca frumosul Ardeal, pământul acesta care ne-a suportat până acum, care ne-a hrănit și care ne-a fost patrie și ne rămâne patrie până când îi vom fi credincioși, să nu ne expulzeze din sânul lui, ci să ne ofere posibilitatea de a trăi, stimă și fericire. /.../ Hotarele noi vor fi așezate acolo unde noua ordine universală pretinde”. Afirmând deplină încredere în prevederile profund democratice referitoare la minoritățile din România, conținute în hotărârea de unire a Transilvaniei de la 1 Decembrie 1918, programul pentru care ziarul se angaja să militeze era exprimat clar: „Vrem să ne încadrăm în noua formă de stat”³.

Din acest curent au făcut parte cu preponderență muncitori, țărani și meșteșugari maghiari, precum și intelectuali onești, spirite realiste, cei care „gândeau cu mintea lucidă”, cum îi numea un publicist maghiar din perioada interbelică⁴. Muncitorii de naționalitate maghiară, în marea lor majoritate, au respins ideea „rezistenței pasive” propăvăduită de forțele maghiare șovine și au continuat „fără frământări și ezitări naționaliste activitatea, păstrând solidaritatea trainică dintre români și maghiari și lărgind-o prin legăturile stabilite cu muncitori din Vechiul Regat și

¹ „Telegraful român” din 29 februarie / 13 martie 1919.

² *Monitorul Oficial*, Dezbaterile Adunării Deputaților, nr. 41 din 21 februarie 1920, p. 594.

³ Ion Calafeteanu, *Opinia publică din România și consacrarea internațională a Marii Uniri*, în vol. *Probleme de politică externă a României, 1918—1940*, Editura Militară, București, 1988, p. 46.

⁴ Györy Illes István, *A politica*, în *Metamorphosis Transilvaniae*, p. 9.

continuând cu vigoare lupta lor revendicativă pentru apărarea clasei muncitoare de suportarea tuturor greutăților sau a ponderii principale a greutăților pricinuite de pagubele de război¹.

O poziție asemănătoare a adoptat și țărănimea maghiară: de fapt, cronologic, ea a fost prima care s-a integrat, masiv, în noile realități politice. Procesul acesta este foarte frumos redat de publicistul Györy Illes István: „Îndată după Adunarea Națională de la Alba Iulia poporul satelor maghiare și secuiești a aflat de la țărani români care au participat la Alba Iulia ca delegați că se pregătește o reformă agrară și că pământul domnilor va fi împărțit țăranilor flămânzi de pământ. În gură cu gustul amar al decepțiilor războiului de cinci ani și jumătate care a cerut atâtea jerfe de sânge, obosit de ororile războiului pricinuit de politică, țăranul maghiar și secuier s-a întors spre minunatele promisiuni al reformei agrare, pe care le consideră de la început șmecherie domnească și le privește neîncredător, până când află că moșierii maghiari și sași vor să constituie un front împotriva reformei agrare. Firește că țăranul maghiar și român ajung la un numitor comun împotriva moșierului maghiar atunci când află că moșierii organizează la 5 decembrie 1920 la Cluj, sub egida Uniunii Agrare Transilvane (E.M.G.E) o adunare de protest împotriva reformei agrare și trimit chiar și o delegație la rege. În acest punct s-au întâlnit definitiv interesele țărănești române și maghiare sub semnul cărora poporul satelor secuiești și maghiare, se înviorază și părăsește calea rezistenței pasive indicate de către conducătorii de la oraș. Drumul satului se îndepărtează deplin de acela al orașului atunci când, la 23 iulie 1923, intră în vigoare legea agrară a lui Garoflid, care are puncte dăunătoare pentru proprietățile obștești și pentru coloniștii maghiari, dar a dat totuși pământ unei părți importante a țărănimii maghiare și secuiești flămândă de pământ și astfel, nu trebuie să ne mirăm de faptul că acceptarea noii stăpâniri de către sat devine în curând deplină².

De asemenea, foarte bine s-a adaptat noilor realități meșteșugăria maghiară. În România, „această pătură a găsit cel mai repede calea reușitei economice prin faptul că, fără să-și bată prea mult capul cu situația publică, și-a continuat cu mare hărnicie și stăruință munca. Această pătură valoroasă a societății maghiare a trebuit să se bizuie și

¹ Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 339.

² Györy Illes István, *op. cit.*, p. 11 (apud: Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 343).

înainte pe propria sa putere. Guvernele feudale maghiare nu s-au prea străduit să ajute clasa meșteșugarilor maghiari. Meșteșugarul maghiar vedea clar că trebuie să se descurce prin propria sa hărnicie, abilitate și inventivitate, că nu poate aștepta nici un sprijin de sus /.../ Poate că tocmai această necesitate de a se afirma prin ei înșiși le-a dat meșteșugarilor maghiari puterea de a găsi calea afirmării lor economice¹.

În linii generale, cele trei curenți de opinie fundamentale au continuat să se mențină și în perioada interbelică. Desigur, au existat deplasări în cadrul acestora, s-a produs o permanentă delimitare între adepții și adversarii revizionismului teritorial (deși a continuat să existe o foarte mare categorie de indiferenți), dar, în linii mari, clasele și grupurile sociale din rândurile minorității maghiare din România și-au menținut pozițiile adoptate inițial față de problema unirii Transilvaniei cu România și de politica revizionistă dusă de guvernul de la Budapesta.

Pe plan politic, promotorul politicii de revizionism teritorial din rândurile minorității maghiare de la noi a fost și a rămas în toată perioada interbelică Partidul Maghiar („Magyar Párt”), fondat în decembrie 1922. De la început, conducerea acestui partid a fost acaparată de aristocrația și elementele bogate din rândul minorității maghiare, care au reușit să-și păstreze influența asupra conaționalilor lor, în pofida faptului că pozițiile lor în urma reformei agrare și a plecării funcționarilor unguri² slăbiseră destul de mult. Ostilă unirii Transilvaniei cu România, conducerea partidului — fiindcă trebuie făcută o diferență categorică între conducerea lui și masa de membri ai acestui partid, ce s-a vrut un „partid național”, deasupra deosebirilor sociale și politice, ceea ce n-a reușit, dovadă nemulțumirile și luptele interne, disidențele și opoziția din cadrul lui și chiar desprinderile unor grupuri de membri ce au format partide separate, care au participat la luptele electorale împotriva Partidului Maghiar — era legată în modul cel mai strâns, în toate activitățile sale, de cercurile revizioniste de la Budapesta, de unde primea directive și dispoziții nu numai pentru orientarea politicii sale, dar și pentru participarea directă la activitățile subversive și iredentiste

¹ Turnovsky Sándor, *op. cit.*, p. 28.

² Tilkovski Lorant, *Revizio és nemzetiség politika Magyarországon, 1938—1941*, Akadémiai Kiadó, 1967 (apud: Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *op. cit.*, p. 28).

organizate în România de către serviciile de spionaj ungar¹. Pentru realizarea acestor obiective, guvernul ungar a subvenționat cu mari sume de bani conducerea Partidului Maghiar. Astfel, după datele incomplete de care dispunem, numai în perioada 1936—1937 au fost puși la dispoziția conducerii Partidului Maghiar 1 milion de pengö (circa 30 de milioane lei) din fondurile Președinției Consiliului de Miniștri al Ungariei, la care s-au mai adăugat încă circa 20 milioane de lei strânși de la diverse municipii și comune din Ungaria. În afară de aceasta, Uniunea Culturală Maghiară din Transilvania (E.M.K.E.) a primit în aceeași perioadă 7 milioane lei rezultați din vânzarea unui imobil din Budapesta, proprietatea acestei instituții².

În general, politica șovină și revizionistă promovată de conducerea Partidului Maghiar s-a concretizat în respingerea integrării în viața României, în încercarea de a păstra izolarea provincială (cu excepția momentelor când alianțe diversioniste cu forțe politice românești puteau să mărească tendințele nocive și confuzia din viața politică românească), precum și în lupta înverșunată împotriva elementelor realiste, democratice din sânul minorității maghiare, împotriva revizionismului, pentru apărarea democrației și respingerea fascismului.

Pe măsură ce în viața politică din România, precum și pe plan internațional își făceau tot mai mult simțită prezența mișcările de extremă dreapta, influența revizionismului și a ideologiei fasciste în rândurile minorității maghiare din România a crescut. Hotărâtoare însă — după părerea noastră — au fost victoriile politicii revizioniste și revanșarde pe plan european, concretizate în succesele Germaniei și, legat de aceasta, ocuparea de către Ungaria, prin bunăvoința lui Hitler, a sudului Slovaciei și a Ucrainei Subcarpatice, ceea ce „a mărit atât în Ungaria cât și în sânul naționalității maghiare din România și din Iugoslavia încrederea în eficacitatea politicii horthyste și în justetea părerii reprezentantului ei din România, Partidul Maghiar, că nu trebuie să facă altceva decât să aștepte ca Horthy să-i aducă fericirea cu ajutorul lui Hitler și pentru sprijinirea acestui proces să se înregistreze cei tineri și hotărâți în unitățile diversioniste pe care emisarii horthyști le pregăteau cu osârdie, sau să contribuie la acțiunea de spionaj organizată

¹ Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 368.

² Vasile Șerban, Traian Bara, *art. cit.*, p. 117.

pe scară largă sub ochii autorităților carliste preocupate să organizeze festivități în cinstea Majestății Sale“¹

Părți importante ale maghiarilor din România au scăpat influenței politice a Partidului Maghiar, s-au desolidarizat de politica acestuia sau chiar au luat poziție împotriva lui, militând pentru apărarea granițelor țării, împotriva politicii revizioniste dusă de guvernul ungar și de conducerea Partidului Maghiar. Unul dintre aceștia — un muncitor — declara lui Nicolae Iorga: „Eu am, înainte de toate, o sarcină, de a câștiga pâinea pentru mine și ai mei. Pâinea aceasta se poate câștiga perfect în această țară, nimeni nu împiedică, întrebând de ce națiune este cineva, de a-și agonisi existența. Noi suntem muncitorii Ardealului și nu intrăm în aceeași bandă cu paraziții din Ardeal ai națiunii noastre“². O critică vehementă la adresa conducerii Partidului Maghiar, care prin propaganda revizionistă pe care o ducea căuta să abată minoritatea maghiară de la drumul ei alături de români, făcea și protopopul reformat Tökes Ernest, fost deputat: „În loc să încerce o politică sinceră și de colaborare leală cu populația majoritară a țării, în interesul superior al poporului maghiar — arăta el — conducerea partidului condus de dl. Bethlen continuă să provoace și azi o politică de protestare, de dușmănie și de permanente pretenții“³.

O radiografie, pe care avem motive foarte întemeiate să o considerăm ca înfățișând exact atitudinea minorității maghiare din România față de problema revizionismului, a fost realizată la mijlocul deceniului al IV-lea de dr. Samuel Fenyés. „Maghiarimea din România, ca și din alte state succesoare — arăta acesta — nu este iredentistă, nici în întregimea ei, nici măcar într-o parte preponderentă. Iată, de pildă, muncitorimea. O parte din ea este organizată. Aceasta este hotărât împotriva revizuirii. Dar nici partea neorganizată, adică partea cea mai mare a muncitorimii neprofesionale, nu se dorește îndărăt, în Ungaria. De ce s-ar dori? Acolo șomajul este cu mult mai mare, iar aici salariile și câștigurile

¹ Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 445.

² N. Iorga, *Întru apărarea graniței de apus* (conferința ținută la Oradea la 1 decembrie 1938), Ediția Ligii Culturale, Tipografia Universul, București, 1938, p. 10.

³ „Adevărul“ din 1 martie 1936, articolul „Un nou curent în politica minoritară ungară“. Pentru detalii vezi: Vasile Bobocescu, *Acțiuni antirevizioniste pentru apărarea independenței naționale a țării desfășurate de masele populare ale naționalităților conlocuitoare din România*, în „Anale de istorie“, anul XXXIII (1987), nr. 6, p. 87 — 105.

muncitorilor sunt cu mult mai favorabile, în raport cu prețurile alimentelor, pe când în Ungaria traiul zilnic e mult mai scump. Țărănimea? Nici ea nu se dorește îndărăt, doar știe foarte bine cât de mare e mizeria proletariatului agricol de acolo, iar aici i s-a dat pământ și deși prețurile produselor agricole sunt slabe, aici nimeni nu moare de foame. Copiii au ce mânca până la seceriș, iar conversiunea, aplicată deja, i-a scăpat de grija datoriilor. Dacă îi arde cuiva de grofi, n-are decât să-i slujească și să-i îngrășe, că au rămas destui și aici. Secuii au fost totdeauna proprietari liberi, ei deci nu se sperie de latifundii, nici pământ n-au prea căpătat, dar sunt cu mult mai trezi și mai realiști să nu poată cumpăni lucrurile și să nu vadă că mai bine nu le-ar merge nicăieri decât aici. /.../ Dacă țărănimea și muncitorimea în masele lor largi — cu disperate excepții — nu se doresc în Ungaria, aceasta spune că 70 % din maghiarime nu dorește revizuirea¹. În ceea ce privește comercianții și meseriașii, ce formau o parte importantă a burgheziei maghiare din Transilvania, S. Fenyés arăta că „în partea lor cea mai mare nu doresc să fie realipiți, pentru că oricât de amărâtă ar fi situația lor aici /.../ totuși au mai multe posibilități de trai decât în Ungaria. Aici, în general, comerciantul este solvabil și micul meseriaș este viabil, pe când în Ungaria starea comerțului este cea mai tristă și, în tot cazul, mai tristă decât oriunde în Europa”².

Pe plan politic, populația maghiară din România a avut câteva organizații care, prin programul lor, s-a opus politicii revizioniste promovate de guvernul maghiar și conducerea Partidului Maghiar, militând pentru integrarea maghiarimii în viața statului român. Astfel, „Magyar Kisgazda Párt” (Partidul Maghiar al Micilor Agricultori), creat în 1929, sub președinția lui Bárdos Petru, proprietar din județul Cluj, a avut în programul său: acceptarea situației existente, apărarea democrației, colaborarea cu partidele românești, propagarea acestor deziderate în rândul țărânimii maghiare din România³.

În 1934, opoziția de stânga din Partidul Maghiar s-a desprins de acesta și s-a transformat în gruparea independentă „Româniai Magyar

¹ Dr. Samuel Fenyés, *Ungaria revizionistă*, Excelsior, București, 1934, p. 159—160. „Nu există secui cu minte — scria S. Fenyés — care să vorbească sau să vrea să se desfacă de legăturile de azi ale statului”. — *Ibidem*, p. 161.

² *Ibidem*, p. 160.

³ Arhiva Academiei, fond XIII, dosarul nr. 3539, fila 24.

Dolgozók Szövetsége“ — MADOSZ („Uniunea oamenilor muncii maghiari din România“).¹ MADOSZ-ul a manifestat în problema națională aceleași greșeli ca și Partidul Comunist Român (a susținut teza privind caracterul multinațional al României, a militat pentru dreptul minorităților naționale la autodeterminare etc.). Dar, în fața pericolului fascist, MADOSZ-ul (ca și P.C.R.) a făcut o schimbare de tactică: fără să renunțe la punctul său de vedere, nu l-a mai promovat în prim plan și a desfășurat o activitate practică împotriva revizionismului și fascismului, pentru apărarea integrității hotarelor țării, distanțându-se de mașinațiunile politice revizioniste ale Partidului Maghiar. Astfel, curând după crearea MADOSZ-ului, organul de presă al organizației, „Székelyföldi Nepláp“, care apărea la Târgu Mureș, respingând afirmațiile unor elemente naționaliste române, care calificau în bloc minoritatea maghiară din țara noastră drept „revizionistă“, arăta inconsistența și falsitatea acestor aprecieri. „Acuzația iredentismului și micile ei neplăceri — sublinia ziarul — afectează doar pe domni, căci poporul dorește pâine și libertate și nicidecum stăpânirea lui Horthy“². În anii care au urmat, MADOSZ-ul s-a pronunțat împotriva pericolului revizionist și fascist. Astfel, la Adunarea Generală de la Târgu Mureș, din 8 martie 1936 (la care au participat și delegați din județele Cluj și Ciuc), vorbitorii au arătat că MADOSZ-ul are menirea să lupte alături de celelalte organizații politice democratice „contra pericolului fascist, pentru apărarea păcii, împotriva șovinismului și revizionismului de ori unde ar fi“³. În același sens, la Marea Adunare Populară de la Cluj, din 9 august 1936, MADOSZ-ul s-a pronunțat „în favoarea formării unui front popular al păcii preconizat de d. Titulescu și împotriva violării tratatelor existente“⁴.

În toamna anului 1936, după ce Mussolini a rostit la 1 noiembrie, la Milano, un discurs în care cerea revizuirii teritoriale în favoarea „Ungariei mutilate“, protestul MADOSZ-ului s-a unit cu protestul unanim al poporului român împotriva acestui amestec grosolan în afacerile interne ale altor țări. La 10 noiembrie, Comitetul Central al

¹ L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, 1971, p. 177.

² „Székelyföldi Nepláp“ din 23 septembrie 1934.

³ Ion Ardeleanu, *Lupta forțelor revoluționare democratice și patriotice din România împotriva revizionismului*, în „Anale de istorie“, anul XXXIII (1987), nr. 1, p. 109.

⁴ „Dimineața“ din 12 august 1936.

MADOSZ-ul a protestat împotriva declarației dictatorului italian, arătând că «dreptatea» cerută pentru poporul maghiar este respinsă de acesta, „minoritatea maghiară din România fiind solidară cu poporul român în apărarea libertății și unității statului”¹. Tot cu acest prilej, publicistul György Ferenczy a publicat o broșură în care arăta că după acest discurs, „apostolii revizionisti din Ungaria și-au pierdut de-a dreptul mințile și-au aprins din nou, cu un foc sălbatec, flacăra propagandei revizioniste nechibzuite. Să ia la cunoștință Mussolini — se arăta în broșură — că masele secuiești ungare care trăiesc în România nu au nevoie de serviciile lui avocațești. Noi suntem cetățeni ai acestei țări cu drepturi depline. Vrem să trăim cu românii în înțelegere frățească, în interiorul hotarelor de la Trianon și vrem să muncim împreună cu ei pentru făurirea patriei noastre comune”². La sfârșitul anului, MADOSZ-ul a publicat un apel în care își preciza din nou poziția: „Revizionismul — se arăta în apel — urmărește readucerea maghiarilor din România sub regimul de teroare feudală a ungurilor din Ungaria. De aceea, populația maghiară din România are datoria să apere, alături de frații români, libertatea și hotarele”³.

Ca o expresie a poziției ostile revizionismului promovat de conducerea Partidului Maghiar, în primăvara anului 1936 a apărut un nou partid al minorității maghiare — Partidul Țărănesc Maghiar. Situându-se pe poziții ferm antirevizioniste, acest partid, cu numeroși aderenți în rândurile secuilor, își propunea „să promoveze interesele populației maghiare în lăuntrul fruntariilor noii patrii, în armonie și pace cu poporul român și mergând mână în mână cu partidele democratice românești”. Relevând necesitatea luptei pentru înfăptuirea cât mai grabnică a unei conviețuiri frățești cu poporul român, acest partid considera necesară cunoașterea limbii, istoriei, culturii etc. poporului român majoritar, căruiu îi adresa, totodată, apelul: „Fraților! Ajutați-ne să vă putem înțelege și iubi cât se poate mai sincer”⁴. Partidul Țărănesc

¹ „Universul” din 17 noiembrie 1936.

² Ferenczy György, *A Transzilvániai Magyarok és a Revizio* (Ungurii transilvăneni și revizionismul), Oradea, p. 11.

³ „Dimineata” din 18 decembrie 1936.

⁴ Vasile Bobocescu, *Acțiuni antirevizioniste pentru apărarea independenței naționale a țării desfășurate de masele populare ale naționalităților conlocuitoare din România*, în „Anale de istorie”, anul XXXIII (1987), nr. 6, p. 92—93.

Maghiar a militat pentru respectarea drepturilor și libertăților naționale înscrise în Declarația de Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și pentru îmbunătățirea condițiilor de trai ale populației sărace maghiare. Pronunțându-se împotriva revizionismului, președintele partidului, dr. Emeric Réti, declara la mijlocul anului 1937: „Masele muncitoare (maghiare — *n.a.*) nu sunt iredentiste și tendințele subversive nu găsesc ecou în sânul lor dacă nu se fac nedreptăți vădite împotriva-le”¹.

Diversiunea „transilvanismului”

În tabloul general al atitudinii adoptate în perioada interbelică de forțele social-politice din rândul minorității maghiare din România față de problema revizionismului, un aspect distinct l-a reprezentat teoria „transilvanismului”. Este vorba despre o idee susținută de un grup de scriitori și intelectuali maghiari din țara noastră, conform căreia ar fi existat un specific transilvănean, „un suflet ardelean” născut din influența mediului geografic, ca un factor aprioric, asupra oamenilor acelor locuri, fără deosebire de naționalitate (ceea ce a dat posibilitatea oamenilor de litere mai importanți din Transilvania să se poată reuni „în slujba ideii literare pure, mai presus de orice criteriu religios, ideologie și de curent literar” — Kuncz Aladár)², din existența istorică, influențele reciproce și „comunitatea de destin” a tuturor locuitorilor acestui teritoriu (Kós Károly), din dragostea lor pentru pământul natal, din dorința de înțelegere reciprocă și din conștiința destinului lor comun (Vita Szigmond) etc.

Pentru alții „gândirea transilvăneană” nu era, în esență, decât „armonizarea eterogenităților /.../ și aspirația guvernării sale pașnice, comune” sau, cu alte cuvinte, „armonia umană mai presus de clase și națiuni” (Szentimrei Jenő)³, continuarea tradiției istorice transilvănene de a rezolva contradicțiile dintre naționalitățile conlocuitoare și diversele confesiuni nu „cu arme violente”, ci prin „pacea amiabilă” (!!), era expresia unei „vieți intense”, unei „realități spirituale creatoare de viață”,

¹ *Ibidem*, p. 93.

² „Korunk”, anul III (1928), nr. 12 (decembrie).

³ „Erdelyi Helikon”, an IV (1929), nr. 1, articolul *Ama bizonyos erdély gondolat*, de Szentimrei Jenő; vezi și „Korunk”, anul IX (1934), nr. 1 (ianuarie), articolul *Tineretul maghiar de azi din Transilvania*, de Dezséri György.

la care se adăuga și o nuanță mesianică (Kádár Imre)¹ sau era calificată drept „o gândire creștină și modernă” (Reményik Sándor)².

„Transilvanismul”, datorită atât numeroaselor orientări din sânul său, cât și obiectivelor diverse urmărite de acestea, a fost tălmăcit în fel de fel de chipuri, fără a se ajunge vreodată la o definiție precisă a lui. În esență, însă, este vorba despre o concepție „cu predominanță inflexiuni lirice și cu o înclinare accentuată spre metamorfozare, plutind, deci, într-o atmosferă oarecum vagă și imprecisă”, care susținea că „în Transilvania s-ar fi produs în decursul secolelor o apropiere spirituală și temperamentală atât de puternică între neamurile trăitoare în acest spațiu și s-ar fi consemnat un transfer reciproc atât de important de teme și motive folclorice, de obiceiuri și modalități de a vedea lumea, încât s-ar fi născut un «spirit transilvănean» care ar distinge în mod profund pe românii, maghiarii sau germanii din Ardeal de conaționalii lor trăind în alte spații geografice”³.

O astfel de abordare este, în esența ei, contestabilă. Așezarea pe pământul ospitalier al Transilvaniei românești a altor popoare, conviețuirea multiseculară a românilor cu secuii, ungurii, sașii și șvabii au avut, indubitabil, multe rezultate pozitive, a îmbogățit zestrea culturală a fiecăruia dintre ele cu străluciri și valori noi, dar în nici un caz nu se poate afirma că s-ar fi modificat specificitatea uneia dintre ele, conviețuirea nu a dus la „topirea” culturilor naționale ale acestora într-una nouă, comună, cum nu a dus nici la nașterea unui „suflet supranațional”. Marele model de coexistență construit de neamurile diferite de pe pământul Transilvaniei românești a fost tocmai conviețuirea în diversitate⁴, iar ceea ce trebuie relevat este capacitatea lor de a realiza — așa cum sublinia Nicolae Iorga — „noi sinteze de civilizație” care să îmbogățească „marile corpuri naționale”⁵.

Atât timp cât adepții „transilvanismului” s-au menținut în cadrul discuțiilor filozofice, literare, artistice etc. și nu au formulat concluzii politice — deși politicul a constituit, în general, fundalul pe care s-au

¹ Kádár Imre, *Az erdélyi gondolatés ellenfelei*, în „Erdelyi Helikon”, anul IV (1929), nr. 3.

² *Ibidem*, anul IV, nr. V (mai), articolul semnat de Arádi Victor.

³ Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 395.

⁴ *Ibidem*, p. 102.

⁵ Avram P. Todor, *Confluente literare româno-maghiare* (îngrijirea ediției, note și prefață de David Gyula), Editura Kriterion, București, 1983, p. 307.

purtat toate dezbaterile, chiar dacă aspectele politice nu au fost direct abordate și concluziile mai mult insinuate decât formulate deschis — „transilvanismul“ a contribuit într-o oarecare măsură la cunoașterea tradițiilor istorice ale legăturilor dintre locuitorii Transilvaniei, a dezvoltat dorința cunoașterii reciproce, a contribuit la realizarea unor traduceri literare în limbile română, maghiară și germană etc.

Rămânând la acest aspect literar — deși, repetăm, este dificil să disociem această latură de cea politică, chiar dacă mulți adepți ai „transilvanismului“ nu cunoșteau ansamblul politic în care se integrau cu sau fără voința lor — trebuie să arătăm că reacția intelectualității românești — care a privit cu multă ușurință această teorie, atunci când nu a tratat-o pur și simplu cu indiferență — a fost diversă. Un prim curent a fost reprezentat de cei care negau orice componentă literară maghiară „spiritului transilvănean“, considerând că „transilvanismului“ scriitorilor maghiari era pur politic. Astfel, scriitorul Grigore Popa arăta în 1936 că în definirea „transilvanismul“ factorul principal „rezidă în suflet, spațiul oferind cadrul de exprimare a sufletului“. După opinia sa, profilul spiritual al Transilvaniei era redat numai de sufletul românesc, sașii visând la patria lor străbună, iar maghiarii tinzând după pustă. El considera că „transilvanismul“ minorităților era eminentemente politic și nici un scriitor sas sau maghiar nu putea exprima „sufletul ardelean“. Pe o poziție asemănătoare se situa și Teodor Murășanu (care afirma că numai la români era un „transilvanism“ literar, în timp ce la maghiari era numai de suprafață)¹ și Vasile Băncilă (care sublinia profunzimea și unitatea consecventă a spiritualității românilor transilvăneni, pe care o explică prin caracteristicile vieții rustice, ale atașamentului de pământ, nega existența unor trăsături transilvănene comune și argumenta asta cu opoziția dintre mentalitatea maghiară — de stăpân, imperialistă — și cea română — neimperialistă, liberă, neconstrânsă de subjugarea altora; maghiarii nu ar aparține Transilvaniei, ei deținând rolul juncherilor baltici)².

¹ Avram P. Todor, *op. cit.*, p. 304—305.

² Referindu-se la afirmațiile lui V. Băncilă privind „mentalitatea imperialistă“ a ungurilor, profesorul Ladislau Bányai arăta că „tendințe imperialiste au păturile dominatoare și tendințele acestea se repercutează și asupra maselor proprii națiuni, ceea ce explică faptul că masele populare române și maghiare s-au întâlnit deseori în lupta pentru eliberare socială și națională. Având în vedere situația din anul 1939, când

Un alt curent, reprezentat de Catul Bogdan, Romul Dumitrescu, Alexandru Olteanu și alții, considera că la scriitorii maghiari exista, într-adevăr, un „transilvanism” literar, care nu putea fi negat. Unii dintre reprezentanții acestui curent chiar au apreciat că „transilvanismul” intelectualilor maghiari trebuia interpretat ca un fenomen pozitiv, în sensul unei „tendințe de autonomizare” a spiritualității maghiare din Transilvania, de „rupere” a ei de spiritualitatea de dincolo de Tisa.¹

Fără doar și poate cea mai completă analiză a „transilvanismului” a fost făcută de Ion Chinezu. Acesta a remarcat un aspect deosebit de semnificativ și anume că acest concept a apărut pentru prima oară după război, întrucât în fostul regat ungar, „acest cuvânt nu numai că nu se discuta, dar s-a găsit pe vremuri un ministru de instrucție care a impus școlilor prin ordin confidențial ca numirea de Transilvania (Erdely) să fie înlocuită prin aceea de «Platoul sud-estic», iar sub raport politic Ardealul a fost botezat «ținutul de dincolo de Munții Craiului»”². Chiar și acest simplu fapt cronologic era de natură a ridica de la început suspiciuni asupra adevăratelor scopuri urmărite de unii dintre propăvăduitorii acestei teorii. Cu toate acestea, într-o primă analiză asupra „transilvanismului”, publicată în 1929, Ion Chinezu a dat prioritate evidențierii componentei literare, deși încă de atunci a relevat și latura politică a acestuia. Căutând să răspundă la întrebarea dacă există într-adevăr un transilvanism generator de artă, un suflet specific al acestei regiuni, o gândire ardeleană capabilă să se cristalizeze într-o formă literară proprie, Ion Chinezu arăta clar: „Ei bine, un astfel de «transilvanism» există, a existat și atunci când nu a fost băgat în seamă, după cum se poate lămurii și în literatura română un suflet moldovean, muntean, ardelean și oltean. Nu este scriitor mai de seamă din Ardeal

V. Băncilă a publicat în „Gând românesc” articolul „Însemnătatea Transilvaniei”, Bányai — care vorbea de existența unor „elemente transilvănene comune cu alte popoare ascunse sub /.../ gelozia națională” — scria următoarele: „Solidaritatea transilvăneană ar fi acum cea mai bună garanție ca nici una să nu devină unealtă a intențiilor de dominație externe contra celuilalt. De aceea, viziunea istorică realistă, situată în slujba poporului, nu ascute elementele care opun patimile naționale și stăvillesc, progresul, ci accentuează procesul deschizător de drumuri spre dezvoltarea comună” — Bányai László, „Gând românesc” și *transilvanismul*, în „Korunk”, anul XIV (1939), nr. 11 (noiembrie), p. 981 — 982.

¹ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, fila 144.

² Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană*, Cluj, 1929, p. 14.

care să nu se fi rostit asupra acestui «transilvanism», socotit de unii drept axa literaturii de aici. «Căutarea și accentuarea specificului nostru ardelenesc este condiția de căpetenie a dăinuirii noastre sufletești», zice Alexandru Tavaszy, unul dintre ideologii militanți ai acestei idei¹.

Dacă admitea existența „transilvanismului” la scriitorii de limbă maghiară din România, Ion Chinezu considera, în același timp, că nimeni nu și-a contopit sufletul cu pământul și natura Ardealului așa cum a făcut-o poporul român. Astfel, într-un articol publicat în 1936, cu ocazia aniversării a 18 ani de la Unirea Transilvaniei cu România, el scria: „Cine ar vrea să revizuiască această unire, nesocotind din ce depărtări vine ea și din câte fire e împletită, ar face ca și cum ar vrea să mute munții sau să întoarcă râurile spre izvor. Căci justificarea istorică a actului de la Alba Iulia e întregită și confirmată de copleșitoarea realitate a ceea ce vom numi duhul de totdeauna al acestui pământ. Cucerirea pentru eternitate a unei țări nu este faptul de armă în sine, ci integrarea înceată, până la definitiva contopire, în ordinea suverană a acestui duh. A te simți la tine acasă cu conștiința dreptului suveran de vechime imemorială și în aspirația nezduncinată de a-ți împlini destinul aici, a pune stigma spiritului tău pe colțul de pământ pe care stai și pe stelele de deasupra lui, iată ce înseamnă stăpânire. Și în acest sens, al certitudinii interioare, românii au fost stăpâni în Ardeal, în ciuda tuturor conspirațiilor țesute împotriva lor. /.../ Noi, românii, am creat cultura populară cea mai specifică a locurilor acestora, fiindcă noi și numai noi ne-am risipit sufletul pe toate văile și pe toate coclaurile ardeleni, realizând astfel o interferență, o copenetrațiune între om și fire de o așa de mare intensitate, încât mi se pare că munții, pădurile, văile și apele și norii nu pot respira și grăi decât în ritmul limbii și cântecului românesc”. Analizând din acest punct de vedere semnificația versurilor poetului ungar Sándor Petöfi, care scria: „Ce-mi pasă de voi, Carpați încetinați, măreți în sălbăticia voastră? Vă admir, poate, dar nu vă iubesc și visul meu colindă văile și colinele voastre”, Ion Chinezu sublinia în continuare: „Om și peisaj, iată tulburătoarea dualitate care nu se poate mistifica și între termenii căreia sufletul românesc face trăsura de unire. Când în «Scrisoarea a III-a» a lui Eminescu, Mircea cel Bătrân îi spune sultanului: «Și de-aceea tot ce mișcă în țara asta, râul, ramul / Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman

¹ *Ibidem*, p. 15—17.

este», el formulează în termeni poetici un adevăr care astăzi se bucură de o largă justificare teoretică în filozofia culturii. /.../ Românul a avut și are sentimentul obscur și inanalizabil de profund al solidarității sale cu pământul ardelean și această solidaritate iese la iveală mereu în cultura noastră populară. Și de aceea naționalismul țaranului nostru nu țipă; nimeni nu iese în stradă să țipe cât de tare își iubește casa¹.

Câțiva ani mai târziu, după lovitura primită de România prin Dictatul de la Viena și după ce a avut posibilitatea să ia cunoștință de schimbarea de sens pe care a suferit-o „transilvanismul“ în partea de nord-est a Transilvaniei cotropită de Ungaria, opinia lui Ion Chinezu asupra acestei teorii, a scopurilor sale reale a suferit modificări radicale. În fond — arăta el — acest „transilvanism“ a fost „un fel de paravan, în orice caz cu totul altceva decât își închipuiau unii utopiști. Sub egida lui protectoare s-au scris sute de eseuri, versuri, nuvele și romane care încet, pe neobservate, dar crescendo, trebuiau să producă impresia că pământul acesta transilvănean este, în covârșitoare măsură, unguresc. A fost un fel de îmbibare a peisajului cu conținut sufletesc unguresc, ca o înceată anexiune în spirit — cu o finalitate politică concretă ce nu scapă observatorului atent, ca o invazie cu pas de pâslă“.

Analizând numărul revistei „Erdelyi Helikon“, apărut după Dictatul de la Viena — de altfel, ultimul al acestei reviste, care în perioada interbelică, alături de „Pásztortűz“, a fost o promotoare a „specificului ardelean“ — Ion Chinezu arăta că acesta era plin de invective împotriva poporului român și a culturii române. Revista mătura, astfel, cu un simplu gest, un „transilvanism“ în a cărei componentă ar fi intrat și notele românești și nu le admitea decât ca pe o variantă a „spiritului maghiar, exclusiv și pur“. „Notele românești? — se întreba I. Chinezu. Pete rușinoase, de o inferioritate care nu numai că nu sunt organice aici, dar fiind adăugate cu sila, strică peisajul și, deci, trebuie înlăturate“².

De altfel, în toată perioada ocupației ungare nu s-a mai suflat nici un cuvânt despre „transilvanism“³, fapt cu atât mai surprinzător cu cât pe lângă Universitatea din Cluj s-a înființat un „Institut de cercetări ardelene“, condus de Tamás László. Activitatea și vederile acestuia, pe

¹ Ion Chinezu, *Gânduri pentru ziua unirii*, în „Gând românesc“ (Cluj), nr. 12, 1936.

² Arhiva M.A.E, fond Transilvania, vol. 43, filele 144—145.

³ Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 466.

plan literar, erau însă contrare spiritului și concepției mărturisite anterior de adepții așa-zisului „transilvanism” și ele puteau fi rezumate astfel: cultura românească în Transilvania, atât cât există, s-a născut în umbra celei ungare și a trăit epigonic din mila ei; iar supremația culturală îndreptățește supremația politică. În același timp, la Universitatea din Cluj a ființat o catedră de limba și literatura română, având ca titular pe un oarecare dr. Sulica Szilard, român maghiarizat, care a ținut un curs despre „Influența culturii maghiare asupra literaturii române”, în care propaga aceste falsuri și jigniri la adresa poporului român ce umpleau de scârbă și dezgust pe toți intelectualii onești, inclusiv pe cei de naționalitate maghiară¹.

Atunci când ideile „transilvanismului” au fost transpuse și promovate în domeniul politicului de cercuri interesate, concluziile dezvoltate au fost clar nocive, reacționare, revizioniste. Și trebuie să adăugăm, antiștiințifice, lipsite de orice suport real, contrazise de o istorie multimilenară iar anii care au trecut de atunci le-au subliniat și mai mult caracterul lor dușmănos, antiromănesc. Fiindcă numai astfel poate fi calificată încercarea de a acredita ideea că românii transilvăneni ar fi altceva decât frații lor din celelalte teritorii românești. Se contesta, astfel, unitatea organică a națiunii române, pentru ca în felul acesta să se pună sub semnul întrebării unitatea statal-politică realizată în 1918. Desigur, bogăția de culori a unei specificități naționale este dată tocmai de diversitatea de nuanțe cu care ea este îmbogățită de fiecare regiune, dar la români aceste diferențe de nuanțe nu au profunzime, sunt mai puțin sesizabile decât la alte popoare care au reușit să-și facă unitatea național-statală, unele dintre ele chiar cu secole înaintea poporului român². De aceea, este pe deplin explicabilă indignarea și fermitatea cu care românii — toți românii — au respins toate încercările dușmănoase de a le pune în discuție unitatea național-statală.

De asemenea, „transilvanismul” are strânse legături cu politica de izolaționism regional promovată de conducerea Partidului Maghiar din România, prin care se încerca ruperea minorității maghiare de ansamblul vieții social-politice și economice ale României interbelice. Trebuie să adăugăm însă că o astfel de tendință s-a lovit de rezistență, mai ales în cadrul minorității maghiare, unde forțele realiste ale acesteia au respins

¹ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 43, fila 140.

² Francisc Păcurariu, *op. cit.*, p. 102.

nebulozitatea mitizantă sau calculele politice anacronice ascunse sub tezele „specificului transilvănean“ și au cooperat pe toate planurile cu intelectualii români. Ei s-au ferit, în primul rând, de izolarea provincială, militând cu îndrăzneală pentru integrarea activității lor în orizontul general și, în problematica de ansamblu a mișcării de idei din întreaga Românie. Un exemplu în acest sens îl constituie activitatea revistei „Korunk“, condusă de Gaál Gabor, care a acționat în sensul ideii „româniaiság“ (existența în România)¹, aducând critici severe teoriei „transilvanismului“ de pe poziții științifice. Gaál Gabor a publicat în numărul din mai 1928 al revistei „Korunk“, un articol în care arăta că există un spirit „transilvănean“, fiecare naționalitate având propria sa cultură distinctă de a celorlalte. „Și «separația» aceasta — sublinia Gaál Gabor — nu este deloc un defect. Și realitatea transilvăneană însăși e separată așa, în trei părți întregi de sine stătătoare, unde fiecare parte se găsește *una lângă alta* și nu *una în alta* și chiar dacă se află de secole îndelungate una lângă alta (în pace și bună înțelegere în ceea ce privește popoarele și spiritul lor, dar nu și politica lor!), între ele corespondența, raporturile spirituale, psihice sunt totuși tainice și ascunse“, fiind vorba de fapt numai de „niște corelări, precum «soarta comună»“, între ele existând „cel mult o afecțiune“ și nu o contopire. Totodată, Gaál Gabor își exprima convingerea că „în cele mai bune suflete se pregătește, prinzându-se și reverie“ o apropiere, că „aici, în profunzimea himerelor transilvănene, trăiește efectiv, ca o subțire tendință istorică, absorbită de suflet, comprehensiunea care suprimă antagonismele naționale, rasiale și de altă natură“².

Împotriva „transilvanismului“ s-a ridicat și Arádi Victor. El a considerat că acest „concept nebulos“, „incoerent și îmbâcsit de contradicții“ era un produs al reacțiunii din rândul minorității maghiare, iar susținătorii ei urmăreau „scopuri nemărturisite“, adevăratul scop, cel „ascuns“, fiind „doar parțial și în proporții diferite cunoscut truditărilor teoriei și de aceea confuziile și contradicțiile sunt inevitabile“. În ceea ce privește posibilitatea existenței unui „spirit transilvănean“, pentru Arádi Victor era clar că „aglomerarea contrariilor“, existentă în această provincie istorică românească, făcea „imposibilă“ orice supoziție privind

¹ Gaál Gabor, *O altă voce transilvăneană*, în „Korunk“, anul. III (1928), nr. 5 (mai), p. 396—397.

² *Ibidem*, p. 396.

formarea unei „gândiri, suflet unitare“, iar compoziția socială atât de eterogenă a adeptilor teoriei „transilvanismului“ („din tabăra ei nu lipsesc stirpea princiară, înalta aristocrație, nobilimea, clerul, schismaticii, speculanții, plebea, evreul casei“) făcea ca „forța sa dinamică“ să fie nulă, adică să acționeze numai ca „simptom social și nu ca factor social“. Privit din punctul de vedere maghiar, „transilvanismul“ apăsarea lui Arádi Victor drept „un joc neo-gnostic“, dar „sub raport maghiaro-român“ el devenea „un program de cârmuire politică. Și abia aici — sublinia el — remarcăm ce se ascunde de fapt sub întortocheatele rânduri“. Mergând mai departe cu analiza „transilvanismului“ prin această prismă, el concluziona: „Se exploatează activitatea turbulentă a micului grup, care poate contribui mult la abaterea interesului public de la problemele reale. Și în aceasta este dată și determinarea valorică a teoriei“. Pentru că — spunea el — „nu încapă îndoială că teoria aceasta bizară nu s-a născut întâmplător în zilele noastre, ci ea s-a dezvoltat organic din elementele specifice vieții noastre. Teoriile de felul acesta se pot naște numai în timpuri și în împrejurări în care este «util» să se abată în orice fel atenția publică de la grelele probleme ale vieții cotidiene și când elanurile trebuie să fie ghidate pe drumuri false“. În aceste condiții, pentru Arádi Victor teoria „transilvanismului“ avea, de fapt, rolul unui narcotic, necesar „pentru asigurarea acalmiei situate mai presus de «indivizi, clase și confesiuni»“¹.

Pe o poziție asemănătoare se situa și Dezséri György, care considera că retrizarea la viață a „transilvanismului“ într-o perioadă în care se producea o delimitare a forțelor social-politice din rândul minorității maghiare din România, în special în rândul tineretului, demonstra că acesta era „un bun pretext pentru a abate atenția tineretului de la problemele sociale spre literatură“².

Teza „Transilvaniei autonome“

Un aspect iredentist și revizionist deosebit de grav a prezentat în perioada interbelică formula — căreia propaganda oficială ungară i-a

¹ Arádi Victor, *Gândirea transilvăneană și sufletul transilvănean*, în „Korunk“, anul IV (1929), nr. 5 (mai), p. 344—351.

² Dezséri György, *Tineretul maghiar de azi din Transilvania*, în „Korunk“, anul IX (1934), nr. 1 (ianuarie), p. 54.

asigurat o largă difuzare — privind necesitatea creării în Transilvania a unui „stat tampon“ independent sau autonom, care să atenueze tensiunea dintre Ungaria revizionistă și România antirevizionistă.

Această pretinsă „soluție de compromis“* suferea de vicii fundamentale, ce o făceau neaplicabilă și anume: leza dreptul la autodeterminare al românilor, majoritari în această regiune, nu ținea cont de voința altor minorități din Transilvania ce se pronunțaseră pentru unirea ei cu România și, în primul rând, pentru că poporul român o respingea ferm și unanim. Dacă vom insista asupra ei în continuare, o facem din mai multe motive. În primul rând, pentru că ea apare încă de la sfârșitul anului 1918 și din această „formulă“ își trage seva teoria „transilvanismului“. În al doilea rând, pentru că și acum, la sfârșitul secolului XX, elemente neorevizioniste, ostile României, mai vorbesc încă — azi, ca și ieri — despre Ardealul „independent“ sau „autonom“ ca „soluție“ la ceea ce ei consideră a fi disputa teritorială româno-ungară. În al treilea rând, pentru că în vara anului 1940 ideea a apărut și la Comitetul Teritorial din Ardeal și Banat al P.C.R. (chiar dacă ea a rămas numai la nivelul de intenție), iar istoricilor români nu li s-a permis până

* Trebuie să facem o distincție clară între autonomia Transilvaniei cerută de români în perioada dualismului (1867 — 1918) și „autonomia“ cerută de unele cercuri ungare după 1918. În cadrul regatului ungar, Transilvania s-a bucurat întotdeauna de autonomie, ca o reflectare pe plan politico-administrativ a caracterului ei românesc. După 1541, o dată cu dispariția statului ungar, Transilvania va deveni principat autonom, sub suzeranitatea Porții, având un statut asemănător — și nu întâmplător — cu al celorlalte două țări românești, Moldova și Țara Românească. De la sfârșitul secolului al XVI-lea, Transilvania s-a bucurat, de asemenea, de autonomie, în cadrul Imperiului habsburgic. Această autonomie a fost distrusă de dualismul din 1867, când Transilvania a fost anexată Ungariei, renăscută ca stat după mai bine de trei secole. Mișcarea națională a românilor din Transilvania s-a ridicat împotriva acestei anexiuni, cerând revenirea la statutul de autonomie al Transilvaniei, apoi, luptând pentru unirea acesteia cu România. În 1918, în fața luptei de eliberare națională a românilor și a celorlalte naționalități ce amenința cu destrămarea Imperiului, guvernul ungar a promis românilor, printre altele, revenirea la statutul de autonomie al Transilvaniei și organizarea acesteia pe baze federative. Dar timpul jumătăților de măsură trecuse pentru români, care, la 1 Decembrie au proclamat Unirea cu România. Între „autonomia“ cerută de români pentru Transilvania, până la 1918, și „autonomia“ cerută de cercurile revizioniste ungare este o deosebire de esență. Prima — are un caracter net progresist, de desprindere de statul ungar a unui teritoriu neungar, de lichidare a unei hotărâri luate împotriva voinței poporului român majoritar. A doua are un caracter net retrograd, fiindcă încearcă să smulgă din corpul poporului român o parte a lui — Transilvania, fiind un atentat la integritatea statului național român.

în 1989 să analizeze acest aspect, care ar fi pus într-o lumină neplăcută „patriotismul“ P.C.R.

De remarcat că ideea „Ardealului independent“ sau „Ardealului autonom“ a apărut în preocupările politice ale Budapestei numai după 1 decembrie 1918, deci după ce Transilvania își exprimase clar voința de unire cu Țara și Unirea era un fapt împlinit. La originea acestui proiect s-au aflat unele cercuri politice din Ungaria, care nu voiau să admită desprinderea Transilvaniei de Ungaria și unirea ei cu România. Desigur, „autonomia“ sau „independența“ Transilvaniei erau considerate de aceste cercuri numai ca o fază intermediară pentru anexarea acesteia, pe care o vedeau cu mult mai ușor de realizat într-o astfel de situație decât în cazul apartenenței acesteia la România. După eșecul adunării organizate de István Apáthy la Cluj, la 22 decembrie 1918 (ce s-a vrut, — fără a se și reuși să fie — o reacție la hotărârea Marii Adunări Naționale a românilor de la 1 decembrie 1918) și la care au participat și doi autoproclamați „socialiști“ români (care nu reprezentau, de fapt, pe nimeni, fiindcă muncitorii socialiști români, grupați în Partidul Social-Democrat, conduseseră alături de Partidul Național Român, lupta poporului român pentru eliberarea națională și unire cu România) ce s-au pronunțat împotriva hotărârii Adunării de la Alba Iulia¹, dușmanii unirii Transilvaniei cu România au organizat la 31 decembrie 1918, la Budapesta, o așa-zisă „adunare a muncitorilor români social-democrați“, la care s-a adoptat o moțiune pentru proclamarea „Republicii independente a Transilvaniei“².

Aceleiași formule i-au dat, apoi, o circulație internațională cercurile conducătoare maghiare, fapt ce arată clar ce forțe social-politice se aflau în spatele ei. În perioada Conferinței de Pace de la Paris, din 1919—1920, dându-și seama de imposibilitatea menținerii dominației ungare asupra Transilvaniei, guvernul de la Budapesta a recurs la proiectul „autonomiei“ sau chiar al „independenței“ acesteia cu scopul imediat de a împiedica recunoașterea caracterului românesc al acestui teritoriu și unirea lui cu România, dar cu speranța ascunsă a anexării ei în viitor.

¹ Ștefania Mihăilescu, *Adeziunea tuturor cetățenilor României, fără deosebire de naționalitate, la marele act al Unirii din 1918*, în „Anale de istorie“, anul XXXIV(1988), nr. 5, p. 30, nota 39.

² Adalbert Tóth, *Le traité de paix de Trianon et les parties politiques hongroises*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 152.

Astfel, în memoriul VIII, înaintat Conferinței de Pace la 14 ianuarie 1920, delegația ungară propunea crearea unei „Transilvanii independente“, în care puterea de stat să fie împărțită între români, maghiari și germani. Memoriul avea anexat și un proiect de Constituție, conform căruia teritoriul Transilvaniei ar fi fost împărțit în patru feluri de zone — în funcție de populația majoritară. Astfel, ar fi fost zone locuite de români, maghiari, germani și cele cu populație mixtă (româno-maghiară sau româno-germană). Fiecare dintre acestea s-ar fi bucurat de autonomie, în teritoriile mixte s-ar fi întrebuințat în administrație și justiție limbile ambelor populații, iar funcționarii ar fi fost aleși în mod proporțional din cadrul fiecărei naționalități. La nivel central, ar fi existat un guvern și un parlament, cu locuri împărțite în mod egal (și nu proporțional cu numărul populației) între români, maghiari și germani și s-ar fi întrebuințat toate cele trei limbi.

Acest prototip al „soluției“ preconizate de cercurile guvernamentale de la Budapesta a cunoscut, apoi, diverse variante, printre care cea mai cunoscută a devenit cea formulată de fostul prim-ministru ungar, István Bethlen. Într-o cuvântare ținută la 4 ianuarie 1934, cu ocazia unui banchet dat de societatea „Magyar Szemle“ (Observatorul Maghiar), contele Bethlen își expunea astfel proiectul său revizionist: „Acel program, care cere realipirea maghiarilor care locuiesc de-a lungul frontierelor fără nici un plebiscit; acel program, care va asigura slavilor, rutenilor autonomia cerută, pentru ca sub control internațional să poată hotărî cui vor să aparțină; acel program care să pretindă plebiscit în Banat, în Bacica și în părțile de sus, întrucât nu există populație majoritară și, în fine, autonomia Ardealului, cu drepturi egale pentru toate naționalitățile de acolo, formând un tampon între rasa maghiară și română, acel program, după părerea mea, corespunde tuturor intereselor Europei, cum am avut curajul să o și spun“¹. Programul, cu unele completări, fusese, într-adevăr, făcut cunoscut și pe plan internațional, fiind prezentat de fostul prim-ministru ungar încă la 28 noiembrie 1933, într-o conferință ținută la Royal Foreign Affairs Society din Londra (planul prevedea autonomia culturală și administrativă a naționalităților

¹ Arhiva Academiei, fond XIII, dosar nr. 3539, fila 6.

din Transilvania, după modelul Elveției; acesta era invocat, de altfel, și în modelul conținut de memoriul înaintat Conferinței de Pace în 1920)¹.

Despre ideea de origine ungară a „autonomiei” sau „independenței” Transilvaniei, într-un document al Ministerului Afacerilor Străine al României se arăta: „Un lucru este cert și anume autorii unguri ai ei sunt înșiși convinși că soluția pe care o propun nu este viabilă și dacă stăruie pentru ea o fac îndemnați de sentimentul, de altfel, omenește explicabil: dacă Transilvania nu poate fi a Ungariei, să nu fie nici a României”^{*}. Totodată, în documentul amintit — din care ne permitem să cităm mai mult datorită perenității argumentelor cu care este abordată această problemă — se sublinia inacceptabilitatea unei astfel de soluții pentru poporul român: „Independența Transilvaniei ar fi o soluție cu totul imposibilă și, dacă s-ar realiza, neviabilă. Ea ar fi absolut contrară sentimentelor și idealului majorității covârșitoare a populației ei — românii — care a luptat, a suferit și s-a jertfit pentru unirea cu Regatul român. /.../ România, mărită la sfârșitul primului război mondial, a avut de luptat cu imense dificultăți, ca aproape toate statele europene. Luptele

¹ În cele trei conferințe ținute de István Bethlen în Marea Britanie în toamna anului 1933, acesta a ridicat și problema organizării unui plebiscit în teritoriile în dispută și a schimbului de populație. Împotriva tuturor acestor alternative s-a ridicat istoricul Seton-Watson, care declara că: „Singura soluție pe care o socotesc practicabilă este o încercare de a micșora însemnătatea hotarelor, atât pe tărâm cultural și politic, cât și — mai mult chiar — pe tărâm economic, în același timp cu acordarea unor garanții solide în ceea ce privește drepturile minorităților. În nici un alt mod cearta nu va putea fi suprimată. Reajustarea hotarelor va duce numai la alte conflicte și cu cât propaganda ungară va fi condusă în modul actual, cu atât mai mult intransigente vor deveni celelalte națiuni și cu atât mai mult vor scădea speranțele unei eventuale împăcări între ele și unguri. Campania inaugurată de lordul Rothermere, acum câțiva ani, a făcut foarte mult rău, și de când ea a reinviat, în primăvară, sub o nouă formă, la Budapesta și acum când contele Bethlen a venit la Londra, speranța unei îmbunătățiri a dispărut din nou. Continuându-se astfel, campania asta va duce în final la un alt război sângeros ca acela din 1848”. Într-o scrisoare către ziarul „Universal”, din același an, R.W. Seton-Watson scria referindu-se la efectul conferințelor contelui Bethlen asupra opiniei publice britanice și politicii oficiale: „Vă asigurăm că agitația din presa ungară dă o impresie cu totul exagerată și neconformă asupra campaniei revizioniste din Anglia și asupra importanței ei. Contele Bethlen a fost primit cu curtoazia datorată unui om de stat care a guvernat țara sa timp de 10 ani, dar el n-a avut nici o recepție oficială sau încurajare de orice fel și opinia publică informată s-a ținut departe de atitudinea gazetelor britanice, lipsite de subiecte de publicitate” — A. Gociman, *op. cit.*, p. 57—63.

^{*} Documentul, semnat de Zenovie Păclișanu și intitulat „Poate fi Transilvania independentă”?, se află în posesia autorului.

politice interne au luat uneori un caracter violent, partide noi au luat ființă, dar nici în mijlocul celor mai mari dificultăți și al celor mai aprinse lupte nimeni nu s-a gândit la posibilitatea nu a unei separațiuni a Transilvaniei de Regatul român, dar nici la o cât de redusă autonomie a acestei provincii. /.../ România n-a avut o problemă a Transilvaniei, această problemă fiind socotită definitiv și pentru totdeauna rezolvată prin actul unirii de la sfârșitul anului 1918. Nu există român transilvănean care să nu se cutremure numai la gândul că Transilvania lui ar putea fi, în orice formă, dezlipită de România. Prin urmare, independența ori autonomia Transilvaniei ar fi absolut contrară sentimentelor, convingerilor și idealului politic al majorității covârșitoare a populației ei și de aceea atât timp cât voința popoarelor va avea un rol în orânduiriile politice și teritoriale ale statelor, această independență ori autonomie rămâne irealizabilă. Niciodată poporul român, cel din Transilvania, ca și cel din Vechiul Regat, nu va accepta această soluție și dacă ea va fi impusă, va lupta fără încetare, pe toate căile și cu toate mijloacele, pentru înlăturarea ei. /.../ Crearea din Transilvania a unui stat independent ar avea însă urmări de o excepțională gravitate, în afară de nesocotirea sentimentelor, dorințelor și idealului majorității absolute a populației ei și, deci, de profundă nedreptățire cu totul nejustificată, a acestei populații“. În concluzie, în finalul documentului se arăta: „O Transilvanie independentă, desfăcută de România, ar însemna /.../ o completă nesocotire a principiului etnic și a voinței unanime, dovedită în lupte și jertfe, a majorității covârșitoare a populației ei, ar însemna permanentizarea rezultatelor unei oprimări seculare a elementului românesc și ar însemna prăbușirea întregii structuri economice a provinciei, iar în schimb n-ar soluționa nimic. Niciodată, nici românii transilvăneni, nici românii din Vechiul Regat nu vor renunța la idealul lor de unitate națională și astfel s-ar crea în centrul Europei un nou și primejdios focar de nemulțumiri și agitații, de tulburări și de neliniște. Simpla preconizare a unei astfel de soluții constituie un atentat împotriva păcii pentru a cărei asigurare s-au distrus atâtea vieți omenești și atâtea incomensurabile valori culturale și materiale“.

Resuscitarea postbelică a ideii „autonomiei“ Transilvaniei

Ideea „independenței“ sau „autonomiei“ Transilvaniei a continuat să aibă prozești și după cel de-al doilea război mondial, ei provenind din

rândul unor elemente de cele mai diverse nuanțe politice, orbite de șovinism și antiromânism, grupate în diferite organizații adăpostite în unele țări occidentale. Dar nu numai acolo, după cum vom vedea în continuare. Ele au agitat în perioada comunistă și mai agită încă și azi marota revizionistă, îndemnând la ură și dispreț față de tot ceea ce este românesc, chemând fățiș la luptă (chiar armată!) pentru refacerea „Ungariei Mari“, altele „mulțumindu-se“ cu diverse alte formule, precum cea a „Transilvaniei independente“.

Nu este în intenția noastră de a face un invenatr al acestor manifestări — de altfel, încă greu de realizat —, ci de a evidenția unele momente și căi de promovare ale acestei idei. Un lucru însă este clar: ori de câte ori forțele revizioniste ungare au considerat că situația le este favorabilă, ele au acționat împotriva României atât în străinătate, cât și în interiorul țării. Revista lunară „Magyar Hírek“ (Știri ungare), publicație a Uniunii Mondiale a Ungurilor, cu sediul la Budapesta, a publicat la începutul anului 1990 un comentariu nesemnat la un studiu al lui Juhász László, intitulat „Octombrie al Ardealului“, apărut în revista budapestană „Hitel“ (Credit), în care făcea o retrospectivă asupra preocupărilor unor medii intelectuale maghiare din România, în legătură strânsă cu elemente neorevizioniste din Ungaria, de a acționa în ideea „autonomiei“ Transilvaniei, îndeosebi în contextul evenimentelor din Ungaria din toamna anului 1956. Rezultă din acest articol că încă din primăvara anului 1956 juristul maghiar Dobay István („singurul jurist maghiar de talie internațională“, cum îl caracterizează autorul ungar) a fost însărcinat de elemente din rândul minorității maghiare din România să elaboreze un proiect de „lege internațională“ (?!), privind „soluționarea“ problemei Ardealului! Acești îredentiști, cetățeni români din rândul minorității maghiare, nu numai că au pus sub semnul întrebării apartenența unui teritoriu românesc la statul român, dar au și acționat în această direcție, deși trecuseră numai 9 ani de când un tratat de pace recunoscuse — din nou! — apartenența incontestabilă a Transilvaniei la statul român. În plus, trebuie avut în vedere faptul că toate aceste acțiuni aveau loc în condițiile în care guvernul dr. Petru Groza, instaurat fraudulos la conducerea țării, procedase deja cu ani în urmă la crearea unei „Regiuni Autonome Maghiare“, pentru a căuta — poate — într-un mediu minoritar ceea ce nu avea în rândul propriului popor: sprijinul politic, fiindcă de legitimitate nu putea fi vorba. În aceste condiții, evenimentele

din 1956 din Transilvania arată clar că elementele iredentiste, extremiste din rândul minorității maghiare nu s-au mulțumit niciodată cu o soluție în cadrul statului român — chiar dacă aceasta însemna o „regiune autonomă“, creată fără nici un fel de justificare, de altfel —, ci visul lor era același de totdeauna: desprinderea de România a Transilvaniei și anexarea ei la Ungaria.

Au urmat, în continuare, consultări ale grupului de intelectuali maghiari iredentiști cu cercuri intelectuale (numai?) de la Budapesta; concomitent s-a efectuat un fel de sondaj pentru evaluarea punctelor de vedere din cadrul unor grupuri ale maghiarilor din România, inițiate asupra acestei acțiuni. Deși în toamna anului 1956, revolta anticomunistă din Ungaria a fost înfrântă, grupul intelectualilor maghiari iredentiști din Transilvania a considerat că trebuia să-și continue acțiunile și să ridice „problema Transilvaniei“ la O.N.U., în condițiile în care pe agenda organizației internaționale se afla înscris punctul referitor la situația creată de acțiunea trupelor sovietice din Ungaria în toamna anului 1956.

Sondajul de opinie în rândul mediilor iredentiste maghiare din Transilvania a evidențiat clar trei curente: 1) cel al social-democrației maghiare din Ardeal, care sprijinea ideea Ardealului autonom; 2) cea a scriitorului Szabady László, ce considera că „singura rezolvare reală este proiectul unei federații ungaro-române“; 3) punctul de vedere al episcopului Marton Aron și al profesorului de teologie Dobry János, care, dorind să întoarcă lucrurile în plin Ev Mediu, susțineau nici mai mult nici mai puțin decât ideea supremației ungare în Transilvania (ceea ce, evident, nu se putea realiza decât prin anexarea acesteia de către Ungaria).

În anii care au urmat, acțiunile în sprijinul ideii Transilvaniei „autoforme“ sau „independente“ au fost promovate, în special, de emigrația ungară în Occident, cu sprijin mascat din partea statului socialist ungar, în primul rând prin acțiuni cu caracter propagandistic, în care scopul era totul, adevărul fiind ultimul element luat în considerație. În acest cadru se înscrie, de exemplu, publicarea, în 1967, la Paris, a lucrării „Le dossier de la Transylvanie“, în care era reprodusă o scrisoare redactată „în numele Transilvaniei independente“, în care se spunea, printre altele: „Vrem să trăim conform tradițiilor noastre. Speranța

noastră este o Transilvanie independentă, neatașată nici la România, nici la Ungaria. Idealul nostru este un stat federal, asemănător cu Elveția“.¹

Formulele și cuvintele erau identice cu cele folosite de cercurile revizioniste ungare din perioada interbelică și ele nu mai puteau înșela pe nimeni. Cum nimeni nu mai putea fi înșelat nici de adaptările de felul celei la care a recurs așa-zisa „Federație Socialistă a Maghiarilor din România“. Aceasta, încercând să abată de la rosturile lor Organizația Națiunilor Unite și Conferința pentru Pace și Securitate în Europa de la Madrid și într-un mod ofensator pentru toți cetățenii patriei noastre, indiferent de naționalitate, a adresat în octombrie 1981 un memoriu celor două foruri internaționale prin care le cerea sprijinul pentru înființarea unei „Republici Socialiste Transilvania“ (desigur, neapărat membră a „comunității statelor socialiste“)².

Procesul revoluționar de trecere a statelor cu regimuri totalitare din Europa răsăriteană la sisteme politice democratice a găsit cercurile revizioniste maghiare pregătite să susțină un nou asalt propagandistic în vederea „autonomizării“ Transilvaniei. De data aceasta, acțiunea a fost pregătită cu mai multă minuțiozitate, fiind atrași și o serie de emigranți români. Astfel, la 16 iunie 1989, la Budapesta, un număr de șase emigranți români, care fie că nu au înțeles prea bine obiectivele urmărite de cercurile revizioniste maghiare, fie din motive obscure, au semnat, alături de un număr de 12 maghiari o „declarație“ în care, între altele, se arăta: „Transilvania a fost și este un spațiu de complementaritate și trebuie să devină un model de pluralism cultural și religios. Este în folosul popoarelor noastre ca diversitatea culturală, religioasă și de tradiții care a făcut specificul Transilvaniei să fie prezervată. Dreptul la o reprezentare politică autonomă și la autonomie culturală a fiecărei națiuni trebuie garantat. Realizarea sa implică printre altele asigurarea școlarității de toate gradele în limba maghiară, inclusiv reînființarea universității maghiare din Cluj“³.

¹ *Le dossier de la Transylvanie*. Documents recueillis par Pierre Séqueil. Preface de Gabriel Marcel, membre de l'Institut, Paris, 1967, p. 16. Pentru detalii vezi Vasile Cosma, *Contra propagandei maghiare*, (ed. 2), New York, 1983.

² C. Neagu, D. Marinescu, *op. cit.*, p. 142.

³ „Lupta“ (București), nr. 124, din 22 iunie 1990.

Trebuie să constatăm, din păcate, că aceste idei au continuat să polueze viața internațională și după 1989*. În aceste condiții, nu-i de mirare că în primăvara anului 1990, când în Transilvania aveau loc regretabilele evenimente care au însângerat inima tuturor cetățenilor onești ai acestei țări — și nu numai lor — în mass-media internațională au reînceput să apară teze referitoare la „autonomia” și „independența” Transilvaniei**. Astfel, la 20 aprilie, în cadrul unei emisiuni de informații, Radio Budapesta — „Kossuth” își informa ascultătorii despre chemarea adresată Uniunii Democratice a Maghiarilor din România de către filiala din Argentina a „Uniunii Mondiale Ardelene” de a lupta „pentru libertatea Transilvaniei”. („Libertatea Transilvaniei?” Să însemne asta o Transilvanie „independentă”? Sau pur și simplu „libertatea” înseamnă anexarea la Ungaria?).

De asemenea, ziarul „Nepszava” a publicat un articol în care se arăta că reprezentantul din Viena al unui „Comitet Internațional pentru Transilvania” (de altfel, o cunoscută revizionistă și șovinistă de naționalitate maghiară) a adresat oficialităților române o scrisoare deschisă (căreia i s-a asigurat o largă difuzare la oficialități, organe și agenții de presă naționale și internaționale) în care solicita autonomia

* O prezentare mai largă a acestora în : Alesandru Dușu, Constantin Botaran, Mihai Rețegan, *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare*, București, 1993.

** În aceeași perioadă au putut fi remarcate și primele manifestări post-decembriste ale nostalgicilor soluției „autonomiei” teritoriilor locuite de minoritatea maghiară din Transilvania. Astfel, în „Neue Züricher Zeitung” din 7 aprilie 1990 și în „Basler Nachrichten” din 8 aprilie 1990 era ridicată problema acordării unei autonomii minorității maghiare din România. Ideea era reluată — este adevărat, într-o manieră generală — și de un specialist în problema minorităților al Forumului Democratic Ungar, într-o emisiune („Cronica de prânz”) din 27 martie 1990 a postului de radio „Kossuth”, care declara că, acolo unde era posibil, trebuia asigurată „autonomia teritorială” a minorităților. Imposibilitatea acestei „soluții” în România era relevată însă de unul din conducătorii minorității maghiare din România, care într-un interviu acordat ziaristului Michel Eggs și publicat în „Tribune de Genève” din 5 aprilie 1990, declara: „Numai două județe sunt majoritar maghiare. În celelalte regiuni minoritatea ungară este răspândită în rândul populației române. Este o imposibilitate geografică de a crea o autonomie teritorială”. Cu toate acestea, în 1992, unele elemente extremiste au încercat o materializare a acestei idei în județele locuite de secui, tentativă eșuată încă din faza incipientă. Încercarea aceasta a arătat însă, cu claritate, că ideea nu numai că era unanim respinsă de poporul român, dar nu întrunea nici adeziunea întregii minorități maghiare din România.

Transilvaniei. „După aprecierea organizației — scria „Nepszava“ — problema naționalităților poate fi reglementată în mod satisfăcător numai dacă României i se va da forma unui stat federativ, în cadrul căruia Transilvania să fie individualizată printr-o constituție de sine stătătoare. Limbile popoarelor din Ardeal — româna, maghiara și, deopotrivă, germana — ar trebui declarate limbi oficiale, asigurându-se în același timp dreptul la autodeterminare recunoscut pe plan internațional”¹.

Trecând peste asemănarea de limbă și de fond a acestui proiect cu cele similare ale guvernului ungar de după primul război mondial, acțiunea secției din Viena a „Comitetului Internațional pentru Transilvania“, care are filiale în numeroase orașe mari din Europa și America (cel puțin așa se spunea în ziarul ce ne-a furnizat știrea), ridică unele întrebări. În primul rând, cu ce drept acest Comitet „internațional“ (format în proporție zdrobitoare din emigranți de naționalitate maghiară, precum și din persoane din preajma emigrației maghiare) vorbește în numele Transilvaniei românești?; cum își permite „Comitetul“ să dea „soluții“ ce ating grav independența și suveranitatea națională a României?; cine îi dă dreptul să sacrifice interesele românilor sub false formule democratice ce ascund, de fapt, același revizionism, același șovinism pe care nu numai că-l cunoaștem de zeci de ani, dar am avut și neșansa să-l simțim pe propria noastră piele (și ne-a fost de ajuns pentru a nu mai permite niciodată o altă experiență?!).

În al doilea rând, ce înseamnă „dreptul la autodeterminare recunoscut pe plan internațional“?; ce înseamnă acest drept raportat la Transilvania? Este cunoscut că în 1918, pe baza dreptului la autodeterminare, Transilvania s-a unit cu România. Încă de atunci, forțe maghiare șovine au căutat să contrapună dreptul de autodeterminare al populației majoritare — cea românească, sprijinită și de sași, șvabi, evrei, slovaci, țigani din Transilvania etc. — unui presupus drept la autodeterminare al minorității maghiare. Or, în doctrina dreptului internațional nu este recunoscut dreptul minorităților la autodeterminare, care în practică ar putea avea consecințe nefaste, având în vedere șovinismele de tot felul, inclusiv cel minoritar; dar, în schimb, sunt prevăzute norme clare privind dreptul și protecția persoanelor aparținând unei minorități din punct de vedere etnic, eliminarea oricăror discriminări, garantarea dreptului de

¹ „Nepszava“ din 3 aprilie 1990.

folosință a limbii materne în învățământ, administrație, cultură etc., dreptul de a beneficia de instituții și asociații culturale, de a-și păstra obiceiurile și tradițiile proprii etc.

Întrucât existența unei Transilvanii „independente“ este imposibilă, unii susținători ai acestei idei promovează formula unei asociații mai largi a statelor din Europa Centrală. Printre aceștia se află și dl. Gyorgy Soletormos, emigrant ungar stabilit în Danemarca. Dl. G. Soletormos a publicat în ziarul danez „Information“, din 20 februarie 1990, un articol cu titlul: „O nouă Europă Centrală sub forma unei alianțe federaliste“. Articolul pledează pentru crearea unei federații din care să facă parte, într-o primă etapă, România, Cehoslovacia, Ungaria și Transilvania (!), la care să adere ulterior Polonia, Iugoslavia, Austria și Bulgaria. Desigur, ideea federalizării statelor din această parte a Europei nu este nouă (să ne amintim aici de românul Aurel C. Popovici) și numai viitorul va decide în ce măsură este sau nu o utopie. Dar surprinde ideea participării Transilvaniei ca entitate distinctă la o astfel de federație, ceea ce arată clar ce interese stau în spatele acestei variante de federație.

Susținători ai „autonomiei“ Transilvaniei au apărut și în Ungaria. Astfel, numărul 71 din 1990 al ziarului „Magyar Hirlap“ informa cititorii că la o stație de metrou din Budapesta un mic partid, cunoscut pentru atitudinea sa extremistă, împărțea populației un manifest în care era susținută ideea „Transilvaniei autonome“, cu o organizare internă a acesteia de tip elvețian. Reproducem, în continuare, opinia ziarului maghiar: „Concepția pare deosebit de spectaculoasă, deși nu înțelegem pe ce bază presupun cei care au inventat-o că granițele retrasate, conform dispozițiilor date din afară, ar putea aduce aici și toleranța elvețiană, devenind deci de prisos împăcarea dintre români și maghiari“. Pe drept cuvânt în articol se aprecia că „răspândirea în prezent a unor asemenea manifeste în Ungaria reprezintă o lipsă de răspundere politică“, care s-ar putea răsfărâge negativ tocmai asupra situației minorității maghiare. „Manifestul — se arăta în finalul articolului — nu cere drepturi ale omului, ci se amestecă în treburile interne ale României, deci dăunează avantajului moral (!) actual pe care-l are maghiarimea. Oricât ar dori unii să dirijeze de aici soarta Transilvaniei, noi nu ne putem amesteca în frontierele României“.

O concluzie și realistă și dreaptă, căreia i-am putea adăuga un comentariu apărut în „Tineretul Liber“ din 15 mai 1990: „România este

un stat național unitar, iar Transilvania n-a fost și nici nu va fi niciodată o confederație de tip helvetic. Cine dorește așa ceva este mai bine să-și desăvârșească «proiectele» în altă parte”.

Au (re)apărut în acele zile adepți ai ideii „autonomiei” ardelene și în rândul minoritarilor maghiari din România. Cităm, în acest sens, declarația unuia dintre liderii Asociației Studenților Maghiari de la Institutul Medico-Farmaceutic din Târgu Mureș, apărută în „Gazeta de Vest” (Timișoara) din 1 aprilie 1990. „După părerea mea — arăta acesta — ultimul pas ar fi autonomia Transilvaniei. Aceasta s-ar putea înfăptui printr-un referendum. Ideea este puțin utopică, însă cred că ar fi cel mai dibaci mod de a împăca ambele părți”.

Referendum?

Astăzi înseamnă punerea în discuție a legitimității unirii, a voinței românilor de a trăi între granițele aceluiași stat. Se poate cineva îndoi de rezultatul lui? În mod sigur nu. Și atunci pentru ce referendum? Ne aflăm, de fapt, în fața aceleiași politici ce pune mereu în discuție situații limpezi, clare, în scopul unic de a crea impresia unei stări de incertitudine, de provizorat. Istoria nu uită că și în 1919 Belá Kun, apoi Horthy cereau același lucru, ca și cum nici n-ar fi existat hotărârea de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia a românilor, cea de la Mediaș din 9 ianuarie a sașilor, apoi cele ale șvabilor, evreilor, slovacilor, ȝiganilor etc. Dar istoria nu uită, de asemenea, că încă din 1859, când Alexandru Ioan Cuza discuta problema unui ajutor către revoluționarii maghiari, domnitorul român a ridicat problema Transilvaniei. I s-a răspuns că un plebiscit va hotărî cui va aparține, soluție respinsă de Cuza, ce considera că Transilvania este atât de evident românească încât, în virtutea acestei evidențe, ea trebuia să revină necondiționat statului român.

P.C.R. și teza „Transilvaniei independente”

În vara anului 1940, teza „Ardealului independent” a apărut și în unele documente ale Partidului Comunist Român. Privită retrospectiv, această formulă era o consecință logică a atitudinii de până atunci a P.C.R., a dogmatismului și lipsei de realism pe care a dovedit-o față de problema națională din România, a aprecierilor sale cu privire la „statul multinațional” român și a lozincii privind „dreptul la autodeterminare” al „popoarelor din România” și, în ultimă instanță, a subordonării sale

Internaționalei a III-a, ale cărei directive P.C.R. era obligat să le susțină, având în vedere că, de fapt, el nu era decât „secția română“ a unui partid internațional, anational și, pentru noi, românii, antinațional.

Faptul că lozinka „Ardealul independent“ a fost lansată de Comitetul Teritorial pentru Transilvania și Banat al P.C.R., unde numărul membrilor de partid provenind din rândul minorității maghiare reprezenta o majoritate absolută (de altfel, după datele de care dispunem, membrii de partid de naționalitate maghiară formau o majoritate relativă la nivelul întregii țări, fiind urmați, la mare distanță, de membri de partid de origine evreiască, apoi de cei de origine română și de cei proveniți din cadrul minorității bulgare, puternică în special în Dobrogea de Sud), ne face să credem că lansarea acestei lozinci nu era, de fapt, decât ilustrarea sentimentelor șovine, iredentiste pe care le nutreau unii comuniști de origine maghiară (deși în ideologia partidului factorul național era nu numai subapreciat, dar chiar desconsiderat) și nu trebuie exclusă ipoteza (dimpotrivă!) că ceea ce atrăsese cel puțin o parte a membrilor de partid de naționalitate maghiară spre Partidul Comunist Român era tocmai poziția greșită a acestuia în problema națională, în care șoviniștii maghiari vedeau posibilitatea unei revizuirii teritoriale. Că așa stau lucrurile o dovedește și faptul că încă în decembrie 1939, într-un articol apărut în „Lupta de clasă“, organul teoretic al P.C.R., se atrăgea atenția asupra faptului că unii comuniști din Ardeal „au căzut sub influența șovinismului local al grofilor și capitaliștilor maghiari, cedând presiunii revizionismului războinic“¹.

De manifestarea unei atitudini de „compromis față de revizionism“ a unor comuniști vorbea și un raport al Secretariatului Teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R.², ceea ce a determinat Comitetul Central al Partidului Comunist Român să adreseze, în august 1940, o scrisoare Comitetului Teritorial din Ardeal și Banat, în care se sublinia că nici un moment comuniștii din rândul „naționalităților conlocuitoare“ nu trebuie să uite necesitatea luptei contra „naționalismului local“, că trebuie combătută „cu cea mai mare necruțare“ orice manifestare de acest fel în rândul minorităților.³

¹ „Lupta de clasă“, anul XX (1939), nr. 7 (decembrie), p. 87 — 101.

² Arhiv. C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 169, inventar 8, filele 16 — 38.

³ *Loc. cit.*, dosar nr. 163, filele 27 — 30.

Dar comuniștii din rândul „naționalităților conlocuitoare” din Transilvania au continuat pe aceeași linie. În acest „șovinism minoritar” al membrilor P.C.R. de naționalitate maghiară își găsește explicația, în cea mai mare măsură, inițiativa Comitetului Teritorial pentru Transilvania și Banat al P.C.R. din vara anului 1940 privind lansarea lozincii „Ardealul independent”, indiferent de „explicațiile” pe care acesta a căutat să le dea acțiunii sale, inclusiv aceea privind „teamă” ca Transilvania să nu cadă sub „jugul horthyst”. Astfel, într-un articol din „Buletinul Comitetului Regional din Ardeal și Banat”, ca și într-un raport al Secretariatului Teritorial din Ardeal și Banat al P.C.R. pentru perioada mijlocului lunii mai — sfârșitul lunii iulie 1940 se arăta, că după ultimatumul sovietic de la sfârșitul lunii iunie, „imperialismul horthyst a amenințat cu năvălirea asupra Ardealului” și, concomitent, politica externă a guvernului român s-a orientat spre puterile Axei. „Iar acest lucru — se spunea în continuare — însemna punerea la ordinea zilei a realizării revizuirii maghiare”, adică „recunoașterea într-o anumită măsură de către dictatura regală a pretențiilor revizioniste. În general nu suntem adepții rezolvării teritoriale a păcii. Dar, în măsura în care această rezolvare servește scopuri reacționare, în măsura în care ea înseamnă întărirea externă și internă a reacțiunii, trebuie să ne străduim să zădărniciim planurile reacțiunii, să scăpăm atât de reacțiunea română, cât și de cea maghiară”. Se avea, chipurile, în vedere o „rezolvare” de moment, cu caracter tactic și acest lucru era astfel exprimat: „Ardealul independent este o revendicare de-a noastră determinată de situația politică, de împrejurări. Suntem de părere că acest lucru acum servește eliberarea popoarelor noastre, cauza păcii și a libertății. Servește cauza generală a păcii, pentru că în felul acesta am împiedica alierea reacționară a două state reacționare. Însă din moment ce ne-am convinge că această revendicare nu acoperă străduințele mișcării generale pentru pace sau nu le întărește, ba chiar slăbește cauza păcii, scopul politicii socialismului am fi împotriva acestei revendicări, am părăsi-o”¹.

Dincolo de explicațiile întortocheate, a căror menire unică era, de fapt, de a ascunde adevărul, de a masca cauzele reale ale poziției adoptate de Comitetul Teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R., ceea ce surprinde în această explicație de poziție este iresponsabilitatea jocului

¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 169, inventar 8, filele 16—38.

cu granițele, sacrificarea unor valori românești fundamentale jocului tactic. Cum s-ar putea vorbi de „teama de horthysm“, ca izvor al atitudinii Comitetului Teritorial pentru Transilvania și Banat, când prin poziția adoptată se servea tocmai revizionismul horthyst, mai mult, se susținea o formulă revizionistă lansată de horthysm? Că nu poate fi vorba despre „teama de horthysm“ o dovedește și faptul că după Dictatul de la Viena, membri ai P.C.R. de naționalitate maghiară, aflați pe teritoriul rămas României, s-au grăbit să-și părăsească casa, serviciul, „tovarășii de luptă“ și să se refugieze pe teritoriul ce revenea Ungariei, sub o dictatură de care se temeau atât de mult!

Despre intenția sa de a lansa lozinca „Ardealul independent“, Comitetul Teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R. a informat, la sfârșitul lunii iunie 1940, Comitetul Central, cu rugămintea ca acesta să o studieze la rândul lui și să-i comunice observațiile¹; totodată, el a comunicat și comitetelor regionale de partid că deocamdată această problemă „este în studiu“², adică „nu era elaborată în toate privințele“³. Deși conducerea Partidului Comunist Român a respins ideea lozincii „Ardealului independent“, din diverse motive (în primul rând, din cauza contradicțiilor și rivalităților dintre fracțiunile adverse din partid și a greutăților muncii în ilegalitate), punctul de vedere al C.C. al P.C.R. a ajuns la Comitetul Teritorial cu întârziere, după ce acesta, din proprie inițiativă, împrăștiase deja la 1 august, la Cluj, două manifeste cu această lozincă, iar în unele orașe ea fusese scrisă pe pereții unor clădiri. Secretariatul C.C. al P.C.R. a intervenit, chemându-l pe secretarul Comitetului Teritorial pentru Transilvania și Banat al P.C.R. la o discuție „pentru clarificarea și îndreptarea greșelilor“ și, totodată, a adresat organizațiilor de partid din Ardeal și Banat două scrisori (una la începutul lunii august, iar cea de-a doua la 20 august 1940) în care critica lozinca „Ardealului independent“. În aceste condiții, preocuparea pentru această problemă a dispărut, cu atât mai mult cu cât la 30 august 1940 a avut loc cel de-al doilea dictat de la Viena⁴.

¹ *Loc. cit.*, filele 14—15 (Raport informativ către Internaționala Comunistă din 20 august 1940).

² *Ibidem.*

³ *Loc. cit.*, filele 16—38.

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosar nr. 168.

Această situație nu trebuie să ne ducă la concluzia că P.C.R. și-ar fi schimbat, în vara anului 1940, poziția în problema națională și ar fi adoptat un punct de vedere realist, patriotic. Respingând ideea „Ardealului independent” (după ce la sfârșitul lunii iunie salutase „eliberarea” Basarabiei!), P.C.R. nu se pronunța pentru apărarea integrității hotarelor țării, așa cum ar fi trebuit să facă orice forță politică patriotică, înțeleaptă, ci readucea pe primul plan al preocupărilor sale ideea, la fel de nocivă și de antipatriotică, a dreptului la autodeterminare pentru „popoarele” din România, mergând până la despărțirea de statul român.

Și după al doilea război mondial, când Partidul Comunist Român a devenit partid de guvernământ, atitudinea sa față de Transilvania, de problema statutului și atitudinii minorității maghiare, de raporturile româno-ungare, a constituit un factor de încurajare a forțelor revizioniste, antiromânești atât în interiorul, cât și în afara hotarelor României. Este clar astăzi că pasivitatea îndelungată a P.C.R. față de propaganda revizionistă, ignorarea ei — în ciuda semnalelor de avertizare trase de diverși factori (și aici trebuie să evidențiem semnalele venite din partea unei importante părți a emigrației românești) — refuzul (incapacitatea?) de a vedea realitatea din țară, dar și jocul duplicitar al guvernanților comuniști de la Budapesta, perseverarea cu obstinație în iluzia că în România „problema minorităților” a fost rezolvată o dată pentru totdeauna, pe baza „ideologiei marxist-leniniste”, îndreptățesc o astfel de concluzie. De altfel, abordări dogmatice, cominterniste în problema națională au putut fi întâlnite în toată perioada dictaturii comuniste în România atât la nivel teoretic, prin perpetuarea unor prefabricate ideologice și propagandistice, cât și în practica social-politică, prin crearea regiunii autonome maghiare, prin binecunoscutul procent de reprezentare a minorităților în funcții de conducere etc.

Componenta militară a revizionismului ungar

În planurile sale privind restabilirea frontierelor Ungariei medievale, regimul horthyst nu numai că nu a exclus varianta realizării acestora prin recurgerea la forță, dar chiar a considerat că o revizuire teritorială de mari proporții în centrul Europei, o „restitutio in integrum” — așa cum o doreau cercurile politice de la Budapesta — era posibilă

numai printr-un război victorios, purtat în condiții internaționale favorabile, împotriva vecinilor Ungariei¹.

Este ilustrativ în acest sens memoriul elaborat încă din octombrie 1919 la Comandamentul armatei lui Horthy, din inițiativa acestuia și aprobat, ulterior, de viitorul regent, care poate fi apreciat ca reprezentând, în liniile sale fundamentale, un adevărat program al revizionismului ungar. În memoriu era analizată întreaga activitate ce urma să fie desfășurată de guvernul ungar în vederea recâștigării teritoriilor pierdute, în cadrul căreia factorului militar îi revenea un rol esențial. Inamicul numărul 1 al Ungariei — se arăta în memoriu — este România, atât pentru că de la ea Ungaria avea de revendicat cele mai întinse teritorii, cât și pentru că era cel mai puternic dintre vecini. Principalul scop al politicii ungare față de România consta în reluarea

¹ În primii doi ani Horthy a aprobat, direct sau tacit, numeroase planuri agresive împotriva țărilor vecine — Thomas L. Sakmyster, *Army Officers and Foreign Policy in Interwar Hungary, 1918—1941*, în „Journal of Contemporary History”, vol. 10 (1976), Number 1 (January), p. 22. Guvernul ungar a avut în vedere, o anumită perioadă, posibilitatea obținerii unor mici rectificări de frontieră pe cale pașnică. La originea acestei credințe s-a aflat următorul pasaj din așa numita „Notă Millerand” din 6 mai 1920, în care se spunea: „Puterile Aliate și Asociate n-au uitat însă ideea aceea care le-a condus la fixarea frontierelor și s-au ocupat și de posibilitatea ca frontiera astfel fixată nu va corespunde eventual pretutindeni și în mod complet necesităților etnice și economice. Ancheta făcută la fața locului va necesita eventual ca frontiera fixată în tratatul de pace să fie transferată în unele locuri. O astfel de anchetă nu se poate face azi deoarece aceasta ar întârzia pentru un timp nedeterminat încheierea păcii, dorită de Europa întreagă. Dar când comisiunile de delimitare a frontierelor vor începe lucrările lor și dacă vor crede că dispozițiunile tratatului, după cum am mai spus, vor fi undeva nedrepte și că repararea acestei nedreptăți este de interes public, ele vor putea să raporteze despre aceasta Consiliului Ligii Națiunilor. În cazul acesta, Puterile Aliate și Asociate vor accepta, dacă una din părțile interesate o va cere, ca Consiliul Ligii Națiunilor să ofere bunele sale servicii în scopul ca frontiera originală să fie schimbată pe cale pașnică în aceleași condiții acolo unde comisiunile de delimitare a frontierelor doresc schimbarea ei. Puterile Aliate și Asociate cred că procedura aceasta asigură o posibilitate pentru rectificarea tuturor frontierelor nedrepte, dacă împotriva lor se poate ridica o argumentare motivată” (Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 87, fila 116). Desigur, aceste posibile rectificări nu puteau satisface pe revizionisții de la Budapesta; de altfel, practic, la delimitarea pe teren a frontierelor nu au avut loc astfel de rectificări. În 1921, însă, guvernul ungar a obținut o primă revizuire a frontierei, spre Austria: în urma unui plebiscit, orașul Sopron, care fusese atribuit prin tratatele de pace Austriei, a revenit Ungariei — Jean Nouzille, *La nouvelle frontière entre l'Autriche et la Hongrie (1919—1921)*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 23—36.

prin luptă — acțiune prevăzută pentru anul 1921 — a tuturor teritoriilor pierdute în 1918. Situația era apreciată ca favorabilă Ungariei pe termen lung, întrucât se sconta că România va pierde treptat simpatia puterilor occidentale (în special a Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii), împotriva ei vor ridica revendicări teritoriale și alți vecini (Bulgaria, Iugoslavia și Rusia Sovietică) și se anticipa că România va avea „greutăți” cu minoritățile naționale din noile teritorii reunite (natura acestora este deplin clarificată de faptul că în acest scop se prevedea organizarea de acțiuni iredentiste în rândul minorității maghiare cu sprijin din Ungaria). Până la sosirea momentului declanșării conflictului militar, Ungaria trebuia să întrețină relații pașnice cu România (dar să continue organizarea de acțiuni iredentiste în Transilvania). În ceea ce privește raporturile cu Iugoslavia, în ciuda revendicărilor teritoriale față de aceasta, în memoriu se considera că Ungaria trebuie să întrețină cu ea relații normale, chiar cordiale, întrucât Iugoslavia putea juca un rol important în încercuirea diplomatică a României; în același timp, Ungaria trebuia să folosească în interesul ei conflictele interne din Iugoslavia și să sprijine, în mod secret, mișcarea separatistă croată (dar fără să compromită alianța iugoslavo-ungară contra României). În ceea ce privește Cehoslovacia, în memoriu se arăta că încă înainte de acțiunea armată împotriva României, Ungaria trebuia să cucerească teritoriile revendicate de la vecinul din Nord-Est. În acest scop, trebuiau realizate contacte cu Polonia (Horthy avea în vedere stabilirea unei frontiere comune polono-ungare), cu mișcările germanilor sudeți și cu „autonomiștii” slovaci ai lui Hlinka.

Totodată, Ungaria trebuia să-și câștige un loc „potrivit” în viața internațională, în primul rând prin menținerea ordinii în Europa Centrală. Se avea în vedere faptul că statele Antantei, în primul rând S.U.A. și Marea Britanie, erau interesate în stabilirea de relații normale cu țările dunărene pentru a asigura securitatea comerțului de această importantă cale de navigație. „Prin propria noastră regenerare internă — se arăta în memoriu — noi trebuie să dovedim că numai Ungaria, dintre toate statele dunărene (inclusiv balcanice) [...] este demnă de încredere pentru menținerea ordinii, spre deosebire de România”. În acest scop, trebuia să se excludă o nouă „ridicare bolșevică” în Ungaria, să nu se recurgă la „acte de natură prea reacționară” și să se pregătească armata pentru acțiune. După asigurarea „regenerării interne”, cercurile horthyste își

arogau dreptul de a acționa ca „apărători ai ordinii” în afara hotarelor Ungariei, în primul rând prin sprijinirea forțelor de dreapta din Austria¹.

Ceea ce se desprinde din acest memoriu — dincolo de incapacitatea autorilor lui de a înțelege ireversibilitatea transformărilor ce avuseseră loc în Europa Centrală și chiar situația reală a Ungariei, slăbiciunea ei, ceea ce dă întregului proiect un caracter nerealist, aventurist — este dispoziția organică a revizioniştilor unguri de a se alia cu orice forțe politice pentru atingerea scopurilor lor. Este o trăsătură ce va caracteriza regimul horthyst până la sfârșitul său, în 1944. Așa se explică și legăturile stabilite de Horthy cu forțele antidemocratice și revanșarde din Germania imediat după venirea lui la putere, în 1920, și care vizau, în esență, recâștigarea prin război a frontierelor Ungariei antebelice. Astfel, la 15 mai 1920, un reprezentant personal al feldmareșalului Erich von Ludendorff, colonelul Bauer, având asupra sa un pașaport fals, eliberat de ambasadorul Ungariei la Viena, Gusztáv Gratz, a sosit la Budapesta. El era însoțit de subprefectul Kanzler, organizatorul „gărzilor de apărare bavareze”. Sarcina lui Bauer era de a prezenta regentului Horthy planul privind declanșarea contrarevoluției în Europa Centrală și de Răsărit și revizuirea prin război a tratatelor de pace, adoptat la o consfătuire a organizațiilor secrete ale ofițerilor revanșarzi germani. În acest scop, planul prevedea o serie de etape, începând cu instruirea ofițerilor germani în Ungaria, de unde urma să se lanseze atacul asupra Austriei, pentru lichidarea guvernului social-democrat de la Viena. În continuare, Ungaria și Austria, cărora li se adăuga Bavaria, ar fi atacat Cehoslovacia, apoi Prusia, unde ar fi fost înlăturat guvernul social-democrat și s-ar fi instaurat dictatura lui Ludendorff. Următoarea victimă ar fi fost Rusia Sovietică, unde urma să fie instaurat un regim antibolșevic, pentru ca, în ultima fază, toate aceste țări, unite într-o coalitiție, să declanșeze războiul contra puterilor Antantei. Bauer și Kanzler au discutat acest plan cu maiorul Pál Prónay, șeful unor detașamente armate unltraconservatoare (16 mai), cu Tibor Eckhardt și Gyula Gömbös (17 mai) și, în aceeași zi, cu Horthy Miklós. La 1 iunie, după o nouă întrevedere cu Horthy, acesta s-a declarat de acord cu planul prezentat. Contactele au continuat și în

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919—1945*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, p. 41—43.

timpul verii, relevând o largă concordanță de interese între forțele militariste din Ungaria și Germania în ceea ce privește poziția lor față de tratatele de pace. În acest sens, Ludendorff îi scria lui Horthy la 20 august 1920, că „unitatea de acțiune, care este cerută în toate circumstanțele, poate fi realizată numai dacă nenorocitele tratate de pace sunt anulate. Aici există o comunitate de interese între Ungaria și Germania”¹.

Aceste proiecte — mai mult o exprimare de dorințe decât planuri politice serioase, rezultat deopotrivă al neputinței și al nerăbdării, al instinctului agresiv și al șovinismului — explică de ce guvernul ungar a acordat o importanță deosebită armatei și diplomației, cele două instituții ale regimului chemate să joace un rol fundamental în transpunerea lor în viață: prima — prin asigurarea unei capacități ofensive cel puțin comparabilă cu cea a statelor vecine vizate de revizionismul guvernului de la Budapesta, care să permită armatei ungare să intervină la momentul potrivit pentru impunerea prin forță a pretențiilor teritoriale ungare; cea de a doua — prin integrarea Ungariei într-un sistem de alianțe cu mari puteri, interesate și ele în modificarea *statu-quo*-ului european și a cărui victorie finală să asigure și satisfacerea pretențiilor teritoriale ale guvernului de la Budapesta.

Realizarea unei armate pe măsura aspirațiilor revizioniste ale Budapestei a început, practic, imediat după semnarea Tratatului de Pace de la Trianon. Întrucât, însă, acesta conținea limitări riguroase ale înarmării ungare (un efectiv de maxim 30 000 militari, în proporția 3 ofițeri, 4 subofițeri, 60 soldați; se desființa armata obligatorie, introducându-se voluntariatul; sarcina armatei era limitată exclusiv la păstrarea ordinii interne și paza frontierelor; interdicția de a produce sau poseda tancuri, artilerie grea, aviație, nave de război mari, inclusiv submarine, aruncătoare de flăcări etc.)², acest lucru nu s-a putut face decât prin încălcarea prevederilor tratatului de pace, ceea ce guvernul

¹ *The Confidential Papers of Admiral Horthy* (selecția documentelor și prefața: Miklós Szinai și László Szücs), Corvina Press, Budapesta, 1965, doc. nr. 7.

² Textul tratatului în *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918*. Documente interne și externe (februarie 1920 — decembrie 1920) vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 142 — 329.

ungar nu a ezitat¹, la început mai timid și pe ascuns, apoi din în ce mai brutal și mai deschis, până la nesocotirea lui totală. Astfel, în ceea ce privește corpul ofițeresc, acesta a fost menținut aproape în întregime. Deoarece numărul ofițerilor din armata ungară era strict limitat de tratatul de pace, autoritățile ungare au procedat atunci la mascarea lor, în cele mai diverse forme: trecerea unor servicii militare la instituții civile, dar cu păstrarea personalului și a vechilor atribuții, crearea unor organizații de acoperire de tip paramilitar (conform notei confidențiale a Ministerului Apărării din 10 iunie 1920), constituirea unui corp de 6 000 de oameni la Garda Vamală, a unui alt corp cu 3 000 de oameni la Garda fluvială (ambele încadrate cu numeroși ofițeri și subofițeri), a unor școli de jandarmi, a unui corp de „inspectori de educație fizică” etc., la care au fost, de asemenea, camuflați numeroși ofițeri. O parte importantă dintre ei a continuat să rămână chiar în armată, ca „oameni de trupă” (după unele estimări, numărul acestei categorii se ridică la cca 8 000), dar cu soldă de ofițeri și cu semne distinctive. În același timp, anual, Academia Militară din Budapesta scotea 150 de tineri ofițeri, cărora li se adăugau absolvenții a încă patru școli militare (subordonate însă Ministerului Instrucției Publice, pentru a masca astfel cadrele ofițerești din conducerea acestor școli!), ce aveau un număr de elevi mai mare decât în perioada antebelică, plus o școală de subofițeri la Jutas (județul Veszprem)².

Totodată, numeroși ofițeri și subofițeri au continuat să funcționeze în jandarmerie și poliție, ale căror efective nu au fost micșorate față de 1914, în ciuda faptului că teritoriul statului ungar, diminuat prin

¹ Un referat al Ministerului de Război al României din octombrie 1921 releva că „Ungaria încearcă prin toate mijloacele să eludeze clauzele prevăzute în acest tratat, în special pe cele privitoare la reducerea armatei /.../ În realitate creează tot felul de formațiuni organizate militărește, care nu sunt decât trupe deghizate. De asemenea, continuă a masca reducerea armamentului, creând în diferite locuri depozite ascunse de material, muniții și armament”, care urmau să servească la echiparea ei și înarmarea a „60 000 de oameni din armata propriu-zisă și 60 000 din jandarmerie și alte formațiuni” — Mihai Retegan, *Programul revizionist al regimului horthyst* (1), în „Lupta întregului popor”, nr. 4(10), 1986, p. 51.

² Jean Berenger, *art. cit.*, p. 169; Eugen Toth, *op. cit.*, p. 48 — 52.

pierderea teritoriilor locuite majoritar de nemaghiari, reprezenta numai cca 29 % din cel antebelic¹.

Toți ofițerii din Ungaria au fost grupați încă de la sfârșitul anului 1918 în „Magyarországos Védő Egyet” (Asociația Națională a Forțelor Armate — M.O.V.E.), aflată sub influența lui Horthy, care, sub masca unei organizații particulare pentru apărarea intereselor profesionale ale ofițerilor, a acționat, de fapt, ca o organizație militară oficială, însărcinată cu instruirea militară a tineretului ungar.

Acestei activități guvernul ungar i-a acordat o importanță și o semnificație cu totul deosebite, având în vedere limitările efectivelor de trupe stipulate de Tratatul de la Trianon, precum și introducerea voluntariatului în locul obligativității satisfacerii serviciului militar. Încă din octombrie 1919, autoritățile ungare aveau în vedere dezvoltarea pregătirii militare în rândul tineretului ungar. „Este foarte important ca tineretul, adică națiunea întreagă — se arăta, în acest sens, într-un document oficial — să fie pregătit și folosit la apărarea națională. Iată de ce antrenamentul militar al tineretului este de o importanță decisivă”². În acest scop a fost dată „Legea educației fizice pentru popor”. Esența acesteia era clar definită de subsecretarul de stat Karafiath, care declara: „Pentru că tratatul de pace nu ne permite să întreținem o mare armată, noi trebuie să-i ocolim dispozițiile, fortificând și disciplinând pe toți ungurii sănătoși prin practicarea educației fizice, într-un spirit patriotic

¹ După datele lui C.A.Macartney, din totalul de 325 411 km² cât avea Ungaria multinațională, după victoria revoluțiilor de eliberare națională ale popoarelor asuprite, teritoriul statului național ungar era de 92 963 km², restul unindu-se cu România — 103 093 km², Iugoslavia — 63 092 sau au intrat în componența noului stat cehoslovac — 61 633. De asemenea, Austriei i-au revenit 4 020 km², iar mici fragmente au revnit Poloniei și Italiei. În ceea ce privește populația (după recensământul ungar din 1910), din 20 886 487 Ungaria a rămas cu 7 615 117, restul revenind României (5 257 467), Iugoslaviei (4 131 249), Cehoslovaciei (3 517 568) etc. Dintr-un total de 10 050 575 cu limba maternă maghiară, 3 219 579 au intrat ca minoritari în statele vecine: România — 1 704 851, Cehoslovacia — 1 063 020, Iugoslavia — 547 235, Austria — 26 183 etc. Aceste cifre trebuie serios corectate, având în vedere falsurile la care s-au dat autoritățile maghiare la recensământul din 1910. După recensământul românesc din 1930, numărul maghiarilor din România era de numai 1,3 milioane (7,1 % dintr-un total de 18 057 074). De remarcat că populația maghiară era minoritară în toate teritoriile desprinse de Ungaria. (C.A.Macartney, *Hungary, A Short History*, ediția a II-a, University Publications, Edinburgh, 1966, p. 206—207).

² Apud: J. Berenger, *art. cit.*, p. 169.

și antrenându-i în vederea îndeplinirii sarcinilor militare“¹. La 2 martie 1920, ministrul Apărării a ordonat comandanților militari de districte și departamente să organizeze asociații de educație fizică, terenuri pentru sport și să numească ofițeri capabili ca antrenori. Din luna mai același an, toate aceste asociații au fost plasate sub controlul M.O.V.E. și al autorităților militare; școlile au fost și ele plasate sub controlul M.O.V.E., iar „Asociația Levente“ a fost reorganizată ca o secțiune a acesteia². Deoarece cu pregătirea militară a tineretului sătesc a fost însărcinată „Asociația Levente“, pentru tineretul universitar a fost creată „Asociația Turul“ (după numele păsării mitice „turul“, despre care legenda ungară spune că ar fi condus triburile nomade ungare din Asia până în Câmpia Dunării — *n.n.*), ale cărei batalioane înarmate au pus capăt în 1921 încercării lui Carol de Habsburg de a reocupa tronul Ungariei. Astfel, guvernul ungar a putut încă din 1920 să dispună de o importantă forță înarmată, în ciuda prevederilor tratatului de pace și, în fapt, să reintroducă foarte curând serviciul militar obligatoriu. Această realitate era relevată de un amplu și documentat raport al Legației României la Paris, în care se arăta că „serviciul militar obligatoriu nu este suprimat în Ungaria. Armata ungară nu este o armată de voluntari. Administrația militară ungară a luat toate măsurile pentru formarea unor cadre de ofițeri pentru o mare armată. Ea lucrează cu cea mai mare energie pentru o mobilizare eventuală a armatei și pregătește țara pentru evenimentele care au să distrugă Tratatul de la Trianon“. După o enumerare a tuturor acestor măsuri, concluzia raportului era că „Ungaria poate, într-un apropiat război, să pună pe picioare o armată de mai multe sute de mii de oameni bine echipați, comandată de ofițeri calificați și animați de un mare șovinism.“³

Concomitent, pentru această adevărată armată clandestină au fost create depozite de armament și muniții din stocurile rămase din primul război mondial sau produse de uzinele de armament ungare, care deja,

¹ Ferenc Pölöskei, *Hungary after two Revolutions*, în „Studia Historica“, vol. 132 (1980), p. 94—95.

² J. Berenger, *art. cit.*, p. 169.

³ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul internațional interbelic, 1919—1939*, Editura Militară, București, 1980, p. 36.

la începutul anilor '20, au fost repuse în stare de funcțiune cu ajutorul consilierilor germani veniți din Ruhr¹.

Toate acestea se desfășurau sub ochii Comisiei Militare Interaliată de Control, constituită conform prevederilor tratatului de pace, care asista neputincioasă la încălcarea acestora. După cum releva atașatul militar al României la Budapesta într-un raport înaintat la 18 septembrie 1925 Ministerului de Război, membrii Comisiei trimiseseră timp de doi ani și jumătate „rapoarte documentate, cu dovezi de netăgăduit asupra mistificărilor întrebunțate de Ungaria pentru a evita dezarmarea și, cu toate acestea, nici o sancțiune nu a fost luată de Comitetul Militar Interaliat de la Versailles și de Conferința Ambasadorilor”². În 1923, când Comisia Militară Interaliată de Control a încercat să întreprindă o anchetă asupra existenței unor depozite de arme și muniții ascunse de autoritățile ungare în localitatea Kecskemet, ofițeri ai armatei ungare de aici au atacat ofițerii aliați, membri ai Comisiei, împiedicându-i să-și exercite atribuțiile³. Un caz similar, petrecut doi ani mai târziu la Szombathely, îndreptățea concluzia atașatului militar al României la Budapesta, formulată în 1925, că „Ungaria are toate lucrările de mobilizare pregătite până la cel mai mic amănunt, iar, pe de altă parte, că respectiva Comisie Militară Interaliată nu poate să-și îndeplinească misiunea de control”⁴.

Cu toată lipsa de eficacitate a Comisiei Militare Interaliată de Control, prezența acesteia stânjenea evident guvernul ungar în urmărirea unei politici de pregătiri militare la scară mare, absolut necesară realizării scopurilor sale revizioniste. De aceea, lichidarea controlului militar permanent a constituit unul dintre obiectivele importante ale politicii externe a guvernului Bethlen, care a și lansat în acest sens, la mijlocul deceniului al treilea, o puternică ofensivă diplomatică. Prilejul s-a ivit în anul 1924, când guvernul britanic a propus să fie inclusă pe agenda Societății Națiunilor problema modificării sistemului de control militar în Europa Centrală, iar Consiliul Ligii a acceptat propunerea și a

¹ William Manchester, *Armele lui Krupp, 1587—1968*, Editura Politică, București 1973, p. 428.

² A.I.C., fond Casa Regală, dosar nr. 26/1925, raport secret nr. 4446, fila 181.

³ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 35.

⁴ A.I.C., fond Casa Regală, dosar nr. 26/1925, raport nr. 4446 din 18 septembrie 1925 al atașatului militar al României la Budapesta, fila 182.

însărcinat Comitetul Permanent Consultativ să pregătească un plan practic în acest sens, care să fie supus dezbaterii. La sesiunea din 1924 a Consiliului Ligii, care a avut loc la Geneva, delegatul ungar, locotenent-colonel Gezá Siegler, a prezentat un raport care urmărea, în esență: 1) participarea reprezentanților Austriei, Bulgariei și Ungariei la dezbaterile problemei modificării sistemului de control militar în Europa Centrală sau, cel puțin, excluderea de la discuții a reprezentanților Micii Înțelegeri; 2) înlocuirea controlului permanent cu unul care să se exercite din timp în timp, în virtutea unei decizii speciale a Consiliului Ligii și care să examineze cererile de control numai în cazurile grave ce amenințau pacea Europei; 3) jumătate din membrii Comisiei de Control ad-hoc și președintele ei să fie din rândul statelor neutre în primul război mondial, iar reprezentanții Micii Înțelegeri să nu facă parte dintre membrii Comisiei de Control ad-hoc. În septembrie, Comitetul Permanent Consultativ și-a prezentat propunerile Consiliului Ligii. Ele prevedeau: înlocuirea controlului militar permanent cu unul ocazional; controlul va fi ordonat de Consiliul Ligii dacă un guvern va adresa o notificare scrisă secretarului general al Ligii sau când Consiliul Ligii va găsi necesară o cercetare la fața locului. Comisia de cercetare era numită de Consiliul Ligii și includea reprezentanți ai tuturor țărilor membre ale Consiliului Ligii și ai statelor vecine statului ce făcea subiectul cercetării¹. Consiliul Ligii a aprobat aceste propuneri, dar nu a fixat o dată pentru intrarea lor în vigoare, astfel că eliminarea controlului militar și înzestrarea cu armament a continuat să reprezinte unul din punctele principale ale programului guvernului Bethlen, care în 1926 spera că „peste 4-5 ani se va putea lichida Trianonul”². În sfârșit, la 28 martie 1927 Consiliul Ambasadorilor a informat guvernul ungar că, începând cu data de 31 martie 1927, înceta activitatea Comisiei Militare Interaliat de Control din Ungaria, sarcinile acesteia fiind preluate de comisii ad-hoc ce făceau cercetări pentru cazurile concrete de care era sesizată Liga Națiunilor.

În perioada care a urmat, înarmarea Ungariei s-a desfășurat în ritm rapid, guvernul ungar făcând diverse planuri de reorganizare a armatei și

¹ Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 78—79.

² *The Confidential Papers of Admiral Horthy*, doc. nr. 11 (Scrisoarea lui Istvan Bethlen către Horthy din 24 septembrie 1926).

de dotare a acesteia, pregătindu-se practic pentru război¹. Din când în când, câte un scandal internațional atrăgea atenția guvernelor și opiniei publice internaționale asupra înarmării clandestine a Ungariei. Așa s-a întâmplat, de exemplu, la 1 ianuarie 1928, când vameșii austrieci au descoperit la Saint-Gothard cinci vagoane de marfă, care în loc de mașini agricole, cum se specifica în actele de vamă, conțineau mitraliere expediate din Italia pentru Ungaria. Hotărârea referitoare la acest transport de arme fusese luată încă în luna aprilie 1927, în timpul discuțiilor pe care prim-ministrul István Bethlen le avusese la Roma cu Mussolini. Atunci, premierul ungar ceruse Ducei să livreze Ungariei arme din stocul austro-ungar rămas în Italia la sfârșitul primului război mondial. Mussolini a aprobat, deși considera că realizarea proiectului se va lovi de dificultăți. În final, la propunerea lui Bethlen, s-a căzut de acord ca, pe baza unui aranjament preliminar cu guvernul polonez, un stoc considerabil de arme să fie expediat spre Polonia, via Austria, dar, în fapt, să se oprească în Ungaria². La 4 martie 1928, miniștrii de Externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, întruniți la Geneva, au protestat energic împotriva înarmării secrete a Ungariei. La cererea Miciei Întelegeri, Consiliul Ligii Națiunilor a însărcinat la 7 martie o comisie, formată din reprezentanții a trei țări neutre, să ancheteze cazul. Raportul comisiei a constatat încercarea de a se efectua un transport de arme, dar nu a putut stabili destinatarul, întrucât guvernul ungar distrusese toate documentele ce indicau destinația reală, încercând să dea răspunderea asupra guvernului polonez. De la Varșovia însă s-a negat că Polonia ar avea vreun amestec în această afacere. În cele din urmă, la 5 iunie 1928, Consiliul Ligii Națiunilor a aprobat o rezoluție prin care se exprima regretul în legătură cu acest incident, deoarece „prezența acestor mitraliere pe teritoriul ungar are o importanță deosebită, întrucât Ungaria are o serie de obligații ce decurg din Tratatul de la Trianon în ceea ce privește transferul de armament“. Neprevăzând însă nici un fel de sancțiuni, rezoluția era de natură mai degrabă să menajeze reînarmarea

¹ L. Dombrady, *Fașistskaja Ghermania i podgotovka hortistskoi Vengrij k voine*, în „Voenno-istoriceskii jurnal“, anul 14(1972), nr. 1 (ianuarie), p. 44.

² De obicei, vameșii austrieci îndeplineau formalitățile vamale în stația de cale ferată ungară. Când ei au găsit vagoanele de arme au cerut ca trenul să fie adus înapoi pe teritoriul austriac, ceea ce partea ungară a refuzat. Astfel incidentul a fost dat publicității — Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 87.

clandestină a Ungariei, decât să o oprească¹. Și, într-adevăr, în perioada următoare guvernul ungar și-a intensificat activitatea în această direcție: a încheiat un contract pe 15 ani cu „Uzinele Manfred Weiss“ și „Magyar Allami Gépgyár“ pentru producerea de avioane, a construit noi fabrici pentru producerea de muniții², a căutat să obțină un împrumut de trei milioane pengő și 400 de avioane italiene pentru reînarmare etc.³, când, în ianuarie 1933, a izbucnit un alt mare scandal internațional. De data aceasta era vorba de un transport de 70 000 — 80 000 de puști și 300 mitraliere⁴, expediate din Italia, via Austria, unde ar fi urmat să li se facă reparații la fabrica din Hirtenberg, după care ar fi fost predate Ungariei. În realitate — așa cum raporta ministrul român la Budapesta, Vasile Grigorcea — era vorba de arme noi, iar orașul Hirtenberg, aflat la numai 30 km de orașul de frontieră ungar Sopron, nu era decât „o stațiune de transbordare clandestină spre Ungaria“⁵. Aceste arme erau destinate așa-ziselor detașamente de grăniceri, pe care guvernul ungar intenționa să le transforme în șapte mari unități (brigăzi sau chiar divizii) și să le înzestreze cu mitraliere și piese de artilerie, pentru a servi în caz de război ca trupe de acoperire ale mobilizării, cât și pentru a întreprinde incursiuni mai mici în teritoriul statelor vecine. Toate acestea, la care trebuie adăugat faptul că la începutul anului guvernul ungar cumpăraseră, tot din Italia, 600 de automobile marca „Ballila“, care în realitate erau mașini blindate deghizate, prevăzute cu dispozitive speciale pentru mitraliere⁶, plus altă tehnică de luptă, inclusiv avioane⁷, îl făceau pe ministrul României la Budapesta să concludă că „între Italia și Ungaria se lucrează după un plan bine stabilit, în vederea reînarmării Ungariei“⁸.

Oferta italiană de arme nu era însă capabilă să satisfacă nici cantitativ, nici calitativ cererea tot mai insistentă de arme a guvernului

¹ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 37.

² Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 86.

³ *Ibidem*, p. 91.

⁴ Inițial, un ziar social-democrat din Austria, care a făcut cunoscută afacerea, a apreciat că transportul conținea numai 6 500 de puști și 200 mitraliere — *Ibidem*, p. 104.

⁵ A.I.C., fond Casa Regală, dosar nr. 58/1933, raport nr. 138 din 20 ianuarie 1933, semnat de Vasile Grigorcea, Budapesta, fila 1.

⁶ *Loc. cit.*, dosar nr. 6/1933, raport nr. 367 din 7 februarie 1933, semnat V. Grigorcea.

⁷ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 45.

⁸ A.I.C., fond Casa Regală, dosar nr. 58/1933, raport nr. 138 din 20 ianuarie 1933, semnat Vasile Grigorcea, Budapesta, fila 3.

ungar, care, practic, se angajase pe calea primejdioasă a unei intense politici de înarmare. De aceea, în iunie 1933, cu prilejul vizitei pe care prim-ministrul Gyla Gömbös a făcut-o în Germania, el a solicitat interlocutorilor săi importante cantități de material de război: 1 000 mitraliere, 50 tancuri grele, 50 tancuri ușoare, 150 tunuri (în cea mai mare parte de calibru mare) și 200 avioane¹.

Concomitent, guvernul ungar a pășit pe calea dezvoltării permanente și treptate a efectivelor militare cărora le era destinat acest armament. Încă din toamna anului 1931, în calitate de ministru de Război, Gömbös a început reducerea „armatei de mercenari” — cum numea el armata ungară creată pe baza voluntariatului — și înlocuirea ei prin recrutări obligatorii. În 1935, când era deja prim-ministru de trei ani, el a introdus în mod deschis instrucția militară obligatorie pentru toți cetățenii țării între 18-50 ani, precum și serviciul militar obligatoriu cu o durată de doi ani². Practic, la acea dată, guvernul ungar nu mai respecta — și aceasta de ani de zile — prevederile militare ale Tratatului de Pace de la Trianon, lucru mărturisit chiar de Horthy în timpul vizitei sale din august 1936 în Germania, când arăta că „din punct de vedere militar Ungaria de ani de zile nu mai respectă Tratatul de la Trianon. Sufletește nu l-a acceptat niciodată”³. Dacă, totuși, guvernul ungar nu a declarat încă în mod oficial — așa cum procedase Germania — că nu mai respectă prevederile militare ale tratatului de pace, acest lucru s-a datorat, dacă nu exclusiv, în cea mai mare măsură, temerilor de o reacție a țărilor Micii Înțelegeri. Acest lucru nu a împiedicat însă guvernul ungar să treacă la elaborarea unor ambițioase planuri secrete de înarmare, a căror amploare, spre deziluzia cercurilor revizioniste de la Budapesta, a trebuit în mod obiectiv să fie limitată la resursele financiare reduse puse la dispoziție de economia ungară, dar a căror traducere în viață a fost urmărită, în schimb, cu o insistență deosebită. În sfârșit, la 5 martie 1938, după ce cu puțin timp înainte, la 27 ianuarie, Liga Națiunilor anunțase încetarea exercitării oricărui fel de control financiar asupra Ungariei, prim-ministrul Darányi Kálmán a anunțat public, la Győr, un program de înarmare pe cinci ani în valoare de 1 miliard de pengő, sumă ridicată,

¹ *Loc. cit.*, dosar nr. 98/1935, telegrama nr. 61041 din 25 octombrie 1935, semnată Nicolae Titulescu, fila 9.

² Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 225.

³ *The Confidential Papers of Admiral Horthy*, doc. nr. 22.

apoi, cu încă câteva sute de milioane¹. De fapt, încă din 1937 în cuvântările unor oameni politici de la Budapesta, ca și în unele organe de presă ungare au apărut luări de poziție în favoarea unei înarmări fățișe, nemascate.

În privința procurării armamentului, speranțele cercurilor conducătoare horthyste s-au îndreptat în primul rând spre Germania, a cărei armată — prin sistemul de organizare, prin spiritul militarist și nu în ultimul rând prin gradul înalt de reînarmare — devenea pentru ele tot mai mult obiect de admirație și de imitație și în care vedeau din ce în ce mai mult sprijinul fundamental pentru realizarea propriilor planuri revizioniste în Europa Centrală. Pe linia colaborării tot mai apropiate între Germania și Ungaria, în noiembrie 1937 și în primăvara anului următor au avut loc tratative între delegații militare ale celor două țări, în cadrul cărora partea ungară a prezentat o lungă listă cu cereri de armament (tancuri, automobile, artilerie, mijloace de transmisiuni etc.). Partea germană a satisfăcut unele dintre aceste cereri, dar, în același timp, a căutat să profite de febra înarmării ce cuprinsese Budapesta și a condiționat livrarea de licențe pentru unele categorii de armament de plata lor în valută.² În perioada următoare, guvernul ungar a purtat noi negocieri cu Berlinul pentru procurarea de armament, ajungând în toamna anului 1939 să încheie cu acesta un contract în valoare de 80 milioane mărci (20 milioane pentru cumpărarea a 860 automobile și 2 000 camioane; 25 milioane pentru muniții de artilerie, substanțe explozibile și gaze de luptă, 5 milioane pentru mijloace de comunicații, 1,5 milioane pentru motoare de avioane, iar de restul, 207 tunuri antitanc de 37 mm, 247 aruncătoare de mine de 81 mm, 84 obuziere de 106 mm, proiectoare și receptoare de sunet etc.³), cu mult însă sub speranțele războinicilor de la Budapesta. În această situație, guvernul ungar a căutat să-și realizeze ambițioasele planuri de înarmare prin organizarea producției interne a unor categorii de armament. Două exemple sunt ilustrative în acest sens. Conform planurilor de înarmare elaborate de Marele Stat Major, armata ungară trebuia utilată, într-o primă etapă, cu tancuri ușoare și medii*. Întrucât, din diverse motive, procurarea lor nu

¹ Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 132.

² L. Dombrady, *art. cit.*, p. 45—46.

³ *Ibidem*, p. 49.

* În 1938, Ungaria avea 90 de tancuri italiene de tipul „Ansaldo” — *Ibidem*, p. 46.

a fost posibilă din străinătate, s-a luat hotărârea ca ele să fie produse de industria de armament ungară. În acest scop, a fost cumpărată o licență din Elveția (Germania a oferit licențe pentru tancuri de 5,5 t și 13t, pe care Ungaria le-a refuzat) și a început să fie produs în Ungaria un tanc de 8,5 t („Toldi”). Între 1938—1940 au fost produse 90 de tancuri de acest tip, care, însă, nu au dat satisfacție, ceea ce a determinat guvernul ungar să caute noi soluții. S-a ajuns, astfel, la noi tratative cu Germania, care, în vara anului 1940, a permis uzinelor Skoda să vândă Ungariei licența pentru producția tancului „Skoda-21” (modelul acestuia fusese experimentat încă din 1938, dar nu dăduse rezultatele dorite), care, după unele modernizări, a început să fie produs în 1942, sub numele de „Turan”¹.

Al doilea exemplu se referă la echiparea armatei cu mijloace de transport auto. Inițial, Marele Stat Major ungar a avut în vedere procurarea de mașini din Germania. Acestea s-au dovedit însă uzate din punct de vedere moral și s-a trecut atunci la producerea unui mijloc de transport propriu („Botond”)².

Politica externă ungară în slujba revizionismului (1919—1936)

Deși la mijlocul anului 1940 planul de înarmare al guvernului ungar era, în linii generale, încheiat, armata ungară era departe de cerințele purtării unui război modern și incapabilă, prin forțele proprii, să-și asume sarcina realizării planurilor revizioniste ale guvernului. De aceea, guvernul ungar, conștient de acest lucru, se orientase în mod hotărât spre o politică de relații strânse cu Germania, „așteptând din partea acesteia milă și ajutor pentru realizarea propriilor sale scopuri”, chiar dacă aceasta a însemnat, concomitent, transformarea țării „într-un satelit al Germaniei naziste”³.

Această situație ilustrează în mod elocvent rolul hotărâtor pe care guvernul ungar l-a acordat politicii externe, în ansamblul instrumentelor de care a dispus pentru urmărirea planurilor sale. Revizionismul teritorial a reprezentat în politica externă ungară scopul fundamental: tot ceea ce

¹ *Ibidem*, p. 46—47.

² *Ibidem*, p. 48.

³ *Ibidem*, p. 52.

s-a gândit, tot ceea ce s-a întreprins pe plan extern de către guvernul de la Budapesta a avut în vedere și a servit, total sau parțial, mai devreme sau mai târziu, direct sau indirect, revizionismul. Mai mult chiar, de la un moment dat, politica internă a regimului a tins să devină din ce în ce mai mult o anexă a politicii externe, servind scopurilor acesteia, adică revizionismului.

Pentru realizarea țelului său fundamental în domeniul politicii externe, guvernul ungar a acționat în două direcții. Pe de o parte, spre izolarea internațională a țărilor împotriva cărora erau îndreptate cererile sale revizioniste, spre dezintegrarea sistemului de alianțe creat de acestea, pentru erodarea prestigiului lor pe plan internațional. Pe de altă parte, în toată perioada interbelică, diplomația maghiară s-a aflat într-o permanentă căutare de aliați externi, cât mai mulți și cât mai puternici, care, asemenea Budapestei, să fie animați de aceeași ură împotriva tratatelor de pace și a ordinii teritorial-statală de după 1918, de același dispreț față de principiile de drept internațional, de aceeași dorință de revanșă și cuceriri teritoriale. De aceea, se poate afirma cu deplin temei, că „politica externă a guvernelor ungare succesive a constatat în căutarea unui ajutor extern pentru obținerea revizuirii tratatului de pace din 1920”¹.

De fapt, coordonatele acestei politici fuseseră trasate încă de la sfârșitul anului 1918, când, în incapacitatea lor de a înțelege mersul evenimentelor și, mai ales, în imposibilitatea de a le stăpâni, autoritățile ungare au căutat sprijin extern, în speranța menținerii integrității vechii Ungarii. În acest scop, guvernul Károlyi Mihály a căutat să obțină încrederea și sprijinul Marilor Puteri Aliate și Asociate, pentru ca, după eșecul acestei încercări, să predea puterea, cu speranța că cei ce vor veni la conducerea statului ar putea realiza, într-un alt cadru internațional, ceea ce el nu reușise; același scop — alături de altele — se afla prezent și în demersurile și acțiunile de politică externă ale guvernului Republicii Ungare a Sfaturilor, materializate, în special, în alianța realizată cu Rusia Sovietică, precum și în acțiunile militare ale Armatei Roșii ungare împotriva Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei. În perioada imediat următoare, când Conferința de Pace de la Paris a luat în dezbatere

¹ Bogdan Henry, *Histoire de la Hongrie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, p. 93.

clauzele tratatului de pace cu Ungaria, speranțele guvernului de la Budapesta s-au îndreptat din nou spre marile puteri ale Antantei, în special spre Marea Britanie și Franța. Prin scoaterea la mezinat a bogățiilor țării, prin exploatarea temerilor de bolșevism ale guvernelor democratice din Occident, prin șantajarea guvernelor puterilor occidentale cu posibilitatea apropierii în viitor a unei Ungarii „mutilate” — de fapt, a unei Ungarii redusă la limitele naționale reale — de Germania etc., guvernul de la Budapesta a căutat să obțină reducerea la minimum a pierderilor teritoriale. Era vorba, desigur, de orientări tactice, de opțiuni limitate în timp, fiindcă — așa cum se arăta în memoriul din octombrie 1919 la care ne-am referit în paginile anterioare — cercurile revizioniste de la Budapesta erau convinse că numai o acțiune alături de o viitoare Germanie puternică, antidemocratică și revanșardă putea să le ofere posibilitatea realizării viselor lor revizioniste, de refacere integrală a frontierelor „Ungariei Sfântului Ștefan”. Deocamdată, însă, Germania, înfrântă și slăbită, rămânea pentru ele numai o speranță de viitor.

În această situație, guvernul ungar a căutat să obțină modificări în prevederile teritoriale ale proiectului tratatului de pace cu sprijinul Marii Britanii și Franței. Având în vedere rolul pe care diplomația britanică l-a avut în instaurarea regimului horthyst¹, autoritățile de la Budapesta și-au îndreptat în primul rând atenția spre Londra. La începutul anului 1920 Horthy a încercat, prin intermediul reprezentantului guvernului britanic la Budapesta, Hohler, să obțină o modificare a prevederilor teritoriale ale tratatului de pace, dar fără succes². Imediat s-a încercat același lucru — și cu același rezultat — cu sprijinul unor cercuri politice și economice franceze, cărora li s-au oferit importante facilități economice și politice în Ungaria³. Apoi, căutând să profite de ofensiva trupelor bolșevice împotriva trupelor poloneze, guvernul de la Budapesta a cerut

¹ Cu privire la această problemă vezi studiul semnat de Gheorghe Unc și Vladimir Zaharescu, *Din cronică relațiilor româno-ungare în anii 1918—1920*, în „Anale de istorie”, anul XXVII (1981), nr. 4, p. 105—126.

² Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 45.

³ Viorica Moisuc, *Le projet de confédération danubienne et les intérêts des Etats successeurs*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919—1920*, p. 65—74; Jacques Bariety, *L'„accord révisionniste” franco-hongrois de 1920. Histoire d'un mythe*, în *loc. cit.*, p. 75—84; Magda Adám, *Les projets d'union et les Etats successeurs*, în *loc. cit.*, p. 55—64.

asentimentul marilor puteri occidentale pentru ocuparea Slovaciei de răsărit și Ruteniei, sub pretextul „pericolului bolșevic“. Dar și acest proiect a eșuat, datorită protestului energic al României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, înaintat Conferinței de Pace¹. Unii istorici unguri apreciază că „politica externă a sistemului contrarevoluționar a avut două puncte definitorii: tendințele revizioniste și antisovietismul“². De fapt, antisovietismul nu a reprezentat, totuși, decât un mijloc, o cale avută în vedere de cercurile guvernante ungare pentru atingerea acelui scop fundamental, obsesiv pe care îl reprezenta revizionismul integral și refacerea miticei „Ungarii a Sfântului Ștefan“. Dacă în 1920, guvernul de la Budapesta a pus pe prim-plan antisovietismul pentru a servi mai bine revizionismul, au fost momente când, dimpotrivă, antisovietismului i s-a pus surdină pentru că astfel putea fi mai bine servit idealul revizionist, în special *vis-à-vis* de România. Astfel, guvernul ungar a salutat încheierea acordului sovieto-german de la Rapallo (16 aprilie 1922) și convenția militară semnată anterior de cele două state la Berlin (3 aprilie 1922), deși acestea însemnau un succes incontestabil al regimului bolșevic. La Budapesta, acordurile sovieto-germane au fost judecate însă în primul rând prin prisma interesului revizionist, considerându-se că „Antanta fiind silită să aprobe aceste acorduri, momentul revizuirii tratatelor s-a apropiat cu un nou pas“. Presa ungară guvernamentală, în articole semnate de Gustav Gratz, fost ministru de Externe și contele Albert Apponyi, s-a și grăbit să anunțe perspectiva apropiată a unei conferințe europene menită a deschide acțiunea de revizuire a tratatelor de pace³. De asemenea, nu întâmplător în anii 1923—1924, când între guvernele român și sovietic aveau loc contacte și s-au purtat negocieri în scopul normalizării relațiilor dintre cele două state și când elemente teroriste, venite din U.R.S.S., au organizat acțiunea de la Tatar-Bunar (septembrie 1924) din sudul Basarabiei⁴, guvernul ungar a purtat tratative cu guvernul sovietic, având drept scop normalizarea raporturilor

¹ Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 56.

² Idem, *A Teleki Kormány Külpolitikája (1939—1941)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, p. 12.

³ *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, p. 82.

⁴ Vezi pentru amănunte, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I (1919—1933), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 780—785, 1 035—1 057.

dintre cele două țări. Desigur, pentru recunoașterea Uniunii Sovietice și stabilirea de relații diplomatice normale cu aceasta pledau mai mulți factori. Astfel, exista un interes economic din partea Ungariei (Asociația industriașilor unguri — GYOSZ, a sprijinit, de altfel, această acțiune, în speranța că vor obține importante comenzi)¹. Apoi trebuie avute în vedere unele succese ale statului sovietic pe arena internațională, recunoașterea lui de către țări europene, ceea ce a obligat guvernul de la Budapesta să privească cu interes inițiativele sovietice în vederea normalizării raporturilor sovieto-ungare. Dar, în primul rând, trebuie avut în vedere faptul că guvernul ungar „a fost ghidat în căutarea de relații cu Uniunea Sovietică de proiectele împotriva României”², deoarece U.R.S.S. era singura mare putere care nu era legată în nici un fel de sistemul de pace versaillez și — faptul cel mai important — considera că are un litigiu teritorial cu România.

Tratativele sovieto-ungare nu au fost finalizate în 1923—1924 (Horthy a avut o poziție net negativă față de ideea restabilirii de relații diplomatice cu Uniunea Sovietică), dar guvernul ungar nu a renunțat la ideea „stabilirii anumitor relații” cu U.R.S.S.³ Prilejul s-a ivit câțiva ani mai târziu, prin realizarea unei apropieri de Turcia. La începutul deceniului al treilea, guvernul ungar urmărise cu interes desfășurarea revoluției naționale turcești, condusă de Mustafa Kemal Atatürk și lupta poporului turc pentru recăștigarea independenței naționale împotriva puterilor Antantei. Nu era vorba de o simpatie pentru cauza dreaptă a poporului turc — fiindcă dacă ar fi fost vorba despre o atitudine morală, atunci autoritățile ungare ar fi trebuit, în primul rând, să renunțe la revizionism, a cărui imoralitate era în afară de orice discuție — și nici de înțelegerea pentru un fost aliat din perioada războiului, ci era vorba de un interes la originea căruia se afla revizionismul ungar. În acest sens, un raport diplomatic austriac arăta că simpatia autorităților ungare „se îndreaptă mult mai puțin spre poporul turc, cât spre speranța optimistă că astfel s-ar declanșa o avalanșă, care după părerea ungară, va prefăce, mai devreme sau mai târziu, în praf și pulbere, până și «zidurile temniței care au fost ridicate în jurul Ungariei cu prilejul Păcii de la Trainon» /.../.

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy* (1919—1945), p. 74.

² *Magyarország története*, vol. VIII, p. 557—558.

³ *The Confidential Papers of Admiral Horthy* (pregătirea documentelor și introducerea Miklós Szina și László Szücs), Corvina Press, Budapesta, 1965, doc. nr. 11.

Iredentiștii unguri, ca și majoritatea covârșitoare a opiniei publice, se mângâie cu gândul că va veni și rândul Ungariei să-și sfarme cătușele și să reînființeze «Ungaria milenară»¹.

După 1927, între Turcia și Ungaria au avut loc tratative în vederea încheierii unui tratat de prietenie (asemănător cu cel încheiat de Ungaria cu Italia, la 5 aprilie 1927), finalizate la 5 ianuarie 1929. Prin apropierea de Turcia, care avea strânse relații cu Uniunea Sovietică (în 1921 Turcia încheiasse un tratat de prietenie și fraternitate cu U.R.S.S., iar în 1926 un tratat de neutralitate și neagresiune), guvernul ungar era interesat să stabilească, fie și indirect, raporturi cu guvernul sovietic „și astfel — aprecia ministrul de Externe al Turciei, Tewfik Rüstü Aras — să-și întărească poziția față de România”².

Relațiile diplomatice între Ungaria și Uniunea Sovietică au fost stabilite în februarie 1934, într-un moment internațional mult diferit. „Ceea ce a fost esențial în luarea acestei decizii — arată istoricul ungar Gyula Juhász — a fost faptul că, în afara creșterii pericolului german, Conferința de la Zagreb a Micii Înțelegeri, din ianuarie 1934, hotărâse ca membrii săi să reia relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică, iar Cehoslovacia și România au pus în practică, curând după aceea, această recomandare”³. Guvernul ungar se grăbea, deci, să nu piardă competiția cu țările Micii Înțelegeri în ceea ce privește normalizarea raporturilor cu U.R.S.S., sperând și așteptând un moment al reevidențierii convergenței de interese ungaro-sovietice față de România.

Primele acțiuni de politică externă ale guvernului ungar după venirea lui Horthy la conducerea statului (1 martie 1920) s-au aflat sub un evident semn al improvizației și al lipsei de realism, purtau amprenta nerăbdării de a relua, cât mai curând, „totul înapoi”. Ele erau mai mult reacții precipitate la evenimentele ce se derulau pe arena internațională, decât elemente ale unui plan elaborat și urmărit constant, demonstau o flagrantă lipsă de înțelegere a situației generale, a condiției în care se afla Ungaria și a propriei neputințe și, nu de puține ori, promotorii lor luau drept realități propriile dorințe. De aici, caracterul aventurist și belicos al politicii externe ungare, în totală contradicție cu slăbiciunea militară

¹ Mihai Retegan, *art. cit.* (2), în „Lupta întregului popor”, nr. 1(II), 1987, p. 36.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 90.

³ *Ibidem*, p. 116.

a țării, lipsa de perspectivă și incapacitatea ei de a scoate Ungaria din izolarea internațională în care se afla și, în ultimă instanță, eșecurile pe care le-a suferit.

Această situație a început să se schimbe după venirea la putere a guvernului István Bethlen (aprilie 1921), care a sesizat epoca de relativă stabilitate spre care se îndreaptă viața internațională și a tras concluziile ce se impuneau din aceasta, ca și din eșecurile suferite până atunci de politica externă ungară. El a rămas însă în continuare, un revizionist ferm, un adept tenace al ideii refacerii „Ungariei Sfântului Ștefan”^{*}. „Dacă i s-ar fi cerut să definească într-o singură frază scopul suprem al politicii sale — arăta C. A. Macartney — el ar fi răspuns, probabil, ca toți cei de teapa lui și ca majoritatea ungarilor, revizuirea totală a Tratatului de la Trianon”¹. Bethlen și-a dat însă seama că, pentru moment, trebuia să se acomodeze cu constelația politică existentă și, în așteptarea unui moment favorabil lichidării clauzelor teritoriale ale tratatului de pace, să consolideze situația internă a Ungariei și să scoată țara din izolarea internațională în care se afla. Dacă în viața politică internă s-a obținut o stabilitate, iar pe plan economic, în urma unui împrumut extern de 590 milioane coroane aur (cca 1,7 milioane lire sterline), efectuat în 1924, situația a reușit să fie relativ consolidată și inflația stopată², pe plan extern lucrurile nu au evoluat favorabil. Deși în toamna anului 1922 Ungaria a fost primită în Liga Națiunilor³, ea a continuat să fie izolată, obligată să reducă într-o anumită măsură activitățile ei revizioniste și iredentiste împotriva țărilor vecine, să suporte controlul militar al Ligii Națiunilor. Într-o scrisoare din 24 septembrie 1926, Bethlen schița astfel realizările obținute și sarcinile de

^{*} În mai 1929, Bethlen afirma că primul scop al politicii externe a guvernului său era invariabil restaurarea hotarelor vechii Ungarii; el s-a ridicat împotriva acelor care doreau să limiteze cererile teritoriale ungare la „frontierele etnice”, presupunând că, pe această cale ar fi mai multe șanse pentru revizuire — Gyula Juhász, *op. cit.*, p. 86.

¹ C.A. Macartney, *Hungary, A Short History*, p. 212.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 72.

³ Intrând în Liga Națiunilor, guvernul ungar spera nu numai să spargă zidul de izolare din jurul țării, dar nutrea și planuri de revizuire pe baza art. 19 din Pactul Societății Națiunilor care stipula: „Adunarea poate, din când în când, să invite pe membrii Societății ca să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile, precum și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea să pună în pericol pacea lumii”.

viitor ale guvernului său: „În politica ungară urmează o perioadă când nu se așteaptă evenimente mari. Situația financiară și politica internă sunt consolidate; mai mult, am făcut progrese considerabile pe această cale. Pasul următor trebuie să fie înlăturarea controlului militar și înzestrarea cu armament și, concomitent, făcute eforturi tot mai mari pentru destrămarea Micii Înțelegeri, prin câștigarea de partea noastră a sârbilor* și stabilirea unor anumite relații cu rușii“. Dar și Bethlen, asemenea tuturor revizionistilor unguri, se dovedea nerăbdător și nerealist atunci când credea că „peste patru-cinci ani se va putea lichida Trianonul. Până atunci trebuie să ne rezervăm forțele și să pregătim totul“¹.

Anul 1927 a însemnat începutul unei noi etape în politica externă a Ungariei: acum, guvernul ungar a reușit să obțină lichidarea controlului militar permanent al Ligii Națiunilor (1 aprilie 1927); în iunie 1927 lordul Rothermere a pornit campania sa revizionistă în sprijinul Ungariei, iar la 5 aprilie a fost încheiat un tratat de prietenie și arbitraj ungaro-italian, însoțit de un schimb de note secrete, care prevedeau o mai strânsă cooperare a celor două țări pe plan politic și consultarea reciprocă asupra problemelor care ar fi putut să afecteze raporturile cordiale dintre ele².

Acordul cu Italia a însemnat, desigur, un succes pentru guvernul Bethlen, care reușea să facă o spărtură în izolarea internațională în care se afla Ungaria și să câștige un susținător pentru cauza revizionistă ungară. După acordul din 5 aprilie, declarațiile revizioniste ale oamenilor politici din Ungaria au devenit tot mai frecvente, deși au continuat să fie formulate în termeni tot atât de vagi ca în perioada anterioară. Întors de

* Încă din 1924 poate fi remarcată o îmbunătățire treptată a relațiilor dintre Ungaria și Iugoslavia, pentru ca, în 1925, să înceapă negocieri între cele două țări. La originea acestor convorbiri se afla convingerea cercurilor conducătoare de la Budapesta, inclusiv a premierului Bethlen, că ei ar putea lupta cu succes împotriva unei țări din Mica Înțelegeră dacă s-ar ajunge la un acord cu una dintre ele, în timp ce o alta ar fi ținută în șah de o mare putere. În timpul negocierilor s-a văzut însă că Iugoslavia dorea să încheie un pact de neagresiune, care să nu contravină obligațiilor sale din cadrul Micii Înțelegeri. Or, guvernul ungar nu era interesat într-un astfel de acord, el sperând să obțină neutralitatea Iugoslaviei în cazul unui conflict al Ungariei cu Cehoslovacia sau România. Negocierile au fost întrerupte de partea ungară, care a dat curs unei oferte de apropiere făcută de Italia, îndreptată împotriva fostului partener de negocieri de până atunci — Iugoslavia.

¹ *The Confidential Papers of Admiral Horthy*, doc. nr. 11.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 84.

la Roma, prim-ministrul ungar afirma în Parlamentul de la Budapesta: „Declar că a sosit timpul să ne ocupăm aprofundat de problemele politicii externe și afirm că poporul acesta este destul de tare și destul de solidar ca să putem pune pe picioare națiunea aceasta și să-i făurim fericirea de mâine; trebuie să dăm viață și să așezăm alături de el forțele din străinătate care simpatizează cu ungurimea. Acest mănunchi de popor ungar, care s-a așezat acum o mie de ani în mijlocul Bazinului Dunărean, este predestinat, prin poziția lui geografică, să ocupe un rol de conducere în această parte a Bazinului Dunării“¹. Un an mai târziu însă, într-o cuvântare ținută la Debrețin, la câțiva kilometri de granița cu România, cererile revizioniste erau formulate răspicat: „În zona Bazinului Dunărean, unde sunt așezați ungurii, pacea nu este definitiv asigurată de tratatele de pace în vigoare astăzi. /.../ Ce ne trebuie nouă nu este o revizuire a păcii, noi vrem frontiere diferite. /.../ Problemele de frontieră sunt nu numai o chestiune de justiție și lege, ele sunt, de regulă, probleme de putere“².

Începând din aprilie 1927, orientarea proitaliană a rămas orientarea principală a politicii externe ungare până în ajunul celui de-al doilea război mondial, când a devenit clar că Italia nu putea fi un factor de putere capabil să schimbe harta Europei Centrale și Sud-Estice și că „forța lui Mussolini era aceea a unui atlet de circ care își înșeală spectatorii ridicând haltere de hârtie, făcute să pară ca și cum ar fi greutăți de fier“³. Conștient sau nu de slăbiciunea Italiei — lucru care, de altfel, nu putea influența în mod radical hotărârea finală a guvernului de la Budapesta de a încheia alianța cu aceasta, având în vedere izolarea în care se afla Ungaria și faptul că, cel puțin deocamdată, nu exista o altă variantă — dar cunoscând, în schimb, foarte bine amploarea propriilor planuri revizioniste, guvernul ungar și-a dat seama că alianța cu Italia nu era suficientă. De aici, eforturile guvernului Bethlen de a stabili relații mai strânse cu Germania, care pe lângă interesul comun de a modifica frontierele stabilite după 1918 prezenta, în același timp, și avantajul că putea fi o piață bună pentru produsele agricole ungare. Planurile guvernului ungar mergeau însă mult mai departe, vizând crearea unei

¹ Bethlen István, *Discursuri și scrieri*, Budapest, 1933, p. 184—185.

² Mihai Retegan, *art. cit.* (2), în „Lupta întregului popor“, nr. 1 (II), 1987, p. 37.

³ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p.84.

alianțe militare între cele două puteri revizioniste, Italia și Germania, la care să adere și Ungaria. Această grupare ar fi constituit, în opinia cercurilor conducătoare de la Budapesta, o forță politică și militară capabilă să provoace schimbări în harta politică a Europei, în cadrul căreia și-ar fi găsit „rezolvarea” și pretențiile revizioniste maghiare¹. De aceea, cu consimțământul guvernului italian, guvernul ungar a inițiat o acțiune de mediere de lungă durată pentru realizarea unei apropieri italo-germane, concomitent cu realizarea unei apropieri ungaro-germane. Dar guvernul Republicii de la Weimar nu s-a arătat interesat într-un astfel de proiect, în condițiile în care preocupările sale se îndreptau prioritar spre alte probleme. Deși, nici vizita pe care premierul Bethlen a făcut-o în noiembrie 1930 nu a avut mai mult succes², guvernul ungar nu numai că și-a continuat eforturile în această direcție, dar le-a și intensificat.

Perspectiva realizării proiectului diplomației ungare a intrat într-o nouă fază, mai favorabilă, la sfârșitul anului 1932 și începutul anului 1933, când în Ungaria și Germania s-au produs schimbări — importante în prima, fundamentale în a doua — în sistemul puterii. În Ungaria, în octombrie 1932 a venit la putere un nou guvern, în frunte cu Gyula Gömbös. Nu era numai o simplă schimbare de guvern, ci de mult mai mult. Pe plan social-politic, venirea lui Gömbös ca premier a însemnat o schimbare de gardă în compoziția elitei conducătoare. Înainte de 1932 aristocrația ungară controla, practic, pozițiile administrative importante, care acum au fost preluate de către mica nobilime și pături burgheze. Pe plan ideologic, noua elită conducătoare era adepta ideilor fasciste, ceea ce a dus la o intensificare a trăsăturilor dictatoriale și fasciste ale regimului horthyst, la o activă propagandă antisemită la scară națională, la întărirea curentului militarist³. În domeniul politicii externe, Gömbös a declarat deschis că scopul politicii sale era revizuirea frontierelor și a acționat în această direcție în tot timpul în care s-a aflat în fruntea guvernului ungar (până în octombrie 1936).

Așa se explică de ce venirea la putere în Germania, în ianuarie 1933, a lui Hitler — de care forțele politice conservatoare se simțeau legate nu numai prin vechimea raporturilor pe care le stabiliseră cu nazismul, cât,

¹ *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, p. 509.

² Mihai Retegan, *art. cit.* (2), în „Lupta întregului popor”, nr. 1 (II), 1987, p. 37.

³ Joseph Held, *art. cit.*, p. 310—311.

în primul rând, prin esența ideologică aflată la baza celor două regimuri și prin interesele, în mare măsură identice, pe planul politicii externe, în special în ceea ce privește poziția față de tratatele de pace de după primul război mondial — a fost salutată cu entuziasm de Budapesta. Chiar a doua zi, Gömbös a trimis instrucțiuni ministrului ungar la Berlin să-l felicite pe noul cancelar al Germaniei și să-i transmită dorința guvernului ungar de a stabili o strânsă cooperare între cele două țări pe plan economic și diplomatic, cât și între minoritățile maghiare și germane ce trăiau în alte state¹. Ascensiunea la putere a nazismului în Germania a permis guvernului Gömbös să-și definitiveze linia fundamentală de politică externă în sensul acțiunii în vederea creării unei „axe” alcătuită din Germania și Italia, la care să participe și Ungaria. Aceste trei state, legate prin ideologii înrudite, trebuiau să se ajute unul pe altul în înfăptuirea programelor de politică externă (în cazul Ungariei, recucerirea integrală a hotarelor ei „istorice”) și, apoi, să exercite un fel de conducere comună a Europei². În ceea ce privește programul revizionist ungar el urma să fie realizat, în Nord, împotriva Cehoslovaciei, împreună cu Germania, iar în Sud, împotriva Iugoslaviei, coordonat cu Italia.

Pentru a sonda poziția Germaniei față de aceste proiecte și, eventual, pentru a coordona politica celor două state în Europa Centrală, Gömbös a efectuat în iunie 1933 o vizită oficială la Berlin; era prima vizită în Germania a unui șef de guvern după venirea la putere a național-socialiștilor. Rezultatele nu au fost însă deloc cele așteptate de partea ungară. Este adevărat că Hitler a aprobat politica ungară împotriva Micii Înțelegeri, acțiunile în vederea dezmembrării acesteia și înlăturării influenței franceze în Europa Centrală, dar a ținut să sublinieze că el nu poate sprijini pretențiile revizioniste ungare în toate direcțiile, ci numai împotriva Cehoslovaciei, deoarece el dorește să atragă Iugoslavia și România în orbita Germaniei și să le desprindă de Franța și Cehoslovacia prin mijloace economice, urmând ca rândul lor să vină mai târziu. Hitler nu a arătat prea mare entuziasm nici față de propunerea privind crearea unei alianțe între Germania, Italia, Ungaria și Austria sau pentru coordonarea politicilor externe și a planurilor Statelor Majore ale celor

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 109.

² C.A. Macartney, *Hungary, A Short History*, p. 227.

două țări, iar în ceea ce privește problema Anschluss-ului, el a declarat că nu este de actualitate. La rândul lui, guvernul ungar nu și-a însușit concepția realizării treptate a pretențiilor lui revizioniste, nevrând să renunțe nici chiar provizoriu la cererile teritoriale față de România și Iugoslavia¹.

Astfel, primele contacte stabilite cu guvernul nazist au fost prea puțin mulțumitoare pentru guvernul ungar. Cu toate acestea, Gömbös nu a fost descurajat în acțiunea de realizare a proiectului său de alianțe în care vedea singura cale pentru realizarea programului revizionist ungar, cu atât mai mult cu cât era convins că, în ciuda rivalităților italo-germane în Europa Centrală, cele două puteri se vor apropia, mai devreme sau mai târziu, datorită intereselor lor generale identice. Dacă guvernul ungar a răspuns afirmativ la inițiativa italiană privind crearea unui bloc italo-ungaro-austriac (materializată prin semnarea „Protocoalelor de la Roma” din 17 martie 1934), el nu a făcut-o pentru a se asigura față de o eventuală preponderență germană în Europa Centrală sau de teama expansiunii imperialismului german (ceea ce au avut în vedere guvernele italian și austriac), deoarece la Budapesta se aprecia în mod greșit că politica externă a lui Hitler era bazată pe considerentul unității teritoriale și etnice germane și nu pe un expansionism nelimitat, cum era în realitate². El a semnat „Protocoalele” cu convingerea că formarea acestui bloc era un prim pas spre acea alianță germano-italo-ungară de care se legau toate speranțele revizionismului ungar, prin participarea ulterioară a Germaniei la înțelegere. Așa se explică de ce Gömbös și ministrul de Externe ungar, Kálmán Kanya, în timpul convorbirilor de la Roma ce au precedat semnarea „Protocoalelor”, au blocat planul lui Mussolini de a crea o uniune vamală tripartită între Italia, Ungaria și Austria, ceea ce ar fi afectat interesele economice germane și au insistat, în schimb, pentru includerea unui pasaj care se referea la accesul „altor state” la alianță, întrucât eșuase încercarea de a determina pe Mussolini și Dollfuss să facă o invitație oficială Germaniei, statul pe care ei îl aveau în primul rând în

¹ Ádám Magda, *Magyarország és Kisantant a harmincas években*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, p. 58; Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 110—111.

² Endre B. Gastony, *Hungarian Foreign Minister Kálmán Kanya's Grand Design, 1933—1936*, în „East European Quarterly”, volume XIX (1985), Number 2 (Summer), p. 177.

vedere¹. Iar când guvernul german și-a manifestat neîncrederea în scopul „Protocoalelor de la Roma“, Kanya s-a grăbit să transmită la Berlin că Ungaria n-ar fi intrat într-un bloc sau orice altă formație exclusivistă, și ministrul ungar în capitala celui de-al treilea Reich a primit instrucțiuni să insiste pe lângă guvernul german în sensul că fundamentul politicii ungare îl reprezintă colaborarea între Berlin, Viena, Roma și Budapesta. Alte două fapte dovedesc că semnarea „Protocoalelor de la Roma“ se încadra în planul ungar de pregătire a condițiilor internaționale favorabile revizuirilor teritoriale. Primul dintre acestea îl constituie încercările repetate ale ministrului de Externe ungar, Kálmán Kanya, în perioada în care a urmat, de a îmbunătăți raporturile Germaniei cu Italia și, respectiv, Austria, pentru a netezi astfel drumul celui de-al treilea Reich spre grupul celor trei. Al doilea este legat de puciul nazist din Austria, din iulie 1934, care a culminat cu asasinarea cancelarului Dollfuss, când Kanya l-a implorat pe Mussolini să nu intervină militar în Austria, ceea ce ar fi deteriorat, probabil iremediabil, raporturile germano-italiene și ar fi compromis definitiv planul ungar².

Începând din 1934, mai discret la început, apoi din ce în ce mai evident, orientarea pro-germană a devenit fundamentală în politica externă a guvernului ungar. Au contribuit la aceasta, în primul rând, dinamica politicii externe a celui de al treilea Reich, precum și atitudinea comună a Ungariei și Germaniei față de unele probleme internaționale privind Europa Centrală (de exemplu, poziția negativă a celor două state față de proiectul „Pactului dunărean“, față de Mica Înțelegere etc.), relațiile strânse italo-franceze ce se prefigurează într-o anumită etapă, preocuparea prioritară a guvernului italian față de problema Ethiopiei și trecerea pe plan secundar a problemelor Europei Centrale, schițarea după 1935 a unei înțelegeri italo-germane etc. Procesul de apropiere germano-ungar s-a realizat însă, în primul rând, prin acceptarea de către guvernul ungar a punctelor de vedere ale guvernului german, prin recunoașterea că elementul conducător în cadrul colaborării bilaterale îl reprezintă factorul german. Este ilustrativ în acest sens că, în septembrie 1935, când prim-ministrul ungar a făcut o nouă vizită în Germania, gazdele au ținut să-i exprime în mod clar două lucruri. În primul rând, că „primatul

¹ *Ibidem*, p. 179—180.

² *Ibidem*, p. 190.

conducerii germane trebuie să fie recunoscut precis de unguri în caz de colaborare politică“, iar în al doilea rând, că „rezultatele relațiilor prietenești dintre Germania și Ungaria vor depinde cu siguranță — și nu în ultimul rând — și de atitudinea Ungariei, dacă ea înțelege că nu se poate aștepta ca Germania să plătească pentru interesele ungare, dacă Ungaria, la rândul ei, nu ține seama de interesele germane“¹.

În cadrul convorbirilor tot mai dese dintre oficialitățile germane și ungare, în mod constant, partea germană a subliniat necesitatea ca Ungaria să pună surdină pretențiilor ei revizioniste împotriva tuturor țărilor Micii Înțelegeri și să urmărească realizarea treptată a obiectivelor. Astfel, în timpul convorbirii pe care a avut-o cu Gömbös în 1935, Hitler i-a dat din nou acestuia să înțeleagă că guvernul său trebuie să abandoneze atitudinea ostilă față de Iugoslavia și România, urmând să-și concentreze atenția spre Cehoslovacia². În iulie 1935, în ajunul vizitei pe care regentul Horthy a făcut-o în Germania, ca o ilustrare a rolului fundamental pe care aceasta începea să-l joace în politica externă a Ungariei, Hitler a expus foarte clar acest lucru ministrului ungar la Berlin, Döme Sztójay. „Din punctul de vedere al Ungariei — a declarat Hitler — n-ar fi indicat să accentueze în mod exagerat revizionismul, deoarece aceasta ridică în mod sporit împotriva noastră și menține trează Mica Înțelegere și sprijinatorii acesteia. Să ne concentrăm toată puterea contra Cehoslovaciei. Hitler — raporta Sztójay — recunoaște că avem obiective comune în ceea ce privește Cehoslovacia, dar el se gândește și la viitor“³. Hitler a expus același punct de vedere și lui Horthy, la 22 august 1936⁴, găsind la acesta nu numai o deplină înțelegere, ci și o pornire belicoasă de nestăvilit împotriva Micii Înțelegeri și, în primul rând, a Cehoslovaciei. „Condiția esențială a succesului nostru — arăta Horthy — este ca Germania și Ungaria, eventual cu ajutorul Austriei și Poloniei, să invadeze Cehoslovacia, îndepărtând astfel această tumoare canceroasă a Europei“⁵.

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 121.

² *Ibidem*; Magda Ádám, *op. cit.*, p. 76.

³ *Ibidem*, p. 115.

⁴ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 124.

⁵ *Horthy Miklos titkos iratai*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965, doc. nr. 32. Încă în decembrie 1935, între Ungaria și Polonia fusese încheiat un „Gentlemen's Agreement“ prin care cele două state ajungeau la concluzia că în cazul anexării Ruteniei de către Ungaria, o frontieră comună între ele ar fi spre beneficiul ambelor părți (Endre B. Gasztony, *art. cit.*, p.

Aceasta era situația relațiilor germano-ungare când, la 25 octombrie 1936, a fost semnat la Berlin acordul germano-italian ce marca nașterea Axei Berlin—Roma. Această dată ar fi trebuit să marcheze sărbătoarea politicii externe ungare, care își pusese atâtea speranțe în această alianță și cheltuisese atâtea energie pentru crearea ei. Dar era, de fapt, falimentul ei. Deoarece concepția ungară pleca de la ideea existenței unui echilibru între cele două puteri fasciste, între care să penduleze Ungaria. Însă acest echilibru nu a existat nici la început, nici mai târziu, Italia fiind pur și simplu copleșită de superioritatea Germaniei. În aceste condiții situația Ungariei a devenit deosebit de dificilă și va deveni mereu mai dificilă, pe măsură ce la un pol al Axei — Germania — se va acumula tot mai multă putere. Practic, de la această dată și până în 1944 — arăta C. A. Macartney — istoria Ungariei „nu a fost altceva decât istoria relațiilor ei cu Germania, adică a strădaniilor de a culege roadele pe care puterea crescândă a Germaniei i le punea la îndemână și, totodată, de a scăpa de pericole. După cum au dovedit-o anii ce au urmat, aceasta a fost o încercare zadarnică. Ea a adus, într-adevăr, câștiguri temporare — restituirea a mai mult de jumătate din ceea ce Ungaria pierduse — dar s-a sfârșit printr-un mare dezastru care a înghițit toate aceste avantaje, iar Ungaria a rămas să poarte povara disprețului de care tocmai sperase să scape. Povestea consemnează și pete care aruncau o umbră asupra reputației Ungariei”¹.

Sunt evidențiate în această analiză două tendințe ce se conturează în politica externă a Ungariei încă din această perioadă: pe de o parte, aceea de a încerca salvarea independenței și suveranității țării, amenințate din ce în ce mai grav de Germania, iar pe de altă parte, tendința de a folosi condițiile internaționale favorabile pentru realizarea planurilor revizioniste ale guvernului, pe care acesta însă nu le putea îndeplini decât cu sprijinul aceleiași Germanii. Între cele două tendințe era o incompatibilitate de esență, astfel că urmărirea lor concomitentă era o utopie. Guvernul ungar a încercat o perioadă să facă aceasta, schițând unele acțiuni de politică externă — de altfel, foarte timide — pentru întărirea poziției Ungariei față de Germania și, în același timp, s-a angajat alături de aceasta în acțiunea de modificare a hărții Europei Centrale. Pe măsură însă ce Ungaria beneficia de rezultatele politicii

¹ C. A. Macartney, *Hungary. A Short History*, p. 224.

germane în Europa Centrală, situația ei devenea tot mai grea. În final, guvernul ungar a sacrificat independența și suveranitatea țării pentru o efemeră mărire teritorială a ei.

De remarcat că, de la început, Germania nu a avut intenția de a servi integral scopurile revizioniste ale Ungariei. Acest lucru a fost făcut cunoscut public la 15 noiembrie 1936, când în „Völkischer Beobachter“, organul de presă al N.S.D.A.P., teoreticianul partidului, Alfred Rosenberg, a publicat un articol în care arăta că scopul politicii național-socialiste nu era acela de a restaura condițiile antebelice, ci de a crea o „nouă Europă“, că Germania nu va sprijini pretenții revizioniste exagerate, ci numai reajustări de frontieră. Iar într-un cerc de apropiați, Hitler schița această „nouă Europă“ nazistă astfel: „Voi pune în centru nucleul de oțel al unei Germanii mari, oțelite, de nezduncinat. Bloc de o sută de milioane, indestructibil, fără fisură și fără națiuni străine. Baza sigură a stăpânirii noastre. Apoi o uniune răsăriteană. Polonia, statele baltice, Ungaria, statele balcanice, zona Volgăi, Georgia. O uniune, da, însă nu un partener egal, bineînțeles, o uniune de popoare ajutătoare, fără armată, fără politică proprie, fără economie proprie. Și nu mă gândesc să fac concesii cuiva pe bază sentimentală. De exemplu, să refac Ungaria. Nu fac deosebire între prieteni și dușmani. A trecut vremea micilor state. La fel și în Vest. O uniune vestică Olanda, Flandra, Africa de Nord. O uniune nordică, Danemarca, Suedia, Norvegia“¹.

În această lumină apare și mai evident drumul greșit pe care era îndrumată politica externă a Ungariei, un drum ce-i umilea prezentul și-i compromitea viitorul.

¹ Hermann Rauschning, *Gespräche mit Hitler*, Europaverlag, Wien, 1973, p. 118.

APĂRAREA UNITĂȚII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI

Coordonatele politicii externe românești

Eveniment de însemnătate crucială în istoria poporului nostru, Marea Unire din 1918 a marcat încheierea procesului legic, progresist de formare a statului național unitar român. După înfăptuirea unității național-statale — atât de mult dorită, atât de îndelung așteptată, atât de greu dobândită și atât de scump plătită — păstrarea acesteia în cadrul frontierelor recunoscute de Conferința de Pace a devenit un obiectiv și o sarcină fundamentală a întregului popor român. Menținerea unității naționale, apărarea ei împotriva tuturor adversarilor era nu numai un comandament al istoriei, unanim îmbrățișat și pe deplin justificat din punct de vedere moral, politic și juridic, dar ea reprezenta și o cheazășie a progresului social-economic al României, a înfloririi culturii naționale, o condiție a însăși existenței națiunii române. De aceea, politica externă promovată de guvernul român după desăvârșirea procesului de creare a statului național român a fost esențialmente subordonată acestui deziderat fundamental. Din aprilie 1919 — într-o perioadă în care armata română trebuia să mai poarte încă lupte sângeroase pentru impunerea hotărârii de unire de la Alba Iulia celor care nu voiau să țină cont de dreptul românilor la autodeterminare — ziarul guvernamental „Viitorul” exprimase aceste deziderate fundamentale, relevând că „misiunea armatei române era de a păzi cu sfințenie idealul nostru național întrupat după două mii de ani de așteptare. Numai astfel neamul românesc va putea sluji în viitor pacea și civilizația continentului. Lumea întreagă ne cunoaște. Nu avem nici ambiții imperialiste, nu urmărim nici anexări,

nici cuceriri”¹. În același sens, în martie 1926, Ion Gh. Duca declara într-o ședință a Parlamentului: „Suntem o țară care am ajuns la împlinirea idealului nostru național, nu avem de revendicat nimic, dorim numai ca în granițele noastre etnice să ne putem consolida”². La mijlocul deceniului al IV-lea, într-o perioadă în care pericolul revizionist se profila amenințător la granița de vest a României, tot într-o ședință a Parlamentului, liderul Partidului Național-Țărănesc, Iuliu Maniu, declara: „Națiunea română, care a suferit mai multe secole de cotropire străină, care și-a menținut, cu toate persecuțiile la care a fost supusă, simțământul unității naționale și limba ei neschimbată, care a avut fericirea să vadă că jertfele ei sunt răsplătite prin înfăptuirea unității neamului, nu poate admite nici un moment ca această unitate să fie pusă în discuție”³. Iar Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Externe, declara în aceeași ședință a Parlamentului: „Izvorând din poruncile unității naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei”⁴.

Pornind de la acest obiectiv fundamental, politica externă promovată de România în întreaga perioadă interbelică a avut trei trăsături caracteristice.

În primul rând antirevizionismul. Pretențiilor teritoriale ridicate împotriva României sub forma revizuirii prevederilor teritoriale ale tratatelor încheiate după război, guvernul român le-a opus o politică fermă de apărare a statu-quo-ului teritorial. „Frontierele actuale ale Europei Centrale — declara Nicolae Titulescu — sunt rezultatul evoluției de secole a unei idei de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfârșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă. La orice tentativă de actualizare a lui vom răspunde: lucru judecat”⁵. Revizionismul era pentru români nu numai un act nejust, imoral, imperialist, un atac împotriva unității naționale și a teritoriului național, dar și un atentat la însuși viitorul națiunii române. Tot Nicolae Titulescu declara în acest sens: „Revizuirea nu este pentru România

¹ „Viitorul”, organul de presă al Partidului Național-Liberal, din 13 aprilie 1919.

² *Monitorul Oficial, Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 11 martie 1926, p. 28.

³ *Monitorul Oficial, Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 4 aprilie 1934, p. 1610.

⁴ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p. 407.

⁵ *Ibidem*, p. 417.

numai amputarea moșiei strămoșești. Revizuirea este amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvârșit unitatea. Din nedreptățile istorice suferite de poporul nostru, unii, care au fost feriți de ele, voiesc să deducă privilegii pentru țara lor. /.../ Celor care vorbesc azi de întoarcere la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul este al nimănui, iar viitorul nu vi-l dăm, căci este cel mai scump bun din câte avem”¹.

În al doilea rând, politica externă a guvernului român a fost profund pașnică. Încă în 1923 Ion Gh. Duca, pe atunci ministru al Afacerilor Străine, definea astfel obiectivele politicii românești peste hotare: „România are țeluri esențialmente pașnice. Unitatea ei națională fiind desăvârșită, ea nu mai cugetă decât să se întărească în granițele sale actuale și să trăiască în bune relațiuni cu toți vecinii și cu toată lumea”². La 22 decembrie 1928, George G. Mironescu, ministrul Afacerilor Străine al României, declara: „Politica externă a României este dominată de dragostea poporului nostru pentru pace. Ea rămâne întemeiată pe alianțele și amicitțiile încheiate în vremuri de suferință și victorie comună și este călăuzită de dorința de a lega bune raporturi cu toate statele, uitând ce ne-a putut despărți în trecut. România, soldat însuflețit al păcii, va da totdeauna concursul ei întreg nobilelor străduinți ale Societății Națiunilor, precum a fost fericită de a adera la Pactul Kellog”³. Câțiva ani mai târziu, Gheorghe Tătărescu, prim-ministru al guvernului român, făcea declarații aproape identice: „Politica noastră externă, având ca ideal pacea și intangibilitatea pe veci a granițelor, nu poate cunoaște nici schimbări, nici șovăiri. Lozincile ei rămân aceleași: respectul tratatelor, respectul alianțelor și stabilirea de relații amicale cu toate națiunile, fără deosebire”⁴.

Guvernul român nu a privit însă pacea ca un scop în sine, ci ca un mijloc pentru apărarea unor valori fundamentale încă și mai scumpe: unitatea națională și integritatea hotarelor țării. „Am considerat ca o

¹ *Ibidem*, p. 424.

² „Viitorul” din 12 ianuarie 1923.

³ Livia Dandara, *Apărarea unității, independenței și integrității patriei noastre în dezbaterile parlamentare din anii 1929—1939*, în „Anale de istorie”, anul XXIV (1978), nr. 3, p. 113.

⁴ *Monitorul Oficial, Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 10, ședința din 10 februarie 1934, p. 407.

poruncă internă românească — spunea Nicolae Titulescu — că unul din cele mai bune mijloace de a păstra unitatea națională este pacea“¹. În 1939, după ce numeroase frontiere se prăbușiseră, iar trei state europene fuseseră șterse de pe harta politică a continentului și când flăcările celui de-al doilea război mondial izbucniseră deja, legătura dintre pace și integritatea țării era și mai clar exprimată într-un articol editorial al ziarului „România“, organul de presă al guvernului: „Păzim pacea, atât cât pacea ne va păzi hotarele. Altfel, ne vom păzi hotarele, chiar cu prețul păcii“².

În același timp, politica externă pașnică a României a fost dictată de faptul că numai o epocă de pace putea să dea poporului român posibilitatea de a-și consacra toate eforturile în vederea dezvoltării țării. „Bunul cel mai de preț al unei țări — arăta N. Titulescu — este pacea prelungită, care singură îngăduie unei națiuni să-și găsească drumul, care singură îngăduie să se aducă generației viitoare binefacerile creatoare ale geniului național“. Și Nicolae Titulescu continua: „Acest bun România încă nu l-a avut. În timpul perioadei de pace, care a precedat marele război, România n-a cunoscut dreptatea. În timpul perioadei de dreptate care a urmat după războiul cel mare, România n-a cunoscut pacea. Căci nu poate fi numită pace — nota el cu amărăciune — o stare de lucruri în care în orice clipă se poate vorbi de mutilarea țărilor“³.

În al treilea rând, politica externă a României în perioada interbelică a avut un caracter strict defensiv, de apărare, a fost lipsită de orice intenții agresive față de vecinii săi. Se regăseau în această trăsătură aceeași grijă a poporului român pentru apărarea unității naționale, a integrității hotarelor, aceeași dorință de a consacra toate forțele dezvoltării țării, dar ea ilustra, în același timp, continuarea unei linii politice tradiționale, poporul român neducând niciodată în istoria sa războaie de cucerire a unor teritorii sau popoare străine. Guvernul român și-a făcut cunoscută public și în mod repetat lipsa oricăror intenții agresive. Astfel, la 17 mai 1922, în cadrul celei de a cincea ședințe a primei Comisii a Conferinței economice europene de la Genova, șeful delegației române, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, a făcut o declarație privind angajamentul permanent al României de neagresiune față de Rusia Sovietică, pe baza

¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, p. 537.

² „România“ din 9 septembrie 1939.

³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, p. 644.

statu-quo-ului teritorial¹. De fapt, prim-ministrul român nu făcea decât să dea expresie atitudinii urmate și până atunci de statul român față de Rusia Sovietică, guvernul de la București respingând în anii 1918-1920, toate propunerile Antantei de intervenție în războiul civil din Rusia Sovietică. Acest angajament a fost reînnoit la 10 iunie 1926, prin protocolul-anexă la Tratatul de prietenie româno-francez. În plus, în documentul amintit, după ce se precizau preocupările guvernului român în domeniul politicii externe („de a urmări dezvoltarea sa internă în pace, *statu-quo*-ul și respectul tratatelor”) era afirmată disponibilitatea acestuia de a extinde angajamentul permanent de neagresiune luat față de Rusia Sovietică „la toți vecinii săi”².

Acest fapt era exprimat și de ziarul de mare tiraj „Universul”, când scria, la 3 decembrie 1934: „Spunem cu glas tare că nouă, românilor, nu ne trebuie nici un petec de pământ străin, dar dacă altora le trebuie, să știe că dintr-al nostru nu dăm. De aceea, când vedem pe unii rățoindu-se pentru a ne rupe unitatea noastră, nu putem decât să întărim cuvintele poetului: «Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul», iar parola de la Mărășești o afirmăm acum mai tare ca oricând: «Pe aici nu se trece»”.

Deși, în afara frontierelor României au continuat să se afle după 1918 grupuri de populație românească, mai mult sau mai puțin numeroase, unele așezate în imediata vecinătate a granițelor statului român, nici un moment guvernul de la București nu a avut în vedere vreun proiect care ar putea fi interpretat ca o intenție de a părăsi politica sa strict defensivă, de respectare a integrității teritoriale a statelor vecine, de neamestec în treburile interne ale altora.

O astfel de concluzie este întărită și de politica militară a guvernului român în perioada interbelică. Analiza conținutului activității comandamentului român atestă, fără putință de tăgadă sau de răstălmăcire, că planurile de campanie ale României au avut, în toată perioada interbelică, un pur caracter de apărare, de acoperire și de supraveghere a frontierelor. Nu a existat vreo tendință agresivă — nici măcar incipientă — în planurile de campanie ale Marelui Stat Major român. Conținutul și spiritul lor sunt mărturia cea mai puternică a

¹ *Politica externă a României. Dicționar cronologic* (coordonatori: Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 179.

² Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 358.

caracterului eminent defensiv al politicii militare a României din întreaga perioadă interbelică¹.

Dimpotrivă, România se afla în situația în care, cu excepția Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Poloniei, toți ceilalți vecini îi puneau sub semnul întrebării statutul teritorial și nutreau evidente intenții agresive, așteptând numai momentul prielnic pentru materializarea lor. Această situație a determinat statul român ca la începutul deceniului al treilea, împreună cu alte state cu interese asemănătoare (Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia), să acționeze în vederea creării unui sistem de alianțe care să-i salvgardeze unitatea națională, integritatea hotarelor, independența și suveranitatea de stat.

Sistemul de alianțe politico-militare

De o manieră generală, *statu-quo*-ul teritorial al României (ca și al celorlalte state membre ale Ligii Națiunilor) era garantat de Pactul Societății Națiunilor. Conform articolului 10 din Pact, membrii Ligii se obligau să respecte și să mențină integritatea teritorială și independența politică a tuturor membrilor împotriva oricărei agresiuni din afară. În cazul în care un membru al Ligii ar fi săvârșit o agresiune împotriva altui membru (art. 19), statul agresor ar fi fost considerat *ipso facto*, ca și cum ar fi săvârșit un act de război împotriva tuturor celorlalți membri ai Societății Națiunilor, care se obligau să rupă orice legături economice, financiare, între persoane etc. cu statul agresor, iar Consiliul Societății Națiunilor avea datoria să recomande diferitelor guverne interesate efectivele militare cu care urmau să participe la apărarea victimei². Confruntat cu agresiunile statelor fasciste din deceniul al IV-lea, acest sistem s-a dovedit în practică total inefficient, contribuind în mod hotărâtor la erodarea prestigiului Societății Națiunilor și, spulberând în mod dureros iluziile pe care o parte dintre membri, în special state mici și mijlocii, și le puseseră în forul genevez. Acest fapt a afectat și

¹ *România în anii celui de-al doilea război mondial*, Editura Militară, București, 1989, vol. 1, p. 165.

² Despre activitatea României la Liga Națiunilor, vezi: Petre Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939). Momente și semnificații*, București, Editura Politică, 1975 și Mihai Iacobescu *România și Societatea Națiunilor, 1919—1929*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988.

România, pentru care „Pactul Societății Națiunilor a constituit firul roșu al politicii externe românești, care a militat consecvent pentru aplicarea prevederilor sale în practica relațiilor internaționale”¹. În acest cadru general de securitate oferit de Pactul Societății Națiunilor, a cărui ineficiență nu fusese încă demonstrată și, în spiritul acestuia, în anii 1920-1921, guvernul român a încheiat o serie de convenții de alianță defensivă cu statele vecine ce aveau interese similare în ceea ce privește apărarea *statu-quo*-ului teritorial. Prima dintre acestea a fost Convenția de Alianță cu Polonia, încheiată la 3 martie 1921, prin care cele două state se angajau să-și acorde în mod reciproc ajutor armat în cazul în care una dintre ele ar fi fost atacată, fără provocare din partea sa, la frontiera de răsărit². Deși la 26 martie 1926 această convenție a fost înlocuită cu un tratat de garanție, caracterul strict defensiv al alianței a rămas în continuare neschimbat.

Pentru apărarea frontierei de vest, guvernul român a încheiat la 23 aprilie 1921 o convenție de alianță defensivă cu guvernul cehoslovac, iar la 7 iunie același an, o convenție asemănătoare cu guvernul iugoslav. Împreună cu tratatul de alianță semnat la 14 august 1920 între Cehoslovacia și Iugoslavia, acordurile ratificate de România cu cei doi vecini au pus bazele unei înțelegeri regionale de securitate, cunoscută sub numele de Mica Înțelegere. Ostilitatea manifestată de țările învinse, revizioniste și revanșarde față de această grupare, încă de la constituirea ei, demonstra cu prisosință necesitatea și importanța plusului de securitate dobândit de statele membre ale acesteia³.

Alături de alianța cu Polonia, Mica Înțelegere va fi unul dintre pilonii politicii externe românești în perioada interbelică. Lor li s-a adăugat prietenia cu Franța, chiar dacă aceasta nu a primit forma unui tratat de alianță, ci a unui tratat general de prietenie, ce reînălța o serie din obligațiile ce reveneau celor două părți prin Pactul Societății Națiunilor. Interesele celor două state erau însă în asemenea măsură concordante,

¹ Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 23.

² Oancea Gheorghe, *Convenția româno-polonă din 3 martie 1921 — mărturie a unei politici de bună vecinătate și destindere europeană*, în „Tibiscus” (Timișoara), 1979, p. 375—380.

³ România în anii celui de-al doilea război mondial, vol. I, p. 145.

încât Nicolae Titulescu considera: „cu sau fără tratat, Franța trebuie să ne ajute, ea pe noi și noi pe ea“¹.

În cadrul acțiunilor de politică externă ale guvernului român din primul deceniu interbelic, s-a înscris și aderarea la Pactul Briand-Kellog, semnat la Paris, la 27 august 1928, prin care era condamnată „recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaționale“, semnatarii asumându-și obligația de a renunța la război „ca instrument de politică națională, precum și în relațiile mutuale“(art. 1)². Fără a aduce efectiv un spor de securitate României, Pactul Briand-Kellog avea o valoare morală indubitabilă și el ilustra dorința sinceră de pace a României. Punerea lui anticipată în vigoare între Uniunea Sovietică și vecinii săi, inclusiv România, la 9 februarie 1929, prin „Protocolul Litvinov“ a reprezentat, totuși, un act politic important care, pe de o parte, a diminuat într-o măsură teama guvernului român de un atac pe frontiera de la Nistru, iar, pe de altă parte, a profilat existența unor zone de interes comun între România și Uniunea Sovietică, a căror arie se va lărgi tot mai mult în anii următori, ca urmare a creșterii pericolului fascist și a orientării politicii externe sovietice spre sistemul de securitate colectivă.

Sistemul de alianțe creat de diplomația românească în anii de după război, celelalte tratate multilaterale la care România era parte satisfăceau nevoile de securitate ale statului român în această perioadă. Dar nu putem să nu constatăm că această situație de siguranță era dată, în primul rând, nu atât de soliditatea sistemului în sine, cât de slăbiciunile factorilor ce contestau *statu-quo*-ul teritorial al țării. Dintre cei trei vecini care puneau în discuție statutul teritorial al României, nici unul dintre ei nu s-a detașat în primii ani postbelici prin evidențierea unui grad de pericolozitate mai ridicat, existând din acest punct de vedere o relativă echilibrare a pericolelor ce amenințau țara noastră la frontierele din est, vest sau din sud. Acest lucru a făcut ca planurile de operații și ipotezele de acțiune ale Marelui Stat Major român din primul deceniu interbelic să fie concepute în ideea strategică generală a repartiției echilibrate a forțelor și mijloacelor în cele trei zone³. O asemenea gândire strategică

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 237.

² Eliza Campus, *O etapă în lupta pentru repudierea forței din relațiile internaționale: Pactul Briand-Kellogg (1928)*, în „Revista română de studii internaționale“, anul VII (1973), nr. 3 (21), p. 42.

³ *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, p. 157.

s-a menținut până în momentul în care pericolul din vest (ungar) a trecut evident pe primul plan, ca urmare a concertării acțiunilor revizioniste ungare cu cele germane, ceea ce a dat revizionismului promovat de guvernul de la Budapesta mai multă forță, i-a ridicat gradul de periculozitate, provocând o legitimă îngrijorare în România.

Guvernul român a fost conștient încă de la început că revizionismul guvernului de la Budapesta nu putea constitui, el singur, o amenințare pentru România. Situația nu era considerată gravă nici în cazul coordonării acțiunilor militare împotriva României între Ungaria și Bulgaria. Cu atât mai mult după crearea Miciei Înțelegeri, care avea în vedere contracararea, de către cele trei state, a acțiunilor militare ale Ungariei, singură sau în alianță cu Bulgaria (convenția româno-iugoslavă prevedea o astfel de ipoteză) împotriva unuia sau unora dintre ele, se crea un raport de forțe între părți net favorabil României și aliaților ei. De aceea, chiar dacă statele Miciei Înțelegeri au elaborat, în primul deceniu postbelic, opt proiecte de intervenție comună în diverse ipoteze circumscrise unui conflict cu Ungaria și Bulgaria, singure sau aliate, Marele Stat Major român considera în 1931 că acestea „nu au șansa de a fi aplicate vreodată, deoarece în actualul statut politic al Europei nu se poate imagina o acțiune izolată a Ungariei sau Bulgariei (chiar coalizate) împotriva unuia sau mai multora dintre țările Miciei Înțelegeri“, ipoteza cea mai plauzibilă fiind o acțiune ungaro-bulgară în cadrul unui conflict generalizat¹.

În 1931, existau deja o serie de indicii că acest conflict generalizat se apropia, iar promotorul lui era Germania. De altfel, la București s-a considerat foarte de timpuriu că Germania va căuta să scape de greutatea prevederilor tratatului de pace prin orice mijloace, inclusiv printr-un război de revanșă. Ion I.C. Brătianu, prim-ministru și șeful delegației române la Conferința de Pace de la Paris după primul război mondial, aprecia încă în mai 1919, când a luat pentru prima oară cunoștință de prevederile tratatului de pace cu Germania, că „pacea este totdeodată și prea aspră și prea slabă; ea impune condiții napoleoniene și vrea să le execute cu mijloace wilsoniene. Taie toate posibilitățile expansiunilor economice unui popor de 80 milioane și contra exploziunii provocate de

¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fondul Marele Stat Major (citată în continuare: M.Ap.N.), Secția 3, dosarul nr. 1346, fila 51.

asemenea compresiune prevede, în loc de cingătoare de fier, ghirlandele Societății Națiunilor“¹. De asemenea, la București s-a intuit foarte corect că Ungaria va căuta să profite de ridicarea Germaniei pentru a-și promova propriile interese revizioniste în Europa Centrală, deoarece Italia, chiar dacă afișa un revizionism gălăgios în favoarea Ungariei și încheiase cu aceasta acordul din 5 aprilie 1927, nu avea forța economică, politică și, în ultimă instanță, militară de a impune revizuirii teritoriale în Europa Centrală. Singura care putea face acest lucru era Germania. De aceea, diplomația românească a urmărit cu atenție atât evoluția politicii externe germane cât și modul în care evoluau tentativele guvernului ungar de a se apropia de Germania sau de a seconda-o pe aceasta în acțiunea de repudiare a prevederilor tratatelor de pace. În mai 1925, într-o notă către ministrul Afacerilor Străine al Franței, Aristide Briand, ministrul României la Paris, Constantin Diamandy, atrăgea atenția asupra acestui fapt, arătând că „a fost de ajuns ca diriguitorii politicii germane să vorbească, cu prilejul pactului occidental de securitate (este vorba de Pactul de la Locarno, ce va fi desemnat în octombrie 1925 — *n.n.*), despre revizuirea frontierelor, ca și contele Bethlen, la Budapesta, să utilizeze un limbaj similar“².

Dacă pericolul revizionist nu a cunoscut, totuși, în primul deceniu postbelic și în primii ani ai celui următor, o cotă alarmantă, situația s-a schimbat aproape brusc o dată cu venirea lui Hitler la putere în Germania, în ianuarie 1933.

De la această dată, evoluția vieții internaționale a fost marcată de ascensiunea constantă și tot mai amenințătoare a forțelor revanșarde și revizioniste, de intensificarea manifestărilor politicii de forță și dictat, de înmulțirea actelor de agresiune. Această tendință a ridicat în fața României probleme de o gravitate deosebită. Pentru a face față pericolului ce se profila tot mai amenințător, România — păstrând nealterate obiectivele și orientările devenite tradiționale ale politicii externe românești, trasate încă din primii ani de după război și dictate de însuși comandamentul fundamental al păstrării unității naționale — a căutat să-și întărească sistemul de alianțe existent sau să creeze noi

¹ C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918—1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 339.

² Arhiva M.A.E, fond Franța, nota nr. 6681 din 30 mai 1925, fila 72.

organizații de securitate regională, să sprijine eforturile îndreptate în vederea edificării unui sistem european de securitate, să se opună încercărilor de modificare a *statu-quo*-ului teritorial și de revizuire a prevederilor tratatelor de pace, să ia poziție hotărâtă împotriva manifestărilor politicii de forță și dictat în viața internațională, împotriva actelor de agresiune armată. Pe măsură însă ce raportul de forțe pe plan european înclina tot mai mult în favoarea țărilor fasciste și revizioniste, iar sistemul de alianțe creat de diplomația românească începea să se destrame sub loviturile acestora, poziția internațională a României se înrăutățea tot mai mult. Practic, din toamna anului 1939, diplomația românească avea la dispoziție posibilități mult mai limitate decât în anii anteriori pentru a face față amenințărilor externe tot mai numeroase și mai periculoase, iar aria ei de manevră a devenit extrem de redusă.

Organizarea păcii

Anul 1933 găsea România angrenată într-o intensă activitate politico-diplomatică pentru contracararea, pe de o parte, a pericolului revizionist devenit deosebit de grav, iar, pe de altă parte, pentru suplinirea deficiențelor ce apăreau în sistemul internațional de securitate, ca urmare a politicii conciliatoare promovate tot mai deschis de unele cercuri din Marea Britanie și Franța. Această situație a provocat o îndreptățită îngrijorare la București, căreia Nicolae Titulescu îi dădea expresie într-o cuvântare ținută în fața Parlamentului român, în martie 1933. „Situația internațională — declara el — este din cele mai îngrijorătoare. Ultimele evenimente o dovedesc cu prisosință. Evenimentele noi sunt încă posibile și ele nu pot constitui o surprindere decât pentru acei care nu au urmărit și nu cunosc de aproape evoluția politicii externe și interne a diferitelor state europene. În fața unei atare situații nici un om cu răspundere nu poate rămâne pasiv, dar nici un om cu răspundere nu poate iarăși să considere că reacțiunea salutară țării sale în asemenea împrejurări ar putea consta în împovărarea ei cu mari obligații militare. Când pacea este amenințată, nu se răspunde cu războiul, ci cu organizarea păcii”¹.

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 477.

La această acțiune de „organizare a păcii”, la care se referea Nicolae Titulescu, România și-a adus o contribuție substanțială prin promovarea unei politici externe deosebit de activă, prin numeroase acțiuni și inițiative diplomatice valoroase, originale, pe plan regional și internațional. Printre acestea se înscrie, în primul rând, întărirea coeziunii Micii Înțelegeri, prin semnarea Pactului de organizare din 16 februarie 1933. Era, astfel, materializată o idee ce apăruse în rândul membrilor acestei organizații de securitate regională încă din anii anteriori, dar pe care evoluția nefavorabilă a situației internaționale din ultima perioadă o evidențiasse ca o necesitate urgentă. Pactul prevedea unificarea completă a politicii generale a celor trei state membre și prelungirea pe timp nelimitat a tratatelor de alianță ce legau cele trei țări între ele.

Organizarea Micii Înțelegeri a constituit un eveniment politico-diplomatic de mare importanță internațională. Acest act a contribuit la dezvoltarea și consolidarea pe baze stabile a organizației, a transformat Mica Înțelegere într-o unitate internațională care echivala, prin importanța sa politică, economică și militară, cu o mare putere europeană, acțiunile și inițiativele ei în favoarea păcii, împotriva războiului și a revizionismului au căpătat mai multă forță și prestigiu, cuvântul ei în problemele internaționale a fost ascultat cu mai mare atenție¹.

Aceasta explică și reacția negativă a guvernelor și presei din statele fasciste și revizioniste în momentul în care a devenit cunoscut planul de organizare a Micii Înțelegeri. În Italia, evenimentul a fost apreciat ca având un caracter antiitalian, în Parlament s-au rostit discursuri ce conțineau atacuri vehemente împotriva Pactului de organizare, presa fascistă a pornit atacuri împotriva Micii Înțelegeri și a țărilor membre (un articol incendiar împotriva Micii Înțelegeri a fost scris de Mussolini)² și chiar s-au lansat amenințări că „blocul Micii Înțelegeri va avea drept consecință formarea unui bloc advers”³. Guvernul român a fost avertizat că datorită Pactului de organizare a Micii Înțelegeri, tratatul de amiciție și colaborare cordială româno-italian din 16 septembrie 1926

¹ Referitor la activitatea Micii Înțelegeri, vezi: Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968.

² Cristian Popișteanu, *Hitlerismul — pericol de moarte pentru poporul român*, în *Comitetul Național Antifascist Român*, Editura Politică, București, 1985, p. 94.

³ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 130.

nu va mai putea avea aceeași eficiență, deoarece România ar fi renunțat la o parte din suveranitatea ei, iar la încheierea unor alte convenții cu România, Italia s-ar vedea „supusă la examenul și aprobarea celorlalte state aliate ale României”¹. Amenințările nu vor rămâne numai la stadiul teoretic: după ce, la 17 ianuarie 1933, Benito Mussolini declarase „nule și neavenite” scrisorile secrete ce le semnase cu premierul român Alexandru Averescu la 16 septembrie 1926 (prin aceste scrisori guvernul italian se obliga să ratifice Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 în care se recunoștea unirea Basarabiei cu România), la 17 iulie 1933 a avut loc ultima prelungire, pentru o perioadă de 6 luni, a tratatului din 1926².

În Germania, oficialitatea și presa au atacat Pactul de organizare, acuzând Mica Înțelegere că adoptă o poziție antigermană, că oferă un nou prilej pentru atâțarea spiritelor, că se face exponentul intereselor franceze de izolare a Germaniei etc. Totodată, diplomația germană a pornit o ofensivă pentru contracararea influenței Micii Înțelegeri în Europa Centrală și pentru dezmembrarea ei³.

În Ungaria, știrea despre Pactul de organizare a Micii Înțelegeri a provocat — după cum raporta ministrul României la Budapesta, Vasile Grigorcea — „o agitație extraordinară. Întreaga presă duce o campanie violentă și prezintă acest bloc ca o formațiune ce urmărește scopuri agresive”⁴. Chiar ministrul de Externe, Kálmán Kánya, a declarat că „acțiuni ce par a face mai dificilă colaborarea statelor din centrul Europei nu ne sunt tocmai binevenite. Cred că Pactul Micii Înțelegeri, încheiat de curând la Geneva, a fost o astfel de acțiune, care a accentuat în mod inutil contrastele regretabile ce există actualmente în politica internațională”⁵. Aceste idei au fost reluate apoi într-un articol publicat în ziarul „Pester Lloyd”, plin de atacuri împotriva Micii Înțelegeri⁶. Semnificația acestor atitudini era astfel prezentată într-un raport din 24

¹ Arhiva M.A.E., fond Mica Înțelegere, vol. 28, fila 42.

² *Politica externă a României*. Dicționar cronologic (coordonatori: Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 201, 203.

³ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 131 — 132.

⁴ Arhiva M.A.E., fond Mica Înțelegere, vol. I, raport nr. 533 din 20 februarie 1933 de la Legația din Budapesta, semnat de V. Grigorcea, fila 91.

⁵ *Ibidem*, raport nr. 794 din 9 martie 1933 de la Legația din Budapesta, semnat de V. Grigorcea.

⁶ „Pester Lloyd” din 16 aprilie 1933.

martie 1933 al ministrului român la Budapesta: „Dl. Kánya crede că situațiunea geo-politică a Ungariei îi permite să exercite în Europa Centrală șantajul următor: sau concesiuni politice și teritoriale, sau sabotarea oricărei colaborări în bazinul Dunării”¹.

Creșterea prestigiului și rolului Miciei Înțelegeri în viața internațională, după semnarea Pactului de organizare, a fost pusă în evidență foarte curând, când ea s-a confruntat cu una dintre cele mai fățișe și directe încercări ale Marilor Puteri (Italia, Germania, Marea Britanie și Franța) de a se substitui Societății Națiunilor prin crearea unui „directorat” al celor patru, autoîmputernicit să decidă în probleme ce angajau soarta altor țări, inclusiv în problema revizuirii tratatelor de pace și a frontierelor din Europa². Lansată de guvernul italian, ideea a găsit o largă aprobare la Berlin și Londra, dar și o puternică rezistență la țările Miciei Înțelegeri, care nu puteau accepta încălcarea principiului egalității suverane a statelor, amestecul altor state — fie ele și mari puteri — în afacerile lor interne și nici posibilitatea unor revizuri teritoriale în afara posibilităților oferite de Liga Națiunilor³. Dacă la Londra, Ramsay MacDonald se mulțumea să declare că „scopul general al pactului este pacea, iar clauza principală și unică e revizuirea tratatelor”⁴, Mussolini trasa deja noi linii de hotar în Europa Centrală și de Sud-Est, vorbind de „retrocesiunea parțială sau totală a Slovaciei” și a unor zone din Transilvania către Ungaria, de constituirea unui stat croat independent, despre încorporarea Dalmației la Italia⁵, ceea ce era de natură să provoace entuziasm în cercurile revizioniste de la Budapesta. În această situație, Consiliul Permanent al Miciei Înțelegeri, întrunit la Geneva, a publicat, la 25 martie 1933, un comunicat în care își definea astfel poziția față de „Pactul celor patru”: „Consiliul Permanent al Miciei Înțelegeri a ajuns la concluzia că este de dorit și salută orice colaborare între state care au drept scop stabilirea de raporturi amicale între ele și

¹ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 133.

² Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 48.

³ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966, p. 283—284.

⁴ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 135.

⁵ *Ibidem*, p. 140. Despre atitudinea României față de „Pactul celor patru”, vezi: Dinu C. Giurescu, *Le Pacte à quatre*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tome XIII (1969), p. 77—102.

reglementarea problemelor care le privesc în mod exclusiv. Totuși, statele Micii Înțelegeri nu ar putea recunoaște că se aduce un serviciu cauzei bunelor relații dintre diferitele țări prin acorduri ce ar putea avea drept scop să dispună de drepturile terților, fie că aceste acorduri îi obligă pe semnatori la a lua hotărâri concrete, fie că aceștia din urmă au ca scop să exercite numai o presiune asupra unor țări, altele decât acelea care au încheiat aceste acorduri. Așa cum nu se poate dispune de bunul altuia nici direct, nici indirect, statele Micii Înțelegeri formulează de pe acum rezervele lor cele mai exprese în legătură cu încheierea eventuală a unor astfel de acorduri pentru tot ce ar privi drepturile și politica lor. Acordurile de acest fel aparțin trecutului și în orice caz timpurilor când Societatea Națiunilor nu exista“. Exprimându-și regretul față de aducerea în discuție în timpul negocierilor a ideii „unei politici revizioniste“, cele trei state, în interesul păcii generale și „ținând seama de sentimentul unanim și profund al țărilor lor“, atrăgeau atenția că o astfel de politică ar antrena „în mod necesar reacții energice“, că ar învenina atmosfera internațională¹. Acțiunea hotărâtă a Micii Înțelegeri din perioada martie-mai 1933 — al cărei punct de vedere a fost expus și apărât cu vigoare și talent de Nicolae Titulescu — a contribuit la influențarea poziției guvernului francez, care adoptase de la început o atitudine rezervată față de acest proiect, considerând că realizarea lui, în forma propusă, ruina sistemul de alianțe francez și politica tradițională a Franței față de grupările regionale, iar instaurarea unei noi „Sfinte Alianțe“ sub forma „directoratului“ celor patru mari puteri răspundea numai „vechilor gânduri de arbitraj ale guvernului britanic și, încă mai mult, concepțiilor de forță ale Germaniei și Italiei“². Guvernul francez s-a angajat față de statele Micii Înțelegeri că Franța, în calitate de membru permanent al Consiliului Societăților Națiunilor, „nu va accepta niciodată modificarea procedurii la articolul 19“ din Pactul Societății Națiunilor și va informa despre aceasta și celelalte trei state³. În aceste condiții, „Pactul celor patru“ a fost semnat la 7 iunie 1933, dar el își

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 485.

² *Documents diplomatiques français*, 1932—1939 (citată în continuare: *D.D.F.*), 1-ère série (1932—1935), Paris, 1964, tome 3, doc. nr. 7.

³ „Universul“ din 11 mai 1935.

pierduse acum sensul revizionist inițial, ceea ce a dus la dezinteresul Germaniei și Italiei față de el și, în final, la neratificarea lui de către semnatori.

Eșecul „Pactului celor patru” era un succes remarcabil al forțelor iubitoare de pace, antirevizioniste, din Europa. Lui i s-a adăugat, în vara anului 1933, semnarea convențiilor de la Londra privind definirea agresiunii. Era, astfel, materializată o inițiativă sovietică prezentată în cadrul Conferinței de dezarmare de la Geneva și care s-a bucurat de la început de sprijinul guvernului român, în ciuda lipsei de interes sau chiar a opoziției manifestate de Marile Puteri. În timpul negocierilor ce au urmat în cadrul Comitetului pentru chestiunile de securitate, însărcinat cu studierea posibilităților de transpunere în viață a propunerii sovietice, a apărut necesitatea definirii exacte și a teritoriului, fără de care însăși agresiunea nu ar fi putut fi definită. În acest sens, la 24 mai 1933, în raportul prezentat în cadrul Comisiei generale de către reprezentantul Greciei, Nicolas Politis, în numele Comitetului de securitate, se arăta că „prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită de fapt autoritatea”. Era o definiție pe care o propusese delegația română prin intermediul reprezentantului grec în Comitet¹. Învingând, în continuare, opoziția unor forțe ostile din cadrul Conferinței de dezarmare, dar având permanent sprijinul României și al aliaților ei din Mica Înțelegere, inițiativa s-a concretizat până la urmă în semnarea convențiilor de la Londra (3—4 iulie 1933). În preambul, se evidenția necesitatea, „în interesul securității generale, de a defini cât mai precis posibil agresiunea pentru a preveni orice pretext pentru justificarea ei” și dreptul statelor „la independență, la securitate, la apărarea teritoriilor și la libera dezvoltare a instituțiilor lor”. În continuare, se arăta că era socotit agresor statul care cel dintâi ar fi comis una din următoarele acțiuni: declarația de război împotriva unui alt stat; invazia armată a teritoriului unui stat, chiar fără declarație de război; atac asupra teritoriului, navelor sau aeronavelor unui stat; blocajul naval al coastelor sau al porturilor unui alt stat; sprijinul dat bandelor înarmate, formate pe teritoriul său, care ar invadea teritoriul altui stat sau refuzul de a lua, pe

¹ Nicolae Titulescu, *Basarabia — pământ românesc* (ediție îngrijită de dr. în drept Ion Grecescu), Editura Rum-Irina, București, 1992, p. 121.

propriul teritoriu, măsurile în puterea lui pentru a lipsi zisele bande de orice ajutor sau protecție¹.

Realizată la puțin timp după eșecul negocierilor româno-sovietice privind încheierea unui pact de neagresiune (sfârșitul anului 1932 — începutul anului 1933), semnarea convențiilor de la Londra a arătat că existau posibilități reale în direcția găsirii unor puncte de vedere comune între România și Uniunea Sovietică, care să ducă în viitor la normalizarea raporturilor dintre cele două țări vecine. În acest sens, încă la 18 martie 1933, Nicolae Titulescu declarase public că „România este decisă să ducă cea mai pacifică politică față de Rusia Sovietică, în așteptarea momentului când împrejurările vor permite să stabilim cu ea relații politice normale, cu respectul intereselor vitale ale țării”².

În ciuda acestor realizări incontestabile ale politicii antirevizioniste, orizontul politic internațional la sfârșitul anului 1933 nu era, totuși, luminos. După ce în decembrie 1932 Germania obținuse recunoașterea egalității în drepturi în domeniul înarmării, în octombrie 1933 ea a părăsit Liga Națiunilor și Conferința de dezarmare și s-a angajat într-o politică de înarmare la scară mare și de încălcare a altor prevederi ale tratatelor de pace, inclusiv de alipire a Austriei la cel de-al treilea Reich. „Afacerea mitralierelor”, de la începutul anului, demonstra că Ungaria se afla angajată, de asemenea, într-o astfel de cursă, iar Italia promova o politică revizionistă deschisă și căuta să-și impună supremația în Europa Centrală și de Sud-Est.

Activitatea tot mai intensă și mai fățișă a puterilor fasciste, revanșarde și revizioniste în direcția pregătirii unui nou război de agresiune a determinat Marele Stat Major român să aprecieze, la sfârșitul anului 1933, că „ne putem considera într-un lung armistițiu armat, suprapus peste un tot atât de lung război politico-juridic. Într-adevăr, nemulțumirii păcii de la Trianon par a fi în ajunul unei mari ofensive pentru care strâng materiale și pregătesc opinia publică. În același timp, se încearcă prin toate mijloacele sabotarea juridică a întocmirii politice

¹ Pentru amănunte, vezi: Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913 — 1946*, Editura Politică, București, 1980, p. 324 — 336.

² „Dimineața” din 18 martie 1933.

europene, rezultate din marele război"¹. Această realitate era agravată de conturarea în politica externă a Marii Britanii și, într-o măsură mai mică, a Franței, a unei atitudini de pasivitate, ce se va transforma, în curând, într-o politică de conciliere, constituind o adevărată invitație adresată statelor fasciste și revizioniste pentru noi încălcări ale tratatelor de pace. În această situație, România a căutat să găsească în răsăritul și sud-estul Europei dacă nu „un înlocuitor pentru sprijinul tot mai slab dat de puterile apusene”², cel puțin noi puncte de sprijin pentru politica sa antirevizionistă, care să se adauge celor existente deja. În cadrul acestei politici, diplomația românească, având permanent sprijinul aliaților săi, Iugoslavia și Cehoslovacia, s-a preocupat intens pentru realizarea și în sud-estul continentului a unei organizații regionale de securitate. Transpunerea în viață a unui astfel de proiect corespundea intereselor României de a-și vedea asigurată granița sudică printr-un sistem de obligații mutuale de asistență, dar, în același timp, el se integra în concepția mai largă a politicii externe românești privind crearea unei rețele de organizații regionale de securitate ca trepte spre realizarea unui sistem de securitate colectivă în Europa. Aceasta explică rolul deosebit de activ jucat de diplomația românească în toamna anului 1933 și începuturile anului 1934 pentru încadrarea statelor din Balcani într-un front comun de luptă antirevizionistă. Începând din septembrie 1933, când Conferința Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri de la Sinaia a hotărât intensificarea eforturilor pentru crearea unui sistem de securitate regională în Balcani sau în zona Mării Negre, la care să participe și Bulgaria, pe baza respectării *statu-quo*-ului teritorial³ și până la semnarea Pactului Balcanic, la 9 februarie 1934, guvernul român și îndeosebi Nicolae Titulescu au desfășurat o activitate diplomatică neobosită în sprijinul creării Înțelegerii Balcanice. Astfel, Nicolae Titulescu a efectuat vizite în capitalele țărilor balcanice (Sofia, Ankara, Belgrad și Atena), unde a avut numeroase convorbiri cu oameni politici privind crearea unei organizații regionale de securitate. Problema a fost

¹ Arhiva M.Ap.N., fond nr. 948, dosar nr. 438, fila 484.

² Rudolf Kiszling, *op. cit.*, p. 46.

³ Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 96.

discutată și de regele Carol al II-lea, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu și Nicolae Titulescu cu regele Boris al Bulgariei și premierul Nicola Mușanov în timpul vizitei pe care aceștia au făcut-o în România, în ianuarie 1934¹.

Întrucât toate eforturile pentru atragerea Bulgariei în Înțelegerea Balcanică s-au dovedit infructuoase, guvernele român, iugoslav, grec și turc au trecut, la începutul lunii februarie 1934, la realizarea proiectului lor. Astfel, la 4 februarie a fost parafat la Belgrad, de către miniștrii de Externe ai celor patru țări, Pactul Balcanic, la elaborarea căruia Nicolae Titulescu avusese un rol hotărâtor. Deoarece, un ultim efort de atragere a Bulgariei la politica antirevizionistă a vecinilor săi a eșuat, s-a trecut la încheierea Pactului Balcanic (Atena, 9 februarie 1934), prin care puterile semnatare își garantau mutual respectarea frontierelor lor balcanice, se angajau să se concerteze „față de eventualitățile ce ar putea afecta interesele lor” și de a nu lua nici o obligație politică față de orice altă țară balcanică fără consimțământul celorlalte părți contractante. În toamna aceluiași an, la conferința de la Ankara a Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, consistența acestei organizații a crescut ca urmare a adoptării statutului Antantei Balcanice și a statutului Consiliului Economic Consultativ².

Alături de Mica Înțelegere, Antanta Balcanică a constituit unul dintre pilonii de bază ai politicii externe românești până în vara anului 1940, când guvernul român a luat pentru ultima oară în considerare existența Pactului Balcanic.

În cadrul aceleiași politici de apărare a *statu-quo*-ului în Europa Centrală și de Sud-Est, amenințat de agresivitatea puterilor fasciste și revizioniste, s-a înscris și restabilirea relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică. După semnarea convențiilor de la Londra pentru definirea agresiunii, Nicolae Titulescu aprecia că nici un obstacol nu se mai interpunea în calea restabilirii de relații diplomatice între cele două state vecine; mai mult, el considera că semnarea convențiilor reprezenta „o primă și importantă etapă” pe calea care ducea la normalizarea

¹ Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, Editura Politică, București, 1968, p. 117—126.

² În legătură cu obligațiile militare ale țărilor membre ale Înțelegerii Balcanice, vezi: Mihail E. Ionescu, *Încheierea alianței militare balcanice tripartite (1936)*, în „Revista de istorie”, tom 27 (1974), nr. 12, p. 1687—1705.

relațiilor româno-sovietice¹. Acționând în această direcție, Nicolae Titulescu a propus la cea de a III-a sesiune a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri de la Zagreb, din ianuarie 1934, ca cele trei state să restabilească relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică. Propunerea a fost adoptată în unanimitate, hotărându-se transpunerea ei în viață, „de îndată ce vor fi reunite condițiile diplomatice și politice impuse de interesele fiecăreia din cele trei țări”². Pe această bază și cu aprobarea expresă a guvernului român și a regelui Carol al II-lea, Nicolae Titulescu a avut, în mai 1934, convorbiri cu comisarul poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S., Maxim Litvinov, asupra condițiilor de restabilire a relațiilor dintre cele două țări, ajungându-se la un punct de vedere acceptabil pentru ambele părți. Obținându-se aprobarea guvernului și a regelui pentru acordul realizat³, Titulescu a trecut, la începutul lunii iunie 1934, la restabilirea relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică. La 9 iunie, la Geneva, cei doi miniștri de Externe au efectuat un schimb de note cu conținut identic, în care se stipula: „Pentru ca aceste relații să se poată desfășura în chip normal, în înțelesul unei apropieri din ce în ce mai mari și a unei prietenii reale și trainice, am onoarea a confirma înțelegerea care urmează: guvernele țărilor noastre își garantează mutual, plinul și întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre și abținerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăreia dintre ele și, în special, a oricărei agitații, propagandă și oricărui fel de intervenții sau de sprijin al acestora. Guvernele se obligă, în afară de aceasta, de a nu crea, nici de a susține, nici de a autoriza șederea pe teritoriul lor a organizațiilor care și-ar atribui rolul de guvern al celui alt stat sau a unei părți din teritoriul lor, a forțelor armate, a armelor, a munițiilor, a echipamentului și a al oricărui fel de material destinat acestor organizații”⁴.

Restabilirea raporturilor diplomatice cu Uniunea Sovietică a reprezentat un eveniment politic de importanță majoră, pe care însuși Nicolae Titulescu, a cărui carieră politică a fost atât de bogată în înfăptuiri diplomatice de mare însemnătate, îl califica drept „unul din

¹ „Dimineața” din 5 iulie 1933.

² Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 538.

³ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966, p. 213—225.

⁴ *Politica externă a României*. Dicționar cronologic (coordonatori: Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 205—206.

cele mai importante acte din viața mea politică”¹. Aproximativ dintre ele a mers până la inițierea de negocieri diplomatice privind încheierea unui tratat de asistență mutuală, al cărui text a și fost parafat de miniștrii de Externe ai celor două țări în iulie 1936, la Geneva².

Concomitent cu aceste acțiuni, pe plan intern, guvernul român a întreprins o serie de măsuri pentru activarea factorului militar românesc, în sensul pregătirii sale pentru a putea să intervină în scopul menținerii *statu-quo*-ului politic și teritorial european sub egida Ligii Națiunilor. Până în vara anului 1936, factorii de decizie politică și militară din România „au acordat credit total unei reacții comune sau, altfel spus, scenariul unei viitoare conflagrații implica angajarea unui conflict generalizat, care urma să grupeze pe de o parte membrii Societății Națiunilor, iar în tabăra opusă, Germania, sprijinită sau nu de celelalte state revizioniste”³. La 21 februarie 1934, Marele Stat Major, analizând situația materială a armatei, forța ei combativă și capacitatea de a face față pericolelor externe, în contextul internațional existent, cât și al schimbărilor care se puteau produce, a înaintat Consiliului Superior al Apărării Țării un memoriu în care argumenta necesitatea unor măsuri urgente pentru reorganizarea și înzestrarea armatei. „Ciocnirile tot mai accentuate între interesele diferitelor națiuni — se arăta în memoriu — apropie perspectiva unor conflicte uriașe și se impune să examinăm în ce măsură le putem face față. Acest examen trebuie să fie cu atât mai sever cu cât este constatat că, deși România duce o politică cu totul pașnică, interzicându-și orice scopuri agresive, totuși părți importante din teritoriul ei formează obiectul unor revendicări din ce în ce mai precis conturate”⁴. De remarcat că, în urma examinării situației internaționale, cercurile politice și militare românești au ajuns la concluzia că pericolul principal pentru România era tot la frontiera de vest, echiparea operativă a acestui front fiind apreciată ca reprezentând prima urgență. De altfel, de la această dată, edificarea laturii vestice a sistemului defensiv național, acțiune ce a impus dirijarea tuturor disponibilităților materiale și

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 601.

² Pentru o privire de ansamblu asupra relațiilor româno-sovietice, vezi: Ion M. Oprea, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice*, București, Editura Politică, 1967.

³ Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 87.

⁴ *Ibidem*, p. 88.

financiare ale țării destinate sporirii capacității de apărare, a devenit coordonată de exprimare a întregului efort întreprins pe plan militar de statul român până în ajunul declanșării celui de-al doilea război mondial, când încheierea pactului sovieto-german a impus o reevaluare urgentă și tragică a situației internaționale a țării¹.

Evoluția evenimentelor a arătat că analiza făcută de organismele politice și militare românești s-a dovedit realistă, întrucât la frontiera de vest a României s-au evidențiat în 1934 „o serie de chestiuni care în ultimul timp au devenit foarte acute“, cum aprecia un document elaborat de Secția operativă a Marelui Stat Major român. Concret, se avea în vedere problema alipirii Austriei de către cel de-al treilea Reich, revizuirea frontierelor în Europa Centrală, revizionismul hothyst și înarmarea Ungariei, constituirea blocului italo-ungaro-austriac, problema restaurării Habsburgilor etc. „Fiecare din aceste chestiuni în parte și cu atât mai mult angrenările lor — sublinia documentul menționat — pot declanșa conflicte armate. În plus, cum prin aceste chestiuni se urmărește răsturnarea ordinii stabilite o dată cu tratatele de pace, rezultă că ele lovesc interesele României în modul cel mai grav“². De aceea, Marele Stat Major a trecut, la sfârșitul anului 1934 și începutul anului 1935, la înfăptuirea unui amplu program de construcții și reparații a magaziiilor și depozitelor de muniții pentru zona de vest, de întărire și consolidare a ei sub toate aspectele și, concomitent, s-a trecut la pregătirea unei grupări de forțe capabile să intervină în orice moment, dacă situația internațională ar fi reclamat-o³. Era, însă, în mod evident, prea puțin atât față de gravitatea situației, cât și față de măsurile de înarmare întreprinse în alte țări, ceea ce va face să crească decalajul dintre capacitatea de ripostă a armatei române și forța militară a virtualilor inamici.

Guvernul român și-a subliniat interesul prioritar față de granița de vest și prin inițiativele pe care le-a întreprins în cadrul colaborării militare cu aliații din Mica Înțelegere. Astfel, partea română a propus, la Conferința de la București (25 — 28 martie 1934) a șefilor statelor majore

¹ *Ibidem*, p. 95.

² Arhiva M.Ap.N., fond nr. 948/RSS3, dosar nr. 1414, fila 3; Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 105-106.

³ *Ibidem*, p. 107.

ale armatelor Micii Înțelegeri, elaborarea unui proiect de operații pentru apărare în cazul unui atac ungar și bulgar, în condițiile unui război general. Propunerea română s-a materializat, într-o primă etapă, prin încheierea unui „Proiect de operații nr. 4“, prin care erau stabilite condițiile unei intervenții imediate ale celor trei armate în ipoteza declanșării unui conflict generalizat¹, apoi, la întrunirea de la Praga a șefilor de Stat Major (16—19 noiembrie 1934), prin aprobarea a două proiecte („Proiectul de operații al Micii Antante contra Ungariei“ și „Proiectul nr. 6 — conflict general“), prin care România se angaja să lupte cu toate forțele în sprijinul aliaților ei angajați pe unul sau mai multe fronturi de luptă².

Eșecul politicii de securitate colectivă

Cât de justificate erau aceste măsuri a demonstrat-o evoluția situației internaționale din 1935—1936, când s-a produs o intensificare a manifestărilor forțelor fasciste și revizioniste, o înmulțire a actelor de nesocotire și încălcare brutală a prevederilor tratatelor de pace, o trecere deschisă din partea acestora la acțiuni armate împotriva unor state independente și suverane; la sfârșitul anului 1936, s-a încheiat alianța agresivă dintre Germania și Italia, căreia i s-au alăturat imediat Ungaria și Bulgaria. Această evoluție a fost urmărită la București cu o neliniște crescândă. În mod deosebit, agresiunea Italiei împotriva Ethiopiei, stat independent și suveran, membru al Societății Națiunilor, a produs o vie îngrijorare în România. În perioada anterioară declanșării ostilităților în Africa, guvernul român se pronunțase pentru soluționarea diferendului pe cale pașnică, pentru respectarea suveranității și independenței statului etiopian³. După declanșarea ostilităților împotriva Ethiopiei, diplomația românească s-a angajat cu fermitate în sprijinul acesteia, dându-și seama că de modul în care era soluționat acest conflict depindea, în viitor, rolul Ligii Națiunilor și chiar existența ei.

¹ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *op. cit.*, p. 222.

² *Ibidem*, p. 224; Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 105.

³ Cu privire la conflictul italo-etopian, vezi: N.Z. Lupu, *Mari crize ale vieții internaționale interbelice. Războiul italo-etopian (1935—1936)*, Editura Politică, București, 1981.

Acțiunea desfășurată de România în sprijinul Ethiopiei în cadrul Societății Națiunilor avea în vedere faptul că un nou eșec al acesteia, după cel înregistrat anterior în conflictul chino-japonez, ar fi adus un mare prejudiciu cauzei securității, intereselor vitale ale României. Cu toate acestea, în ciuda eforturilor diplomației românești și a altor state, Liga Națiunilor și-a dovedit încă o dată incapacitatea de a apăra statele membre, iar în iulie 1936, la propunerea Franței, a hotărât chiar ridicarea sancțiunilor economice aplicate Italiei¹.

Faptul avea o semnificație deosebită, cu atât mai mult cu cât el se adăuga altor succese ale puterilor fasciste, revanșarde și revizioniste, ce marcau tot atâtea insuccese ale politicii de securitate pe continentul european.

Astfel, la 9 martie 1935, cel de-al treilea Reich a anunțat oficial constituirea forțelor militare aeriene germane (Luftwaffe), iar o săptămână mai târziu, Germania a introdus serviciul militar obligatoriu. Nu era vorba de o simplă încălcare a uneia dintre prevederile militare ale Tratatului de Pace de la Versailles, ci de anularea lor, ceea ce arată întreaga gravitate a actului săvârșit de guvernul german.

Această situație îndreptăța așteptările țărilor antirevizioniste din centrul și sud-estul Europei la o ripostă hotărâtă, din partea marilor puteri garante ale tratatelor de pace. Dar reacția acestora a surprins și a deziluzionat pe toți cei ce mai sperau la o acțiune fermă împotriva celor ce încălcau tratatele de pace. Atât la conferința anglo-franco-italiană de la Stresa (11 — 14 aprilie 1935), cât și în cadrul dezbaterilor sesiunii extraordinare a Consiliului Societății Națiunilor din 17 aprilie 1935,

¹ Constantin Botoran, *Poziția României față de politica agresivă a marilor puteri fasciste în Asia și Africa*, în *Probleme de politică externă a României, 1918 — 1940*, vol. II, Editura Militară, București, 1977, p. 298 — 309. În raportul înaintat guvernului român la 15 iulie, asupra modului cum se desfășuraseră lucrările sesiunii, reprezentantul permanent al României la Liga Națiunilor scria: „Menită să lichideze conflictul italo-abisinian, sesiunea aceasta a fost cea mai penibilă din câte s-au ținut vreodată la Geneva, penibilă ca atmosferă și mai penibilă ca rezultat. Penibilă pentru marile puteri care nu și-au făcut datoria și erau nevoite să vină să-și recunoască eșecurile, penibilă pentru celelalte puteri, sincere sprijinitoare ale Societății, care vedeau în mod concret ce bază se poate pune pe frumoasele principii ale securității colective”. (Dumitru Tuțu, *Problema securității colective în sud-estul Europei și politica externă a României (1933 — 1937)*, în *Probleme de politică externă a României, 1919 — 1939*, vol. I, Editura Militară, București, 1971, p. 191.)

violarea tratatelor de pace a fost, este adevărat, calificată drept intolerabilă, dar nu s-a întreprins nici o măsură concretă, totul rezumându-se la înaintarea unui protest guvernului german iar, în final, cu acceptarea faptului împlinit¹. Mai mult chiar, guvernul francez a informat guvernul român la 15 aprilie 1935 „că cele trei guverne reprezentate la Conferința de la Stresa au constatat unitatea lor de vederi în privința statutului militar al Austriei, Bulgariei și Ungariei. Luând cunoștință de dorința acestor trei țări de a obține revizuirea acestui statut, ele au decis a recomanda diferitelor guverne interesate de a examina această chestiune pentru a o regula pe cale contractuală în cadrul garanțiilor generale și regionale de securitate”².

Chiar dacă acestea urmau să aibă loc „în cadrul garanțiilor generale și regionale de securitate”, era clar că revizionismul și insecuritatea se aflau în plină înaintare. Nici semnarea tratatelor de asistență mutuală franco-sovietică (2 mai 1935) și sovieto-cehoslovac (16 mai 1935), cu tot efectul lor benefic asupra relațiilor internaționale³, nu au putut da statelor amenințate de țările fasciste și revizioniste sentimentul unei depline securități; în fond, cele două tratate de asistență nu erau decât soluții ad-hoc ale diplomației franceze după eșecul „pactului oriental”. Semnarea pactului franco-sovietic a dat însă pretextul lui Hitler să pășească mai departe pe calea nerespectării acordurilor internaționale, cancelarul celui de-al treilea Reich declarând, la 21 mai, că în noile

¹ Rudolf Kiszling, *Die militärischen Vereinbarungen der Kleinen Entente*, 1929—1937, Verlag R. Oldenbourg, München, 1959, p. 57.

² Arhiva M.A.E., fond România, vol. 93, fila 244, telegrama nr. 23 538 din 15 aprilie 1935 de la Savel Rădulescu, București, către Nicolae Titulescu, Geneva.

³ Nu împărtășim opinia exprimată de Anthony Tihamer Komjathy că pactul sovieto-francez era „o greșeală fatală” pentru Franța, întrucât alianța nu aducea Franței „o securitate pozitivă” și arăta Germaniei că puterea Franței era în declin, că aceasta era incapabilă prin ea însăși să asigure securitatea în Europa. În fond, diplomația franceză dădea dovadă de realism când aprecia inferioritatea Franței și acționa pentru suplinirea prin alianțe externe a acestei realități (concomitent cu intensificarea programului de înarmare). Iluzia unei superiorități este incomparabil mai gravă decât realismul recunoașterii inferiorității. De asemenea, A.T. Komjathy se înșală când consideră că pactul sovieto-francenz a creat mai multă ostilitate în Ungaria față de Franța (și aliații săi). Linia politică pe care o urmau cele două țări le despărțea în mod obiectiv și radical; Franța nu putea să piardă alianța Micii Înțelegeri pentru „prietenia” Ungariei, iar prietenia ambelor era imposibilă.

condiții era necesară revizuirea acordului de la Locarno¹. A urmat, apoi, ocuparea de către Germania a zonei demilitarizate a Rhenaniei (7 martie 1936). „Niciodată — declara Winston Churchill — nu s-ar fi putut prezenta o violare mai caracteristică nu numai a tratatelor de pace, dar de asemenea a tratatului de la Locarno, toate puterile interesate fiind la rândul lor legate prin angajamente“². Cu toate acestea, reacția Franței, a puterilor semnatare ale Pactului de la Locarno, a Ligii Națiunilor a fost mult sub necesitățile momentului și a importanței evenimentului. La 8 martie, guvernele Franței și Belgiei au sesizat Liga Națiunilor despre violarea de către Germania a articolului 1 al Tratatului de la Locarno și a articolelor 42 și 43 ale Tratatului de la Versailles³, dar rezoluția din 24 martie a Consiliului Ligii se mulțumea să ia numai act de „discuțiile în curs“ dintre puterile semnatare ale Tratatului de la Locarno⁴ care, în final, nu s-au soldat cu nici o măsură concretă, trupele germane continuând să rămână în Rhenania.

România a urmărit cu îndreptățită atenție și cu vădită îngrijorare evoluția „crizei rhenane“. Pentru prima oară, cel de-al treilea Reich încălca obligații asumate pe plan internațional care afectau clar, direct și în mod grav interesele uneia dintre marile puteri garante ale sistemului postbelic — Franța. Soluția care se dădea în acest caz arăta tăria sau slăbiciunea nu numai a Franței, dar a întregului sistem de alianțe europene creat pentru apărarea *statu-quo*-ului postbelic, care se baza pe mitul forței franceze, încă puternic la statele mici și mijlocii din Europa Centrală, inclusiv România, în ciuda eșecurilor pe care le suferise.

Poziția României în „criza rhenană“ a fost în mod ferm în sprijinul Franței. În chiar ziua în care unitățile germane pătrundeau în zona demilitarizată, Nicolae Titulescu a avut o întrevedere cu ministrul Franței la București, Charle-François de Paule d'Omersson, căruia i-a comunicat că noul act de violare a acordurilor internaționale săvârșit de cel de-al treilea Reich impunea măsuri de ripostă consistente și eficiente,

¹ Benoist-Méchin, *Histoire de l'armée allemande*, vol. III, *L'essor* (1925 — 1937), Editions Albin Michel, Paris, 1964, p. 276 — 277. Textul declarației în: Dr. Fritz Berber, *Locarno. Eine Dokumentensammlung*, Junker und Dünhaupt, Berlin, 1936, p. 123 — 162.

² Winston Churchill, *La deuxième guerre mondiale*, tome 1, Librairie Plon, Paris, 1965, p. 196.

³ Dr. Fritz Berber, *op. cit.*, p. 236 — 237.

⁴ *Ibidem*, p. 363 — 364.

orice ezitare fiind „deplorabilă“. În zilele următoare, în calitate de președinte al Consiliului Permanent, atât al Micii Înțelegeri cât și al Înțelegerii Balcanice, Nicolae Titulescu a acționat pentru afirmarea unei poziții comune a celor două organizații față de intrarea trupelor germane în zona demilitarizată. Sub impulsul ministrului Afacerilor Străine al României, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică au publicat, la 11 martie 1936, la Geneva, un comunicat comun în care se exprima sprijinul față de atitudinea Franței și Belgiei și hotărârea lor de a apăra „prin toate mijloacele, aplicarea tratatelor, inclusiv a celui de la Locarno“¹. Dacă în fața pasivității puterilor occidentale și, probabil, sub presiunea celui de-al treilea Reich, guvernele iugoslav, grec și turc s-au desolidarizat public de această hotărâre, guvernul român și-a menținut punctul de vedere. La 18 martie, în cadrul sesiunii extraordinare a Consiliului Ligii Națiunilor ce examina cererile Franței și Belgiei, Nicolae Titulescu a expus pe larg interesul și poziția Micii Înțelegeri față de modul de soluționare a „crizei rhenane“. În primul rând, a arătat el, securitatea Franței „nu ne poate lăsa indiferenți ținând seama de faptul că, prin legăturile ce ne unesc, securitatea ei este și securitatea noastră“. În al doilea rând, pentru că denunțarea unilaterală a tratatelor trebuie să aibă consecințe asupra celui ce o efectuează („căci altfel ar însemna că a fost subminat nu numai instrumentul diplomatic de care se vorbește acum, ci chiar temelia imensei majorități a statelor a căror existență este bazată pe respectarea legii“). În al treilea rând, pentru că acest precedent ar putea fi repetat în alte zone ale Europei, iar reacțiile statelor „în fața încălcării tratatelor care le privesc să fie mult mai violente și, ca atare, să pună în pericol pacea“. Și, în al patrulea rând, a subliniat Nicolae Titulescu, modul de soluționare pune în discuție întregul sistem al securității colective. „Dacă Societatea Națiunilor iese învinsă din criza actuală, ea va rămâne în mintea tuturor un ideal frumos al trecutului mai degrabă decât o realitate vie a prezentului. Acestea fiind spuse, în fața cererii guvernelor francez și belgian statele din Mica Înțelegere nu au decât un răspuns de dat: da, noi considerăm că Tratatul de la Versailles și de la Locarno au fost violate“².

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 722.

² *Ibidem*, p. 726—727.

Comparativ cu această atitudine fermă, exprimată public, slăbiciunea ripostei date celui de-al treilea Reich a deziluzionat și a ridicat la București o serie de întrebări deosebit de grave privind securitatea țării. „În fața slăbiciunii evidențiate de Marea Britanie în susținerea drepturilor juste ale tratatelor care apără Franța — arăta d’Ormersson — românii își spun că dacă unele mari puteri aliate din Occident și chiar Societatea Națiunilor dau dovadă de așa de puțină vigoare pentru a se opune la violarea tratatelor pe care o comite cu premeditare Reich-ul, trebuie de așteptat că aceștia vor arăta și mai puțină energie dacă tratatele vor fi violate pe frontul oriental de adversarii Micii Antante, Bulgaria, Germania și mai ales Ungaria”¹.

Cu toate acestea, România a rămas mai departe credincioasă sistemului de securitate colectivă. Pentru a da însă mai multă vigoare frontului antirevizionist din Europa Centrală și Orientală, guvernul român a dat, în vara anului 1936, împuterniciri lui Nicolae Titulescu să încheie un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, care urma să se adauge celor încheiate deja de aceasta cu Franța și Cehoslovacia. Tratatul purtat de Nicolae Titulescu cu ministrul Afacerilor Străine al U.R.S.S., Maxim Litvinov, au dus, la 21 iulie 1936, la parafarea unui document ce conținea principalele clauze ale tratatului de asistență româno-sovietic, a cărui semnare trebuia să aibă loc în septembrie.

Dar, în vara anului 1936 au apărut tot mai multe semne ale eșecului politicii de securitate colectivă, pe coordonatele căreia politica externă românească își structurase toate demersurile și manifestările: la 4 iulie, Leon Blum a propus ridicarea sancțiunilor împotriva Italiei, iar la 18 iulie s-a declanșat rebeliunea fascistă din Spania; imediat, Germania și Italia s-au angajat în sprijinul rebelilor, sub ochii marilor democrații occidentale care își ascundeau neputința sub masca politicii de neintervenție, stabilită prin acordul de la 26 august. Politica de securitate colectivă în Europa Centrală și Răsăriteană a suferit un nou eșec prin refuzul Franței de a încheia un pact de asistență mutuală cu Mica Înțelegere, înainte de realizarea unui nou „Locarno occidental”, propus ca element de diversiune de diplomația hitleristă după ocuparea zonei demilitarizate a Rhenaniei, pentru a crea iluzia intențiilor sale pașnice, dar care, practic, nu avea sorti de izbândă.

¹ D.D.F., 2-e serie, tome 1, doc. nr. 452.

Refuzul Franței lovea în modul cel mai direct securitatea României care, prin glasul lui Nicolae Titulescu, reproșa premierului francez Leon Blum că refuză invitația pe care o făceau Bucureștiul, Praga și Belgradul „de a lucra împreună cu Turcia și Rusia la realizarea Locarno-ului de est. Vă temeți — continua N. Titulescu —, ca noile angajamente să nu pară la Londra dictate de considerente de politică internă. Ei bine, domnule Blum, am venit aici să ne plângem de adâncă neliniște a țărilor mici prinse, fără voia lor, în menghina economică germană! Ele vor să știe dacă pot conta pe Franța, căci, domnule Blum, la noi lumea se îndoiește de dumneavoastră!... Liniștiți-ne, domnule președinte al Consiliului de Miniștri francez, sau cel puțin spuneți-ne adevărul! Noi nu uităm că nu v-ați apărat pe dumneavoastră înșivă la 7 martie, cum o să ne apărați pe noi contra unui agresor?”¹.

Atitudinea Franței era de natură să pună sub semnul întrebării însăși eficacitatea tratatului de asistență româno-sovietic care, asemenea celui sovieto-cehoslovac, condiționa intrarea lui în acțiune de antrenarea Franței în conflict. Sesizând evoluția politicii externe franceze, eșecul politicii de securitate colectivă în general și interpretând (sau pretextând?) înlocuirea lui Nicolae Titulescu din guvern (29 august 1936)² ca o schimbare a politicii externe românești, în septembrie 1936, Maxim Litvinov a informat guvernul român că nu se mai simte legat de Pactul de asistență mutuală parafat la 21 iulie 1936. Deși guvernul român a încercat, în perioada următoare, să reia negocierile cu Uniunea Sovietică în vederea încheierii unui tratat de asistență mutuală, de prietenie sau de neagresiune, ele nu s-au finalizat³.

¹ Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, Editura Politică, București, 1965, p. 296.

² Guvernul german a salutat înlăturarea lui Nicolae Titulescu. „Poziția noastră față de răsturnarea lui Titulescu — se spunea într-un document al Ministerului de Externe german din 25 septembrie 1936 — este determinată de faptul că de la terminarea războiului, pe tărâm internațional, Titulescu a jucat un rol conducător acolo unde era vorba să se întreprindă ceva, în mod deschis sau pe ascuns, împotriva Germaniei. Titulescu era un adversar categoric al oricărei revizuirii, cât de limitate, a situației create prin Tratatul de la Versailles și, printr-un sistem de pacte de tot felul, s-a străduit să întărească această stare și s-o facă ireversibilă”. Apud: George G. Potra, *Proiectele diplomației hitleriste vizează România*, în „Magazin istoric”, anul XIII (1979), nr. 4 (145), p. 36—41.

³ Pentru detalii privind această problemă, vezi Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 166 și următoarele.

OFENSIVA REVIZIONISMULUI (1936—1939)

Impactul situației internaționale asupra politicii externe
a României

Dacă în toamna anului 1936 acțiunile în vederea creării unui sistem de securitate colectivă au suferit o seamă de insuccese grave, în schimb, politica de revanșă și de revizuire a tratatelor de pace dusă de statele fasciste a raportat un succes important prin crearea în centrul Europei a blocului agresiv germano-italian (25 octombrie 1936), în jurul căruia au început să graviteze imediat țările revizioniste din centrul și sud-estul Europei — Ungaria și Bulgaria. Chiar și în noua situație internațională, politica externă a României a rămas esențialmente aceeași, atât în ceea ce privește scopurile ei (apărarea independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale a țării), mijloacele folosite pentru atingerea lor (Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, alianța cu Polonia, sprijinul Franței și Marii Britanii), cât și în ceea ce privește caracterul ei (antirevizionist, pașnic și defensiv). Dar, în același timp, guvernul român a trebuit să țină seama de realitățile internaționale, caracterizate de conciliatorismul anglo-francez, de afirmarea tot mai puternică a Germaniei și Italiei, de eșecul politicii de securitate colectivă, de cvasifalimentul Ligii Națiunilor, de pericolul revizionismului ungar. Toate acestea au impus guvernului român mai multă prudență în acțiunile sale pe plan extern, el ferindu-se de acum înainte să se mai situeze, ca în perioada anterioară, în primele rânduri ale forțelor internaționale ce se opuneau celor două mari puteri fasciste sau să mai ia poziție în mod deschis împotriva lor, deși politica promovată de Germania și Italia a continuat să fie la fel de contrară intereselor fundamentale ale poporului român. Despre politica pe care înțelegea s-o urmeze România,

prim-ministru Gheorghe Tătărescu declara ministrului sovietic la București, Mihail Ostrovski, într-o convorbire din 26 septembrie 1936: „Cabinetul reorganizat va continua politica lui Titulescu, care este o politică tradițională a țării, cu mai puțină strălucire, dar mai metodic și mai energic. Singurii dușmani ai României sunt Germania și Ungaria. Guvernul și regele sunt de părere că trebuie să se tindă spre restabilirea frontului din 1916, neapărat cu Italia, plus Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică. Aceasta va constitui sarcina principală a cabinetului. Relațiile cu U.R.S.S. nu numai că nu se vor schimba, dar guvernul are chiar un plan de întărire și adâncire a acestor relații”¹.

În contextul internațional din toamna anului 1936 a apărut în cercurile guvernante românești ideea — deocamdată fără corespondență pe planul politicii externe — încercării unei ameliorări a relațiilor cu Germania. Se avea în vedere, în primul rând, îmbunătățirea schimburilor economice, la București apreciindu-se că, astfel, era posibil să influențeze guvernul celui de-al treilea Reich să nu sprijine pretențiile revizioniste ale unora dintre vecini — în primul rând cele ale Ungariei — ce vizau în calculele lor cuceriri teritoriale din patrimoniul național românesc cu sprijinul politic sau chiar militar german.

România, Germania și revizionismul ungar

Până în toamna anului 1936, relațiile dintre România și cel de-al treilea Reich fuseseră reci, chiar ostile, lucru, de altfel, explicabil, întrucât pozițiile pe care se situau cele două țări în numeroase probleme internaționale (revizuirea tratatelor de pace, dezarmarea, securitatea colectivă, Liga Națiunilor etc.) erau diametral opuse. De asemenea, România făcea parte dintr-un sistem de alianțe ce avea drept scop apărarea *statu-quo*-ului teritorial în Europa Centrală și de Sud-Est, ceea ce contravenea tendințelor expansioniste ale Germaniei. Aceasta explică de ce, foarte curând după acapărarea puterii, la 3 februarie 1933, Hitler arăta unui grup de ofițeri superiori ai Reich-ului că unul dintre scopurile principale ale Germaniei „este de a provoca o spărtură în sistemul securității franceze în Europa de Est și de Sud-Est” și apoi distrugerea

¹ *Documente vneșnei politiki S.S.S.R.*, tom XIX, Moskva, Gospolitizdat, doc. nr. 279.

lui¹. Iar Konstantin von Neurath, ministrul de Externe al guvernului german, aprecia la 7 februarie 1933 că „obiectivul general“ urmărit de Germania în Europa Centrală și de Sud-Est „este nu numai de a acționa pentru slăbirea treptată, ci, dacă este posibil, pentru dezintegrarea în cele din urmă a Micii Înțelegeri“². În acest scop, Germania a pornit o ofensivă economică, politică, diplomatică și propagandistică, cu scopul unic de a sparge unitatea Micii Înțelegeri, de a obține o reorientare a politicii externe a Iugoslaviei și României și de a izola Cehoslovacia. România a fost, pentru început, ținta unor presiuni și șantaje, ora promisiunilor venind curând după aceea. Astfel, în vara anului 1933, când economia românească, slăbită de criză, avea nevoie de o lărgire a schimburilor economice externe, Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul României la Berlin, a purtat discuții în acest sens cu factori de răspundere în conducerea Reich-ului, inclusiv cu cancelarul Hitler. I s-a răspuns însă că „Germania trebuie să aibă în vedere toate eventualitățile și să lege relații economice, în special și de preferință, cu acele țări pe concursul cărora ar putea conta în caz de criză“³. Alfred Rosenberg a evidențiat prioritatea pe care cel de-al treilea Reich o acorda factorului politic, precizând că Germania vrea „mai întâi siguranța“ unei atitudini amicale în orice condiții și, în acest sens, a subliniat că România „trebuie, în primul rând, să-și părăsească actualele alianțe și să intre în orbita influenței politice a Reich-ului“. „O vădită tentativă de corupție sau de șantaj“ concluziona N. Petrescu-Comnen, referindu-se la discuțiile sale cu conducătorii Reich-ului⁴.

Din septembrie 1934, în atitudinea conducerii Reich-ului față de România s-a remarcat o schimbare clară. La originea ei s-a aflat noua politică economică și de comerț exterior inaugurată de ministrul Economiei, dr. Schacht, care, în concordanță cu planurile de politică externă ale Reich-ului, tindea spre o mai strânsă colaborare economică

¹ V.T. Fomin, *Agressija fașistsoi Ghermanij v Evrope*, Moskva, Socekghiz, 1963, p. 154.

² *Documents of German Foreign Policy* (citată în continuare: *D.G.F.P.*), Series C, vol. I, Her Majesty's Stationery Office, London, 1957, doc. nr. 14, p. 30.

³ Cristian Popișteanu, *Hitlerismul — pericol de moarte pentru poporul român*, p. 89.

⁴ *Ibidem*; Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 131 — 132.

cu țările din sud-estul Europei¹. În cadrul acestora, România, prin materiile prime agricole și industriale pe care le posedă, și în primul rând prin petrol, reprezenta un factor de importanță economică și strategică fundamental pentru cel de-al treilea Reich². De aceea, Germania a renunțat la teza privind primordialitatea factorului politic în raporturile cu România, considerând că strânsele relații economice cu aceasta ar putea determina în timp și schimbări în atitudinea politică a guvernului de la București față de Reich. Un rezultat al acestei politici a fost Tratatul de stabilire, comerț și navigație dintre cele două țări, semnat la București, la 23 martie 1935. Concomitent, sesizând sensibilitatea cercurilor guvernamentale din România față de revizionismul ungar, din toamna anului 1934 oficialitățile celui de-al treilea Reich au început să facă declarații liniștitoare privind politica Germaniei în această problemă. Astfel, la mijlocul lunii octombrie 1934, Göring a încercat să-l convingă pe regele Carol al II-lea că „Germania nu va ridica nici măcar degetul cel mic pentru a susține Ungaria în pretențiile sale revizioniste”. La 24 octombrie, tot Göring, întors dintr-o vizită la Belgrad — unde avansurile germane au fost întâmpinate și receptate cu deplină înțelegere — spunea că „revendicările ungare nu interesează Reich-ul”. În decembrie același an, von Neurath declara ministrului român N. Petrescu-Comnen că „Germania nu va întreprinde nimic pentru a ajuta Ungaria să-și realizeze revendicările sale teritoriale” (deși ministrul de Externe german recunoștea că țara sa acorda „sprijinul său moral tuturor celor ce luptă

¹ Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden, 1965, p. 10. După cum rezultă dintr-o dare de seamă a Serviciului de politică externă a N.S.D.A.P., acesta a fost primul organism nazist care a promovat impulsivarea comerțului cu sud-estul Europei. „Din motive de economie militară — se arată în documentul amintit — serviciul a promovat ideea unei deplasări pe scară largă a procurării de materii prime de peste mări spre regiuni ce puteau fi atinse pe uscat din punct de vedere al tehnicii transporturilor, adică mai ales în Balcani, firește în măsura în care acest lucru era practic posibil. La început, aceste străduințe ale Serviciului au găsit prea puțin ecou, mai târziu însă s-au bucurat de sprijinul activ mai ales al Oficiului Alimentației, cu colaborarea căruia s-a realizat o deplasare în domeniul fructelor și legumelor, în special pe calea colaborării înfăptuite cu comunități croate și ungare și prin acorduri economice cu toate țările balcanice”. — Arhiva Academiei, fond XIII, dosar 1735, filele 3—4.

² O analiză a evoluției raporturilor economice româno-germane, vezi în Ion Calafeteanu, *Les relations économiques germano-roumaines de 1933 a 1944*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, anul 35 (1985), nr. 140, p. 23—35.

pentru revizuirea tratatelor, deci și Ungariei), pentru ca, în ianuarie 1935, generalul von Reichenau să afirme că „al III-lea Reich se dezinteresează de revizionismul unguresc și poartă o simpatie și un interes deosebit pentru România și Iugoslavia”¹.

Să fi înțeles oare Germania, în sfârșit, că politica ei față de România nu trebuie să mai fie influențată de interesele unui terț (Ungaria), așa cum fusese în mod tradițional până atunci, inclusiv înainte de primul război mondial, când susținerea aliatului austro-ungar în problema Transilvaniei (este adevărat, cu unele intervenții la Viena în sprijinul românilor ardeleni) a dus la pierderea aliatului român, deși relațiile dintre România și Germania nu erau afectate de nici o problemă litigioasă?

Dacă este foarte adevărat că revendicările teritoriale ungare nu interesau în sine guvernul german, este tot atât de adevărat că cel de-al treilea Reich voia să tragă maximum de foloase pentru el din manifestările revizioniste ale guvernului de la Budapesta, asociindu-și-l pe acesta la planurile germane privind modificările teritoriale din Europa Centrală. Revizionismul maghiar aducea Germaniei naziste nu un surplus de forță (sau nu în primul rând un surplus de forță), de care aceasta se putea dispensa, dar pe care n-a ezitat totuși să o folosească pentru a face presiuni asupra vecinilor Ungariei vizați de pretențiile teritoriale ale Budapestei, ci ceva mult mai important, ce Berlinul nu putea găsi decât la Budapesta: posibilitatea de a arăta lumii că Reich-ul nu este singur, că în Europa Centrală mai este un stat care dorea modificări teritoriale. Dacă, totuși, oficialitățile germane au făcut declarații în care își exprimau dezinteresul față de revizionismul maghiar, aceasta avea o dublă explicație. În primul rând, conform concepției sale de realizare a programului revizionist în etape, guvernul german își concentra atenția asupra Cehoslovaciei și făcea demersuri la Budapesta ca și aceasta să-i urmeze exemplul, punând temporar surdina revendicărilor față de România și Iugoslavia. În al doilea rând, aceste declarații aveau drept scop de a câștiga încrederea Bucureștiului și a provoca aici o schimbare de atitudine față de cel de-al treilea Reich și o desprindere a României de sistemul ei de alianțe, în special de Mica Înțelegere, cu consecința ei imediată — izolarea Cehoslovaciei.

¹ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 266; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 16.

Primele rezultate ale acestei politici au fost însă clar negative, pentru că în 1935 România era „stâlpul sud-estic al sistemului de securitate colectivă a Ligii Națiunilor — sistem combătut de Germania — și una din puterile conducătoare ale Micii Înțelegeri”¹. Cercurile conducătoare germane au continuat însă să meargă și în perioada următoare pe aceeași linie politică față de România. De aceea, la Berlin au fost reînnoite declarațiile de dezinteres față de revendicările teritoriale maghiare. Astfel, în ianuarie 1936, Göring și von Neurath făceau noi declarații lui Gheorghe Brătianu, șeful unei disidențe a Partidului Național-Liberal, privind „dezinteresarea Germaniei de scopurile revizionismului maghiar”².

Rezultatul a fost însă același, precum constata însuși ministrul de Externe al Reich-ului. În aprilie 1936, într-o convorbire cu Wilhelm Fabricius (de curând numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al celui de-al treilea Reich în România), von Neurath recunoștea că, din punct de vedere politic, la București „nu se poate realiza mult”, sarcina principală a noului plenipotențiar german fiind aceea de a face „ordine” în relațiile economice dintre cele două țări³.

Faptul că guvernul român nu a căzut în plasa diplomației germane demonstrează atașamentul ferm al guvernului român față de politica securității colective. În plus, guvernul român și-a dat seama foarte repede de lipsa de sinceritate a politicii germane. Pentru a verifica buna credință a declarațiilor oficiale germane, Nicolae Titulescu a recurs la o mișcare tactică extrem de abilă, care i-a dezvăluit întreaga minciună care învăluia politica celui de-al treilea Reich față de România. Astfel, el a propus Germaniei, atât în 1935, cât și în 1936, să încheie un tratat de alianță cu România. Ambele propuneri au fost însă respinse de Berlin. Dacă pentru propunerea din 1935 refuzul ar fi putut avea o explicație, deoarece încheierea alianței era condiționată de obligația Reich-ului de a nu ataca România sau vreunul din aliații ei, pentru refuzul german la propunerea din 1936, în care alianța era condiționată numai de respectarea

¹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 9.

² Arhiva M.A.E., fond 71/1939, E 9, vol. 71, fila 47; „Universul” din 29 ianuarie 1936.

³ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 9.

intangibilității frontierelor României, singura explicație era că Germania nu voia să respecte integritatea frontierelor românești¹.

În toamna anului 1936, într-o conjunctură internațională favorabilă, Germania a declanșat o puternică ofensivă pentru a determina o schimbare a politicii externe românești, slăbirea Micii Înțelegeri și izolarea Cehoslovaciei. În timpul vizitei pe care ministrul de Externe al Italiei, contele Galeazzo Ciano, o efectuase la sfârșitul lunii octombrie la Berlin (în decursul căreia a fost semnat acordul ce a pus bazele „Axei” Roma-Berlin), Italia și Germania au convenit să-și coordoneze eforturile în acest scop. Pentru reușita acțiunii, s-a trecut la aplicarea unui program de atragere a Iugoslaviei și României, prin oferirea de avantaje economice și acordarea de garanții politice celor două țări în schimbul unei detașări clare a lor de politica de securitate colectivă². De asemenea, Germania și Italia au căzut de acord asupra necesității ca guvernul ungar să se alăture acestei politici³. Așa se explică de ce în cadrul convorbirilor pe care le-a avut la mijlocul lunii noiembrie cu Kánya, ministrul de Externe al Ungariei, contele Ciano a insistat pentru o îmbunătățire a relațiilor Ungariei cu Iugoslavia și România. Ministrul de Externe al Ungariei a acceptat cu evidentă lipsă de plăcere aceste exigențe, declarând că în principiu, țara sa „este dispusă să se împace cu Iugoslavia, să se înțeleagă și cu România asupra unui *modus vivendi*. Însă, bineînțeles, numai în cazul dacă s-ar realiza, într-adevăr, izolarea Cehoslovaciei. În caz contrar, împăcarea cu cele două state vecine ar însemna grave concesii ungare, fără nici un contraserviciu”⁴.

¹ Nicolae Titulescu, *Documente confidentiale*, Ediție îngrijită de dr. Ion Grecescu, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 134.

² Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 169.

³ Guvernul român a avut informații foarte exacte că, în timpul vizitei lui Ciano la Berlin, partea germană a insistat asupra necesității modelării poziției guvernului ungar. „Vorbind despre Ungaria și Mica Înțelegere cu contele Ciano — raporta la 19 noiembrie 1936 ministrul României la Berlin, N. Petrescu-Comnen —, von Neurath și mai ales Hitler ar fi insistat asupra necesității ca Ungaria să înțeleagă că este cu neputință a continua politica sa de revendicări teritoriale integrale, mărginindu-și revendicările la cele ce ar avea mai mulți șorți de realizare, anume asupra Cehoslovaciei, abandonând revendicările sale, cel puțin în mod tacit, asupra Iugoslaviei și României”. — Arhiva M.A.E., fond Mica Înțelegere, vol. 47, fila 124, telegrama nr. 3685 din 19 noiembrie 1936 de la Legația din Berlin, semnată Comnen.

⁴ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához* (citât în continuare D.I.M.K.), 1936 — 1945, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, vol. 1, doc. nr. 158.

Noua etapă a ofensivei germane față de România a fost declanșată în prima jumătate a lunii noiembrie 1936, cu prilejul vizitei neoficiale pe care Gheorghe Brătianu a făcut-o în Germania, împreună cu Atta Constantinescu, unul dintre fruntașii disidenței P.N.L. La 7 noiembrie 1936, Göring declara celor doi oameni politici, adepți ai unei normalizări a raporturilor româno-germane: „Dumneavoastră trebuie să vedeți ce e preferabil: Germania sau Mica Înțelegere, Franța, Rusia, pentru garantarea frontierei ungurești. Putem merge până la garantarea frontierelor, așa cum am făcut cu Iugoslavia. Dar trebuie să fim siguri. Din punct de vedere economic, trebuie un aranjament pe termen lung, de cinci-șase ani“¹. La 16 noiembrie, Gheorghe Brătianu a putut auzi aceleași asigurări chiar de la Hitler. „Pretențiile revizioniste ale Ungariei — a declarat cancelarul celui de-al treilea Reich — nu trebuie luate prea în tragic; ele sunt poate necesare din punct de vedere al politicii interne... Dacă România devine un avanpost al ordinii în Europa, atunci nici un stat nu va fi mai interesat în menținerea ei decât Germania. Sunt gata să spun acest lucru și la Budapesta, așa cum am făcut-o deja față de Horthy“. Hitler a adus ca argument în sprijinul afirmațiilor sale și articolul publicat chiar cu o zi înainte de Alfred Rosenberg în organul de presă al N.S.D.A.P. „Völkischer Beobachter“, în care se afirma că „pretențiile Ungariei nu privesc Germania“². Asigurări în același sens au fost date și ministrului român la Berlin, atât de von Neurath, care declara lui N. Petrescu-Comnen că „este momentul (ca România — *n.n.*) să-și revizuiască politica externă, dându-și seama de primejdia pe care bolșevismul o constituie la poarta sa“³, cât și de Göring, care repeta că Germania este dispusă să garanteze integritatea ei, cu condiția ca aceasta „să nu se lege prin vreun tratat de alianță sau de tranzit de trupe cu U.R.S.S., România să nu contracteze noi angajamente îndreptate împotriva Germaniei sau România să nu ia parte la vreo combinație împotriva Germaniei“⁴.

¹ Arhiva M.A.E., fond 71/1939 E 9, vol. 47, însemnare asupra întrevederii lui Gh. Brătianu cu Göring, Berlin, 7 noiembrie 1936.

² Andreas Hillbruger, *op. cit.*, p. 10.

³ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 268.

⁴ Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 170.

Dar, și de această dată, guvernul german a trebuit să constate eșecul eforturilor sale de a determina o schimbare progermană în politica externă a României. Vizita lui Victor Antonescu la Varșovia și în special vizita regelui Carol al II-lea la Praga, alte manifestări de fidelitate și de atașament ale României față de membrii Micii Înțelegeri (în noiembrie a avut loc la București consfătuirea șefilor Statelor Majore ale țărilor Micii Înțelegeri, la 1 decembrie delegații parlamentare din Cehoslovacia și Iugoslavia au participat la ședința solemnă a Parlamentului român pentru cinstirea Unirii Transilvaniei cu România etc.) au fost resimțite — după cum nota ambasadorul Franței la Berlin, André François-Poncet — „cu amărăciune“ de șefii regimului național-socialist¹.

În sfârșit, la 27 martie 1937 guvernul român a răspuns propunerilor repetate ale guvernului german într-o manieră care nu lăsa nici un fel de dubii asupra poziției Bucureștiului. „România — se arăta în nota de răspuns — nu înțelege să-și abandoneze nici una din amicitiiile și alianțele sale actuale, rămânând în același timp credincioasă obligațiilor izvorând pentru ea din Pactul Societății Națiunilor. Dacă Germania este dispusă a ne garanta în mod precis și categoric integritatea noastră teritorială, România ar fi la rândul său dispusă a da asigurări că nu va încheia cu Sovietele nici un tratat de alianță și nici o convenție particulară de tranzit de forțe militare. România este dispusă a da asigurări că nu va lua parte la nici o combinație îndreptată împotriva Germaniei. România este dispusă a dezvolta relațiile comerciale cu Germania cât mai mult, ținându-se seama de posibilitățile României, de obligațiile acesteia și de nevoile sale specifice“².

Astfel, guvernul german era nevoit să constate încă o dată eșecul încercărilor sale de a determina o schimbare în politica externă a României, în special o disociere a acesteia de Mica Înțelegere. Eșecul era cu atât mai mult resimțit la Berlin cu cât în Iugoslavia eforturile celui de-al treilea Reich și ale Italiei dăduseră rezultate apreciabile, materializate în îmbunătățirea relațiilor germano-iugoslave și, în special, în încheierea Tratatului de prietenie veșnică dintre Iugoslavia și Bulgaria (24 ianuarie 1937) și a Tratatului de renunțare la forță dintre Italia și

¹ D.D.F., seria II-a, tom IV, doc. nr. 83.

² Arhiva M.A.E., fond România, vol. 243, fila 473.

Iugoslavia (25 martie 1937), ambele contravenind obligațiilor asumate de guvernul iugoslav atât în cadrul Micii Înțelegeri, cât și al Înțelegerii Balcanice. Interesul celui de-al treilea Reich în spargerea unității Micii Înțelegeri și izolarea Cehoslovaciei era însă atât de mare, încât și în perioada următoare, practic până în ajunul Acordului de la München, diplomația germană a acționat neîncetat la București, evidențiind, pe de o parte, pericolul sovietic ce amenința România și a cărui unică contrapondere ar fi fost reprezentată de Germania, iar, pe de altă parte, oferindu-se nu numai să pondereze revizionismul ungar, dar și să garanteze integritatea hotarelor României. S-a ajuns, astfel, la o situație paradoxală, în care cel de-al treilea Reich, principala forță a revizionismului în Europa, făcea promisiuni la București de respectare a frontierelor românești și, în același timp, căuta să tempereze zelul revizionist multidirecțional al guvernului de la Budapesta. De aceea, în timpul vizitei pe care primul-ministru ungar, Kálmán Darányi, și ministrul de Externe, Kálmán Kánya, au făcut-o în noiembrie 1937 în Germania, ei au reproșat gazdelor lor că Germania caută mai mult prietenia României și Iugoslaviei decât a Ungariei. „Această părere — declara Kánya lui Göring la 22 noiembrie 1937 — a fost întărită prin declarațiile repetate din partea germană, că Reich-ul nu va sprijini în nici o împrejurare pretențiile teritoriale ale Ungariei împotriva României și Iugoslaviei“. Cei doi reprezentanți ai Ungariei s-au plâns că această poziție a Berlinului făcea „dificilă“ orice inițiativă a Budapestei. „Bate la ochi — a continuat Kánya — în special faptul că Iugoslavia și România sunt tratate cu mai multă atenție și nu sunt criticate niciodată, nici în legătură cu problema minoritarilor. Presa germană tună și fulgeră împotriva cererilor revizioniste ungare, deși ar trebui să-i fie cunoscut faptul că noi deja de doi ani am împins această problemă pe plan secund“. Dar și de această dată, Darányi și Kánya au trebuit să asculte aceleași opinii pe care tocmai le reproșau interlocutorilor germani. „Führer-ul — a declarat Göring — a susținut totdeauna că actuala generație a Ungariei trebuie să se mulțumească să atace într-o singură direcție (a Cehoslovaciei) și să dobândească astfel teritoriile alipite de aceasta. De aceea, este necesar să ne împăcăm, pe cât posibil, definitiv cu Iugoslavia, iar cu România să găsim un *modus vivendi*“²².

¹ D.I.M.K., vol. I, doc. nr. 313.

Amestecul celui de-al treilea Reich în viața politică din România

Concomitent cu ofensiva diplomatică, guvernul german a căutat să determine o schimbare a politicii externe românești din interior, prin stimularea și subvenționarea organizațiilor fasciste și a partidelor politice de dreapta, a oamenilor politici și de afaceri cu orientare progermană, prin influențarea și organizarea minorității germane din România etc. Pentru atingerea acestor scopuri, guvernul german a recurs la corupere, șantaj, asasinarea oamenilor politici ce se împotriveau dorințelor lor, la presiuni politice și economice, la cumpărarea unor organe de presă etc.

Primele legături politice în România au fost stabilite cu Liga Apărării Național-Creștine, condusă de A.C. Cuza, încă în ianuarie 1932. Punctul de plecare l-a constituit antisemitismul. În primăvara anului 1933, la numai câteva luni de la instaurarea la putere a lui Hitler, Gheorghe A.C. Cuza, unul din liderii L.A.N.C., a efectuat o vizită în Germania, unde a avut discuții cu Hitler și cu Alfred Rosenberg. Cu acest prilej, Hitler i-a dat acestuia instrucțiuni asupra modului în care trebuiau organizate „batalioanele de asalt“ ale L.A.N.C., după modelul celor hitleriste și i-a promis să-i dea, ca donație din partea sa și a organizației N.S.D.A.P. din Berlin, material pentru confecționarea uniformelor, precum și 10 automobile. Totodată, s-a stabilit ca L.A.N.C. să depindă în viitor de Centrala Viena a N.S.D.A.P., iar Hitler, în schimbul angajamentelor asumate de conducătorul L.A.N.C., a dat dispoziție organizațiilor naziste ale minorității germane din România să sprijine în alegeri candidații L.A.N.C., jalonând un adevărat program al ofensivei național-socialiste în România¹. Liderii N.S.D.A.P. nu au fost însă mulțumiți de L.A.N.C., a cărei „poziție academico-doctrinară o împiedica să exercite o influență politică extinsă“ (Alfred Rosenberg)² și după „numeroase tatonări“ a stabilit legături cu Octavian Goga, liderul micului Partid Național Agrar, sperând să găsească în acesta omul de care avea nevoie. După eforturi îndelungate, N.S.D.A.P. a reușit să determine o unire între Partidul

²³ Aurică Simion, *Organizațiile fascisto-hitleriste din România — factor de subminare a independenței și suveranității naționale*, în *Comitetul Național Antifascist Român*, p. 126.

²⁴ Arhiva Academiei, fond XIII, dosar 1735, fila 2. Dare de seamă semnată de Alfred Rosenberg, asupra activității Serviciului de politică externă a N.S.D.A.P., pentru perioada 1933—1943.

Național Agrar și L.A.N.C., creându-se, astfel, Partidul Național Creștin (14 iulie 1935), căruia Berlinul i-a pus la dispoziție sume importante pentru propagandă¹.

Dar intenția Berlinului de a realiza o unire a P.N.C. cu Garda de Fier și de a forma, astfel, o grupare politică antisemită și progermană mai puternică, a eșuat datorită unor deosebiri doctrinare între cele două partide, ca și a opoziției personale dintre Goga și C.Z. Codreanu, liderul Gărzii. Reich-ul a continuat însă legăturile cu Garda de Fier, chiar după ce aceasta a fost dizolvată, în decembrie 1933; era, de fapt, a treia dizolvare după cele din ianuarie 1931 și din martie 1932², aceasta devenind, în timp, principala agentură în România a Reich-ului, de unde primea instrucțiuni, materiale de propagandă, fonduri bănești și chiar arme. Până, în 1939, sumele cheltuite de Germania în România pentru organizarea de acțiuni pronaziste se ridicau — după unele aprecieri — la 7 milioane de franci francezi (pentru comparație: în Italia fuseseră

¹ *Ibidem*, p. 9. A. Simion, *Organizațiile fascisto-hitleriste...*, p. 127. Într-o notă din 28 octombrie 1963, Nichifor Crainic, care a participat activ la fuziunea celor două partide, fiind câțva timp chiar vicepreședinte al noului Partid Național Creștin, relatează: „Din primele luni am constatat că milioanele germane intraseră deja în partid prin George Cuza, fiul bețiv și destrăbălat al lui A.C. Cuza. Fondurile le furniza Radu Lecca, vărul lui George Cuza și arhicunoscut agent german. Nu-l cunoșteam personal. În august 1935 m-a acostat pe stradă și mi-a spus: «I-am dat milioane lui George Cuza, dar m-am convins că e un om nereserios. În loc să-i întrebuințeze în propagandă, și-a clădit casă cu ei și se îmbată în fiecare seară, spunând prin cârciumi că va avea în curând 70 de milioane de la Radu Lecca și va face cu ei cel mai mare partid din România. Domnule Crainic, Dv. sunteți om serios. Vă pun la dispoziție câți bani vreți pentru organizarea propagandei!»“. N. Crainic l-a informat pe O. Goga despre această situație, dar „juriul de onoare“ care a fost creat de liderul Partidului Național Creștin a mușamalizat întreaga afacere. La Legația Germaniei din București, Pochhammer, însărcinat cu afaceri a.i., i-a răspuns că „Legația n-are nici un amestec în această chestiune. Radu Lecca e atât de tare la Berlin, încât banii îi vin direct, peste capul nostru, și-i întrebuințează așa cum vrea el“. N. Crainic dă informații extrem de prețioase asupra modului în care Roma și Berlinul au încercat, în mod repetat, în anii 1933—1934, să stipendieze ziarul „Calendarul“, pe care el îl edita începând cu 24 ianuarie 1932. — Arhiva Academiei, fond XV, dosar 408, fila 5.

² În legătură cu Garda de Fier, vezi volumul semnat de Mihai Fătu și Ion Spălățelu, *Garda de Fier — organizație teroristă de tip fascist*, Editura Politică, București, 1971. Pentru o prezentare generală a istoriei mișcării legionare, vezi: Preot Ștefan Palaghici, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Editura Roza Vânturilor, București, 1993 și Francesco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1919—1941, Mistica ultranaționalismului*, Editura Humanitas, București, 1993.

cheltuite 118 milioane, în Marea Britanie 69, în Polonia 26, în Cehoslovacia 18, în Iugoslavia 23 milioane franci francezi)¹, din care Garda beneficiase de o parte importantă. În 1934, după cum rezultă din consfătuirea ținută la 23 iunie 1934 la secția a IV-a din Auswärtiges Amt, la care au participat, printre alții, fruntași ai regimului, precum Alfred Rosenberg, Rudolf Hess și Heinrich Himmler, s-a analizat modul în care s-a realizat programul în România (un punct al acestuia prevedea înlăturarea lui Nicolae Titulescu) și cum au fost folosite până în acel moment cele 750 000 de mărci germane (circa 30 000 000 lei — *n.n.*) „alocate problemelor interne din România și organizării Gărzii de Fier”². Sumele puse la dispoziția partizanilor lor politici și ideologici din România de diverse foruri germane au crescut an de an, ajungând în 1938 la circa 20 milioane mărci (cca 800 000 000 lei)³. Numai prin ajutorul primit din Germania se poate explica imensa propagandă a Gărzii de Fier (care și-a reluat activitatea legală în 1935 sub numele „Totul pentru țară”) la alegerile din 1937. Chiar șeful cancelariei Reich-ului, dr. Lammers, recunoștea într-o scrisoare către Auswärtiges Amt, din 18 ianuarie 1938, că numai datorită ajutorului german cu materiale de propagandă (el amintea în acest sens că în ajunul alegerilor fuseseră expediate din Germania, pe adresa Școlii germane din București, 17 tone de imprimate) și cu fonduri bănești se putea explica „activitatea enormă de propagandă a Gărzii de Fier, care s-a prezentat peste tot nu numai cu o cantitate considerabilă de materiale de propagandă tipărite, dar și cu un număr uluitor de taxiuri și autocamioane”⁴. Acest sprijin a fost răsplătit de conducătorul Gărzii de Fier cu declarații de fidelitate necondiționată față de Reich. „Eu — declara C.Z. Codreanu la sfârșitul anului 1937 — sunt contra marilor democrații ale Occidentului, eu sunt contra Miciei Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sunt pentru o politică externă alături de Roma și Berlin. /.../ În 48 de ore după biruința mișcării legionare, România va avea o alianță cu Roma și

¹ „Tempo”, din 24 ianuarie 1935.

² Petre Ilie, *Relațiile dintre Garda de Fier și Germania nazistă*, în lucrarea *Împotriva fascismului*, Editura Politică, București, 1971, p. 87.

³ A. Simion, *Organizațiile fascisto-hitleriste...*, p. 127.

⁴ *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre I (juin 1937 — mars 1939), Plon, Paris, 1954, doc. nr. 154.

Berlinul, intrând, astfel, în linia misiunii sale istorice, în linia apărării crucii, a culturii și a civilizației creștine”¹.

La sfârșitul anului 1937, Partidul Național Creștin, deși obținuse numai 9,15% din voturile electoratului la alegerile ce avuseseră loc, a fost împuternicit de regele Carol al II-lea cu formarea guvernului. În felul acesta, regele încerca, pe de o parte, să lovească în Garda de Fier, care cu cele 15,58% din voturi alarmase pur și simplu lumea politică democratică din România și, pe de altă parte, să pregătească instaurarea dictaturii regale. Așteptarea Berlinului, ca guvernul Goga-Cuza să orienteze în mod hotărât politica externă a României spre Axă, nu s-a realizat însă. Numirea la conducerea Ministerului de Externe a lui Istrate Micescu, unul dintre apropiații regelui Carol al II-lea, evidențiază faptul că cercurile politice grupate în jurul coroanei doreau să împiedice unele acte care ar fi avut drept urmare slăbirea încrederii Angliei și Franței². Aceeași semnificație o avea și prezența în guvern a lui Armand Călinescu, Ion Antonescu³ și a altor personalități politice cu orientare pro-anglo-franceză. În plus, așa cum observa pe bună dreptate Constantin Argetoianu, Octavian Goga nu era „omul care să aibă destulă suprafață politică ca să schimbe orientarea unei țări”⁴.

De altfel, relațiile noului guvern român cu cel de-al treilea Reich nu au debutat sub cele mai bune auspicii. Când, la 1 ianuarie 1938, Goga a trimis un mesaj de Anul Nou lui Hitler, în care amintea de „drepturile vitale ale României, care bazându-se pe justificarea de nezdruccinat a principiului național, și-a trasat granițele actuale”, partea germană nu a

¹ „Timpul” din 1 decembrie 1937.

² Florea Nedelcu, *Cu privire la politica externă a României în perioada guvernării Goga-Cuza*, în *Probleme de politică externă a României 1919—1939*, Editura Militară, București, 1971, p. 271.

³ La 31 decembrie 1937, Istrate Micescu declara lui Adrien Thierry, ministrul Franței la București, că politica externă a României va urma aceleași coordonate ca și până atunci. Iar Ion Antonescu, ministrul Apărării Naționale, l-a chemat la el pe atașatul militar francez, colonel Delmas, căruia i-a declarat: „Eu v-am chemat pentru a vă informa că am pus, în fața regelui și a d-lui Goga, președinte al Consiliului, drept condiție a intrării mele în cabinetul care se forma, că nimic nu va fi schimbat în raporturile de prietenie cu Franța și am obținut această asigurare. Vă rog să faceți cunoscută declarația mea șefilor dumneavoastră. Atât timp cât eu voi fi în cabinet, linia politică față de Franța nu se va schimba”. — În *D.D.F.*, tome 7, doc. nr. 40.

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 104, dosarul 8617, filele 222—223.

publicat textul pentru a nu supăra guvernul ungar. A urmat apoi, la 3 ianuarie 1939, cererea adresată de prim-ministrul român lui Wilhelm Fabricius, ca „Germania să renunțe la orice sprijinire a Gărzii de Fier, adică să renunțe la a sprijini în România un partid legal împotriva unui alt partid legal”¹. În aceste condiții nu mai poate mira faptul că primele vizite peste hotare întreprinse de ministrul de Externe, Istrate Micescu, au fost pe itinerariul Praga — Belgrad — Geneva.

Mica Înțelegere și Ungaria (1936—1938)

La sfârșitul lunii martie 1935, după ce Germania denunțase în mod unilateral clauzele militare ale Tratatului de Pace de la Versailles (16 martie 1935), guvernele Miciei Înțelegeri s-au arătat extrem de îngrijorate ca Austria și Ungaria să nu treacă, la rândul lor, la măsuri similare în mod unilateral². În vederea stabilirii unei poziții comune a celor trei guverne într-o astfel de ipoteză, Nicolae Titulescu a efectuat, între 25—27 martie, scurte vizite în Iugoslavia și Cehoslovacia. La Belgrad, în urma convorbirilor avute cu Bogoljub Jevtić, prim-ministru și ministru de Externe al Iugoslaviei, s-a hotărât ca în cazul reinstaurării Habsburgilor în Austria sau repudierii unilaterale a prevederilor militare ale tratatelor de pace de către Austria sau Ungaria, țările Miciei Înțelegeri să-și recheme miniștrii acreditați la Viena sau Budapesta, să declare blocusul pentru persoane și bunuri aparținând celor două țări și să mobilizeze armata pentru a trece frontiera țării ce se făcea vinovată de încălcarea tratatelor de pace. La 27 martie 1935, la Bratislava, Edvard Beneš a subscris la aceste hotărâri³.

Hotărârile respective au rămas fără urmări practice, întrucât Ungaria nu a riscat o denunțare unilaterală a prevederilor militare ale Tratatului de la Trianon. În același timp, guvernele Miciei Înțelegeri nu au dat nici ele curs recomandării conferinței anglo-franco-italiene de la Stresa, din aprilie 1935, ca problema recunoașterii dreptului la înarmare al Ungariei să fie rezolvată prin negocieri între părțile direct interesate, în cadrul

¹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 15.

² Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966, p. 301—304.

³ *Politica externă a României. Dicționar cronologic* (coordonatori: Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 208—209.

oferit de garanțiile generale și regionale de securitate. Guvernul ungar, la rândul lui, nu a manifestat interes pentru ridicarea problemei recunoașterii dreptului la înarmare, presupunând că aceasta ar fi însemnat automat asumarea în plus de către Ungaria a unor obligații de neagresiune față de statele Micii Înțelegeri și, în consecință, a preferat să se înarmeze în continuare în mod ilegal.

În ianuarie 1937, statele Micii Înțelegeri au luat inițiativa și au propus guvernului ungar începerea de negocieri în vederea recunoașterii dreptului la înarmare al Ungariei, în schimbul asumării de către aceasta a obligației de neagresiune față de statele Micii Înțelegeri¹.

Inițiativa Micii Înțelegeri a fost determinată, pe de o parte, de intervențiile în acest sens ale guvernelor britanic, francez și sovietic, care doreau realizarea unei înțelegeri între cele trei state și Ungaria, care să ducă la o destindere a raporturilor internaționale în Europa Centrală și chiar la o apropiere a Ungariei de Mica Înțelegere. Pe de altă parte, opiniile guvernelor de la București, Belgrad și Praga mergeau în aceeași direcție. Ele vedeau în recunoașterea dreptului la înarmare al Ungariei o ilustrare a bunăvoinței și încrederii lor în guvernul de la Budapesta, chiar dacă din punct de vedere practic gestul lor nu însemna nimic (sau aproape nimic), având doar o semnificație morală. În același timp, trebuie subliniat faptul că ele nu excludeau posibilitatea ca, în timp, în fața amenințării Germaniei, care reprezenta un pericol pentru independența și suveranitatea tuturor statelor din Europa Centrală, inclusiv Ungaria, aceasta să caute salvarea într-o apropiere de vecinii săi.

Cu totul altele au fost însă motivele pentru care guvernul ungar a acceptat începerea de negocieri cu statele Micii Înțelegeri. În primul rând, gestul guvernului de la Budapesta exprima nemulțumirea față de Germania și interesul deosebit arătat relațiilor cu Iugoslavia și România (în special articolul lui Alfred Rosenberg din „*Völkischer Beobachter*“ din 15 noiembrie 1936 a produs o mare deziluzie în Ungaria) și dădea sfaturi guvernului ungar să-și concentreze pretențiile revizioniste față de Cehoslovacia. Prin începerea negocierilor cu statele Micii Înțelegeri, guvernul maghiar voia să arate Berlinului că trebuie să susțină mai ferm pretențiile ungare, în caz contrar aceasta putând să se înțeleagă cu vecinii săi. Nemulțumirea guvernului ungar era provocată și de faptul că

³⁸ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 128.

Germania se amesteca în afacerile interne ale Ungariei, sprijinind mișcarea de extremă dreapta și arătându-și deschis nemulțumirea față de modul în care era tratată minoritatea germană în Ungaria.

În același timp, acceptarea începerii de negocieri cu Mica Înțelegere ilustra neliniștea unor cercuri politice ungare în fața amenințării germane. Dar aceasta, totuși, nu a însemnat nici un moment punerea în discuție a orientării fundamentale a politicii externe ungare, care a rămas în continuare ferm atașată politicii Germaniei, singura țară care putea sprijini Ungaria în realizarea pretențiilor ei revizioniste. Este adevărat că, în 1937, guvernul Darányi a căutat să stabilească unele contacte cu guvernul britanic, dar în nici un caz nu se poate spune că era vorba de o orientare spre Marea Britanie. Era mai degrabă vorba de a sonda cât de departe mergea toleranța guvernului britanic față de planurile germane și, în consecință, cât de departe putea să meargă Ungaria în cooperarea cu Germania, fără să riște antrenarea țării într-un conflict general european. Aceasta va rămâne o trăsătură caracteristică a politicii externe maghiare până la intrarea Ungariei în al doilea război mondial¹.

Cât de mult era legată Ungaria de cel de-al treilea Reich, o demonstrează faptul că ministrul de Externe ungar, Kánya, după ce a primit, la 20 și 21 ianuarie 1937, pe miniștrii țărilor Micii Înțelegeri acreditați la Budapesta, care îi prezentaseră propunerile privind începerea de negocieri cu Ungaria, la 23 ianuarie el îl informa deja despre aceasta pe ministrul german von Mackensen. Kánya nu numai că nu pierdea prilejul de a-și dovedi atașamentul față de cel de-al treilea Reich, dar căuta în același timp să „compromită” Mica Înțelegere în ochii diplomatului german, declarându-i că aceasta încerca astfel să exploateze răceala intervenită în relațiile ungaro-germane după publicarea articolului lui Rosenberg și să-și apropie Ungaria, considerând că sosise timpul ca statele danubiene să-și unească forțele pentru a se opune pericolului german. Ministrul de Externe ungar declara reprezentantului celui de-al treilea Reich la Budapesta că Germania și Ungaria aveau interese comune și cooperarea lor în viitor era asigurată. Desigur, partea germană a căutat să liniștească guvernul ungar, afirmând că toleranța pe care Reich-ul o cerea față de Iugoslavia și România nu însemna că acestea nu trebuiau să suporte revizuirii teritoriale. Göring i-a

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 127.

declarat lui Döme Sztojaj, ministrul Ungariei la Berlin, că articolul lui Rosenberg avea numai scopul de a câștiga curente politice de dreapta din România și că, printr-o politică înțeleaptă, Ungaria ar putea s-o împiedice pe aceasta să acorde ajutor Cehoslovaciei în caz de conflict¹.

Încă de la începutul negocierilor cu țările Micii Înțelegeri a fost evidentă intenția guvernului maghiar de a crea diferențieri în rândul celor trei state pentru a sparge unitatea lor. Astfel, dacă propunerea guvernului cehoslovac a fost refuzată în mod deschis, cu observația că dreptul Ungariei la reînarmare nu poate fi obiect de târguire², în schimb, atunci când a fost vorba de propunerea României, deși aceasta nu a fost acceptată, Kánya a subliniat necesitatea unei apropieri între cele două state. În ceea ce privește Iugoslavia, guvernul ungar s-a arătat foarte dornic să înceapă negocieri și să realizeze cât mai repede un acord. La 23 martie 1937, ministrul ungar la Belgrad chiar a înmănat prim-ministrului iugoslav, Milan Stojadinović, proiectul unei declarații în care, în spiritul Pactului Briand-Kellogg, guvernul ungar se angaja să nu folosească forța ca mijloc de politică națională și să se abțină în viitor de la orice act care ar putea să influențeze negativ bunele relații dintre Ungaria și Iugoslavia; în schimb, guvernul iugoslav recunoștea dreptul Ungariei la înarmare și garanta anumite drepturi minorității maghiare din Iugoslavia. Premierul iugoslav a apreciat propunerile ungare drept corespunzătoare și a cerut un răgaz de câteva zile pentru a le studia. Dar, la 25 martie a fost semnat tratatul italo-iugoslav despre care guvernul iugoslav nu informase pe aliații săi din Mica Înțelegeră, provocând o reacție negativă din partea acestora. În aceste condiții, guvernul de la Belgrad nu a riscat adâncirea crizei organizației prin finalizarea negocierilor cu Ungaria și la 31 martie a respins propunerile ungare³.

Țările Micii Înțelegeri și-au menținut și în continuare poziția favorabilă negocierilor cu Ungaria pe baza propunerilor din ianuarie 1937. Astfel, la conferințele de la Belgrad (1—2 aprilie 1937) și Geneva (28 mai 1937) ale Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, cele trei state și-au reafirmat hotărârea de a răspunde „favorabil unei eventuale

¹ *Ibidem*, p. 129.

² Ministrul României la Budapesta îi declara că a respins propunerea cehoslovacă deoarece socotea că „în cadrul unei confederații danubiene, Cehoslovacia nu ar renunța la politica sa față de U.R.S.S.” (Eliza Campus, *Mica Înțelegeră*, p. 232).

³ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 129—130.

cererii maghiare privitoare la drepturile de înarmare, cu condițiunea ca Ungaria să accepte încheierea cu statele Miciei Înțelegeri a unui pact de neagresiune sau de amicitie“¹. Totodată, pentru a dejuca intențiile guvernului ungar de a sparge solidaritatea Miciei Înțelegeri, dar și pentru a preveni noi acte unilaterale ale guvernului iugoslav, la Belgrad s-a hotărât ca nici unul dintre membrii Miciei Înțelegeri să nu poată încheia vreun acord cu Ungaria fără consimțământul celorlalți doi aliați, iar un eventual tratat de neagresiune să fie încheiat cu Mica Înțelegere ca unitate sau cu fiecare stat membru concomitent².

În conformitate cu cele hotărâte la Conferința de la Belgrad, la sfârșitul lunii mai — începutul lunii iunie, țările Miciei Înțelegeri au prezentat noi propuneri guvernului ungar.

Răspunzând acestei inițiative, în august 1937, în timpul conferinței de la Sinaia a Consiliului Permanent al Miciei Înțelegeri, ministrul Ungariei la București, László Bárdossy, a declarat lui Victor Antonescu, ministrul de Externe român, că guvernul său ar fi dispus să înceapă negocieri, dar numai cu fiecare țară a Miciei Înțelegeri separat. În schimbul recunoașterii caducității clauzelor militare, navale și aeriene ale Tratatului de la Trianon și a deplinei egalități în drepturi a Ungariei în domeniul înarmărilor, aceasta se angaja să nu recurgă la forță în relațiile cu statele limitrofe; un angajament similar și-ar fi luat și statele Miciei Înțelegeri față de Ungaria³.

Propunerea ungară mai conținea și un punct cu privire la „situația specială“ pe care statele Miciei Înțelegeri ar fi trebuit să o acorde minorității maghiare aflate pe teritoriul lor. Acestei probleme, guvernul Darányi îi acorda o importanță primordială. Pentru el, scopul fundamental al negocierilor cu țările Miciei Înțelegeri nu era, în primul rând, de a obține o destindere în raporturile interstatuale, ci destinderea însăși trebuia „să fie întreprinsă în interesul minorității maghiare“⁴. Sub această formulă demagogică guvernul ungar încerca, de fapt, să-și ascundă politica sa revizionistă față de România, Cehoslovacia și

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 117, filele 87—88, referatul „Negocierile cu Ungaria și acordurile parafate la Bled“.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 130.

³ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, p. 286—287.

⁴ *D.I.M.K.*, vol. I, doc. nr. 313, p. 505—509, raport cu privire la tratativele dintre Göring, Darányi și Kánya de la Karinhall, din 22 noiembrie 1937.

Iugoslavia, să furnizeze o „explicație” opiniei publice interne și internaționale pentru refuzul său de a colabora cu țările vecine în vederea statornicirii unui climat de pace și securitate în bazinul dunărean. „Așa-numita politică pentru apărarea minorității — arăta și istoricul ungar Magda Ádám — era, de fapt, o parte organică a programului revizionist al Ungariei. Lupta pentru autonomie, apoi pentru autodeterminare — care considerată în sine este o cerință democratică — în situația dată a devenit un instrument reacționar în mâna guvernului ungar. A accentuat tensiunea din bazinul dunărean și în cele din urmă a devenit unul din instrumentele ce au pregătit cel de-al doilea război mondial. Lozincile politice de apărare a minorităților — care răsunau în Europa înaintea declanșării celui de-al doilea război mondial — nu făceau decât să mascheze pregătirile de război ale agresorilor. Și guvernul Darányi Kálmán a utilizat în cele din urmă întreaga problemă a apărării minorităților pentru a atâta contradicțiile existente cu statele vecine, pentru a accentua tensiunea, apoi pentru a influența masele, precum și opinia publică internațională în sensul revizionismului”¹. Că soarta „minorității maghiare” din țările Miciei Înțelegeri nu interesa, în fond, guvernul maghiar, o dovedește și faptul că el nici nu dorea o reglementare definitivă a acestei probleme „ci una care i-ar fi permis să o păstreze mereu în actualitate și pe care să o treacă pe primul plan după dorința lui, ori de câte ori considera aceasta necesar”².

Pretenția guvernului ungar de a discuta „problema minorităților”, de a se erija în „protector” al minorității maghiare din țările Miciei Înțelegeri, soluțiile preconizate constituiau un obstacol ridicat artificial în calea desfășurării negocierilor, de natură să îngreuneze tratativele dintre cele două părți, să pună sub semnul întrebării însuși viitorul lor, să afecteze procesul de destindere în această parte a Europei. Această pretenție, alături de intenția de a izola Cehoslovacia de aliații săi, România și Iugoslavia, arăta nu numai lipsa totală de sinceritate a guvernului ungar în negocierile pe care le-a purtat timp de un an și jumătate cu țările Miciei

¹ Magda Ádám, *Magyarország és a Kisantant a harmincas években*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, p. 134—135.

² Nandor A.F. Dreisziger, *Hungary's Way to World War II*, Published by the Hungarian Helicon Society, Toronto, Ontario, 1968, p. 85.

Înțelegeri, dar și faptul că, în felul acesta, el făcea, în ultimă instanță, jocul Germaniei în Europa Centrală¹.

Propunerile ungare au fost analizate de miniștrii de Externe ai României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei la sesiunea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri de la Geneva, din septembrie 1937. Dacă Milan Stojadinović, ministrul de Externe al Iugoslaviei și Kamil Krofta, ministrul de Externe al Cehoslovaciei, au considerat că ele ar putea forma o bază de tratative, Victor Antonescu, ministrul de Externe al României, a respins orice discuții referitoare la minorități, considerând această problemă de competență exclusivă a autorităților din fiecare țară și a calificat cererea ungară ca un amestec în treburile interne. Guvernul român — care fusese nevoit să accepte după primul război mondial un tratat discriminatoriu privind minoritățile, care leza suveranitatea țării și ale cărui prevederi se dovediseră de-a lungul anilor favorabile în primul rând celor ce le foloseau drept pretext pentru a interveni în treburile interne ale țării și a face presiuni asupra guvernului român² — refuza orice nou angajament internațional în acest domeniu. De aceea, chiar înainte de discutarea propunerilor guvernului ungar în cadrul Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri și luarea unei hotărâri comune în această problemă, Victor Antonescu a informat pe Bárdossy, aflat și el la Geneva, despre hotărârea guvernului român de a nu accepta discutarea problemei minorităților, atrăgându-i atenția că dacă guvernul ungar va ridica „și chestiunea minorităților, atunci se strică tot”³.

În toamna și iarna anului 1937 — 1938, negocierile au fost întrerupte. Pe de o parte, guvernul ungar, față de evoluția situației internaționale, nu

¹ Ion Calafeteanu, *Eforturile diplomației românești în vederea realizării unității de acțiune a statelor din sud-estul Europei în fața expansiunii fasciste (martie 1938 — iulie 1938)*, în *Probleme de politică externă a României, 1918 — 1940*, vol. II, Editura Militară, București, 1977, p. 359 și următoarele.

² Despre opoziția guvernului și opiniei publice românești față de semnarea tratatului minorităților, vezi: Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 — 1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 336 — 385; Ion Calafeteanu, *Opinia publică din România și consacrarea internațională a Marii Uniri*, în *Probleme de politică externă a României, 1918 — 1940*, vol. III, Editura Militară, București, 1988, p. 23 — 43.

³ Arhiva M.A.E., fond Transilvania, vol. 38, filele 304 — 314, documentul intitulat „Convorbiri avute la Geneva în chestiunea ungară de dl. ministru Victor Antonescu”.

se mai arăta interesat de continuarea lor, sperând în satisfacerea revendicărilor sale teritoriale față de Cehoslovacia, împotriva căreia se îndreptau și pretențiile Germaniei și Poloniei. În acest sens, soseau la Budapesta sfaturi de la Berlin, care îndemnau guvernul ungar să ajungă la o înțelegere cu Iugoslavia și la un *modus vivendi* cu România, dar să respingă orice înțelegere cu Cehoslovacia; sfaturi asemănătoare porneau și de la Varșovia, precum și de la Roma. Mai mult chiar, în timpul vizitei pe care premierul ungar, însoțit de ministrul de Externe, a făcut-o la sfârșitul lunii noiembrie 1937 în Germania, ei au fost puși la curent cu intenția Germaniei de a ataca Cehoslovacia. Pentru revizionismul maghiar se profila astfel prima posibilitate de a modifica *statu-quo*-ul teritorial, urmând politica germană în Europa Centrală, ceea ce Budapesta n-a ezitat să facă. În timpul vizitei s-a ajuns la o înțelegere de principiu între cele două țări privind o acțiune comună împotriva Cehoslovaciei, ceea ce Horthy ceruse încă din timpul vizitei sale în Germania din august 1936, dar fusese temperat în zelul lui războinic de partea germană și sfătuit să aștepte un moment favorabil. În vederea pregătirii agresiunii s-a căzut de acord asupra coordonării planurilor statelor majore ale celor două armate¹.

În același scop, guvernul ungar a elaborat un program de înarmări, pe care l-a făcut public în martie 1938 („programul de la Győr”). De remarcat că, începând din 1937, o dată cu apariția clară a posibilității realizării unor revendicări teritoriale față de vecini, în rândul cercurilor conducătoare din Ungaria s-au produs delimitări în ceea ce privește căile ce trebuiau urmate pentru atingerea țelurilor revizioniste. Pe de o parte, conducerea militară era pentru o soluție de forță, de alianță totală cu Germania, inclusiv de participare alături de aceasta la un eventual război. În primăvara și vara anului 1938, Jenő Rátz, șeful Marelui Stat Major ungar, principalul purtător de cuvânt al ofițerilor radicali, a înaintat câteva memorii guvernului pentru un program rapid de înarmare a țării, deoarece — arăta Rátz — în 1940 Germania va avea un avans de doi ani față de Marea Britanie și Franța în domeniul înarmărilor și va încerca să-și realizeze programul de cuceriri. Planurile militarilor au întâmpinat opoziție din partea membrilor guvernului, în special a ministrului de Externe, Kánya, care fără să excludă înarmarea, era pentru moderație și

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 131.

realizarea țelurilor revizioniste pe căi pașnice, diplomatice¹. Pe de altă parte, nici guvernul român, care purta tratativele cu Ungaria în numele Micii Înțelegeri, nu s-a arătat grăbit să le reia. O astfel de atitudine era determinată de evoluția situației interne (pregătirile pentru alegeri, apoi căderea guvernului Tătărescu și formarea guvernului Goga-Cuza și, în sfârșit, instaurarea dictaturii regale, la 10 februarie 1938), dar ea reflecta, totodată, dezinteresul guvernului român de a negocia pe bazele propuse de guvernul ungar².

Aceasta era situația tratativelor dintre Mica Înțelegere și Ungaria când, la 12 martie 1938, Germania a ocupat Austria.

Revizionismul ungar și Anschluss-ul

Pentru guvernul de la Budapesta ocuparea Austriei nu a fost o surpriză; mai mult, guvernul ungar a acționat în așa fel încât să arate clar celui de-al treilea Reich că în cazul unei eventuale acțiuni germane în Austria, Ungaria va sta liniștită³. Astfel, în timpul vizitei din noiembrie 1937 la Berlin, Darányi și Kánya dăduseră asigurări lui Hermann Göring că nu există un acord ungaro-austriac pentru ajutor armat în cazul unui conflict al Germaniei cu Austria. La sfârșitul lunii decembrie, chiar Horthy a trimis un mesaj personal lui Hitler prin care îl asigură că în eventualitatea unui conflict între Germania și Austria nu exista nici o înțelegere austro-ungară sau austro-ungaro-cehoslovacă de asistență și că atât timp cât va fi regent al Ungariei, el nu va tolera o astfel de politică, apreciind în finalul mesajului că Austria trebuie să aparțină Germaniei⁴. De aceea, în momentul în care s-a produs Anschluss-ul, Kánya s-a grăbit să-l felicite pe Ribbentrop pentru faptul că „unirea a reușit fără vărsare de sânge”, ceea ce — raporta ministrul ungar la Berlin, Döme Sztójay — i-a produs o mare bucurie ministrului de Externe al Reich-ului, care a

¹ Thomas L. Sakmyster, *art. cit.*, p. 25–26.

² Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în sud-estul Europei, 1938–1940*, Editura Politică, București, 1980, p. 49.

³ O analiză de ansamblu asupra evoluției poziției guvernului ungar față de problema Anschluss-ului vezi: Miklós Szinai, *Ungarn und der Anschluss (1918–1938)*, în „Osterreichische Osthefte”, Jahrgang 30 (1988), Heft 2, p. 168 și urm.

⁴ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 132.

ținut să sublinieze că felicitările de la Budapesta erau primele pe care le primise¹.

Deși presa ungară, urmând dispoziția guvernului, a salutat Anschluss-ul², totuși unele forțe politice liberale, precum și importante categorii sociale s-au arătat îngrijorate de acțiunea germană în Austria și, în special, de faptul că cel de-al treilea Reich devenise acum vecinul nemijlocit al Ungariei, de teama ca țara lor să nu devină, de asemenea, victima Germaniei.

Această îngrijorare era sesizată și de ministrul Germaniei la Budapesta, Erdmannsdorff, care raporta Berlinului că „neliniștea provocată de un așa-numit pericol pangerman, în special în legătură cu evenimentele din Austria, este larg răspândită în cercurile ungare, chiar și în rândul acelor care manifestă o atitudine favorabilă față de țara noastră și că el constituie tema principală în cadrul tuturor convorbirilor”³.

Îngrijorarea a crescut și mai mult când s-a văzut că guvernul german întârzie să facă o declarație de recunoaștere a graniței cu Ungaria, deși făcuse acest lucru în ceea ce privește Italia și Elveția. Imediat, Kánya a cerut guvernului Reich-ului să facă o declarație în acest sens, oferind, în schimb, ca grupul din Ungaria al Partidului nazist să fie numit în viitor „Landesgruppe der N.S.D.A.P.”⁴

Pentru a potoli aceste temeri, Horthy a rostit, la 3 aprilie 1938, un discurs radiodifuzat. „În ultimele zile — a arătat el — un sentiment specific de nesiguranță, chiar de îngrijorare a pus stăpânire pe sufletul multora și această recunoaștere m-a îndrumat să clarific situația și să orientez opinia publică (...). De fapt — a continuat el — nu exista nici un motiv pentru aceasta (...). Unirea Austriei cu Germania nu înseamnă altceva decât că, un vechi și bun prieten, pe care tratatele de pace l-au pus într-o situație imposibilă, s-a unit cu un alt vechi și bun prieten și frate credincios de arme al nostru, respectiv cu acea Germanie care, după cum reiese și din istorie, a fost întotdeauna un aliat de încredere care-și

¹ Horthy Miklós titkos iratai, Kossuth Kiadó, Budapest, 1962, doc. nr. 34.

² Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 211.

³ *Les Archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, Paris, 1954, vol. V, livre I, nr. 165. „Dimpotrivă — continua Erdmannsdorff —, declarațiile Führer-ului în discursul pronunțat în fața Reichstag-ului cu privire la Cehoslovacia, au fost primite aici foarte favorabil”.

⁴ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 134.

respectă cuvântul. Asta este tot; altceva din punctul nostru de vedere nu s-a întâmplat¹.

Cu toată situația grea în care se afla țara, forțe politice din Ungaria, în special cele de extremă dreapta, au recurs imediat după Anschluss la o acțiune în care revizionismul își da mâna cu fanatismul și cu totala lipsă de realism. Este vorba de sondajul făcut pe lângă guvernul german de a ceda Ungariei provincia austriacă Burgenland, pe care Hitler ar fi promis-o lui Gömbös în toamna anului 1935. Răspunsul Berlinului a spulberat însă orice iluzii. Hitler — scria, la 13 aprilie 1938, secretarul de stat la Auswärtiges Amt, von Weizsäcker, ministrului german la Budapesta — consideră frontiera germano-austriacă ca definitivă. Comunicarea conținea însă și un avertisment: problema frontierei ungaro-germane nu poate fi reglementată pe baze etnice, fiindcă în acest caz Ungaria, care are minorități germane ce trăiesc de-a lungul frontierei, ar pierde mai mult decât ar câștiga².

Pe plan intern, vecinătatea cu cel de-al treilea Reich a provocat o evidentă alunecare spre dreapta a politicii guvernului Darányi (în primăvara anului 1938, guvernul Darányi a dat prima lege antievreiască și o lege a presei care a dus la suspendarea a 400 de ziare liberale și de stânga) și o intensificare a activității elementelor de extremă dreapta (Crucile cu săgeți). Aceasta a alertat forțele politice din jurul lui Bethlen care s-au temut că Darányi vrea să schimbe sistemul de guvernământ de până atunci și au acționat în vederea înlocuirii din fruntea guvernului cu Béla Imrédy (mai 1938) de la care așteptau, pe de o parte, să oprească ascensiunea extremei drepte în viața politică a țării și să conserve, astfel, sistemul de guvernământ existent și, pe de altă parte, să contracareze influența politică crescândă a Germaniei³.

În România, ocuparea Austriei a provocat o legitimă îngrijorare, pe care ministrul Franței la București a sesizat-o foarte exact. Astfel, într-un raport înaintat la Quai d'Orsay chiar la 12 martie 1938, el scria: „Evenimentele din Austria au cauzat în România o veritabilă stupefacție, la care se adaugă un puternic sentiment de îngrijorare⁴. Pentru ca, la scurt timp după aceea, revenind la efectele Anschluss-ului asupra României,

¹ Horthy Miklós titkos iratai, doc. nr. 34.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 134—135.

³ *Ibidem*, p. 135.

⁴ D.D.F., 2-e série, tome 8, doc. nr. 399.

să arate că „România a fost foarte impresionată de evenimentele din Austria, ca a simțit amenințarea care apasă asupra ei”¹.

Era o îngrijorare pe deplin îndreptățită². Dacă până la acea dată toate revizuirile tratatelor de pace nu atinseseră integritatea teritorială a altor state europene, de data aceasta o țară independentă și suverană, cu o tradiție multiseclară, fusese pur și simplu ocupată și anexată de către cel de-al treilea Reich. Încercările propagandei germane de a prezenta ocuparea Austriei ca o revendicare națională, ca o „problemă internă germană” nu au fost și nu puteau să fie în măsură să liniștească opinia publică din România. Îngrijorător era și faptul că, deși Comunitatea internațională se afla în fața unui caz clar de agresiune armată, reacția guvernelor, și în primul rând a marilor puteri care garantaseră independența și suveranitatea Austriei, a fost extrem de palidă; practic, nu s-a schițat nici un gest, cât de cât semnificativ, pentru sprijinirea victimei sau pentru asigurarea securității viitoarelor victime. Îngrijorării profunde care a pus stăpânire pe întregul popor român după Anschluss îi dădea expresie Nicolae Iorga, care scria în acele zile: „Austria nu este un hotar, cum nici nu poate admite doctrina nazistă [...]. Austria este un popas pe o linie de înaintare pregătită cu cea mai mare grijă /.../, este un punct de plecare. Este, așa cum a spus omul care cugetă pentru șeful statului german, «poarta către Răsărit» [...]. Eu, însă — avertiza marele istoric și patriot — îmi fac datoria cunoscătorului de trecut și

¹ *Ibidem*, tome 9, doc. nr. 112.

² În aceste condiții, apare cu atât mai de neînțeles poziția mișcării legionare, care a salutat ocuparea Austriei. Astfel, la 12 martie 1938, Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul „Gărzii de Fier”, a trimis o telegramă lui Hitler în care arată: „Cu nespusă bucurie salut victoria dreptății în Austria germană. Toate lojile masonice-iudaice s-au prăbușit înaintea luminii triumfătoare și a dreptății. Dumneata ești purtătorul acestei lumini și nici o putere nu o va putea învinge vreodată” (Arhiva Academiei, vol. 451/2, fond XV, fila 194). Este o atitudine care sfidează îngrijorarea întregului popor român și arată cât de departe erau legionarii de adevăratele interese ale poporului pe care pretindeau că le cunosc și le apără. Sperând să acapareze puterea în țară, ei erau convinși că nu pot ajunge la aceasta decât cu sprijin german și de aceea doreau ca cel de-al treilea Reich să ajungă cât mai repede „vecin” cu România. Este ilustrativă în acest sens o scrisoare din 9 septembrie 1938 a unui legionar către unul din camarazi („Aramis”) în care se spune: /.../ „Situația noastră nu o putem schimba până când nu vom fi în hotar «politic» cu Germania [...] ca să putem fi ajutați militărește” — *loc. cit.*, fila 272.

înțelegătorului psihologiilor naționale, pentru a spune încă o dată: Ferește-te, popor al meu, căci mari primejdii ți se pregătesc”¹.

Cotropirea Austriei a constituit un semnal de alarmă și pentru guvernul român. Încă de la 12 martie, ministrul Apărării Naționale a ordonat Marelui Stat Major să ia măsuri „fără a da dispozițiuni de executare, ca să se poată executa o mobilizare parțială a frontului de vest”, iar până la 15 martie să se întreprindă toate măsurile pentru a se putea reacționa în ipoteza declanșării unui conflict. Concomitent, s-a ordonat atașărilor militare români din capitalele europene să informeze din 6 în 6 ore Bucureștiul asupra atitudinii guvernelor și a măsurilor ce se întreprindeau de acestea pe plan politic, economic și militar². La 13 martie, la palatul regal din București a avut loc o dezbatere în legătură cu consecințele pe care Anschluss-ul le putea avea asupra României, la care au participat Carol al II-lea și doi membri ai guvernului, apropiați regelui: Armand Călinescu, ministrul de Interne, și Gheorghe Tătărescu, ministrul Afacerilor Străine ad-interim. Cu acest prilej, A. Călinescu a făcut o expunere asupra situației și a indicat măsurile ce se impuneau a fi luate de către guvernul român. „Evenimentele din Austria — a subliniat el — nu sunt întâmplătoare. Ele sunt o etapă în planul de expansiune germană care cuprinde: stat național integral și cucerirea de debușeuri și materii prime în răsărit. Dunărea, bulevard strategic între est și vest. Toate statele care au fost așezate aici au suferit mari presiuni. Austria, apoi Cehoslovacia, ar urma România, care are baza aeriană, prin petrol”³. Cu acest prilej a fost schițat un plan de acțiune pentru a face față pericolului fascist intern și extern ce amenința independența, suveranitatea și integritatea țării, însuși viitorul poporului român. Completat ulterior cu noi elemente, acest plan, care a început să fie imediat transpus în viață, prevedea întreprinderea de măsuri pentru întărirea capacității de apărare a țării (achiziționarea de armament, fortificarea graniței de vest etc.), lichidarea Gărzii de Fier, acțiuni în direcția întăririi legăturilor cu Anglia și Franța și pentru o mai mare interesare a celor două mari puteri în problemele românești și ale sud-

¹ „Timpul” din 23 mai 1938.

² Ioan Talpeș, *op. cit.*, p. 210.

³ Armand Călinescu, *Însemnări politice* (ediție îngrijită de dr. Al.Gh. Savu), Editura Humanitas, București, 1990, p. 283—284.

estului european, în general, inițierea unei politici de rezistență față de expansiunea economică a Germaniei în România și de reducere a ponderii celui de-al treilea Reich în comerțul exterior al României, acordarea unei atenții deosebite consolidării Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, intensificarea eforturilor în vederea afirmării solidarității dintre statele din centrul și sud-estul Europei amenințate de agresiunea hitleristă.

Acordul de la Bled

În cadrul acestei politici se înscrie și reluarea tratativelor cu guvernul ungar în vederea ajungerii la un acord privind recunoașterea caducității prevederilor militare impuse Ungariei privind Tratatul de la Trianon, în schimbul obligației acesteia de a nu ataca țările vecine. În special la Praga, unde presiunile celui de-al treilea Reich deveneau acum și mai amenințătoare, se căuta cu febrilitate înțelegerea cu Ungaria, trezită și ea peste noapte vecină cu Germania și — se spera la Belgrad și la București, dar în special la Praga — mai conștientă de necesitatea de a se apropia de vecinii săi în vederea întăririi capacității lor de rezistență în fața presiunilor germane. Acestei speranțe îi dădea expresie ministrul de Externe cehoslovac, Kamil Krofta, încă de la 22 februarie 1938, când declara ministrului român la Praga, Gheorghe Aurelian: „Ar fi bine să ajungem cât mai curând la o înțelegere cu Ungaria, care a devenit aliata noastră naturală”¹.

Aceasta corespundea, de altfel, și dorinței guvernului român. Trebuie însă să remarcăm că, deși la București a existat efectiv dorința reluării negocierilor cu Ungaria și finalizării acestora, nici un moment nu s-a nutrit iluzia că guvernul ungar și-ar putea schimba brusc politica și să renunțe la revizionism. Dovadă, faptul că în toată această perioadă guvernul român a continuat să considere că frontul de vest era cel mai expus. Astfel, la ședința Consiliului Superior al Armatei din 19 aprilie 1938, în care a fost analizată capacitatea țării din punct de vedere militar-strategic, s-a ajuns la concluzia că, în situația politică existentă în acea perioadă pe plan internațional, „mai ales după alipirea Austriei de către Germania, pericolul iminent este la vest, unde Ungaria și cu deosebire

¹ Arhiva M.A.E., fond Germania, vol. 76, fila 39, telegrama nr. 9446 din 22 februarie 1938 de la Gheorghe Aurelian, Praga.

Germania ne-ar putea pune în situația de a duce un război în condiții foarte grele, fără un ajutor eficace din partea Cehoslovaciei, care ar putea fi înăbușită de Germania și chiar fără sprijin iugoslav¹.

Ceea ce dorea guvernul român prin reluarea negocierilor cu Ungaria era, ca interes imediat, să vină în întâmpinarea dorinței aliatului cehoslovac și să ușureze situația acestuia, apoi să demonstreze intențiile sale pașnice față de Ungaria, să obțină de la aceasta o obligație de neagresiune și, în sfârșit, o destindere la frontiera de vest. Pe termen lung însă nu era exclusă nici posibilitatea ca Budapesta să înțeleagă pericolul german ce amenința toate statele mici și mijlocii din Europa Centrală și de Sud-Est și să tragă concluziile ce se impuneau din aceasta și, în primul rând, pe cea privind necesitatea unei apropieri de vecinii săi, fie și pe termen limitat, cu renunțarea temporară la politica revizionistă.

La 12 martie, chiar în ziua în care trupele germane intrau în Austria, Gheorghe Tătărescu a declarat ministrului ungar la București, Bárdossy, că dorește reluarea tratativelor dintre Mica Înțelegere și Ungaria. Diplomatul ungar a replicat însă că, întrucât egalitatea în drepturi în domeniul înarmărilor fusese deja obținută de Ungaria, ca urmare a tratativelor anterioare, ceea ce ar trebui discutat ar fi numai „problema minorităților”. Ministrul de Externe român a promis că va da răspuns peste o săptămână, timp în care au avut loc intense consultări între București, Praga și Belgrad². La 18 martie, Mica Înțelegere a prezentat Ungariei un proiect de protocol ce conținea o declarație de nerecurgere la forță și la recunoașterea egalității în drepturi în domeniul înarmărilor (în care accentul cădea pe angajamentul de neagresiune dintre cele două părți) și o declarație pentru suprimarea tribunalelor mixte; totodată, guvernele iugoslav, cehoslovac și român propuneau guvernului ungar, sub rezerva reciprocității, publicarea unor declarații unilaterale prin care fiecare guvern se obliga de a lua toate măsurile administrative care să înlăture „orice piedică în calea dezvoltării relațiilor amicale cu Ungaria”, subliniindu-se însă că „declarația nu va putea fi interpretată, de oricine ar fi, ca o atingere a principiului neimixtiunii în afacerile de ordin intern”³.

¹ Arhiva M.Ap.N., mapa 51, fila 757, proces-verbal asupra ședinței Consiliului Superior al Armatei din 19 aprilie 1938.

² Magda Ádám, *op. cit.*, p. 212.

³ D.I.M.K., vol. II, doc. nr. 134, p. 303—308, raport al ministrului Ungariei la București din 23 martie 1938.

Era, de fapt, un răspuns al celor trei țări la propunerea ungară de a se discuta „problema minorităților“ (deși cuvântul „minorități“ nu apărea în text), o dovadă grăitoare a spiritului conciliant de care erau animate cele trei state în cadrul negocierilor cu Ungaria.

La Budapesta s-a considerat însă că formula propusă „nu satisface“¹. Realizarea Anschluss-ului întărise credința forțelor politice revizioniste maghiare în posibilitatea realizării pretențiilor lor cu ajutorul Germaniei și, concomitent, făcuse să scadă interesul lor în realizarea unui acord cu Mica Înțelegere, în general, și cu Cehoslovacia, în special². Deși admiteau posibilitatea ca Ungaria să fie expusă „unei presiuni mai mari decât până acum“ din partea Germaniei — în special pe plan economic — și că noul vecin ar putea provoca „oarecari greutăți în problema minorităților germane din Ungaria“, guvernul ungar considera că „în problemele politice fundamentale nu există diferențe simțitoare între Ungaria și Reich-ul german, ba, în unele probleme, comunitatea de interese este deplină“³. Una dintre aceste probleme era, desigur, cea a revizuirii tratatelor de pace, componentă fundamentală a politicii guvernului ungar pentru realizarea căreia era gata de orice sacrificiu. „Ideea revizionistă — arată istoricul maghiar Magda Ádám — a făcut pur și simplu imposibilă gândirea realistă la cercurile conducătoare horthyste“, care n-au putut sau n-au vrut să vadă că dacă „Anschluss-ul făcuse mai probabilă realizarea visurilor revizioniste“, o dată cu aceasta „crescuse și pericolul pierderii independenței Ungariei“⁴.

Practic, în vara anului 1938 în Ungaria toate forțele politice doreau revizuirea teritorială; deosebirile dintre ele constau numai în ce privește proporțiile și căile prin care vedeau posibilă realizarea revizuirii. Aceasta nu înseamnă însă că în felul acesta revizionismul ungar și-ar fi pierdut

¹ Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 — mai 1940*, p. 53—54.

² În amintirile sale, fostul regent al Ungariei, Horthy Miklós, arăta că după Anschluss el a înțeles imediat că „venise ora Cehoslovaciei“, care acum era înconjurată din trei părți de Germania. „Nu — scrie Horthy —, noi n-am fost surprinși când la câteva săptămâni după Anschluss germanii sudeți au început revendicările lor“ — *Memoirs de l'amiral Horthy, régent de l'Hongrie*, Librairie Hachette, Paris, 1954, p. 166—167.

³ *D.I.M.K.*, vol. I, doc. nr. 448, p. 693—699, raportul ministrului de Externe, Kánya, la ședința Comisiei de politică externă a Adunării Naționale din martie 1938.

⁴ Magda Ádám, *op. cit.*, p. 195—197.

caracterul lui reacționar, că el ar fi devenit mai „acceptabil“ pentru popoarele vecine, care respingeau orice revizionism, indiferent dacă el era pașnic sau războinic, parțial sau total.

O ilustrare a acestei stări de spirit general-revizioniste din Ungaria în vara anului 1938 au reprezentat-o manifestările organizate cu prilejul aniversării a 900 de ani de la nașterea regelui Ștefan cel Sfânt¹.

Spre deosebire de guvern, o parte din opoziția ungară (Partidul Micilor Proprietari, Partidul Creștin etc.) a văzut pericolul german, dar nu și-a dat seama că în situația istorică concretă, când solidaritatea cu statele vecine era o problemă vitală pentru Ungaria, revizionismul — pe care ea îl susținea și spera să-l realizeze cu ajutorul puterilor occidentale și al Italiei — aducea numai rău poporului ungar².

¹ Începute în iunie 1938, manifestările revizioniste au durat două luni. În această perioadă, moaștele regelui Ștefan cel Sfânt au fost purtate prin toate orașele Ungariei, într-o atmosferă mai mult politică decât religioasă și într-un lux orbitor, menit să excite sentimentele șovine și revizioniste ale ungarilor și să impresioneze delegațiile străine prezente (printre acestea cea italiană, condusă de generalul Marinetti și cea germană, având în frunte pe generalul von Klugg, comandantul Corpului VI Armată). La 15 august, la Esztergom a fost serbată restaurarea fostului palat, construit de Ștefan; la 18 august la Szekesfehervár, veche reședință a regelui Ștefan, a fost dezvelită o statuie ecvestră a acestuia, iar parlamentul a ținut aici o ședință extraordinară, decretând ziua de 20 august ca zi națională. În discursurile rostite s-a subliniat că națiunea ungară prin această lege înțelege să mențină și pe viitor statul ungar în spiritul regelui Ștefan și s-au făcut legăminte de reconstituire a „Ungariei Sfântului Ștefan“. Totodată, la palatul din Buda a fost expusă coroana fostului rege, evocându-se într-un cadru mistic imaginea „Ungariei milenare, care trebuie reconstituită“. Tot în cadrul acestor manifestări, în zilele de 14—21 august a avut loc cel de-al doilea „Congres Mondial al Ungurilor“, în cadrul căruia s-a făcut apel la unificarea sufletească a ungarilor din toată lumea, în spirit revizionist. S-a făcut apel în acest sens nu numai la cei 8 000 112 locuitori ai Ungariei, dar și la cei din țările vecine (ale căror cifre erau evident mărite) până la cei 14 unguri ce trăiau în Estonia, 23 în Japonia, 32 în Malta, 45 în Finlanda, 49 în Norvegia, 61 în Letonia etc. (Arhiva Academiei, fond nr. XIV dosar nr. 3208). Îngrijorat de ofensiva revizionismului horthyst, Iuliu Maniu a discutat la 20 iunie cu Virgil Madgearu „asupra necesității organizării unei acțiuni care să combată și să anihileze campania tot mai intensă a revizionismului ungar în marile centre europene din Apus“. S-a hotărât ca în săptămâna următoare, un intim al lui Nicolae Titulescu să plece în străinătate pentru a lua contact cu acesta și a-i comunica faptul că Iuliu Maniu și P.N.Ț. „îi acordă mandat nelimitat pentru a conduce campania ce o va crede mai nimerită împotriva mișcării revizioniste, dându-i în același timp asigurări formale că fostul șef al P.N.Ț. va fi solidar cu D-sa în toate consecințele ce ar decurge din activitatea sa“. — *Loc. cit.*, fond XV, vol. 451/1, fila 173, „Buletin informativ“ din 2 iulie 1938.

² Magda Ádám, *op. cit.*, p. 198.

La Budapesta s-a auzit și glasul social-democraților unguri, care acordau prioritate apărării independenței și suveranității țării și sperau într-o revizuire realizată prin tratative între Ungaria și țările vecine, pe cale pașnică și într-un moment adecvat, care să permită o conlucrare între țările din această zonă amenințate de expansiunea celui de-al treilea Reich. „Imperiul german — declara în parlamentul ungar deputatul social-democrat, Buchinger — își pune scopuri politice și economice care sunt de o importanță hotărâtoare pentru soarta Ungariei. De aceea, trebuie să cerem în primul rând politicii externe maghiare să reziste la presiunile politice și economice la care se poate aștepta în noua situație. Scopul nostru extern trebuie să fie păstrarea independenței Ungariei. Ca întotdeauna, cerem și acum stabilirea de relații bune cu statele dunărene și cu celelalte țări mici vecine. Astăzi, acestea au interesul egal de a se opune presiunii care trebuie să rezulte din supremația Germaniei pe tărâm politic și economic. Este știut că o parte a Camerei nu simpatizează aceste state, considerându-le ca niște «țânțari neplăcuți». Dar nu trebuie uitat că există și fiare sălbătice care sunt o primejdie mult mai mare pentru Ungaria, ca și pentru aceste state /.../. Astăzi — arăta în continuare Buchinger — se pun chestiuni extrem de importante pentru viața de zi cu zi a Ungariei și această viață nu poate fi asigurată decât dacă ne înțelegem în mod pașnic cu vecinii noștri. Dacă în bazinul dunărean nu se va ridica un baraj puternic împotriva unor anumite tendințe de expansiune, Ungaria ca și, de altfel, celelalte mici țări dunărene vor fi în mod ireductibil zdrobite”¹.

Într-un sens asemănător se exprima și Partidul Comunist din Ungaria: „Interesele poporului maghiar în politica externă — scria în acest sens ziarul „Dolgozók Lapja“, organ al Partidului Comunist din Ungaria — cer ca Ungaria să încheie pacte de neagresiune cu țările vecine. Aceasta ar duce la destinderea încordării care domnește astăzi în spațiul dunărean și la punerea bazelor unei colaborări amicale a statelor dunărene. Înțelegerea cu statele vecine este cu atât mai ușoară, cu cât sunt amenințate de pericolul nazist”². Dar și Partidul Comunist din Ungaria promova un revizionism ce avea la bază „dreptul la

¹ „Lumea nouă“ din 26 iunie 1938.

² După Ladislau Bányai, *Din lupta unită a oamenilor muncii români și de alte naționalități sub conducerea P.C.R. (1933—1944)*, în „Studii“, tom 19 (1966), nr. 3, p. 477—479.

autodeterminare“ al popoarelor din zonă. Cererea de autodeterminare era, de fapt, fără sens, întrucât în 1918 popoarele își exercitaseră deja dreptul lor la autodeterminare, iar hotărârea lor fusese recunoscută de Conferința de Pace de la Paris. În aceste condiții, cerința P.C.U. apare nu numai ca o lozincă a Internaționalei a III-a, ci și ca o manifestare a șovinismului și revizionismului ungar, în ciuda „internaționalismului“ pe care îl afișa (de altfel, în cadrul Internaționalei Comuniste cel care a impus această lozincă a fost Béla Kun, cu sprijin sovietic, desigur).

Deși atitudinea guvernului ungar după Anschluss dădea puține speranțe în reușita negocierilor, Consiliul Permanent al Micii Înțelegeri și-a reafirmat la sesiunea de la Sinaia (4—5 mai 1938) hotărârea de a continua tratativele cu Ungaria în vederea stabilirii „unui regim de înțelegere și de încredere în bazinul dunărean“¹. Era o nouă confirmare a dorinței țărilor Micii Înțelegeri de a ajunge la o destindere în raporturile cu Ungaria, ca un prim pas spre o colaborare mai strânsă între toate țările din bazinul dunărean în vederea apărării independenței și suveranității lor naționale.

Eforturile acestor țări de a ajunge la o înțelegere cu Ungaria, politica lor de întărire a solidarității dintre țările amenințate de expansiunea Germaniei (paralel, Înțelegerea Balcanică ducea tratative cu Bulgaria asupra aceleiași probleme) s-a bucurat de un larg sprijin în rândul forțelor patriotice și antifasciste din România, care vedeau în aceasta o posibilitate de a face față cu mai mult succes presiunilor crescânde ale celui de al treilea Reich². În presă au apărut în această perioadă numeroase articole, semnate de reprezentanți de frunte ai vieții politice, culturale și științifice din țara noastră, în care era susținută necesitatea unirii eforturilor tuturor popoarelor din sud-estul Europei pentru a bara

¹ „Timpul“ din 7 mai 1938.

² În opinia ambasadorului Poloniei la București, Arciszewski, atitudinea opiniei publice românești era următoarea: o parte, pornind de la ipoteza că atât timp cât România se va putea înțelege cu Germania, pericolul german amenința mai mult Ungaria, în consecință va fi mai îngăduitoare și în scopul apărării de pericolul german, se va înțelege cu țările Micii Înțelegeri. Alții, având în vedere și „alte posibilități politice“, apreciau că era normală „o colaborare mai strânsă“ între România și Ungaria sub forma unei „uniuni personale“ sub sceptrul regelui Carol al II-lea. Un al treilea curent credea „într-o rezolvare a situației care ar contribui nu numai la slăbirea tensiunii existente, ci ar deschide și posibilitatea unor relații mai bune“ — *D.I.M.K.*, 1936—1945, vol. II, doc. nr. 149.

drumul nazismului, pentru apărarea independenței și suveranității lor naționale grav amenințate.

„Poporul român — se scria în acest sens într-un articol publicat în „Lumea nouă” — întinde astăzi, ca și ieri, o mână frățască poporului maghiar, și-l invită să lupte pentru o cât mai strânsă colaborare economică, politică și socială — singura pârgă de progres și pace”. Articolul înfiera „spiritul revizionist generator de război /.../, incompatibil cu ideea unei sincere și reale colaborări cu statele succesoare ale vechiului și anacronicului imperiu austro-ungar” pe care îl promovau forțele politice revizioniste din Ungaria, subliniind, în același timp, faptul că „poporul maghiar nu are asemenea revendicări teritoriale. El nu dorește decât solidaritatea și colaborarea — pe toate tărâmurile — cu statele din bazinul dunărean”¹. În „Timpul”, Grigore Gafencu a publicat un articol intitulat „România și Ungaria”, în care sprijinea, de asemenea, politica de înțelegere între cele două state. „Îndrăznesc să spun — scria el — că unul din cele mai însemnate țeluri ale politicii noastre în afară trebuie să fie pregătirea unui teren de înțelegere și de prietenească apropiere între România și Ungaria. /.../ Dacă am socoti că Ungaria întreagă e gata să se puie cu orice risc în slujba oricui i-ar făgădui hotare mai largi, nu am mai sta de vorbă: am închea în spatele ei blocul statelor hotărâte să-și apere și dreptele lor hotare și deplina lor neatârnamare. Știm însă că Ungaria e îngrijorată de acel risc și se gândește la neatârnamarea ei”². Pentru o astfel de politică pleda și articolul „Mitteleuropa germană și unirea forțelor din bazinul dunărean”, al profesorului Ladislau Bányai, secretar general al Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ), apărut în numărul din iunie-iulie 1938 al revistei „Korunk”, în care autorul arăta că popoarele mici și mijlocii din bazinul dunărean își puteau găsi salvarea numai „prin unirea lor și integrarea în sistemul de securitate colectivă”³.

La 10 iunie 1938 — după ce partea română făcuse noi încercări de a scoate tratativele din impasul în care ajunseseră datorită intransigenței

¹ „Lumea nouă” din 12 iunie 1938.

² „Timpul” din 25 iunie 1938.

³ Articolul este reprodus parțial în: Titu Georgescu, *Intellectualii antifasciști în publicistica românească*, Editura Științifică, București, 1967, p. 170—173; Pompiliu Teodor, *Din gândirea materialist-istorică românească (1921—1944)*, Editura Științifică, București, 1972, p. 203—207.

guvernului ungar, printre care și o intervenție a regelui Carol II pe lângă amiralul Horthy¹ — guvernul român a prezentat noi propuneri, care mergeau, în esență, pe linia celor de la 18 martie. În convorbirea pe care N. Petrescu-Comnen a avut-o cu acest prilej cu Bárdossy, diplomatul ungar a arătat că s-ar putea găsi un teren de înțelegere cu Iugoslavia și chiar cu România pe baza formulei primite, dar cu Cehoslovacia ar trebui găsită o altă bază. Desigur, ministrul de Externe român a respins o astfel de posibilitate, reafirmând solidaritatea României și Iugoslaviei cu Cehoslovacia², dar cuvintele ministrului Ungariei la București evidențiau clar adevăratele intenții ale guvernului său în tratativele cu Mica Înțelegere: destrămarea acestei grupări ce se opunea pretențiilor sale revizioniste și izolarea Cehoslovaciei.

Semnarea, la 31 iulie 1938, a acordului de la Salonic dintre Înțelegerea Balcanică și Bulgaria³, urmată la câteva zile de publicarea la București a Statutului minorităților⁴, ca și intervențiile guvernelor englez, francez și polonez la Budapesta au relansat negocierile dintre cele două părți, guvernul ungar declarându-se gata să accepte, cu unele mici modificări, propunerile din 10 iunie, dar arătând aceeași

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 86, filele 287 — 289, raportul nr. 1756 din 18 mai 1938 de la Raoul Bossy, ministrul României la Budapesta.

² Viorica Moisuc, Gheorghe Matei, *Politica externă a României în perioada Munchenului (martie 1938 — martie 1940)*, în volumul *Probleme de politică externă a României, 1919—1939*, vol. 1, Editura Militară, București, 1971, p. 308.

³ La Budapesta a fost urmărită cu atenție evoluția convorbirilor dintre Înțelegerea Balcanică și Bulgaria, carea aveau loc în această perioadă, cu un conținut asemănător celor purtate de Ungaria cu Mica Înțelegere. La 2 august, un comentariu al corespondentului diplomatic al Agenției Telegrafice Ungare exprima „satisfacția și plăcerea” cercurilor conducătoare ungare față de acordul de la Salonic. Se făceau, însă, unele accentuări care nu erau deloc întâmplătoare. Astfel, se sublinia succesul obținut de Bulgaria prin recunoașterea de către statele Înțelegerii Balcanice a egalității în drepturi în domeniul înarmărilor, evidențiindu-se, în același timp, că „negocierile au fost înlesnite în mod considerabil prin faptul că relațiile Bulgariei cu țările Înțelegerii Balcanice nu erau îngreunate de probleme privitoare la minorități”. În: „Universul” din 4 august 1938.

⁴ Statutul minorităților, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 178 din 4 august 1938, prevedea egalitatea tuturor cetățenilor români, indiferent de limbă, rasă, religie, dreptul minorităților din România de a avea școli în limba maternă, reprezentanți în administrația locală, în Camerele de comerț și industrie, agricole și de muncă, de a avea bănci și cooperative, de a vorbi în limba maternă în fața instanțelor de judecată etc. Unele dintre aceste drepturi existau și mai înainte.

intransigență față de Cehoslovacia¹. Încercările repetate ale lui Comnen pe lângă ministrul de Externe ungar pentru a-l determina să renunțe la această poziție, arătându-i că este în interesul Ungariei însăși ca în fața pericolului german să se alieze cu Mica Înțelegere (partea ungară s-a grăbit să-i informeze pe germani despre aceasta) au rămas fără rezultat, Kánya declarând că pentru țara sa nu există un astfel de pericol².

În cele din urmă, la Bled, la 23 august 1938, a fost parafat un acord între Ungaria și țările Micii Înțelegeri, prin care se recunoștea Ungariei egalitatea în drepturi în domeniul înarmărilor și prin care părțile se obligau să se abțină de la orice acte de agresiune între ele (în acest scop urmau să fie publicate simultan în cele patru capitale declarații cu text identic). Totodată, între Iugoslavia și România, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte, s-a stabilit o înțelegere privind publicarea unor declarații identice prin care cele trei guverne se angajau „în deplină suveranitate” să examineze toate elementele susceptibile să contribuie la stabilirea unor raporturi de bună vecinătate și să ia toate măsurile necesare în vederea lichidării oricăror dificultăți de natură a împiedica dezvoltarea relațiilor amicale dintre ele. Guvernul ungar a refuzat să se înțeleagă pe o astfel de bază și cu Cehoslovacia, propunând pentru aceasta un text diferit, în care se făcea referire la minoritatea maghiară din Cehoslovacia. Guvernul de la Praga a respins însă textul propus de guvernul ungar; din spirit de solidaritate, România și Iugoslavia au refuzat, la rândul lor, să finalizeze documentele respective (acestea au fost numai parafate), condiționând publicarea și intrarea lor în vigoare de realizarea prealabilă a unei înțelegeri ungaro-cehoslovace în problema minorităților. În felul acesta, încercările guvernului ungar de a izola Cehoslovacia de aliații săi din Mica Înțelegere au eșuat³. Apar astfel ca nefondate opiniile exprimate de unii istorici cu privire la „trădarea”

¹ A.D.A.P., vol. V, doc. nr. 216, p. 248, telegrama lui Erdmannsdorf, ministrul Germaniei la Budapesta, din 9 august 1938.

² *Ibidem*, p. 251, nota 1. Este vorba de o telegramă a lui Erdmannsdorf din 18 august 1938.

³ „Eforturile ungare de a dezbină alianța au eșuat — arată Robert L. Rothstein — [...] Dimpotrivă, ea (Mica Înțelegere — *n.n.*) a marcat (la Bled — *n.n.*) o reafirmare momentană a vechilor legături, pentru câtă valoare mai puteau avea” (Robert L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, Columbia University Press, New York and London, 1968, p. 167).

săvârșită la Bled de guvernele român și iugoslav care ar fi permis Ungariei să izoleze Cehoslovacia¹.

Acordul de la Bled era, în primul rând, rezultatul eforturilor țărilor Micii Înțelegeri de a înlătura elementele ce stăteau în calea unei apropieri cu Ungaria, al politicii lor de creare a unui climat de securitate și colaborare în bazinul dunărean. El putea reprezenta — după cum se arăta într-un comentariu oficios al Agenției Române de Presă „Rador” — „o bază solidă pentru o nouă politică în Bazinul Dunărean”². Pentru aceasta, era însă necesar ca guvernul maghiar să dea dovadă că dorește într-adevăr o îmbunătățire a relațiilor sale cu țările vecine, să renunțe la politica sa revizionistă, să înțeleagă — așa cum scria ziarul „Universul” într-un articol asupra rezultatelor Conferinței de la Bled — „că înseși interesele Ungariei impun să țină seamă de mâinile amicale ce i s-au întins la Bled, cu toată lealitatea și cu sincera dorință de a se restabili între națiunile din bazinul dunărean o colaborare folositoare lor și păcii”³.

Prima victimă a revizionismului ungar: Cehoslovacia

Interesul manifestat de guvernul ungar la sfârșitul lunii august 1938 pentru tratativele cu Mica Înțelegere, relativa „bunăvoință” pe care el a manifestat-o la Bled, urmărea scopuri tactice foarte precise. Acceptând să parafeze acordul cu Mica Înțelegere chiar în momentul în care regentul Horthy, însoțit de prim-ministrul, Imrédy, și de ministrul de Externe, Kánya, făcea o vizită oficială în Germania, cercurile conducătoare din Ungaria voiau ca în felul acesta să arate puterilor occidentale că se „distanțează” de politica hitleristă față de Cehoslovacia, dorind să-și asigure „un eventual câștig la loteria lui Hitler fără nici un fel de risc”⁴.

După ce guvernul ungar acceptase, în noiembrie 1937, ca Statul Major al armatei ungare să poarte negocieri cu Statul Major german în

¹ În același sens vezi și Viorica Moisuc, Gheorghe Matei, *art. cit.*, p. 298—352. Cu privire la atitudinea Iugoslaviei, vezi: Milan Vanku, *Mala Antanta (1920—1938)*, Titovo Uzice, Belgrad, 1969, p. 256 și următoarele.

² „Timpul” din 26 august 1939.

³ „Universul” din 25 august 1939.

⁴ Ernst von Weizsäcker, *Erinnerungen*, Paul List Verlag, München, Leipzig, Freiburg, 1950, p. 169.

vederea definitivării planurilor de atac împotriva Cehoslovaciei, el a făcut acum un evident pas înapoi. După Anschluss s-au evidențiat clar în cadrul elitei politice conducătoare de la Budapesta două tendințe. Grupul ofițerilor radicali, în frunte cu ministrul Apărării Naționale, Jenő Ratz, se pronunța pentru o legătură cât mai strânsă cu cel de-al treilea Reich. În opinia grupului militar radical, Ungaria trebuia să urmeze Germania atât în ceea ce privește politica de înarmare, cât și în ceea ce privește politica externă. În toamna anului 1938, când „criza cehoslovacă” era în actualitate, membrii grupului s-au pronunțat ferm pentru o politică alături de Germania, inclusiv pentru secundarea acesteia într-un eventual război. Pentru aceștia, problema era nu de a feri țara de conflict, ci cum s-o antreneze în război contra Cehoslovaciei. În acest scop, locotenent-colonelul Hamloc din Marele Stat Major ungar pregătise chiar un plan (pe care la începutul lunii septembrie 1938 l-a prezentat col. Grosurth din Abwehr), conform căruia, după ocuparea unor aeroporturi cehe de către armata germană, câteva avioane germane ar fi trebuit să însceneze un atac aerian din partea Cehoslovaciei împotriva Ungariei, pentru a furniza un pretext de atragere a acesteia în război.

Pe de altă parte, unii oameni politici (printre aceștia se afla și ministrul de Externe, Kánya), deși susțineau înarmarea Ungariei (în martie 1938 a fost lansat „programul de la Győr”), se pronunțau pentru realizarea pretențiilor revizioniste împotriva vecinilor în primul rând pe cale diplomatică, fără să excludă însă posibilitatea unui conflict. În vara anului 1938, au sosit la Budapesta primele informații că Hitler vrea să atace Cehoslovacia, în pofida sfaturilor consilierilor militari, ceea ce a întărit convingerea acestor cercuri că Hitler va provoca un război în condiții nefavorabile pentru Germania și le-a făcut să fie, pentru o scurtă perioadă de timp, mai circumspecte față de alianța cu cel de-al treilea Reich¹.

La Berlin, perspectiva unei destinderi în raporturile Ungariei cu Cehoslovacia, în cadrul oferit de acordul de la Bled, în momentul în care Berlinul fixase și data atacului împotriva Cehoslovaciei (cel mai târziu la 1 octombrie 1938) a nemulțumit profund guvernul german. Încă de la 17 august Ribbentrop avertizase pe ministrul Ungariei la Berlin, Sztójay,

¹ Thomas L. Sakmyster, *art. cit.*, p. 26—30.

că dacă Ungaria dorește o revizuire teritorială față de Cehoslovacia, atunci asumarea de către guvernul ungar a unei obligații de neagresiune în sensul Pactului Briand-Kellogg ar îngreuna realizarea acestui scop¹. A doua zi după parafarea acordului, Ernst von Weizsäcker, secretar de stat la Auswärtiges Amt, a trimis oficiilor diplomatice germane o telegramă circulară în care arăta că „în împrejurările actuale, orice acord între Ungaria și Cehoslovacia, care înseamnă pentru aceasta din urmă o oarecare destindere, nu poate fi socotit de noi decât ca indezirabil“; în mod deosebit, germanii erau nemulțumiți de faptul că Ungaria s-ar fi putut angaja la renunțarea folosirii forței împotriva Cehoslovaciei². Cercurile conducătoare ale Reich-ului și-au manifestat această nemulțumire în fața regentului Horthy, a prim-ministrului ungar Imrédy și a ministrului de Externe, Kánya, cu ocazia vizitei lor la Berlin³, ceea ce i-a determinat pe aceștia să dea asigurări că „exigențele Ungariei față de Cehoslovacia sunt așa de mari încât Cehoslovacia nu le va accepta“⁴. Mai mult chiar, în timpul ultimei convorbiri pe care prim-ministrul Imrédy a avut-o la 25 august cu von Ribbentrop, el s-a angajat că până la 1 octombrie 1938 Ungaria va fi pregătită din punct de vedere militar să coopereze cu Germania într-o acțiune împotriva Cehoslovaciei⁵. Dacă, totuși, guvernul ungar a manifestat în perioada imediat următoare o anumită reținere față de colaborarea cu cel de-al treilea Reich, de teama angrenării țării într-un conflict cu Marea Britanie, Franța și Uniunea Sovietică, după ce a devenit clar că cele două puteri occidentale cedează în fața pretențiilor naziste, guvernul de la Budapesta s-a angajat cu febrilitate alături de Germania. La 14 septembrie, Döme Sztójay s-a prezentat la Auswärtiges Amt și a declarat că, referitor la regimul minorității maghiare, guvernul său are aceleași cereri față de Cehoslovacia cu cele formulate de germanii sudeți, pentru ca patruzeci

¹ *Les Archives secrets de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre I, doc. nr. 198, notă.

² *A.D.A.P.*, vol. V, doc. nr. 221, p. 252—253, telegrama circulară a lui Weizsäcker din 24 august 1938.

³ Cu privire la vizita lui Horthy în Germania, vezi: Thomas Sakmyster, *The Hungarian State Visit to Germany of August 1938: Some New Evidence on Hungary in Hitler's Pre-Munich Policy*, în „*Canadian Slavic Studies*“, anul III (1969), nr. 4.

⁴ *A.D.A.P.*, vol. V, doc. nr. 221, p. 252—253, telegrama circulară a lui Weizsäcker din 24 august 1938.

⁵ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 140.

și opt de ore mai târziu, când Göring i-a cerut măsuri mai hotărâte din partea guvernului de la Budapesta, ministrul ungar să-i răspundă că deja în Ungaria au fost concentrați 100 000 de militari¹. În sfârșit, a urmat o scrisoare a lui Horthy către Hitler, în care șeful statului ungar făcea referire la „legăturile calde și prietenești” ce existau între cele două țări, pentru ca, pe această bază, să ceară cancelarului să nu uite Ungaria „în aceste clipe grele” și s-o ajute în rezolvarea „problemei” minorității maghiare din Cehoslovacia, întrucât nici minoritarii maghiari, nici guvernul ungar „nu pot permite discriminări”².

Concomitent, guvernul britanic a fost informat că „în cazul în care se va efectua o cedare simplă a teritoriului sudet sau se va aplica plebiscitul, fără ca același tratament să fie extins și asupra minorității maghiare din Cehoslovacia, Ungaria nu va accepta niciodată o astfel de soluție și va lupta împotriva ei cu toate mijloacele posibile”³; dacă guvernul britanic ar fi refuzat să sprijine cererile ungare, Budapesta șantaja că „guvernul ungar se va afla într-o situație deosebit de delicată și va fi obligat să-și schimbe politica și să cadă din ce în ce mai mult în brațele germanilor”⁴. Un demers similar a fost făcut și la Paris⁵.

La 20 septembrie 1938, Béla Imrédy și Kálmán Kánya s-au deplasat din nou în Germania, cu un avion pus la dispoziție de Hitler, pentru a lua cunoștință de scenariul pregătit pentru „rezolvarea” problemei cehoslovace și de rolul ce-i revenea Ungariei. Pe lângă hotărârea lui Hitler de a-și asuma chiar riscul unui război în vederea alipirii teritoriului sudet la Reich, cei doi oameni politici unguri au fost nevoiți să asculte reproșurile lui Hitler pentru atitudinea „insuficient de fermă” de până atunci a guvernului ungar. „Pentru Ungaria — a declarat Hitler — acesta este ultimul moment pentru intervenție, altfel nu voi fi în măsură să satisfac interesele ungurești. După părerea mea, este mai bine să distrugem Cehoslovacia”. El a sugerat guvernului ungar să ceară imediat plebiscit în teritoriile revendicate de la Cehoslovacia și să nu garanteze

¹ *Ibidem*, p. 141.

² A. Simion, *Agresiunile naziste din Europa în anii 1938—1939* (citată în continuare: *Agresiunile naziste*), Editura Eminescu, București, 1983, p. 115.

³ *Documents on British Foreign Policy*, Third Series, vol. III, doc. 97; doc. 101, anexa 3.

⁴ *Ibidem*, doc. 51.

⁵ A. Simion, *Agresiunile naziste*, p. 117.

frontierele acesteia, ceea ce Imrédy a acceptat. Dar, când Hitler a cerut interlocutorilor săi ca Ungaria să înceapă acțiuni militare împotriva Cehoslovaciei în perioada în care el purta negocieri cu premierul britanic Neville Chamberlain, ceea ce i-ar fi oferit cancelarului german pretextul pentru întreruperea discuțiilor și angajarea Germaniei în conflict în vederea „rezolvării” problemei cehoslovace pe baze teritoriale și nu etnice, Imrédy — alarmat de riscul imens pe care îl incumba acest act — s-a eschivat, declarând că armata ungară este nepregătită și incapabilă să facă față unor forțe de cinci ori superioare¹.

Soluția la care a recurs în zilele următoare guvernul ungar dădea totuși parțial satisfacție exigențelor formulate de Hitler: la 22 și 28 septembrie, două note, redactate într-un ton extrem de dur, cereau guvernului cehoslovac înapoierea tuturor zonelor locuite de maghiari și acordarea autonomiei Slovaciei și Ucrainei Subcarpatice. Concomitent, trupe de „voluntari” înarmate, aflate sub comanda lui Miklós Kozma, au fost infiltrate pe teritoriul revendicat pentru a provoca tulburări. Dar, la München, Hitler n-a considerat necesar să se discute și revendicările ungare, hotărându-se ca această problemă să fie reglementată prin tratative ungaro-cehoslovace și, în cazul în care cele două părți nu ar fi ajuns la un acord în decurs de trei luni, ea să facă obiectul unei noi conferințe a celor patru puteri.

Conferința ungaro-cehoslovacă de la Komáron, din octombrie, nu a ajuns însă la nici un rezultat, deși de la început guvernul de la Praga a fost nevoit să admită cedarea unui teritoriu de 1 840 km², cu o populație de 105 000 locuitori, pe care în ultima zi a negocierilor l-a mărit la 11 300 km² cu 740 000 locuitori. Aceasta era însă prea puțin față de pretențiile guvernului maghiar, ce pretindea anexarea întregii Slovacii, precum și a Ucrainei Subcarpatice. După eșecul negocierilor de la Komáron, guvernul de la Budapesta s-a îndreptat ferm spre un război cu Cehoslovacia. Pentru aceasta el avea însă neapărat nevoie de sprijinul Germaniei. Or, de această dată, Hitler s-a opus ferm unei astfel de soluții, reproșând guvernului ungar că nu i-a urmat sfatul de a ataca Cehoslovacia atunci când i-a indicat el; mai mult, cancelarul celui de-al treilea Reich a subliniat că revendicările ungare nu trebuiau să

¹ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 141—142; A. Simion, *Agresiunile naziste*, p. 116.

depășească baza etnică. În aceste condiții, la 2 noiembrie a avut loc primul dictat de la Viena, prin care Ungaria primea un teritoriu de 12 400 km², cu o populație de 1 100 000 locuitori (inclusiv orașele Ujgorod, Mukačevo și Košice)¹.

Propaganda ungară s-a grăbit să prezinte dictatul din 2 noiembrie ca prima victorie a politicii revizioniste, urmată cu consecvență timp de două decenii, și să-și aroge toate meritele. Dacă acest lucru era, în mod evident, fals, este indiscutabil însă că primul dictat de la Viena „a contribuit, pe de o parte, să dea prestigiu și valoare de adevăr lozincilor lansate de iredenta maghiară în lupta pentru revendicarea teritoriilor pierdute prin Tratatul de la Trianon, iar, pe de altă parte, să dea un nou impuls propagandei revizioniste în Occident și în țările care vizează cuceriri teritoriale”².

La credibilitatea propagandei revizioniste în rândul poporului ungar a contribuit și faptul că, în toamna anului 1938 economia ungară, ca urmare a politicii intense de înarmare, cunoștea o conjunctură favorabilă, ceea ce a dus la scăderea numărului șomerilor, la o îmbunătățire a situației populației, în general³. Dar mulți patrioți unguri și-au dat seama că „victoria” cu care se lăuda regimul fusese obținută din mâinile Germaniei și ea trebuie să fie greu plătită de poporul ungar, că Ungaria devenea astfel tot mai strâns legată de cel de-al treilea Reich, că însăși independența țării avea de suferit, iar viitorul acestor „victorii”, ca și al patriei lor devenea incert, dependent de victoriile naziste.

În toată perioada în care s-a desfășurat această fază a „crizei cehoslovace”, întreaga opinie publică românească s-a ridicat cu hotărâre în apărarea Cehoslovaciei, exprimându-și solidaritatea și sprijinul față de cauza dreaptă a popoarelor ceh și slovac. De asemenea, guvernul român a luat o serie de măsuri în sprijinul acesteia, a întreprins numeroase demersuri diplomatice la Londra și Paris, la Roma, Belgrad, Varșovia și Budapesta în favoarea aliatei sale. Dar acțiunile României n-au putut determina o schimbare radicală a situației internaționale în

¹ Romain Yakemtchouk, *Aux origines de la seconde guerre mondiale*, 1919—1939, în „Studia Diplomatica”, vol. XLII, 1989, nr. 4—6, p. 212; Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 143—144.

² Notă a Serviciului Special de Informații din 7 decembrie 1938 (copie aflată în posesia autorului).

³ *Histoire de la Hongrie*, p. 527.

care se afla Cehoslovacia. Factorii cu rol decisiv în acest sens, care puteau, prin măsuri energice și eficace, să apere nu numai Cehoslovacia, ci și celelalte țări din centrul și sud-estul Europei erau reprezentați de guvernele de la Londra, Paris și Moscova, de voința lor de a se angaja într-o politică de rezistență împotriva expansiunii Germaniei naziste și, în primul rând, de hotărârea guvernului cehoslovac însuși de a se opune cu armele oricărei agresiuni și de a cere Franței și Uniunii Sovietice, cu care avea tratate de asistență valabile în cazul unui atac german, de a-și respecta angajamentele internaționale asumate.

Eventualitatea unui ajutor sovietic pentru Cehoslovacia ridică și pentru guvernul român problema asumării unor obligațiuni ce depășeau prevederile alianței româno-cehoslovace și anume tranzitul trupelor sovietice prin teritoriul românesc, în condițiile în care guvernul sovietic nu recunoscuse unirea Basarabiei cu România.

În definirea atitudinii sale față de această problemă, guvernul român a trebuit să țină cont de mai multe elemente. În primul rând, de interesul fundamental al României în existența unui stat cehoslovac independent și puternic. În al doilea rând, el a trebuit să țină cont de lipsa manifestă de voință a guvernelor britanic și francez de a se angaja în mod hotărât și cu orice risc în sprijinul Cehoslovaciei, ceea ce ar fi declanșat și intrarea automată în funcțiune a tratatului de asistență sovieto-cehoslovac. Trebuie să remarcăm totodată faptul că guvernul român nu a fost pus niciodată în fața unui demers oficial, clar și ferm, indiferent din partea cui ar fi venit el, de a răspunde dacă permitea sau nu transportul trupelor sovietice prin România. Dar la toate tatonările care s-au făcut pe lângă diverse oficialități române cu privire la această problemă, răspunsul nu a fost negativ, ci, dimpotrivă, arăta o mare disponibilitate a guvernului român de a veni în sprijinul aliatei sale, dincolo de clauzele tratatului de alianță dintre ele, element pe care guvernul cehoslovac, de altfel, l-a avut permanent în vedere și pe care a contat în toată perioada crizei. În același timp, guvernul român a trebuit să țină seama de pericolele externe (atac ungar, german sau ungaro-german, eventual și cu participare bulgară) pe care le-ar fi atras indubitabil asupra țării exprimarea publică a consimțământului său înainte ca marile puteri aliante interesate în „problema cehoslovacă” să se angajeze ferm într-o politică de rezistență. Altfel exista riscul ca România să-și deterioreze grav poziția internațională, fără ca măcar să aibă alinarea de a fi ajutat cu ceva Cehoslovacia prietenă. Cu toate acestea, în pofida evoluției situației

internaționale tot mai nefavorabile Cehoslovaciei, poziția guvernului român în problema tranzitului ajutorului militar sovietic a evoluat într-un sens tot mai favorabil acesteia; pe plan intern, s-au inițiat unele măsuri în acest sens, deși guvernul s-a ferit mereu să-și exprime cu anticipație poziția, declarând însă fără echivoc că „România știe de partea cui va fi ea în cazul unui război”¹.

Chiar și după acordul de la München, în urma căruia, practic, existența Micii Înțelegeri a încetat, guvernul român a desfășurat o intensă activitate diplomatică în favoarea Cehoslovaciei, cu scopul de a opri dezmembrarea în continuare a acestei țări. Pe lângă intervențiile făcute la Praga pentru a determina o atitudine mai energică a guvernului cehoslovac față de pretențiile teritoriale maghiare, guvernul român a intervenit pe lângă guvernele țărilor semnatare ale documentelor de la München pentru a obține garantarea noilor frontiere ale Cehoslovaciei; la Londra și Paris pentru a i se acorda acesteia ajutor economic și financiar; la Varșovia, pentru a determina guvernul polonez să nu mai sprijine pretențiile revizioniste maghiare față de Cehoslovacia; la Belgrad pentru a-și asocia guvernul iugoslav la demersurile făcute la Budapesta, prin care se atrăgea atenția guvernului ungar asupra pericolelor ce le putea genera politica sa revizionistă. De altfel, atitudinea reținută a Ungariei în această perioadă „s-a datorat faptului că Iugoslavia și România au lăsat să se înțeleagă clar, în diverse feluri și în mai multe rânduri /.../, că un atac ungar izolat împotriva Cehoslovaciei ar avea drept urmare intervenția lor necondiționată și că participarea nemijlocită sau imediată a Ungariei la o acțiune germană poate provoca intrarea în vigoare a obligațiilor Micii Înțelegeri”².

¹ *Documente și materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial*, Editura de Stat, București, 1948, vol. 1 (noiembrie 1937 — 1938), doc. nr. 14, p. 143 — 144.

² Günter Reichert, *op. cit.*, p. 77. Același lucru arată și Robert L. Rothstein, care conchide: „Astfel, alianța s-a sfârșit cum a început, printr-o poziție unită contra Ungariei”. În continuare, el scrie: „Soarta finală a Europei Centrale și de Sud-Est a fost determinată de către Marile Puteri, iar nu de către micile puteri care erau în regiune /.../ Până la sfârșit, alianța a rămas devotată scopului ei limitat original /.../ Mica Antantă a eșuat în parte fiindcă nu s-a adaptat destul de repede la schimbările din viața politică mondială, dar în primul rând fiindcă a fost copleșită de problemele pe care nu le puteau soluționa decât Marile Puteri” (Robert L. Rothstein, *op. cit.*, p. 167 — 170). Despre contribuția Marilor Puteri la dispariția Micii Înțelegeri, vezi și Milan Vanku, *Uloga velikih sila u razbiganiu sabeza Male Antante*, în „Balcanica”, VIII (1977), Belgrade, p. 529 — 539.

Nemulțumit de proporțiile limitate ale revizuirii obținute la Viena, guvernul ungar s-a lansat imediat într-o campanie revizionistă de mari proporții. Succesul repurtat, pe care pe nedrept și-l arogau, îi făcuse pe oamenii politici de la Budapesta să-și piardă orice măsură, simțul realist se atrofiase până aproape de dispariție, mentalitatea lor suferise transformări importante, căpătând false valențe de învingători. Ungaria le apărea „ca un stat biruitor, ale cărui tendințe de expansiune nu se mai lovesc de împotrivire“, iar „zăgazul spre năzuințele cele mai îndrăznețe li se părea deschis“¹. Prin presă, radio, prin discursuri, prin manifestații de stradă etc. se cerea alipirea a noi teritorii ale „coroanei Sfântului Ștefan“. La Košice, la 12 noiembrie, cu ocazia unui miting la care au participat regentul Horthy, premierul Imrédy și alte persoane oficiale, toți vorbitorii au dat glas visurilor revizioniste².

Deocamdată, ținta următoare a guvernului ungar era Ucraina Subcarpatică, unde pretențiile sale erau sprijinite de Polonia³. Dar dorința lui s-a lovit de opoziția Germaniei, care intenționa în această perioadă să facă din Ucraina Subcarpatică baza unui viitor stat ucrainean independent, aflat sub controlul celui de-al treilea Reich. Deși guvernul ungar a făcut noi promisiuni la Berlin privind asumarea unor noi obligații față de Germania în schimbul aprobării exprese sau măcar tacite a anexării Ucrainei Subcarpatice de către Ungaria, guvernul german nu și-a modificat poziția. Cu toate acestea, în Ungaria au continuat preparativele militare pentru o acțiune de forță, numeroase bande de teroriști și agenți provocatori au trecut în teritoriul revendicat (aceștia erau pregătiți în tabăra de la Kisváda⁴, sub supravegherea lui Iván Héjjas), prin presă și radio s-a declanșat o violentă campanie contra unei pretinse terori existente în Ucraina Subcarpatică, împotriva minorității ungare. Informat despre această situație, guvernul german a dat, la 18 noiembrie, un avertisment clar, pe care guvernul ungar nu l-a înțeles sau

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 86, fila 494, raport nr. 4402/1 din 2 decembrie 1938 de la Raoul Bossy, Budapesta.

² Arhiva Academiei, fond XIII, dosar 292, fila 541, dare de seamă a prefecturii Brașov pe luna noiembrie.

³ Vezi pentru amănunte: Richard A. Woytak, *Polish-Hungarian Relations and the Carpatho-Ukrainian Question in October 1938*, în „East European Quarterly“, volume X (1976), Number 3, p. 367—374.

⁴ Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 147.

— cel mai probabil — n-a vrut să-l înțeleagă, stabilind inițial data atacului pentru 20, apoi 21 noiembrie¹. În această zi, guvernul român a expediat o telegramă Legațiilor României la Paris, Londra, Berlin, Belgrad și Praga, în care atrăgea atenția celor cinci guverne asupra mișcărilor de trupe ungare la granița cu România, care coincideau cu incursiunile bandelor teroriste în Ucraina Subcarpatică și cu recrudescența propagandei revizioniste maghiare ce tindea a pregăti atmosfera și, ulterior, a justifica intervenția trupelor ungare. „În ceea ce ne privește — se spunea în nota guvernului român —, un asemenea atentat împotriva păcii nu ne-ar putea lăsa nici un moment impasibili, așa încât facem toate rezervele noastre asupra consecințelor ce le-ar avea un asemenea act nesocotit“. De aceea, se cerea celor cinci guverne de a interveni „energic și imediat“ la Budapesta, „pentru a se evita noi complicații în Europa Centrală“². La 21 noiembrie s-a produs și o nouă intervenție germană (și italiană) la Budapesta, ceea ce a provocat aici o profundă decepție, dar a calmat și pornirile belicoase ale guvernului ungar. În zadar a doua zi, ministrul Ungariei la Berlin a prezentat la *Auswärtiges Amt* un *aide-mémoire* în care, prin noi promisiuni de colaborare economică și politică și prin reînnoirea ofertei de a adera la Pactul Anticomintern, a încercat să schimbe poziția guvernului german, deoarece Ribbentrop și-a menținut punctul de vedere³.

Eșecul plănuitei aventuri din Ucraina Subcarpatică a arătat clar conducătorilor civili și militari de la Budapesta că fără sprijinul Germaniei orice tentativă revizionistă pe care ar întreprinde-o pe cont propriu nu avea nici o șansă de succes. De aceea, de la sfârșitul lunii noiembrie 1938 guvernul ungar a trecut „la o politică precipitată pentru a câștiga grațiile Berlinului“⁴. În vederea pregătirii premizelor favorabile reușitei acestei acțiuni, ministrul de Externe Kánya, neagreat la Berlin, a fost înlocuit cu contele István Csáky, adept al unor legături cât mai strânse cu Germania. De altfel, acesta a și declarat că politica urmată de el „este pe toată linia foarte simplă, cea a Axei Roma-Berlin“. Totodată,

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 86, fila 488, telegrama nr. 71073 din 21 noiembrie 1938.

² *Loc. cit.*, filele 495—496, raport nr. 4402/ din 2 decembrie 1938 de la Raoul Bossy, Budapesta.

³ A. Simion, *Agresiunile naziste*, p. 218—219.

⁴ Martin Broszart, *op. cit.*, p. 61.

pe plan intern, guvernul Imrédy s-a îndreptat tot mai mult spre instaurarea unui regim fascist, a fost dată o lege antisemită ce interzicea participarea evreilor la diverse activități, asociații profesionale, presă etc. într-un procent mai mare de 6%¹, iar la 26 noiembrie guvernul ungar a aprobat crearea Volksbund-ului, ce dădea dreptul minorității germane din Ungaria de a se organiza în concordanță cu interesele și voința celui de-al treilea Reich². Aceasta afecta grav suveranitatea statului ungar, dar acum guvernul Imrédy, orbit pur și simplu de patima revizionistă după primul dictat de la Viena, considera că nici un sacrificiu nu era prea mare pentru câștigarea bunăvoinței guvernului de la Berlin și, astfel, pentru netezirea drumului spre noi revizuii teritoriale.

Dorinței ungare i-a venit în întâmpinare, guvernul german: la 5 decembrie 1938, Ribbentrop a adresat o invitație ministrului de Externe ungar de a vizita Germania pentru a lămuri neînțelegerile apărute în ultimul timp. Se poate ușor ghici în inițiativa Berlinului, pe de o parte, intenția de a lega mai strâns Ungaria de politica celui de-al treilea Reich în Europa Centrală, iar pe de altă parte, de a face presiuni asupra României, într-un moment în care relațiile dintre cele două țări cunoșteau cote îngrijorător de scăzute.

După ce la mijlocul lunii ianuarie 1939, ministrul de Externe al Ungariei a sosit în vizită oficială la Berlin, legăturile Ungariei cu Germania au fost ferm și clar trasate. Două elemente sunt, din acest punct de vedere, concludente. Astfel, la 13 ianuarie, István Csáky a făcut cunoscută public hotărârea guvernului privind aderarea Ungariei la Pactul Anticomintern³. Semnificația gestului guvernului de la Budapesta era subliniată de Ernst Woerman, subsecretar de stat la Auswärtiges Amt, care declara că prin „schimbarea“ survenită, „Ungaria devine

¹ C.A. Macartney, *Hungary. A Short History*, p. 240.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 148.

³ Semnarea propriu-zisă a avut loc la 24 februarie 1939. Mai înainte, la 2 februarie, guvernul sovietic, sesizând semnificația hotărârii guvernului horthyst, a întrerupt relațiile diplomatice cu Ungaria. Pentru amănunte cu privire la aderarea Ungariei la Pactul Anticomintern, vezi: Kiss Aladár, *Die Aussenpolitik der Imrédy — Regierung (November 1938 — Februar 1939)*, în „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae“, Sectio historica, tomus III (1961), p. 235 — 286.

părtașă la desfășurarea politicii germane în spațiul sud-estului european¹.

În al doilea rând, guvernul maghiar s-a angajat ca Ungaria să părăsească Liga Națiunilor înainte de deschiderea sesiunii Consiliului Ligii din mai 1939 (la 11 aprilie 1939, acest angajament a fost pus în practică)².

La întâlnirea din 10 ianuarie 1939, ministrul de Externe ungar a trebuit să asculte din partea lui Hitler reproșuri grave privind politica externă ungară, făcute pe un ton neobișnuit în relațiile internaționale și cu atât mai mult între state prietene. Politica guvernului de la Budapesta în perioada anterioară acordului de la München, acordul de la Bled, inactivitatea guvernului ungar în perioada crizei cehoslovace și comportarea lui în problema Ucrainei Subcarpatice, toate acestea au fost aduse în discuție de Hitler, după un scenariu bine regizat, având drept scop impresionarea interlocutorului. Ceea ce în cazul lui Csáky i-a reușit perfect, întrucât ministrul de Externe al Ungariei nu a putut decât să spună că „cererile esențiale ale Germaniei vor fi satisfăcute. Ungaria este conștientă că ea nu poate face nimic fără Germania, că ea singură nu ar fi putut niciodată face față inamicilor săi“. Această declarație de penitență l-a făcut pe Hitler să-și schimbe tonul și să vorbească despre viitoarea colaborare germano-ungară în apropiata dezmembrare a Cehoslovaciei.

Vizita lui Csáky în Germania s-a soldat indubitabil cu o evidentă apropiere între cele două țări și cu promisiunea lui Csáky de a ieși în întâmpinarea dorințelor germane. De remarcat că, în timpul discuției cu Hitler, ministrul de Externe ungar a promis că va stabili relații bune cu România și Iugoslavia. Totodată, el a declarat că după acordul de la München guvernul ungar și-a schimbat punctul de vedere și nu mai dorește o revizuire completă, adică recucerirea tuturor teritoriilor ce aparținuseră „Ungariei istorice“, ci ar fi satisfăcut de „realizarea unității ungarilor“³.

¹ Arhiva M.A.E., fond Germania, vol. 76 bis, fila 48, telegrama nr. 39033 din 19 ianuarie 1939, de la Brabetzianu, Berlin.

² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy*, p. 150.

³ *Ibidem*, p. 151.

Revizionismul ungar împotriva României după primul dictat de la Viena

Stabilirea de „relații bune” cu România nu a însemnat, în accepțiunea guvernului de la Budapesta, renunțarea la politica revizionistă antiromânească, ci adaptarea ei la „necesitățile zilei”, fără a renunța la esența acesteia, la revizionism, în așteptarea momentului potrivit pentru satisfacerea pretențiilor teritoriale.

Pe plan propagandistic, această politică s-a materializat printr-o oarecare temperare a propagandei antiromânești, care, după succesele repurtate de politica revizionistă prin hotărârile de la München și Viena, căpătase mai multă forță. „Atât în Bulgaria, cât și în Ungaria — arăta ministrul de Externe român N. Petrescu-Comnen în noiembrie 1938 — aceste hotărâri au dat iluzia posibilității unei răsturnări totale a situației din Europa Centrală și Orientală și a unei complete revizuirii a granițelor statelor create sau mărite după război /.../ Bulgaria /.../ după München a început să se agite. Comitagiile au reapărut. Mitingurile revizioniste au reapărut ca pe vremurile cele mai tulburi. Presa a luat un ton din cele mai provocatoare și atmosfera s-a încărcat din nou cu nori groși. Aceleași lucruri se constată și în Ungaria, sub un aspect cu mult mai războinic încă”¹.

Într-adevăr, în toamna anului 1938, guvernul ungar a declanșat o campanie revizionistă de o virulență nemaîntâlnită, pe care un document al Marelui Stat Major al armatei române o considera ca fiind „una din cele mai formidabile campanii revizioniste ce a cunoscut vreodată istoria politică în toate statele din apusul Europei”². În special în Italia, Marea Britanie și Franța, dar și în Statele Unite ale Americii, propaganda antiromânească, revizionistă căuta să mențină trează în rândul emigrației ungare ideea apropiatei recuceriri a Ardealului și eventual să convingă opinia publică internațională că Ungaria „cel mai târziu în primăvara anului 1939 va trebui să desfășoare o acțiune de mari proporții pentru realizarea revendicărilor teritoriale împotriva României”³. Pentru a obține opinia publică cu revendicările teritoriale ungare, în Occident au

¹ Arhiva M.A.E., fond Anglia, vol. 40, fila 119.

² Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 41.

³ Nota Serviciului Special de Informații din 7 decembrie 1938, fila 1 (copie aflată în posesia autorului).

fost publicate cărți, broșuri, hărți etc. ce făceau cunoscute frontierele viitoare ale Ungariei. Astfel, societatea „Ungurii care se deșteaptă” a tipărit la Bologna, în Italia, o hartă în care frontiera cu România era trasată pe aliniamentul Baia Mare — Ciucea — Beiuș — Arad — Timișoara, iar în vitrinele unor mari librării austriece, italiene și britanice erau expuse lucrări de propagandă revizionistă ungară¹.

În Transilvania, emisari revizionști și iredentiști au desfășurat o intensă activitate în scopul de a „semăna în rândul minorităților și chiar în unele cercuri românești neîncrederea în puterea de rezistență a românismului și chiar a statului”, de a convinge „minoritatea maghiară, masele evreiești și cercurile române că retrocedarea Ardealului nu era decât o problemă de timp”, că, în principiu, ea „a a fost definitiv tranșată în cancelariile diplomatice ale marilor puteri”². În acest scop au fost lansate fel de fel de zvonuri, toate convergând însă spre ideea revizuirii frontierei româno-ungare, a evidențierii sprijinului internațional larg de care s-ar bucura cererile Ungariei. Concomitent, un bogat și variat material subversiv era difuzat în regiunile cu populație maghiară.

Dacă populația minoritară își manifesta loialitatea față de statul român, agenți revizionști și iredentiști unguri treceau la amenințări și, nu de puține ori, la transpunerea lor în practică. Astfel, un document al Serviciului Special de Informații, referindu-se la actele de terorism săvârșite împotriva unor evrei în toamna anului 1938 la Alba Iulia, Reșița, Timișoara, Oradea și alte localități din Transilvania, avansând ipoteza că acestea s-ar datora „propagandei și acțiunii conduse cu multă abilitate de la Budapesta în dublu scop: de a convinge masele evreiești că ele sunt opera exclusivă a unor anumite curente antisemite românești și a le câștiga ideii revizioniste. Și în cazul în care ar fi opera bandelor legionare — se arăta în continuare — datorită faptului că aceste manifestări se produc în Ardeal, ele fac cum nu se poate mai bine jocul propagandei ungurești, deoarece masa compactă a evreilor nu e în Transilvania, ci în nordul Bucovinei, Basarabia și Moldova”³.

Nu dispunem de date suficiente pentru a ne pronunța în favoarea uneia sau alteia din ipotezele emise mai sus, dar documente din epocă

¹ *Loc. cit.*, p. 4.

² *Loc. cit.*, p. 5.

³ *Loc. cit.*, fila 3.

sesizează clar un alt aspect: eforturile propagandei ungare de a pregăti și câștiga populația evreiască din Transilvania în sprijinul ideii revizioniste. Pentru aceasta, cercurile conducătoare de la Budapesta au trebuit să-și schimbe atitudinea față de evrei, dacă nu față de cei din statul ungar, cel puțin în ceea ce privește populația evreiască din teritoriile revendicate de la țările vecine. Prin legea antisemită din 29 mai 1938, guvernul de la Budapesta stabilise limite în ceea ce privește prezența evreilor în viața economică și socială a Ungariei (în sindicate profesionale, în întreprinderile economice, în servicii și concesiuni publice, agricultură, cultură, presă, medicină etc.). Această lege a contribuit la înstrăinarea simpatiei populației evreiești din Transilvania, care încă înainte de 1918 fusese într-o măsură importantă maghiarizată și care, în aceste condiții, și-a îndreptat privirile spre București. Sesizând această situație, în toamna anului 1938 autoritățile ungare au hotărât ca legea antievreiască să nu fie extinsă în teritoriile din Slovacia și Ucraina Subcarpatică, ce îi fuseseră atribuite prin dictatul de la 2 noiembrie 1938, dispunând, totodată, sistarea oricărei propagande, fie prin presă, fie prin întruniri cu caracter antisemit. Din indicația oficialităților ungare, cercurile rabinice din Ungaria au comunicat coreligionarilor lor din Transilvania că trebuie să-și păstreze neclintite „credința și sentimentele de dragoste față de patria maghiară, întrucât «legea evreiască» nu va fi aplicată în Ardeal”.

În același scop, în Transilvania, populația maghiară a fost sfătuită să-și schimbe atitudinea față de evrei. Așa se explică de ce o parte din populația maghiară, care până în noiembrie 1938 manifestase o vădită răceală (pentru a nu spune mai mult) față de populația evreiască, după această dată atât laici, cât și preoți reformati maghiari puteau fi văzuți în tovărășia unor familii evreiești. „Toate aceste măsuri și atitudini regizate de Budapesta — se arăta în documentul menționat — au determinat un reviriment în sânul evreilor din Ardeal. Propaganda maghiară, abil condusă, a izbutit astfel să câștige încrederea acestora. Numai așa se poate explica pentru care cuvânt marea majoritate a evreilor din Ardeal nu se sfiește a-și afirma sentimentele filo-maghiare”¹.

În aceste condiții, cu atât mai odioasă devine crima autorităților ungare, care în vara anului 1944 au trimis la moarte populația evreiască

¹³⁵ *Loc. cit.*, p. 6—7.

(peste 150 000 de oameni) din partea de N-E a Transilvaniei, ce i-a revenit în urma celui de-al doilea dictat de la Viena, printre puținii scăpați de la „lagărele morții“ aflându-se cei ce au reușit să se refugieze, peste granița vremelnică, în România.

În legătură cu poziția populației evreiești din România față de problema revizionismului maghiar în această perioadă trebuie să spunem, însă, că imensa majoritate a celor aproximativ 850 000 de evrei din România a dat dovadă de lealitate față de statul român, a înțeles corect din ce parte venea pericolul ce-i amenința însăși existența și a acționat în consecință. Este ilustrativ în acest sens un manifest al Comunității Evreiești din România din ianuarie 1939. De fapt, era un document pe care îl putem aprecia că ilustra poziția și a altor minorități naționale din România. În manifest erau prezentate pe larg mobilurile politicii revizioniste a statelor fasciste, după care se lansa un apel către toate spiritele democratice și progresiste aparținând minorităților naționale, cerându-le „să ia atitudine hotărât antirevizionistă, căci a lupta împotriva revizionismului înseamnă a lupta pentru pacea întemeiată pe respectul dreptului internațional și pentru libertate“. Precizând apoi că atât Constituția țării, cât și Statutul minorităților garantau, prin prevederile lor, „drepturi și îndatoriri egale cu națiunea română soră“ și că aplicarea consecventă a acestora nu putea decât să întărească legăturile strânse existente între români și minoritățile naționale pentru apărarea independenței și integrității teritoriale, manifestul se încheia cu exprimarea clară a voinței populației evreiești de a lupta pentru apărarea țării: „Țările revizioniste să știe că în ceasul suprem minoritățile naționale nu vor fi un factor de slăbire a rezistenței românilor, așa cum ar dori și aliații lor interni, ci, dimpotrivă, vor forma un singur bloc cu poporul român. Noi, evreii din România, conștienți că revendicările noastre ca minoritate națională și chiar existența noastră sunt în funcțiune de distrugerea revizionismului, declarăm că în lupta pentru apărarea hotarelor ne găsim alături de poporul român, declarăm că vom lupta tot atât de hotărât cum au luptat părinții noștri pentru crearea României Mari“¹.

¹ Marin Badea, *Forțele progresiste și democratice ale naționalităților conlocuitoare, în frunte cu comuniștii, parte componentă a luptei poporului român pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării (1939—1940)*, p. 161.

Începând din toamna anului 1938, autoritățile de la Budapesta au trecut la organizarea în rândul minorității maghiare din România a unor nuclee teroriste, de sabotaj și spionaj, în scopul colaborării lor cu armata ungară în cazul unor operațiuni militare pe teritoriul românesc. De fapt, rolul lor era acela al unor unități de avangardă, având sarcina de a distruge podurile de cale ferată și șosele, drumurile, depozitele de muniții, uzinele, aeroporturile etc. Pentru îndeplinirea acestui vast proiect, specialiști din armata ungară au început să instruiască elemente speciale pentru îndeplinirea sarcinilor teroriste, să organizeze un post central de radio emisie-recepție la Baia Mare și posturi secundare în alte localități, să creeze un serviciu de curieri secreți peste graniță pentru transportarea materialului de distrugere, a fondurilor etc. Pentru recrutarea membrilor acestor grupări teroriste s-au folosit atât promisiunile (în special aceea că vor primi înalte demnități în Ardealul reocupat), cât și amenințările (celor ce se eschivau li se spunea că la „eliberare” vor fi executați împreună cu familiile lor).

În toamna anului 1939, după ce autoritățile române au descoperit rețeaua teroristă și au trecut la arestarea membrilor acesteia, ele au fost surprinse de numărul mare al preoților care făceau parte din rândul complotiștilor. Pe baza acestei situații, ca și a altor elemente (în fruntea rețelei se afla preotul dr. Köpf Károly, la Episcopia romano-catolică reformată din Satu Mare au fost găsite mari cantități de explozibil etc.), autoritățile române au tras concluzia că biserica maghiară — romano-catolică sau unitariană — constituia un instrument precumpănitor antiromânesc în mâinile politicienilor unguri. Clericii maghiari, urmând instrucțiunile primite de la Budapesta, au desfășurat neconținut o intensă propagandă împotriva statului român, utilizând, într-o egală măsură, amvonul și catedra. Lucrurile au mers atât de departe, încât preoții au îndemnat soldații minoritari să dezerteze în Ungaria spre a-și satisface acolo obligațiile militare¹.

Ofensiva antiromânească a guvernului ungar din toamna anului 1938 și începutul anului 1939 a fost nu numai ilustrarea politicii revizioniste, a unei stări de spirit antiromânești a oficialităților din Ungaria sau o manifestare a „supărării” acestora pentru eșecul ideii hotarului comun polono-ungar, la care a contribuit și diplomația românească, ci ea a fost, în bună măsură, și rezultatul unei aprecieri greșite a diplomației ungare.

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 88, filele 325–329.

În toamna anului 1938, la Budapesta se aprecia că România, aflată pe una din direcțiile de expansiune germană spre Ucraina, trebuia în mod fatal să ajungă la o ciocnire de interese cu Reich-ul, situație din care Ungaria dorea să tragă foloase substanțiale. În aceste condiții, toate încercările guvernului român de a stabili un dialog cu Budapesta pe baza acordului de la Bled, din august 1938, au rămas infructuoase. Până la începutul lunii noiembrie 1938, guvernul ungar susținuse punctul de vedere că acordul de la Bled, deși era numai parafat, ar fi fost deja în vigoare în ceea ce privește raporturile Ungariei cu România și Iugoslavia și chiar a făcut comunicări oficiale în acest sens în cele două capitale, atât înainte de München, cât și imediat după aceea¹. Astfel, guvernul ungar spera să izoleze Cehoslovacia și să determine guvernul român să nu ia apărarea acesteia în cazul unui atac ungar, ceea ce nu i-a reușit, deoarece guvernul român a continuat să condiționeze semnarea și intrarea în vigoare a acordului de la Bled de realizarea unui acord ungaro-cehoslovac în problema minorităților. După primul dictat de la Viena însă, în atitudinea guvernului român a intervenit o schimbare, el manifestându-și acum disponibilitatea de a semna, împreună cu Iugoslavia, acordul de la Bled. Dar, după ce-și realizase — este adevărat, parțial — pretențiile teritoriale față de Cehoslovacia, guvernul maghiar și-a modificat punctul de vedere, dând o „interpretare bizară” acordului de la Bled: în ceea ce privește dreptul Ungariei la înarmare, acesta ar fi fost recunoscut „în mod irevocabil” (la 29 ianuarie 1939, Ungaria a și anunțat oficial introducerea serviciului militar obligatoriu), în timp ce obligația de neagresiune a Ungariei era condiționată de „rezolvarea” problemei minorităților².

Cu toată atitudinea obstrucționistă a Budapestei, guvernul român a continuat eforturile pentru realizarea unei destinderi cu Ungaria. În special după numirea lui Grigore Gafencu în fruntea diplomației românești aceste căutări s-au intensificat. La 29 decembrie 1938, într-un discurs radiodifuzat cu privire la politica externă a României, noul ministru de Externe român a evidențiat dorința sinceră a României de a găsi o cale de înțelegere cu Ungaria. „Țara noastră — sublinia Grigore Gafencu — se va sili, cu toată sinceritatea și toată buna credință, să

¹ A.D.A.P., seria D. vol. V, doc. nr. 225, p. 257, telegrama lui Erdmannsdorf din 24 septembrie 1938 către Auswärtiges Amt. Kánya a mai făcut o comunicare în acest sens lui Bossy la 3 octombrie. — Magda Ádám, *op. cit.*, p. 309.

² Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 117, p. 220.

netezească calea pentru o mai desăvârșită înțelegere și cu celelalte state dunărene vecine, în măsura în care aceste state își vor da seama de realitatea intereselor comune și de nevoia unei solidarități firești¹.

Modul în care înțelegea să acționeze pentru realizarea unei mai bune înțelegeri în Bazinul Dunărean, Grigore Gafencu îl mărturisea într-o notă confidențială din 4 ianuarie 1939. „E nevoie pentru aceasta — se arăta în acest document — de a pune în valoare interesele comune, îndeosebi cele economice, care leagă Ungaria și Bulgaria de noi. E nevoie, de asemenea, de a da în cuprinsul hotarelor noastre și în spiritul cel mai conciliant toată atenția problemelor minoritare /.../. E nevoie, în sfârșit, de a atrage atențiunea tuturor statelor interesate la pacea dunăreană că politica de destindere față de vecini și de dreptate față de minorități pe care o urmăresc solidari România și Iugoslavia poate duce la o înțelegere desăvârșită între vecini, dacă planurile revizioniste nu vor fi sprijinite din afară. O asemenea politică — se arăta în continuare — cere o legătură cât mai strânsă și o identitate cât mai desăvârșită în acțiune, în atitudini, în declarații între Iugoslavia și România. Nu trebuie ca uneltirile din afară și politica unor state vecine care se arată binevoitoare când față de Iugoslavia, când față de România să despartă aceste două state aliate, să slăbească pozițiile lor de apărare și de întărire a păcii dunărene².

Pe această linie, guvernul român a inițiat, pe plan intern, o serie de măsuri în favoarea minorităților naționale (satisfacerea unor cereri cu privire la școli, facilități economice etc.), reușind atragerea unor reprezentanți ai minorităților naționale în Frontul Renașterii Naționale³.

¹ Arhiva M.A.E., fond Germania, vol. 76, f. 226.

² *Loc. cit.*, fond Dosare speciale, vol. 398, filele 7—8.

³ La 15 decembrie 1938 a fost publicat Decretul regal pentru înființarea „Frontului Renașterii Naționale” (F.R.N.), partidul politic al dictaturii regale. Articolul 1 al Decretului arăta că F.R.N. este „unica organizație politică în stat”, iar „orice altă activitate politică decât aceea a Frontului Renașterii Naționale va fi socotită clandestină, iar autorii ei pedepsiți cu degradarea civică pe termen de 2 până la 5 ani” (art. VII). Membri ai acestei organizații puteau deveni toți cetățenii, începând cu vârsta de 21 de ani (cu excepția militarilor și judecătorilor). Șeful F.R.N. era regele, ajutat de un organ central de conducere, Directoratul F.R.N. și de un Consiliu Național al F.R.N. Ulterior, au fost înființate organe înarmate ale partidului — gărzile naționale F.R.N. Țelurile urmărite de Carol al II-lea prin crearea F.R.N. — dobândirea unei baze politice cât mai largi pentru regimul dictaturii regale — nu au fost atinse. În pofida propagandei și a presiunilor exercitate asupra cetățenilor, F.R.N. a rămas un organism neviabil, fără nici o aderență în mase, iar membrii lui, în marea lor majoritate înscrși cu forța în partid, au rămas fideli vechilor partide politice, a căror activitate a continuat, constituind un adevărat sistem neoficial de partide. Vezi pentru amănunte: Al.Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România, 1919—1940*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

Pe plan extern, acțiunea guvernului a fost deosebit de complexă. La Belgrad, el a acționat în continuare pentru întărirea solidarității româno-iugoslave, reușind să dejoace planurile guvernului ungar de a sparge alianța dintre cele două țări și a izola România. În același timp, la Roma, diplomația românească a încercat să exploateze vanitatea mussoliniană și rivalitățile italo-germane în sud-estul Europei, arătând cercurilor fasciste avantajele unei colaborări mai strânse româno-italiene și încercând să le determine să renunțe la sprijinirea unei apropieri ungaro-iugoslave și să intervină, la Budapesta pentru realizarea unei destinderi tripartite ungaro-româno-iugoslave. Și, desigur, guvernul român s-a adresat direct guvernului de la Budapesta. La începutul lunii ianuarie 1939 ministrul român la Budapesta, Raoul Bossy, a avut o discuție cu Csáky, ministrul de Externe ungar, asupra stadiului și perspectivelor relațiilor româno-ungare. Deși ministrul de Externe ungar s-a arătat „impresionat“ de spiritul conciliant al guvernului român, și l-a rugat pe Bossy să-l asigure pe Gafencu de „lealitatea și bunăvoința“ cu care va colabora la îmbunătățirea relațiilor dintre cele două țări, el a declarat, în final, că nu trebuie trecut la ceva „concret“ pentru a nu trezi susceptibilitatea Germaniei „care se teme mereu de constituirea unui bloc dunărean îndreptat împotriva ei“. Pentru moment — a adăugat Csáky — Ungaria și România „trebuie să ignoreze reciproc ameliorarea relațiilor“, iar procesul de apropiere între ele să se facă foarte lent „spre a nu bate la ochi“¹. Această declarație, coroborată cu apropierea ungaro-germană au arătat clar guvernului român că politica externă a Ungariei, în general, și atitudinea guvernului ungar față de evoluția relațiilor cu România, în special, depindeau, într-o măsură și mai mare decât înainte, de poziția Berlinului. „Atitudinea guvernului de la Budapesta față de România — se arăta, în acest sens, într-o analiză a ministrului României în capitala ungară, Raoul Bossy, consacrată raporturilor româno-ungare în acel moment — depinde, în primul rând, de măsura în care se simte — sau își închipuie că este — încurajat de Wilhelmstrasse. De aceea, s-ar putea spune fără exagerare că legături mai temeinice și durabile între România și Ungaria nu se stabilesc la Budapesta, ci la Berlin“². În aceste condiții, deși la realizarea unei destinderi în raporturile româno-ungare era și mai greu de ajuns, înfăptuirea ei era de însemnătate majoră, ceea ce

¹ Loc. cit., filele 76—78.

² Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 87, fila 103, raport nr. 268/1 din 23 ianuarie 1939, semnat Raoul Bossy, Budapesta.

a determinat guvernul român să continue, totuși, eforturile în acest scop, în special, în două direcții fundamentale. Una dintre acestea a fost Budapesta. În fața atitudinii refractare a guvernului maghiar și în special a ministrului de Externe, Csáky, câștigat total unei colaborări strânse cu Axa, Grigore Gafencu a căutat să găsească înțelegere și sprijin la „acel grup de oameni politici și acea parte a opiniei publice (ungare — *n.n.*), care se opune la o supunere completă a Ungariei față de Germania”¹.

A doua direcție fundamentală de acțiune a diplomației românești a reprezentat-o Berlinul, în încercarea, pe de o parte, de a ameliora raporturile României cu cel de-al treilea Reich și, pe de altă parte, de a contracara manevrele antiromânești ale diplomației maghiare.

Revizionismul ungar și raporturile româno-germane în iarna 1938—1939

La sfârșitul anului 1938 și începutul anului 1939, raporturile româno-germane se aflau la un nivel foarte scăzut, în condițiile în care poziția internațională a României fusese extrem de slăbită ca urmare a acordului de la München și a dispariției Micii Înțelegeri. În fața guvernului român se punea cu stringență în acea perioadă problema reanalizării raportului de forțe pe plan internațional, a cunoașterii cadrului general în care se desfășura politica externă a României și, în primul rând, a găsirii unor noi elemente ce puteau fi folosite pentru menținerea independenței și suveranității țării, a integrității ei teritoriale. În acest context s-a înscris vizita pe care regele Carol al II-lea, însoțit de ministrul de Externe, a făcut-o în toamna anului 1938 la Londra, Paris și Berlin. Încheiate cu rezultate nesatisfăcătoare pentru partea română, vizitele efectuate în Marea Britanie și Franța au arătat clar că cele două guverne continuau să se dezintereseze de situația din sud-estul Europei și România nu se putea aștepta, cel puțin pentru o perioadă de timp, la nici un ajutor concret din partea lor. „O serie întreagă de forțe naturale — declarase premierul britanic Neville Chamberlain regelui Carol al II-lea — au dus

¹ *Loc. cit.*, filele 76—78. Instrucțiunile date de Grigore Gafencu miniștrilor Alexandru Cretzianu, Radu Crutzesu și Ion Christu la 23 ianuarie 1939.

la faptul că în prezent este inevitabil ca Germania să se bucure de o poziție preponderentă în domeniul economiei¹.

În aceste condiții, Carol al II-lea și-a continuat turneul printr-o vizită în Germania. Scopul urmărit de partea română a reieșit clar din convorbirile pe care regele le-a avut cu Hitler și cu Göring. Avansând ideea stabilirii unor raporturi economice româno-germane mai largi, pe baza unor planuri de dezvoltare pe 5 sau 10 ani, Carol al II-lea dorea să obțină o precizare din partea guvernului german că nu va sprijini pretențiile revizioniste ale Ungariei față de România. Hitler s-a eschivat însă. La cererea expresă a regelui Carol al II-lea, care și-a exprimat dorința „de a cunoaște poziția Germaniei față de aspirațiile revizioniste ale Ungariei”, Hitler a răspuns că „de ani de zile le-a declarat foarte clar ungurilor că trebuie să fie moderați în problema acestor revendicări”. Prin urmare, el nu nega sprijinul dat Ungariei, dar sublinia caracterul „moderat” al revendicărilor pe care le avea în vedere, față de pretenția „totul înapoi” a guvernului maghiar. Atunci când Carol al II-lea a întrebat ce atitudine ar avea Reich-ul în cazul unui conflict româno-ungar, răspunsul lui Hitler a fost, însă, ferm: „Un asemenea conflict nu privește în mod direct Germania și, în consecință, ea nu are de ce să ia poziție într-un asemenea caz”. Poziția de principiu a Germaniei față de raporturile româno-ungare în acea perioadă era succint formulată de ministrul de Externe al Reich-ului, într-o însemnare la nota întrevederii dintre Carol al II-lea și Hitler. „În prezent — scria Ribbentrop — ideea fundamentală a politicii noastre față de Ungaria și de România trebuie să fie menținerea în foc a ambelor fiare și a le modela în interesul Germaniei, în conformitate cu evoluția situației”².

Din vizitele întreprinse de Carol al II-lea, guvernul de la București a tras concluzia că nu va putea conta pe un sprijin anglo-francez. Situația era privită la București cu deosebită îngrijorare, deoarece se considera că România, prin importanța ei economică și strategică, reprezenta „obiectivul principal imediat al Germaniei”³. Reacția deosebit de violentă pe care autoritățile germane au avut-o față de executarea lui

¹ D.B.F.P., vol. III, doc. nr. 262.

² *Les Archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre 1, doc. nr. 226.

³ Arhiva M.Ap.N., dosar nr. 457/640, referatul din 5 ianuarie 1939, intitulat „Expansiunea Germaniei în estul și sud-estul Europei”.

Corneliu Zelea Codreanu și a altor membrii ai „Gărzii de Fier“, în noiembrie 1938¹, secondată de intensă campanie revizionistă împotriva României, declanșată de Ungaria, a întărit această credință.

Fără se excludă probabilitatea unei acțiuni militare comune germano-ungare împotriva României, în ciuda asigurărilor date de Hitler², guvernul român considera că era posibilă o depășire a crizei din raporturile româno-germane prin acordarea unor concesi, în special economice, celui de-al treilea Reich. Promovând o astfel de politică, guvernul român aprecia că venea în întâmpinarea orientării generale a politicii anglo-franceze. La 23 ianuarie 1939, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine, schița un adevărat program pentru ameliorarea relațiilor româno-germane. „Se poate crede — arăta el — că Germania așteaptă un semn de la noi pentru a relua acțiunea de apropiere, încercând însă să profite de această conjunctură pentru a-și asigura anumite

¹ Printre reacțiile favorabile față de măsurile împotriva Gărzii de Fier, reproducem aici fragmente din memoriul înaintat regelui Carol al II-lea de Barbu Rădulescu, industriaș, Eduard Gheorghiu, industriaș, Em. Huszar și dr. N. Vasiliu: „Conștienți de îndatoririle noastre de cetățeni și români, am combătut întotdeauna cu energie uneltirile străine, neîngăduite, introduse în țara noastră prin mijlocirea fostei Gărzi de Fier. De ani de zile am denunțat opiniei publice românești rolul de trădare de țară al Gărzii de Fier, rolul ei de spionaj și agentură a statelor revizioniste și agresoare. În aceste condiții am fost adânc îngrijorați când, după dezmembrarea Cehoslovaciei, am văzut renăscând, sub impulsul aceluiași state revizioniste, activitatea teroristă și destrămintoare de țară a Gărzii de Fier. Ne dăm seama că lanțul de atentate, făptuite tocmai în regiunile care sunt obiectul poftelor de pradă ale statelor agresoare, aveau rostul să creieze în țară o stare prielnică numai intereselor revizioniste. Ca atare, lichidarea bandei de asasini și spioni în frunte cu Corneliu Z. Codreanu o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenței țării“. În continuare, în memoriu se arăta că lichidarea „acestui grup de asasini, spioni și trădători“ nu era suficientă, ci era necesară asocierea celor mai largi păături ale populației într-o largă campanie de lămurire asupra nevoii urgente a stărpirii Gărzii de Fier. (Arhiva Academiei, fond 1, dosar 249, filele 96—97).

² Într-un document al M.St.M., care la 10 noiembrie 1938 a fost discutat și aprobat într-un consiliu la Palat, sub președinția regelui, se arată referitor la situația politico-militară a României: „Dacă problema frontierelor de est și sud rămâne aproape neschimbată, cea a frontului de vest capătă un nou aspect. Este, din contră, de așteptat că în cazul unui conflict pe frontul de vest, vom avea ca adversar și pe Germania“. De aceea, după München, propunerile și planurile întocmite de M.St.M. și de alte foruri superioare de comandă, acțiunile desfășurate în direcția întăririi capacității de apărare a țării au vizat în totalitate consolidarea sistemului defensiv la granița de vest (*România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. I, p. 179).

avantaje de ordin politic și economic. În asemenea ipoteză trebuie să studiem pozițiunea noastră pentru a fi pregătiți să facem unele concesiuni Germaniei, dar în același timp să ne menținem pozițiunile în toate chestiunile care ar primejdui independența și suveranitatea noastră¹.

La sfârșitul lunii decembrie 1938 și începutul lunii ianuarie 1939 guvernul român a dat numeroase „semne“ ale dorinței sale de a depăși, pe cale pașnică, criza din raporturile româno-germane: declarații oficiale în termeni concilianți față de Reich, trimiși cu misiuni speciale în Germania, convorbiri cu reprezentanți ai celui de-al treilea Reich în România etc. În cursul acestor sondări, guvernul român s-a arătat dispus să înceapă tratative pentru încheierea unui acord economic pe termen lung cu Germania, încercând ca, în schimbul concesiilor economice pe care le promitea, să obțină angajamentul Berlinului că nu va sprijini pretențiile revizioniste ale Ungariei.

În mijlocul lunii februarie 1939, guvernul german a trimis o delegație economică, condusă de Wohlthat, omul de încredere al lui Göring, să ducă tratative la București pentru încheierea unui acord economic. Wohlthat a primit instrucțiuni ca „fără a lua obligații politice“ să tragă „cele mai mari avantaje din situația actuală“. Ceea ce dorea guvernul german să obțină de la guvernul român era „adaptarea fără întârziere a producției agricole și industriale (a României — *n.n.*) la nevoile germane“².

În cadrul negocierilor, Grigore Gafencu a ridicat încă de la început problema semnării unei declarații oficiale româno-germane care să prevadă că raporturile prietenești dintre cele două state „se vor dezvolta pe temeiul situației noastre politice și teritoriale, adică în cuprinsul unor hotare pe care ni le recunoaștem“³. Delegația germană s-a eschivat însă să-și precizeze poziția față de cererea guvernului român; în schimb, a prezentat propuneri de colaborare economică ce urmăreau instituirea unui adevărat monopol german asupra economiei românești (adaptarea producției agricole românești la necesitățile germane, participarea

¹ Arhiva M.A.E., fond Germania, vol. 76 bis, „Instrucțiuni date de dl. ministru Gafencu d-lor miniștri Cretzianu, Crutzesu și Christu în conferința ce a avut loc în ziua de 23 ianuarie 1939“, fila 126.

² *Les Archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre I, doc. nr. 263.

³ Arhiva M.A.E., fond Germania, vol. 97, notă asupra convorbirilor avute de Gafencu cu Wohlthat la 12 și 14 februarie 1939.

capitalului german la întreprinderile românești, limitarea dezvoltării industriei românești pentru a asigura piață de desfacere pentru produsele industriale de consum germane, dezvoltarea surselor de materii prime, în special petrol, planificare comună pe termen lung etc.)¹. Aceste cereri au provocat discuții lungi și anevoioase, o serie de miniștri din guvernul Armand Călinescu opunându-se acceptării unor astfel de clauze.

Ultima rundă a negocierilor economice (10—23 martie), în care rezistența delegației române față de cererile exagerate germane au dat naștere unei stări de criză în raporturile româno-germane, s-a desfășurat pe fundalul creat de evenimentele ce au dus la dispariția statului cehoslovac și în care guvernul ungar a fost profund implicat.

Încă din februarie 1939, pentru cercurile guvernante de la Budapesta devenise clar că Hitler pregătea ultimul asalt asupra Cehoslovaciei și că zilele independenței acesteia erau numărate. Această perspectivă deschidea pentru revizionismul ungar calea cuceririi totale a Ucrainei Subcarpatice, iar guvernul Teleki Pál (acesta fusese numit prim-ministru la 19 februarie) nu voia să piardă acest moment „istoric”. De aceea, în perioada dintre mijlocul lunii februarie și mijlocul lunii martie 1939, guvernul ungar s-a adresat de câteva ori ministrului de Externe german cu întrebarea când poate ocupa Ucraina Subcarpatică; de fiecare dată a fost sfătuit să-și păstreze calmul și a primit promisiuni că va fi informat cu promptitudine de evoluțiile care se vor produce în această problemă. Când, în noaptea de 9 spre 10 martie 1939, puterea în Slovacia a fost preluată de armata și jandarmeria cehă, care au înlăturat guvernul Tiso, guvernul ungar s-a temut să nu rămână în urma evenimentelor și să piardă o ocazie favorabilă pentru a ocupa zona revendicată din Cehoslovacia. De aceea, la 10 martie, Consiliul de Miniștri al Ungariei s-a întrunit în mare grabă și a adoptat hotărârea ca, în cazul în care trupele germane vor pătrunde în Cehoslovacia sau Slovacia își va proclama independența, Ungaria să ocupe Ucraina Subcarpatică, cu sau fără consimțământul Germaniei. Anticipând o astfel de atitudine din partea Ungariei, chiar a doua zi, ministrul german la Budapesta a notificat guvernului ungar că are „mână liberă” în Ucraina Subcarpatică, fapt

¹ *Les Archives secrets de la Wilhelmstrasse*, vol. V, livre I, doc. nr. 275, Raport al directorului ministerial, Wohlthat, din 27 februarie 1939 asupra tratativelor cu guvernul român dintre 13—22 februarie 1939.

pentru care la 13 martie, Horthy s-a grăbit să-i scrie lui Hitler, asigurându-l de întreaga sa recunoștință pentru acest gest. În zilele imediat următoare, autoritățile germane și ungare au pus la punct un plan detaliat de acțiune comună împotriva Cehoslovaciei, care s-a derulat întocmai (inclusiv cu regizarea, de către unguri, a unor provocări la Mukačevo și Ujvar), dar cu un avans de câteva zile, datorită evoluției situației interne din Cehoslovacia. Astfel, la 14 martie, Slovacia s-a proclamat independentă, iar în aceeași zi guvernul Voloșin din Ucraina Subcarpatică a proclamat, la rândul său, independența acestui teritoriu. Alertate de această evoluție ce se abătea de la scenariul comun ungaro-german și neștiind dacă acțiunea lui Voloșin se făcea cu consimțământul Germaniei, guvernul ungar a trecut în aceeași zi la organizarea, pe scară largă, a incidentelor de frontieră spre Cehoslovacia și la masarea de importante efective spre granița cu România. A doua zi, când trupele germane au intrat în Cehia, armata ungară a trecut, de asemenea, vechea frontieră cu Cehoslovacia, reușind ca până la 17 martie să ocupe Ucraina Subcarpatică, în ciuda unei rezistențe eroice a trupelor de voluntari ruteni, și să stabilească o graniță comună cu Polonia¹.

Prezența trupelor ungare la frontiera de vest și nord a țării noastre a permis delegației economice germane, care ducea în acele zile tratative economice la București, să impună guvernului român acceptarea unor clauze economice oneroase. Despre rolul „argumentului ungar“, care deși nu a fost adus în discuție de delegația germană în timpul negocierilor, a constituit fundalul desfășurării acestora (desigur, alături de prezența trupelor germane în Slovacia), ministrul Ungariei în România raporta, la numai câteva ore după semnarea acordului economic dintre România și cel de al treilea Reich, din 23 martie 1939: „În cercurile române și în cele diplomatice din București este în curs de formare părerea că acordul economic germano-român a fost realizat sub amenințarea armată a Ungariei. După unii, concentrarea trupelor ungare de-a lungul frontierei române a avut loc tocmai în acest scop, la dorința Berlinului. Alții cred că germanii au exploatat cu abilitate tensiunea ungaro-română“².

¹ Milică Moldoveanu, *Slovacia, în Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, vol. III, Editura Militară, București, 1983, p. 7—23.

² *D.I.M.K.*, vol. IV, doc. nr. 25, p. 110, telegrama din 24 martie 1939 a lui Bárdossy către Csáky, București.

Măsurile militare luate de Ungaria au determinat guvernul român să ia contramăsuri pentru a preveni un atac ungar sau germano-ungar. În acest scop, chiar la 14 martie, Marele Stat Major român a decis completarea efectivelor părților active de pe frontul de vest, iar a doua zi a constituit un grup de siguranță spre Ucraina Subcarpatică, până la intrarea în dispozitiv a Grupului operativ „Maramureș“, format dintr-o divizie de infanterie și două brigăzi mixte mecanizate, a cărui concentrare s-a făcut în zilele de 17—20 martie în zona Halmeu—Baia Mare—Sighet. Între timp, trupele ungare au ocupat Ucraina Subcarpatică, iar în Ungaria continua chemarea rezerviștilor, tinzându-se spre o mobilizare generală. După aprecierile Marelui Stat Major român era posibil un atac ungar sau germano-ungar împotriva României în jurul datei de 21—22 martie. În aceste condiții, guvernul român a ordonat la 20 martie aplicarea unui „plan de concentrare preventivă“ spre Ungaria și Ucraina Subcarpatică¹.

Poporul român a primit cu încredere și înțelegere măsurile întreprinse de guvern pentru apărarea independenței și suveranității țării, a integrității ei teritoriale, răspunzând cu entuziasm la măsurile de mobilizare. Este semnificativ pentru sentimentele care animau poporul român, pentru dorința lui de a-și apăra pământul străbun faptul că numărul total al rezerviștilor care s-au prezentat la unități a fost de trei ori mai mare decât al celor chemați cu ordine². La un regiment de artilerie, de exemplu, s-au prezentat circa 200 de oameni din alte contingente decât cele mobilizate, iar „afluirea lor... a continuat până la 27 martie“.

¹ Arhiva M.Ap.N., dosar nr. 165, filele 60—63, *Memoriu justificativ privitor la concentrările române pentru instrucție pe fronturile de vest și sud*, din martie 1939, elaborat de Secția operațiunilor din Marele Stat Major și *Ibidem*, filele 77—79, *Sinteză asupra evenimentelor și activității între 15—31.III.1939*, elaborat de Secția Operațiilor din M.St.M. Un informator al lui Ribbentrop raporta la Berlin că mobilizarea era „și contra Germaniei, căci faptul că Ungaria nu putea și nu poate întreprinde nimic fără consimțământul Germaniei este credința generală în România... Datorită consecințelor dezagreabile ale mobilizării, în popor a apărut o puternică indispoziție contra Germaniei“.

— Arhiva din Mainz, Dienststelle Ribbentrop, 1939, caseta 4/1, filele 279710—279716, raport din 16 iunie 1939.

² Într-un interviu acordat unui corespondent al ziarului „Paris Soir“, Armand Călinescu arăta: „Rezerviștii care s-au prezentat au fost de trei ori mai numeroși ca oamenii chemați. Am putut cu această ocazie să încercăm și să verificăm acest sentiment de demnitate și forță reală a națiunii noastre“ („Timpul“ din 28 martie 1939).

Voluntarii care s-au prezentat la cercul de recrutare Târnava Mică „au cerut ca să fie trimiși la corpurile lor de origine, pentru a merge să lupte până la ultima picătură de sânge contra acelor care ar îndrăzni să calce pământul țării“; la Brașov, cei concentrați au plecat „cu mare entuziasm la corpurile de trupă unde au fost chemați“, iar în Mehedinți „au răspuns imediat la chemare, chiar din prima zi și în număr foarte mare“. Referindu-se la modul cum a răspuns la mobilizare populația din județul Arad, un buletin contra-informativ al Corpului 7 armată consemna că „peste tot se semnalează modul îmbucurător cum concentrații au răspuns la chemare“. „Patriotismul țărânimii noastre — releva un raport al preturii plășii Ceica — a fost verificat cu prilejul concentrărilor din luna martie a.c., când au răspuns la apel și și-au lăsat mulți familiile fără hrană, grăbindu-se a se înrola în armata de apărare a hotarelor noastre“. De pe meleagurile Brașovului și Giurguiului, din Băicoi și Turnu-Măgurele, din satele Bărganului, țărâni — se arăta într-un document informativ al Marelui Stat Major român — „înțelegători ca totdeauna și pătrunși de sentimentul datoriei, se prezintă în masă și spun că dau bucuros tot, chiar viața lor, pentru a se termina o dată cu pretențiile dușmanilor externi“¹.

Impresionat de patriotismul și hotărârea de luptă a maselor de țărâni, de răspunsul unanim pe care poporul român l-a dat la chemarea de a-și apăra țara, Nicolae Iorga scria în acele zile rânduri de profundă cunoaștere și simțire: „De ce au alergat într-un astfel de avânt și din ultimă colibă, aceste câteva sute de mii de oameni? De ce dorința lor cea mai călduroasă este să dea piept cu dușmanul care le-ar sta înaintea? De ce la un popor așa de pașnic furia aceasta războinică de care se cutremură? Ai noștri nu sunt chinuiți de patima îngenuncherii altora: un puternic instinct de drept, care e al tuturor, îi stăpânește. Teorii ca aceea a «spațiului vital», care dă dreptul oricărui a face orice, judecând după un interes pe care și-l poate inventa, nu se predau la școala primară obligatorie. Ambiție, glorie, nu sunt în vechiul lor vocabular. *Rămâne atunci pământul*, iubitul, sacrul lor pământ, moșia lor, cu care li se confundă sufletul însuși. În timp de pace, pentru el ia parul, în timp de război trag cu pușca pentru dânsul“².

¹ Dr. Traian Bunesco, *op. cit.*, p. 43—45.

² N. Iorga, *Înrădăcinarea neamului*, în „Neamul românesc“ din 6 aprilie 1939.

La 21 martie, când la București tratativele economice româno-germane cunoșteau din nou momente de tensiune, guvernul român a căutat să stabilească un dialog cu guvernul ungar în vederea ameliorării situației critice existente la frontiera dintre cele două țări. În acest scop, Grigore Gafencu a avut o convorbire cu Bárdossy, în decursul căreia i-a arătat îngrijorările guvernului român față de mobilizările ungare. Cu acest prilej, Gafencu a amintit de declarația făcută cu câteva zile în urmă de Csáky, ministrului român la Budapesta, declarație întărită, apoi, printr-un articol publicat în oficiosul „Pester Lloyd“, prin care guvernul ungar se angaja ca în ziua, în care în Ucraina Subcarpatică „vor fi atinse toate obiectivele militare ale trupelor de ocupație maghiare“, să dea o, declarație solemnă că „va respecta hotarele vecine și interesele statelor vecine“. Deși ocuparea Ucrainei Subcarpatice se terminase — a arătat în continuare Gafencu — guvernul ungar nu a făcut încă declarația la care se angajase; în schimb, la Budapesta aveau loc „întruniri zgomotoase, în care se cerea ocuparea Ardealului“. La propunerea lui Bárdossy „ca printr-un contact direct să căutăm să limpezim și să înlesnim bunele raporturi între Ungaria și România“, Grigore Gafencu a însărcinat pe ministrul român la Budapesta să țină un contact strâns cu Csáky¹. Dar, când la 23 martie Raoul Bossy a cerut să fie primit în audiență la Csáky pentru a-l informa de retragerea trupelor române la 20—30 km de granița ungară și pentru a cere măsuri similare din partea guvernului ungar, ca prim pas spre o demobilizare reciprocă, Csáky a refuzat să-l primească personal sub motivul că „nu tratează sub presiunea baionetelor“².

Atitudinea autorităților ungare îl determina pe ministrul român la Budapesta să conchidă, plin de scepticism: „Impresiunea pe care o am din ce în ce mai mult este că eventualele luări de contact sau tratative româno-ungare nu pot avea nici o influență asupra măsurilor militare ce se iau aci asupra atitudinii Ungariei față de noi. Mobilizarea ungară nu este determinată de neîncrederea față de România, căci cercurile guvernamentale și cercurile militare maghiare știu prea bine că nu avem

¹ Arhiva M.A.E., fond URSS, vol. 5, telegrama nr. 18537 din 21 martie 1939 a lui Gafencu către Bossy, Budapesta.

² A.D.A.P., vol. V, doc. nr. 91, telegrama lui Fabricius către Auswärtiges Amt din 25 martie 1939.

intențiunea a ataca Ungaria, ci de situațiunea internațională, guvernul ungar fiind ferm hotărât a juca pe cartea germană. Nu încap acum nici o îndoială că dacă izbucnesc ostilitățile, trupele ungare ne vor ataca la remorca armatei germane și din ordinul ei. Dacă, însă, situațiunea internațională se liniștește, Berlinul va sfătui Budapesta să demobilizeze și indicațiunea va fi urmată probabil fără ca să mai fie nevoie de negocieri prea îndelungate între guvernul român și guvernul ungar¹. Această concluzie era întărită de afirmația unei oficialități de la *Auswärtiges Amt*, care arăta „în chipul cel mai clar“ unui diplomat român, „că Ungaria nu poate avea intențiuni agresive, căci nu ar îndrăzni să facă cel mai mic gest de agresiune fără asentimentul Germaniei“². Faptul că o dată cu semnarea acordului economic româno-german din 23 martie 1939, act interpretat de cercurile politice din Budapesta, „ca fiind dovada inexistenței intențiunilor ostile (ale Germaniei — *n.n.*) pe care se conta pentru realizarea unor țeluri iredentiste“³, s-a calmat spiritul războinic al guvernului ungar⁴, demonstrează clar justetea acestor concluzii. La 25 martie, contele Csáky a remis lui Bossy o notă prin care se obliga să respecte „noua linie de frontieră româno-ungară cu aceeași scrupulozitate cu care a respectat-o în trecut pe cea veche. Noua linie este aceeași care a despărțit România de fosta Cehoslovacie. Este de la sine înțeles că declarația de la Bled acoperă și acest sector al hotarului nostru comun“⁵. Nota a fost urmată a doua zi de retragerea spre vest a trupelor concentrate la frontiera cu România, ceea ce a determinat Marele Stat Major român să renunțe la transportarea pe zonă a părților complimentare ale Marilor Unități, dar, în schimb, a întărit grupul

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 87, fila 293, telegrama nr. 1316 din 22 martie 1939, de la Bossy, Budapesta.

² *Loc. cit.*, fila 294, telegrama nr. 19109 din 23 martie 1939, semnată Cretzianu, Berlin.

³ *Loc. cit.*, fond Bulgaria, vol. 75, fila 449, telegrama nr. 1448 din 28 martie 1939 de la Bossy, Budapesta.

⁴ „Este probabil că presiunea germană a fost factorul care a determinat realmente guvernul maghiar să-și schimbe atitudinea“ arată Andreas Hillgruber, *Hitler, König Karl und Marschall Antonescu*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1965, p. 41.

⁵ Arhiva M.A.E., fond Polonia, vol. 60, fila 168, telegrama nr. 20208 din 28 martie 1939 de la Gafencu către Legația României la Varșovia.

„Maramureș“ cu o brigadă de munte, care a ocupat poziții la vest de Cluj¹.

La intervenția Berlinului — care, după ce se folosise de starea de tensiune dintre România și Ungaria pentru a impune guvernului român semnarea tratatului economic din 23 martie, căuta acum să tempereze pornirile belicoase ale autorităților de la Budapesta și să arate astfel, la București, greutatea cuvântului Reich-ului și foloasele pe care le-ar putea avea România dintr-o colaborare cu Germania — guvernul ungar a dat la 11 aprilie asigurări scrise guvernului român că nu are intenții agresive², iar două zile mai târziu, contele Csáky a declarat în fața comisiilor pentru afacerile străine ale Parlamentului ungar că guvernul său va respecta granițele României³. Dincolo de faptul că prin astfel de declarații guvernul ungar voia să dea satisfacție unor cereri germane exprese, prin atitudinea conciliantă și „pașnică“ pe care o afișa el căuta, în același timp, să determine guvernele de la Londra și Paris să renunțe la hotărârea lor de a acorda garanții României sau, cel puțin, să creeze impresia că acestea nu ar avea în vedere și un eventual atac al Ungariei, care ar nutri cele mai pașnice sentimente față de România⁴!

În urma asigurărilor primite de la Budapesta, guvernul român a dispus trimiterea la vatră a unor contingente, dar situația la granița româno-ungară a continuat să fie nesigură. De aceea, pe timpul verii

¹ Arhiva M.Ap.N., M.St.M., dosar nr. 165, filele 60—63, *Memoriu justificativ privitor la concentrările române pentru instrucție pe fronturile de vest și sud*, din martie 1939 și *Ibidem*, filele 77—79, *Sinteză asupra evenimentelor și activității între 15—31 martie 1939*, elaborate de Secția Operațiilor din M.St.M.

² Arhiva M.A.E., fond România, vol. 82, notă asupra convorbirii din ziua de 11 aprilie 1939 dintre ambasadorul Vasile Grigorcea și ministrul Ungariei la București, Bárdossy.

³ *Loc. cit.*, fond Transilvania, vol. 39, fila 187, notă a M.A.E. român către Legația Ungariei la București.

⁴ Este grăitor în acest sens faptul că la 6 aprilie, în perioada când ministrul de Externe polonez se afla în vizită la Londra, ministrul ungar în Marea Britanie a primit instrucțiuni de la Csáky să-l informeze pe Beck despre „destinderea“ intervenită în relațiile româno-ungare. „Contele Csáky — se arată în nota Legației Ungariei — dorește să evidențieze că prin această comunicare guvernul ungar a făcut o dată în plus dovada voinței sale de pace față de guvernul român. Reiese din această comunicare că toate știrile după care guvernul ungar ar nutri intenții agresive față de România au fost și sunt lipsite de orice fundament și că el este astăzi ca și în trecut totdeauna gata pentru o soluție pașnică privind toate problemele ce interesează cele două țări“ — Institut Historyczny im. gen. Sikorskiego (Londra), ref. A 1249/6, notă din 6 aprilie 1939 a Legației Ungariei din Londra către

trupele române au rămas pe poziții, executând instrucția comandată de Marele Stat Major. De asemenea, manevrele militare din vara anului 1939 au avut loc în Transilvania, tema de luptă reprezentând-o respingerea unui atac din nord-vestul țării; totodată, a fost accelerată construirea unor obiective militare.

Sub masca „protecției“ minorităților maghiare din România (vara 1939)

Referirea la acordul de la Bled pe care o conținea, nota guvernului ungar din 25 martie a dat prilejul guvernului român să ridice din nou la Budapesta problema finalizării tratatelor dintre România, Iugoslavia și Ungaria, prin semnarea și publicarea textului acordului. S-ar fi pus, astfel, capăt manevrelor guvernului maghiar, care profitând de faptul că procedura intrării în vigoare a acordului era incompletă, se considera legat sau nu de prevederile sale în funcție de interesele lui de moment. Totodată, în felul acesta guvernul român ar fi obținut, în sfârșit, o declarație fermă de neagresiune din partea guvernului ungar, ceea ce ar fi atras după sine, în chip logic, demobilizări reciproce, ar fi pus capăt suspiciunilor și neîncrederii, constituind o bază politică și juridică temeinică pentru îmbunătățirea raporturilor bilaterale româno-ungare și realizarea unei destinderi în Bazinul Dunărean. Speranțe prea mari însă la București nu s-au nutrit, în atitudinea guvernului maghiar neapărând nici un element nou care să îndreptățească cât de cât o viziune optimistă asupra dispoziției sale de a finaliza înțelegerile de la Bled. Acționând însă în felul acesta, guvernul român voia să arate încă o dată opiniei publice internaționale cine era adevăratul vinovat de încordarea existentă în relațiile româno-ungare, să dea o nouă dovadă a intențiilor sale pașnice și, în același timp, să reafirme solidaritatea româno-iugoslavă față de Ungaria.

Primul sondaj la Budapesta a fost făcut de guvernul român chiar la 25 martie, când ministrul român Bossy l-a întrebat pe Csáky dacă guvernul ungar este dispus să semneze acordul de la Bled cu România și Iugoslavia și să-i dea astfel putere juridică deplină¹. Ministrul de Externe ungar s-a eschivat să dea un răspuns clar, cerând „timp să se

¹ Arhiva M.A.E., fond Polonia, vol. 60, fila 168, telegrama nr. 20208 din 28 martie 1939 de la Gafencu către Legația României la Varșovia.

consulte cu juriștii săi“, dar — nota diplomatul român — „avea aerul că șovăie“. O intervenție iugoslavă la Budapesta — făcută la cererea guvernului român¹ — a arătat clar că guvernul ungar nu voia să finalizeze acordul de la Bled, pe care-l considera „învechit“ și care îl nemulțumea prin obligațiile de neagresiune pe care și le asumau părțile semnatare și prin conținutul declarației cu privire la minorități². În schimb, guvernul ungar a propus, la 13 aprilie, guvernului român, încheierea unui tratat bilateral cu privire la minorități. Era clar că făcând această propunere în chiar ziua în care României îi erau acordate garanțiile franco-britanice guvernul ungar urmărea numai scopuri propagandistice, deoarece cunoștea dinainte atitudinea guvernului român, potrivit oricăror aranjamente bilaterale în această problemă³. Într-o convorbire cu Bárdossy, Gafencu i-a arătat clar că guvernul român nu poate permite „guvernului unui stat străin să se amestece în tratarea problemei minorităților, mai ales dacă scopurile politicii acestui guvern nu sunt cu totul clare și dacă este vorba de guvernul unui stat în care, după cum se știe, se nutresc pretenții vaste față de România (...) Dacă i-am permite guvernului ungar să se amestece în tratarea problemei minorităților, ar putea provoca oricând, aproape după plac, incidente cu România“⁴. La 9 iunie 1939, în cuvântarea ținută în fața Parlamentului,

¹ *Loc. cit.*, fond Iugoslavia, vol. 51, filele 40—41, telegrama nr. 1045 de la Cădere, Belgrad.

² *D.I.M.K.*, vol. IV, doc. nr. 44, p. 129—130, telegrama lui Csáky din 11 martie 1939 către Legația din Belgrad. Guvernul german continua să adopte o poziție negativă față de acordurile de la Bled — *A.D.A.P.*, vol. VI, doc. nr. 135, p. 140—141, telegrama lui Fabricius din 31 martie 1939 către Auswärtiges Amt.

³ La 26 iunie, Grigore Gafencu declara ministrului ungar la București că propunerea privind încheierea unui acord asupra minorităților a fost făcută de Csáky „numai pentru a putea dovedi la Londra și Paris că guvernul ungar caută împăcare cu România, și folosește răspunsul provocat pentru a dovedi că guvernul român împiedică reglementarea relațiilor dintre cele două țări. Guvernul ungar nu caută împăcarea, ci provocarea contradicțiilor și se străduiește ca printr-un tratament diferențiat să provoace discordie între România și Iugoslavia“ — *D.I.M.K.*, vol. IV, doc. nr. 204, p. 333—336, raportul lui Bárdossy din 26 iunie 1939.

⁴ *Ibidem*, doc. nr. 137, p. 244—246, raportul lui Bárdossy din 11 mai 1939. În final, Gafencu — raporta ministrul ungar — a arătat că după discuțiile pe care le-a avut la Belgrad, consideră că „mai degrabă trebuie revenit la ideea Bled“, nu neapărat prin „reînvierea“ acordurilor parafate, ci „eventual într-o altă formă și cu un alt conținut, ar putea fi creată o înțelegere în spiritul aceleia prin care atunci voiau să asigure relațiile de bună vecinătate. Eventual ar putea fi dată o formă și un conținut mai concret declarațiilor proiectate la timpul său. El nu ar refuza acest lucru“.

ministrul de Externe român a revenit asupra acestei probleme, subliniind totodată hotărârea guvernului de a traduce în viață prevederile Statutului minorităților din august 1938. Dar — a arătat el — „aceste îndatoriri nu le putem împlini decât sub impulsul simțămintelor noastre de dreptate și de omenie și nu cu învoiala sau sub controlul unui stat străin, pentru care dezlegarea fericită și definitivă a problemei noastre minoritare nu reprezintă, poate, un interes tot atât de mare ca pentru noi“. Respingând hotărât orice amestec în problemele interne ale României, Grigore Gafencu nu intenționa însă să rupă dialogul cu guvernul ungar, să taie orice posibilitate de înțelegere în viitor între cele două țări. De aceea, el ținea să declare că „guvernul român este gata să încheie o înțelegere prietenească și leală cu statele vecine“, subliniind că „o asemenea înțelegere cu statul maghiar, care are de dezlegat atâtea probleme politice și sociale asemănătoare cu ale noastre, poate fi deosebit de folositoare unei bune și pașnice rânduiei în bazinul dunărean“¹. În același sens, el declara, la 26 iunie, lui Bárdossy, că „va căuta și de acum înainte în mod sincer împăcarea cu Ungaria“, fiind convins „că în situația actuală din Europa, când contradicțiile dintre marile puteri se ascut din ce în ce mai mult, statele mici au în primul rând interesul, ca pentru apărarea vieții și independenței lor, să ajungă cel puțin între ele la o înțelegere, pentru ca aliindu-se pe această bază, să poată evita acea conflagrație mondială care amenință fără această alianță“².

Guvernul ungar a respins însă din nou mâna prietenească întinsă, intensificând campania de presă împotriva României.

Încă de la 12 martie 1939, consilierul de presă de la Legația României la Budapesta, Moise Baltă, informa Ministerul Afacerilor Externe de la București că „presa naționalistă a început o campanie violentă pentru realipirea Transilvaniei“. Astfel, oficiosul național-socialist „Magyarság“ cerea într-un editorial restabilirea frontierelor istorice prin „lichidarea“ datoriei pe care România ar fi avut-o față de Ungaria, prin retrocedarea Ardealului. Articolul se încheia cu următorul îndemn războinic: „Național-socialiștii unguri invită pe toți patrioții să-și verse sângele pentru Ardeal și să elibereze 2 milioane de unguri“³. Același îndemn îl lansa și publicația săptămânală de dreapta „Nemzeti Elet“, cu

¹ Grigore Gafencu, *Politica externă a României*, București, 1939, p. 37.

² D.I.M.K., vol. IV, doc. nr. 204, p. 333—336, raportul lui Bárdossy din 26 iunie 1939.

³ „Magyarság“ din 12 aprilie 1939.

singura deosebire că cifra ungarilor care ar fi trebuit să fie eliberați „de sub opinca valahă“ nu era de 2 milioane (deși și aceasta era exagerată), ci de 3,5 milioane¹! Ziarul „Nemzetszava“ a și concretizat o variantă a pretențiilor teritoriale ale revizionistilor unguri, publicând o hartă în care o parte a Banatului, zona de vest, centrul și sud-estul Transilvaniei erau indicate ca zona revendicată de Ungaria².

Concomitent, Budapesta și-a intensificat propaganda în diverse medii ale minorității maghiare din România, reușind să câștige noi aderenți pentru ideea revizionistă. Astfel, cetățeni români de naționalitate maghiară au primit din Ungaria lucrări, presă, corespondență diversă etc., cu caracter revizionist și antiromânesc, pe care unii le-au predat autorităților românești. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu locuitorul Kajeso Gheorghe din comuna Purcăreni, județul Brașov, sau redacția ziarului „Brásosí Lápok“ din Brașov³. Dar au fost și minoritari maghiari care sub influența propagandei revizioniste și șovine s-au dedat la acțiuni cu caracter antiromânesc, iredentist. Astfel, câțiva tineri maghiari din comuna Arcuș, județul Trei Scaune, cu ocazia chemării la concentrare, la 22 martie 1939, au cântat imnul național ungar și „Eu sunt ostașul lui Horthy“⁴. Totodată, în unele localități din Transilvania au fost împrăștiate manifeste cu conținut revizionist. Într-un astfel de manifest găsit în localitatea Ordeal, județul Someș, se arăta că după „eliberarea“ zonelor din Slovacia și a Ucrainei Subcarpatice urma cea a „Ardealului nostru“⁵. Iar un manifest semnat „Tineretul maghiar din Ardeal“ anunța că „poporul maghiar asuprit din Ardeal se află în preajma eliberării“⁶.

O dată cu ocuparea Albaniei de către Italia (7 aprilie 1939), speranțele nutrite de elementele revizioniste și iredentiste din rândul minorității maghiare din Transilvania au crescut. Ele au apreciat că în Peninsula Balcanică se vor produce modificări „incalculabile“, care vor duce la ocuparea Greciei și crearea unei frontiere comune italo-bulgare,

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 87, p. 369.

² „Nemzetszava“ din 12 martie 1939.

³ Arhiva Academiei, fond nr. XIII, dosar nr. 292, filele 401 — 402.

⁴ *Loc. cit.*, fila 420.

⁵ *Loc. cit.*

⁶ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 87.

la imobilizarea Iugoslaviei și la încercuirea totală a României¹. De aceea, de la această dată, în buletinele informative ale organelor specializate românești se întâlnesc tot mai multe astfel de exemple de manifestări revizioniste ale unor membri extremiști din rândul minorității maghiare. Astfel, la Covasna, o femeie, Gallvonas N., s-a adresat unui copil ce vorbea românește, să nu mai vorbească această limbă pentru că România nu mai există și în curând vor veni ungurii. La Sadurău, județul Sălaj, preotul reformat Ioan Balogh a muștră-o pe Elena Kovacs că și-a căsătorit fata cu un român: „Cum ai găsit dumneata să-ți măriți fata cu un român spurcat, de ce vrei să spurci națiunea ungurească cu cea mai prăpădită națiune“. La Ocna Mureș, județul Alba, au fost lansate zvonuri că în două-trei săptămâni Ungaria va începe o acțiune pentru ocuparea Ardealului. Tot în această perioadă se semnalează luări de poziție care prevesteau atrocitățile săvârșite în 1940 în zonele ocupate ale Transilvaniei. Astfel, Szabo Zoltan din Micfalău, județul Trei Scaune, declara în public că la venirea ungurilor în Ardeal, primul lucru ce-l va face va fi să omoare trei-patru români. Iar la Hăghig, din același județ, trei locuitori ai satului nu se sfiau să declare că „țara românească“ va fi curând ocupată de unguri și populația românească spânzурată².

Totodată, tineri maghiari au început să treacă clandestin granița în Ungaria, unde se organizau în detașamente (la Debrețin, de exemplu, se aflau în iunie 1939, 140 de tineri). În țară s-a trecut la formarea unor „centre de rezistență“, cu efectiv de 25—30 de oameni, aflați sub conducerea unui ofițer sau subofițer din fosta armată ungară, care țineau ședințe de educație morală și instrucție teoretică (după aprecierile Biroului II al M.St.M., în iunie 1939 existau patru astfel de centre)³. Această situație determina organele de informații românești să conchidă

¹ Arhiva Academiei, fond XIII, dosar 292, fila 424.

² *Loc. cit.*, fond XV, vol. 451/2, filele 142—146.

³ *Ibidem*, vol. 451/1, fila 190. Același document, referindu-se la starea de spirit a populației evreiești, releva: „Acești minoritari se găsesc la o răspântie a existenței lor, deoarece nu știu care le este viitorul. Conducerea organizațiilor sioniste în ultimul timp a desfășurat o intensă propagandă în vederea Congresului Mondial Sionist, care se va ține pe 18 august a.c. la Geneva. Continuă propaganda de strângere a fondurilor pentru emigrarea în Palestina. Preocupați de viitor, în legătură cu mersul evenimentelor internaționale, minoritarii evrei se întrunesc, țin contact permanent și iau măsuri menite să asigure atât interesele lor locale, cât și interesele generale ale rasei lor“.

următoarele: „Activitatea iredentă-revizionistă maghiară continuă cu intensitate. Conducătorii acestui curent, care sunt intelectualii și în special preoții și învățătorii maghiari, lucrează cu mult interes și intensitate în speranța unei revizuii pe care o cred apropiată. Nu se scapă nici o ocaziune care ar putea servi interesele iredentismului și ideea revizionismului maghiar. Manifestările semnalate, deși izolate, totuși trădează o psihoză generală a minorității maghiare, prin care se dovedește că este departe de a se adapta la viața din hotarele statului român și că tendințele și nădejdea lor sunt îndreptate tot către Budapesta”¹.

Dacă am reprodus întocmai concluzia formulată în nota organului de informații român, trebuie să spunem, totuși, că nu putem generaliza niște cazuri (pe care documentul însuși le califica drept „izolate”), că „psihoza generală a minorității maghiare” despre care se vorbește nu corespundea realității (dar o astfel de caracterizare a fost provocată, de fapt, de intensitatea și amploarea propagandei iredentiste și revizioniste a unor elemente extremiste, șovine), cum nu putea fi vorba nici de inadaptabilitatea minorităților maghiari „la viața din hotarele statului român” (în sprijinul acestei afirmații aducem argumentul că în perioada interbelică sensul fenomenului emigraționist a fost din Ungaria spre România, unde cei veniți au putut găsi condiții propice de viață și, mai mult, libertatea pe care nu o aveau sub regimul horthyst).

Revizionismul antiromânesc și garanțiile franco-britanice

În situația internațională deosebit de gravă existentă în Europa Centrală la mijlocul lunii martie 1939, ministrul român la Londra, Viorel Tilea, a primit instrucțiuni „să atragă cu toată apăsarea atenția guvernului britanic asupra uriașelor consecințe pe care le poate avea nu numai pentru Europa Centrală, dar pentru întreaga Europă, credința care se întărește tot mai mult și pe care nici o declarație și nici un fapt pornit din Apus nu o îngrădește, că nu mai este decât un singur arbitru (Germania — n.n.) în Europa, care hotărăște de siguranța, de neatârnamarea și pacea națiunilor”². Produse în condițiile în care în Marea Britanie avea loc o

¹ Loc. cit., fond XV, vol. 45/2, filele 141 — 147.

² Arhiva M.A.E., fond Anglia, vol. 40, telegrama nr. 17180 din 16 martie 1939, semnată Gafencu.

creștere a opoziției parlamentare față de politica conciliantă a guvernului Neville Chamberlain, iar sensibilizarea opiniei publice în fața tragediei Cehoslovaciei era deosebit de evidentă, intervențiile guvernului român au determinat guvernul englez, ca și pe cel francez, de altfel, să caute soluții pentru împiedicarea unor noi acte de agresiune ale celui de-al treilea Reich.

În acest scop, cele două guverne occidentale au întrebat guvernul român, la 18 martie, care va fi poziția sa în cazul unei „eventuale acțiuni comune a puterilor occidentale pentru a restabili echilibrul și a întări siguranța statelor europene“. În răspunsul dat la 20 martie, guvernul român arăta că, după părerea sa, atât pentru România, „cât și pentru ambianța generală a politicii europene“ era necesar ca Marile Puteri Occidentale, din propria lor inițiativă, să lase să se știe într-o formă cât mai precisă că nu admit noi schimbări în hotarele și stările din Europa și că sunt hotărâte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm granițele¹.

Răspunsul guvernului român a determinat guvernele de la Londra și Paris să propună Poloniei și Uniunii Sovietice semnarea unei declarații comune, care să prevadă acordul celor patru state de a se consulta și lua măsuri corespunzătoare în cazul unui nou act de agresiune din partea Germaniei. Guvernul polon a refuzat însă semnarea unei astfel de declarații alături de U.R.S.S.; pe de altă parte, guvernul sovietic a condiționat semnarea acesteia de asentimentul Poloniei.

În aceste condiții, la 31 martie 1939, guvernele britanic și francez și-au făcut cunoscută intenția de a consolida pentru moment „siguranța statelor celor mai expuse“, Polonia și România, angajându-se să sprijine politica celor două țări de apărare a independenței lor teritoriale împotriva oricăror uneltiri. Ele condiționau însă ajutorul lor de extinderea *erga omnes* a tratatului de alianță româno-polon și de „ralierea Greciei și Turciei la cauza comună“².

Problema extinderii *erga omnes* a tratatului cu Polonia ridica pentru guvernul român probleme deosebit de dificile, ce afectau întregul sistem de alianțe al României. „Ceea ce ne interesează pe noi — arăta Grigore

¹ *Loc. cit.*, fond Dosare speciale, vol. 398, Memoriul ministrului de Externe al României din 15 aprilie 1939.

² *Loc. cit.*

Gafencu — nu este numai agresiunea Germaniei, care nu are hotare comune cu noi, ci întărirea și apărarea hotarului nostru apusean împotriva oricărei agresiuni. Va lua Polonia un angajament precis de a apăra acest hotar împotriva Ungariei? Vor lua englezii și francezii asemenea angajament precis? Dacă Polonia ar fi atacată de Germania și România i-ar da ajutor, ea poate fi atacată de Ungaria și de Bulgaria. Poate România în acest caz să se sprijine pe clauzele de asistență ale alianței ei cu Iugoslavia și ale Pactului Balcanic“¹ În plus, toate încercările anterioare ale guvernului român de a determina guvernul polon să consimtă la o lărgire a alianței româno-polone fuseseră respinse de Varșovia. Aceasta a determinat guvernul român să ceară Angliei și Franței să nu condiționeze ajutorul lor către România de extinderea alianței cu Polonia. Justețea acestei cereri a fost demonstrată de faptul că în pofida intervențiilor făcute pe lângă guvernul de la Varșovia de guvernele britanic, francez și român în primele zile ale lunii aprilie 1939, acesta și-a menținut atitudinea negativă față de extinderea alianței cu România². În această situație, guvernele englez și francez au trebuit, în final, să renunțe la condiționarea asistenței acordate României de extinderea *erga omnes* a alianței româno-polone. Totodată, cele două guverne au admis și cererea guvernului român ca declarațiile să fie făcute „în termeni care să nu vizeze pe nimeni“. Formulând o astfel de cerere, guvernul român avea în vedere obținerea unei garanții de asistență cu caracter general, care să nu se aplice numai în cazul unei agresiuni naziste — cum se pare că intenționau Anglia și Franța — ci asigurarea să fie dată împotriva agresiunii oricărui alt stat. De asemenea, guvernele Angliei și Franței au admis și cererea ca declarațiile să fie unilaterale și să reprezinte un act spontan al celor două guverne, fără obligații de reciprocitate din partea României.

Ambele cereri reflectau grija forțelor politice conducătoare din România de a nu lăsa impresia că promovează o politică externă îndreptată împotriva Germaniei, teama lor de a nu provoca o reacție violentă a guvernului nazist față de România.

¹ *Loc. cit.*

² *Loc. cit.*, fond Dosare speciale, vol. 398, telegrama nr. 1449 din 14 aprilie 1939 de la Varșovia, semnată Franasovici.

Guvernele englez și francez au evitat însă a da curs cererii guvernului român de a se angaja explicit nu numai la apărarea independenței României, ci și a frontierelor ei, la garantarea *statu-quo*-ului teritorial. Ele hrăneau astfel speranța cercurilor revizioniste de la Budapesta în posibilitatea unor revizuiți „pașnice“, ceea ce era de natură, pe de o parte, a încuraja politica de revizuiți teritoriale în sud-estul Europei, iar pe de alta, de a știrbi încrederea țărilor care primiseră garanții față de politica anglo-franceză.

Pentru a lămuri atitudinea Greciei și Turciei față de intențiile guvernelor Angliei și Franței de a acorda sprijin României și Poloniei, în zilele de 8 și 9 aprilie Grigore Gafencu a făcut o vizită în Turcia, unde a avut convorbiri cu omologul său, Sükrü Saracioglu. Venită a doua zi după ocuparea Albaniei de către Italia, vizita a confirmat unitatea de vederi dintre România și Turcia, comunitatea lor de interese. Cei doi miniștri de Externe au căzut de acord ca „dacă evenimentele vor impune fie României, fie Turciei, fie celor două state împreună, fie Înțelegerii Balcanice în ansamblu problema de a alege și de a-și preciza poziția între grupările de forță care se găsesc azi față în față, este de la sine înțeles că România și Turcia se vor ralia — și vor insista ca aliații lor din Înțelegerea Balcanică să facă același lucru — grupării care se organizează în vederea creării unei rezistențe comune împotriva tendințelor de hegemonie ce amenință independența și securitatea lor“. S-a căzut de acord, totodată, că Turcia nu va uza de dreptul ei de a inspecta „vapoarele care trec direct și fără a se opri în Strâmtori pentru transporturile care urmăresc sub orice formă să sprijine și să întărească rezistența României“¹.

La 13 aprilie 1939, guvernele englez și francez au făcut cunoscut că „având în vedere circumstanțele speciale puse în evidență de evenimentele din ultimele săptămâni, cele două guverne au dat, în consecință, României și Greciei, asigurarea că, dacă va fi întreprinsă o acțiune punând în pericol independența lor în așa fel încât cele două țări vor considera că este în interesul lor vital să reziste prin forță, guvernul

¹ *Loc. cit.*, fond Turcia, vol. 61, fila 79, Înțelegerea Gafencu—Saracioglu din 8 aprilie 1939.

englez și guvernul francez se angajează să le dea de îndată toată asistența care le stă în putere“¹.

Guvernul român a primit cu „toată mulțumirea“² garanțiile anglo-franceze, care în ciuda unor imprecizii păreau să aducă un spor de siguranță țării. Valoarea lor era în primul rând de natură morală. Din punct de vedere practic, importanța garanțiilor franco-britanice era diminuată de dificultățile cu care se putea stabili un contact în cazul unui război, de lipsa oricărei precizări privind ajutorul la care se putea aștepta România, de slaba capacitate a Angliei și Franței de a satisface cererile de armament ale guvernului român, de chiar slăbiciunile Angliei și Franței, de neparticiparea Uniunii Sovietice la aceste garanții.

Evenimentele internaționale din primăvara anului 1939 au determinat unele schimbări și în politica externă a guvernului ungar. Desigur, este vorba de adaptări de ordin tactic, pentru că în ceea ce privește finalitatea și direcțiile principale de acțiune acestea au rămas neschimbate. Astfel, revizionismul teritorial a continuat să reprezinte scopul primordial al politicii externe a guvernului de la Budapesta, cu deosebirea că după satisfacerea pretențiilor teritoriale față de Cehoslovacia, toate forțele au fost concentrate, de acum înainte, împotriva României, pentru anexarea Transilvaniei. În același timp, deși alianța cu Axa a continuat să reprezinte orientarea fundamentală a politicii externe ungare, după încheierea tratatului economic româno-german din 23 martie 1939, guvernul de la Budapesta a tras concluzia că nu putea spera — cel puțin pentru o perioadă — la un sprijin activ din partea Berlinului împotriva României. De asemenea, afirmarea interesului Marii Britanii și Franței pentru apărarea Poloniei și României, concomitent cu evidențierea intențiilor agresive ale Germaniei împotriva Poloniei, a făcut să apară la Budapesta teama că țara ar putea să fie implicată într-un război între marile puteri. În aceste condiții, opțiunea la care s-a oprit guvernul ungar a fost aceea a unei neutralități în conflictul dintre marile puteri și, profitând de haosul creat în Europa Centrală de declanșarea războiului, de alte condiții favorabile ale situației internaționale, să încerce o acțiune militară pe cont propriu împotriva

¹ *Loc. cit.*, fond Dosare speciale, vol. 398, memoriul lui Grigore Gafencu din 15 aprilie 1939.

² *Loc. cit.*

României, dar pe care să o includă în schema generală a celui de-al treilea Reich. Intenția guvernului maghiar era ca la viitoarea Conferință de pace, Ungaria să nu se prezinte în fața puterilor victorioase ca un solicitant al modificării frontierei româno-ungare, ci să ceară acestora recunoașterea *de jure* a unei frontiere stabilite deja de armata ungară, pe care, desigur, „patrioții” de la Budapesta nu o vedeau decât victorioasă într-un război împotriva României.

În acest scop, începând din mai 1939, pregătirile de război ale Ungariei s-au intensificat în ritm rapid. Concomitent, guvernul ungar a început pregătirea diplomatică a acțiunii preconizate. Întrucât el nu era convins că victoria finală în conflictul ce se profila între cele două grupări de forțe va fi de partea Axei, el a căutat să câștige bunăvoința guvernului Marii Britanii, considerând că activitatea propagandistică intensă desfășurată aici timp de peste două decenii ar fi creat o atmosferă propice acceptării revendicărilor ungare. Acțiunea a fost bine pregătită. La început s-a căutat să se dezvolte la Londra ceea ce am putea numi „sentimentul culpabilității” guvernului britanic, reproșându-i acestuia că prin acordarea garanțiilor, guvernul român, simțindu-se asigurat de protecția anglo-franceză, ar fi declanșat o campanie de persecuții împotriva minoritarilor unguri și, concomitent, ar fi devenit și mai intransigent în tratativele cu guvernul ungar. Desigur, guvernului român nu i-a fost greu să arate inconsistența acestor acuzații, demonstrând cu fapte concrete că, după acordarea garanțiilor anglo-franceze, situația minorității maghiare chiar se îmbunătățise simțitor („și aceasta nu din pricina garanțiilor prietenilor din străinătate, care au un caracter politic și nu pot avea nici o înrâurire asupra stărilor noastre interne, ci datorită străduințelor românești care nu urmăresc alt țel decât consolidarea statului și întărirea țării”). Aceasta a atras mulțumiri publice, adresate guvernului român de fruntașii minorității maghiare, cum s-a întâmplat, de exemplu, pentru decretul-lege publicat în acele zile prin care circa o sută de mii de maghiari au primit cetățenia română¹. Totodată, guvernul român a arătat imposibilitatea de a acorda statului maghiar un drept de control asupra minorității maghiare din România, ceea ce urmărea de fapt guvernul ungar prin propunerea privind încheierea unui tratat bilateral referitor la minorități. Este adevărat că, prin „tratatul

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 88, fila 121.

minorităților“ din 1919, Ungaria avea la dispoziție un mecanism de a interveni în problema minoritarilor maghiari, dar prin părăsirea Societății Națiunilor (11 aprilie 1939), ea renunțase din proprie voință la această cale și voia acum să impună o alta, ce leza suveranitatea statului român.

La mijlocul lunii iunie s-a produs o nouă intervenție ungară la Londra. Printr-un memorandum, guvernul ungar se plângea de situația „intolerabilă“ pe care ar fi avut-o minoritarii maghiari din România și, totodată, făcea aluzii la „importante chestiuni teritoriale“ ce ar fi existat, în opinia guvernului de la Budapesta, între Ungaria și România.

Intervenția ungară nu a avut, totuși, succesul așteptat de Budapesta, deoarece guvernul britanic a răspuns că „nu este calificat“ să se pronunțe asupra adevărului sau contrariului alegațiunilor curprinse în documentul ungar cu privire la situația minorității maghiare. Totodată, el și-a exprimat convingerea că guvernul ungar prezentase deja o copie a memorandumului și guvernului român și a comunicat Budapestei că ar fi mulțumit să cunoască natura răspunsului dat de guvernul român.

În ceea ce privește afirmația că tratamentul minorității maghiare din România s-ar fi înrăutățit în urma acordării garanțiilor franco-britanice, guvernul englez a preferat „să nu-și exprime nici o părere“. Pentru răspunsul la „chestiunile teritoriale“ ridicate de memorandumul ungar, guvernul britanic a considerat necesar ca, mai întâi, să se consulte cu guvernul român. În acest scop, la 10 august 1939 el a înaintat la București un *aide-mémoire* în care prezenta evoluția discuțiilor de până atunci cu guvernul ungar și își arăta îngrijorarea față de raporturile româno-ungare caracterizate ca „departe de a fi satisfăcătoare“. „În împrejurările ce există actualmente în Europa — se spunea în documentul britanic — continuarea acestei lipse de încredere reciprocă este, pentru a nu spune mai mult, cât se poate de indezirabilă și Guvernul Majestății Sale crede că nici o efortare nu ar trebui neglijată pentru a îmbunătăți relațiile între cele două țări“. Guvernul britanic era convins că neglijarea unor asemenea eforturi ar fi fost în avantajul unor terți și le-ar fi dat acestora un pretext de a crea o situație care ar putea să conducă la agresiune împotriva României. De aceea, guvernul britanic făcea apel la guvernul român să elimine „toate zonele de fricțiuni posibile, atât în presă cât și în alte domenii“ și, mai mult chiar, să caute, împreună cu guvernul ungar, crearea unei atmosfere în care „îmbunătățirea relațiilor mutuale să poată fi discutată în mod amical între cele două guverne“.

Totodată, *aide-mémoire*-ul informa despre răspunsul pe care partea britanică intenționa să-l dea guvernului ungar la problemele teritoriale la care acesta făcea aluzii în memorandum. Modul în care era conceput a nemulțumit însă profund guvernul român: în el se spunea că Guvernul Majestății Sale a luat notă „cu atenție“ de observațiile ungare referitoare la „importante probleme teritoriale ce există între Ungaria și România“, că nu are intenția de „a închide ochii asupra existenței acestei chestiuni sau asupra importanței pe care guvernul ungar i-o atribuie“, dar își exprima convingerea că problemele teritoriale nu pot fi discutate „în mod profitabil“ într-o atmosferă încărcată și, înainte de orice discuții, era necesară „existența încrederii reciproce“. În final, guverul britanic își exprima „speranța sinceră“ că guvernul român va lua toate măsurile posibile pentru a lua ungarilor orice motiv de plângere din cauza tratamentului administrativ sau legislativ al minorității maghiare și se angaja să intervină la Budapesta pentru a determina guvernul ungar să facă „sfortări sincere“ pentru îmbunătățirea relațiilor cu România¹.

Răspunsul pe care guvernul britanic intenționa să-l dea guvernului de la Budapesta a produs la București o „dureroasă surprindere“, în special în ceea ce privește atitudinea față de revendicările teritoriale ungare. La 10 august 1939, Grigore Gafencu a expus verbal însărcinatlui cu afaceri al Marii Britanii la București, Le Rougetel, nemulțumirea guvernului român. Hotarele naționale — a declarat Grigore Gafencu — „nu se discută nici sub presiunea forței și nici pe calea de «compromis amical»“, ambele cazuri neputând fi decât „dezastruoase“ pentru ființa unui popor. El a reafirmat hotărârea guvernului român de a apăra integritatea teritorială, concomitent cu străduința de a dezlega problema minorităților „în cuprinsul hotarelor românești într-un spirit de dreptate și de binevoitoare înțelegere“. Nu i-a fost greu lui Grigore Gafencu să arate interlocutorului său, pe baza experienței relațiilor româno-ungare, că ori de câte ori guvernul de la Budapesta a agitat problema minoritară, el nu a făcut-o cu scopul de a ajunge la „o pașnică dezlegare“ a acestei probleme, ci numai pentru a atinge „anumite scopuri politice și anume scopuri revizioniste“. Totodată, ministrul de Externe român a relevat dorința guvernului român de a ajunge la o destindere în raporturile cu Ungaria și de a sprijini „cu cea mai deplină bunăcredință orice bună intenție și orice încercare de

¹ Arhiva M.A.E., fond Ungaria, vol. 84, filele 125 — 128.

destindere care va veni de la Budapesta“, cu interesul major de a facilita situația Ungariei, „dacă această țară s-ar gândi cumva să reziste unor presiuni din afară pentru a-și apăra regimul politic și independența“. Bucureștiul nu-și făcea, însă, iluzii asupra situației reale din Ungaria și acest lucru Gafencu l-a expus clar însărcinatului cu afaceri al Marii Britanii în România: „Ne dăm seama însă, urmând această politică, că această rezistență a Ungariei nu mai poate avea decât un caracter moral și nu poate izbuti decât să îngrădească unele curente politice primejdioase în interiorul țării. Nu ne facem însă iluzii deșarte și am fi fericiți dacă nu și le-ar face și alții, că Ungaria ar mai avea puțința și chiar voința de a se opune cu forța îndemnurilor puternicilor ei vecini. Din punct de vedere militar, Ungaria trebuie privită ca făcând parte integrantă din Blocul Puterilor Centrale, primind dispoziții și ordine de la Berlin și de la Roma. Orice întărire a Ungariei înseamnă azi o întărire a Axei. Orice slăbire a vecinilor Ungariei înseamnă, de asemenea, o întărire a acestui bloc“¹.

România, pactul sovieto-german și Ungaria (august 1939)

Justețea analizei făcute de Grigore Gafencu s-a putut verifica, practic, câteva zile mai târziu. În condițiile agravării situației internaționale din a doua jumătate a lunii august 1939, ca urmare a pregătirilor de război ale celui de-al treilea Reich împotriva Poloniei, la 22 august, Statul Major german a cerut guvernului ungar mobilizarea și concentrarea unor mari forțe militare la granița cu România². Această cerere s-a întâlnit cu intenția guvernului ungar de a profita de situația internațională tulbure pentru realizarea planurilor sale revizioniste printr-un atac, efectuat de Ungaria singură sau împreună cu Germania, împotriva României. În acest scop, la 22 august 1939, guvernul ungar a ordonat mobilizarea a 250 000 soldați (circa două corpuri de armată), pe care i-a masat la frontiera cu România. Pentru a masca aceste planuri, a doua zi, ministrul ungar la București, László Bárdossy, a trimis ministrului de Externe român o notă verbală de protest în care se arăta că securitatea Ungariei ar

¹ *Loc. cit.*, vol. 88, filele 117–124.

² Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 — mai 1940*, p. 241.

fi fost primejduită de o pretinsă înaintare spre vest a forțelor armate române¹.

Insinuarea Budapestei, ce atribuia intenții agresive României pentru a masca preparativele proprii de război, era absolut jenantă pentru guvernul ungar, ea neconținând nici un element de credibilitate. De altfel, nici un guvern european, inclusiv cel german, nu a luat în considerație această explicație a mobilizării armatei ungare, iar guvernul român i-a demonstrat inconsistența câteva zile mai târziu, propunând Budapestei încheierea unui tratat de neagresiune. Debutul în noua fază a crizei raporturilor româno-ungare a coincis cu semnarea tratatului de neagresiune sovieto-german și a protocolului secret din 23 august 1939, ce marcau începutul colaborării între cele două forme de imperialism pentru împărțirea unor țări și popoare, precum și a sferelor de influență². Înțelegerea sovieto-germană a reprezentat o lovitură decisivă dată politicii de securitate și integrității teritoriale a României (alta va fi înfrângerea armatelor aliate în vest, în mai-iunie 1940), nu numai pentru că cele două mari puteri decisese, peste capul României și împotriva intereselor ei naționale, soarta Basarabiei românești, ci și pentru că situația internațională a României devenise extrem de dificilă. Practic, după 23 august 1939 România era izolată, fiind înconjurată din toate părțile numai de dușmani, fără posibilitatea de a interveni în cazul unui

¹ D.I.M.K., vol. IV, doc. nr. 283, p. 429—430.

² Tratatul a fost semnat din partea germană de Joachim von Ribbentrop, iar din partea Uniunii Sovietice de Viaceslav Molotov. Conținutul Protocolului anexă secret stabilea, de fapt, o împărțire a zonelor de influență și dominație între Germania și Uniunea Sovietică, prin linia de demarcație Vistula—Bug. În privința sud-estului Europei, articolul 3 din Protocol preciza: „Partea sovietică își manifestă interesul pentru Basarabia. Partea germană declară deplinul său dezinteres față de această regiune”. Era astfel pecetluită soarta unei importante părți a teritoriului de stat al României, peste capul și împotriva intereselor poporului român. Tratatul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică, cunoscut și sub denumirea de Pactul Ribbentrop—Molotov, a influențat decisiv cursul evenimentelor internaționale, grăbind dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial. După cum aprecia cunoscutul om politic român Armand Călinescu, pentru România se crease, o dată cu aceasta, o situație „foarte gravă”. Pentru un punct de vedere românesc asupra efectelor pactului sovieto-german, vezi: Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop—Molotov*, Editura Danubius, București, 1992; *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*. Culegere de documente. Selecție: I. Sișcanu, V. Văratec. Prefață de V. Matei. Editura Universitas, Chișinău, 1991.

conflict de partea aliaților ei sau de a primi ajutor de la aceștia. Până la această dată, în concepția guvernului român, Uniunea Sovietică era considerată ca un aliat potențial în cazul unui atac germano-ungar împotriva României. Or, peste noapte, această mare putere, „aliat potențial“, devenise inamicul principal, devansând din acest punct de vedere chiar cel de-al treilea Reich.

Este adevărat că pentru guvernul român nu a fost clar de la început cât de largă și profundă era înțelegerea sovieto-germană (aceasta se va evidenția treptat, pe măsura derulării evenimentelor), iar convingerea că în final victoria nu va putea fi decât de partea Marii Britanii și a Franței nu i-a părăsit, ceea ce le-a permis să recepteze evenimentul de la Moscova fără să intre în panică, cu un calm relativ. Dar problema unei acțiuni românești în acel moment, indiferent împotriva cui, era exclusă. Hitler era conștient de acest rezultat important al înțelegerii sovieto-germane, deoarece îi scria lui Mussolini, la 22 august 1939, că „înainte de toate“, posibilitatea intervenției României în cazul unui război „nu mai exista“. „În aceste împrejurări — se spunea mai departe în mesaj — chiar și Turcia nu poate să facă altceva decât să-și revizuiască poziția anterioară. Repet însă, că România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei“¹.

Mai mult încă, pândită din aproape toate părțile de ochi inamici, ce nu așteptau decât să apară momentul potrivit pentru a-și devora prada acum paralizată, soarta României era nesigură. Nu era însă totul pierdut atât timp cât Marea Britanie și Franța mai puteau reprezenta un posibil câștigător. Când și acest ultim colac de salvare a dispărut, a urmat, în vara anului 1940, tragicul deznodământ.

¹ A.D.A.P., vol. VII, doc. nr. 266, p. 239.

Coli de tipar: 12,5
Apărut: 1994
Tiparul executat la:
Imprimeria „ARDEALUL” Cluj

Autorul s-a născut la 3 octombrie 1940 în comuna Verbița, județul Dolj. După absolvirea Facultății de Istorie a Universității din București (1964), a urmat Cursurile Postuniversitare de Relații Internaționale (1964—1966). Diplomat în Ministerul Afacerilor Externe, iar din 1972, cercetător științific la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice. În ianuarie 1990 a revenit în Ministerul Afacerilor Externe.

Doctor în istorie al Universității din București (1976).

Specialist în domeniul istoriei relațiilor internaționale și politicii externe românești în secolul XX. Dintre lucrările publicate amintim: *Afirmarea statelor naționale unitare independente în centrul și sud-estul Europei, 1821—1923*; *Diplomația românească în sud-estul Europei, 1938—1940*; *România și Conferința de Pace de la Paris, 1918—1920*; *Din cronică relațiilor poporului român cu popoarele vecine*; *Politica externă a României*; *Tezaurul României de la Moscova*; *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940—1944*; Iuliu Maniu — Ion Antonescu, *Opinii și confruntări politice*.